

U V O D

1. – Poznato je da je fra Andrija Kačić Miošić (1704–1760) izvršio velik i mnogostruk utjecaj u narodu i u knjizi. Nijedan naš pjesnik nije ušao dublje i trajnije u svijest najširih narodnih masa kao upravo starac Milovan. Ušao je kao pjesnik velikan, ali njegova veličina nije prvenstveno u literarnim dostignućima. Općenarodnu koncepciju o Kačiću kao pjevaču guslaru, rapsodu i tumaču prošlosti hrvatskoga naroda i svih Južnih Slavena umjetnički je oblikovao majstor Ivan Meštrović.¹ U njegovu kipu starac Milovan prikazan je onakav kakav kao guslar pjevač živi više od dvije stotine godina u psihi naroda: prekrizanih nogu sjedi na stocu i udara gudalom po tankoj žici javorovih gusala pjevajući pred ribarima, težacima i čobanima o junaštvu »slovinskih« vitezova: »Ko je junak bio, je li glave turske odsicao i koliko je koji odsikao.«²

Kačić nije htio biti pjesnik stvaralac, a ipak je malo djela u hrv. književnosti koja su u dobrome dijelu još i sada suvremena i aktualna u narodu i u knjizi kao njegov *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Više negoli ikoja druga knjiga u hrvatskoj i srpskoj književnosti Kačićeva knjiga pjesama i proze doživjela je najviše izdanja (44) u latinici i ćirilici. I nema gotovo niti jednoga kraja naše zemlje kamo nije dopro Kačićev libar, kako seljački puk u Dalmaciji od pamtivijeka naziva RU. Taj »libar« postao je najomiljelijom i najčitanijom knjigom, općenarodnom *Pismaricom*.

Idući Matija Murko³ »tragom srpskohrvatske narodne epike« na svojim naučnim putovanjima (1930, 1931, 1932) kroz Srbiju, Crnu Goru,

¹ Starješinstvo samostana u Zaostrogu zamolilo je (1935) Meštrovića da izradi Kačićev spomenik koji bi se postavio u Bristu o 250. godišnjici (1954) pjesnikova rođenja. Umjetnik je prihvatio molbu i modelirao u sadri Kačića kao narodnog guslara pjevača. Model je stigao iz Syracuse (USA) u Split pri kraju god. 1953, ali nije bio odljeven u broncu prije god. 1958. Otkriće spomenika obavljeno je u Bristu (1960) prilikom 200. godišnjeg jubileja smrti starca Milovana. Sadreni model kipa pohranjen je u Zaostrogu. Time je inventar Kačićeva muzeja u samostanskom vlasništvu obogaćen jednim Meštrovićevim djelom.

² RU (*Razgovor ugodni*), SPH 27, Zagreb 1942, 614.

³ Tragom srpsko-hrvatske narodne epike (Djela JA 41), Zagreb 1951, 295. Isp. O. Delorko, *Neka zapazanja u povodu Murkove knjige* (Republika, 9/1953, 5, 432–437). Murkovu poznatom djelu o srpsko-hrvatskom epskom narodnom stvaralaštvu Delorko

Sandžak, Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju i Boku kotorsku, registrirao je Kačićev utjecaj na mnogobrojne guslare i pjevače. Da je tih narodnih guslara i pjevača Murko najviše našao u Dalmaciji, sasvim je razumljivo. Zato je mogao, premda malko pretjerano, napisati: »Danas u Makarskom primorju i u Korčuli nema kuće bez Kačića, te se svuda u Dalmaciji i na otocima sve do Hrvatskog primorja iz njegova Razgovora pjeva, recitira i čita.«

Murkovo istraživanje trebalo bi upotrijebiti novim rezultatima da se vidi koliki je lokalitet na kojemu se proširio RU. Tada bi Kačićeva pjesmarica dobila neke vrste svoj grafikon. Za proučavanje koliko je RU kvantitativno ušao u narod, naime među najšire slojeve onih koji su ga u domovima ili napolju čitali, pjevali ili ga od drugih slušali čitati i pjevati, potrebno je više godina rada na terenu. Na taj način bila bi dokumentirano potvrđena činjenica da je starac Milovan naš najpopularniji narodni pjesnik. I još nešto. Jednom bismo imali širi, obuhvatniji uvid u epohalno značenje Kačićeve knjige sastavljene i izdane »na službu istih siromaha«, misleći time na »težake i čobane naroda slovinškoga.«⁴

2. – O Kačiću kao pjesniku i prozaiku, kojega su njegovi učenici zauvijek sačuvali živa i u knjizi, pisali su vrlo mnogo i hrvatski i srpski i slovenski pisci. Svatko je od njih s različitog stajališta proučavao Kačića i njegovo kulturno i književno značenje.

Jedna između najzanimljivijih tačaka u Kačićevoj bibliografiji jest pitanje koliko su narodne pjesme utjecale na RU i obratno, koliko je RU utjecao na narodne pjesme. Preispitujući dosadašnja istraživanja o tome zadatku, Jeronim Šetka⁵ ističe koliko je i u čemu narodna poezija utjecala na Kačićevu pjesmaricu. Iz nje su mnoge pjesme ušle u narod, i nitko ih više ne drži Kačićevima, već narodnima. Za obratni slučaj utjecaja Šetka je, između drugih primjera, donio i rezultat svoga bilježenja folklorne građe u sinjskoj krajini. Od jedne kazivačice zabilježio je narod pjesmu o boju pod Sinjem (1715), međutim njezinu provenijenciju otkrio je u Kačiću.

Koliko je Kačić primio od umjetne poezije, koliko je i što on dao umjetnim pjesnicima, o tome je mali broj naučnih radova. Takav je npr. prilog Miloša Miloševića.⁶ Za Kačićevu pjesmu o Marku Ivanoviću

je prišao znalački i objektivno. Delorkovim zapažanjima, što se tiče pjevača i pjevačica, izmakla je Murkova netačna faktografija o potravskom guslaru Boži Domnjaku (174–175). Učinjen je pokušaj da se opravda Murkova netačnost (koliko se odnosi na Domnjaka, G. Bujas, *Sakupljač Stjepan Grčić i guslar Božo Domnjak*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena JA, 38/1954, 173).

⁴ RU, 5.

⁵ *Fra Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 38/1954, 33–46. Građu za Kačićevu pjesmu o junaštvu Filipa Lovrića i njegovih sinova Grge i Mate (RU, 421–423) Stanko Petrov našao je u sinjskim domaćim dokumentima. Prema Petrovljevu pismenom saopćenju (18. III 1962) građa je predana Kačićevu muzeju u Zaostrogu.

⁶ *Izvor Kačićeve pjesme o Marku Ivanoviću iz Dobrote* (posebni otisak iz Spomenika CV-Zbornik izvještaja o istraživanjima Boke kotorske II), Beograd 1956, 99–117.

iz Dobrote u Boki kotorskoj Milošević je našao izvor, osim u latinskom, talijanskom i hrv. povijesnom materijalu, i u osmeračkoj pjesmi »Šambek satarisan« Peraštanina Ivana Antuna Nenadića iz XVIII st.

O književnom odnosu između fra Filipa Grabovca i Kačića imamo više radova. Danilo Živaljević⁷ upozorava da je Grabovac koliko-toliko utjecao na mlađeg druga i da je od Grabovca pozajmio i sam natpis glavnome djelu. Stjepan Zlatović⁸ i Šime Urlić⁹ pošli su dalje: Grabovac je svojim »Cvitom« (1747) bio preteča i zametak Kačićevu RU. Urličevu svojevrsnu paralelu Grabovac – Kačić upotpunio je Karlo Eterović,¹⁰ ali Eterovićeve paralela više je životno-staleškog negoli književnog obilježja. O međusobnim književnim odnosima obojice pjesnika dvaput je pisao Stjepan Banović.¹¹ Prvi put rasvjetljuje, i to tek uzgredno, Grabovčeve tragove u Kačićevoj poeziji i prozi, a drugi put poslije detaljne analize zaključuje: Kačić je uistinu bio pravi pjesnički učenik narodnog mučenika Grabovca.

3. – Hrvatska bibliografija broji najmanje priloga o Kačićevu utjecaju na bosanske franjevačke književnike. Stanko Petrov¹² samo uopćava problem o Kačiću učitelju i uzoru franjevačkih pisaca u ocjeni dviju publikacija kojima su autori suvremeni direktni nasljednici starca Milovana. Franjo Galinec,¹³ međutim, upoznava nas s jednim nepoznatim utjecajem Kačića na njegovu subraću u Bosni. U dvjema nepovjedničkim knjigama fra Filipa Laštrića iz XVIII st. Galinec je pronašao Kačića prozaika. Crticu o junaštvu Jurja Skender-bega Kastriotića Laštrić je uzeo iz proznog dijela RU. I tako je preko Laštrićevih duhovnih govora Kačić ušao među bosanski seljački svijet.

⁷ Andrija Kačić Miošić, *slovenski pesnik*, Letopis Matice srpske, 174–2/1893, 138.

⁸ *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, 294.

⁹ *Filip Grabovac*, Nastavni vjesnik, 19/1910–11, 675.

¹⁰ *Fra Filip Grabovac* (Njegov život, rad i stradanje), Split 1927, 104–108.

¹¹ Kačićev učitelj fra Filip Grabovac u svijetlu najnovijih istraživanja, *Obzor*, 72/1931, br. 264–266, 268–285; *Tragovi Grabovčeva »Cvita« u Kačićevu »Razgovoru ugodnome«*, *Obzor*, 73/1932, br. 275–279. Osim ovih specijalnih radova Banović je napisao općeniti prikaz o Kačićevu utjecaju na druge neke pjesnike, književnike, političare i folkloriste (*Vijenac*, 4/1926, VI–11/12, 307–311; 13, 346–348; 14–15, 392–393).

¹² *Kačićevim stopama*, *Nova revija*, 18/1939, 5/6, 482–483.

¹³ O opsegu Kačićeva utjecaja, *Hrvatska revija*, 18/1939, 12, 630–631. Laštrić je (1700–1783) poznatiji pod nazivom Očevac ili fra Filip iz Očevije prema Očeviji, mjestu rođenja u vijačkoj župi kod Vareša u Bosni. U mladosti se Laštrić nije tako nazivao, nego Jakobović, i to je njegovo pravo prezime. Listajući makarski *Liber archivalis provinciae Ante Bešlić* našao je početkom svibnja god. 1958, zabilješku na str. 130. i 132. da je Laštrić prilikom redovničkog oblačenja (1719) i zavjetovanja (1720) u Sutjesci registriran: »Fr' Philippus Iacobovich ab Ochievia«. O tome svom pronalasku, kao i o pronalasku u aktima prov. I Stražemance i prov. A. Markovića (1729–1735) – E Theca V (E 16 i E 53) da je bosanskom ljetopiscu fra Nikoli Lašvaninu (2. IX 1750) prezime Marčinkušić, pismeno sam bio iz Makarske obaviješten 17. V 1958. od samoga Bešlića. Prema tome njemu pripada prioritet u pogledu utvrđivanja Laštrićeva i Lašvaninova prezimena. Bešlićevim pismenim obavještenjima koristio se na drugoj strani Miroslav Džaja, i tako je nastao Džajin detaljni rad o tome pitanju (*Pravo prezime fra Nikole Lašvanina i fra Filipa Laštrića Očevca*, *Dobri Pastor*, 11–12/1962, 288–292).

Na sličan način do Kačića su došli i Slavonci. Devet godina poslije II izdanja RU u Pešti je tiskano (1768) »Nadodanje glavni događaja Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga« od fra Emerika Pavića. Slijedeći Kačićevu maniru Pavić nadopunja deseteračkim stihovima svojga prethodnika, pjevajući uglavnom o događajima franjevačke prošlosti i sadašnjosti u Slavoniji, a u manjem opsegu Kačićovo prozno pripovijedanje o »slovinskim ili iliričkim« kraljevima pretvara u stihove. Četiri godine prije spomenutog djela Pavić prevodi za tuđince na latinski jezik jedan manji dio Kačićevih pjesama i proze i to izdaje u Budimu (1764) pod natpisom »Descriptio soluta et rhythmica regum, banorum, caeterorumque heroum Slavinorum seu Illyricorum.« Pavićev prijevod postaje predmet opširnih naučnih ispitivanja Josipa Forka¹⁴ i Milana Ogrizovića.¹⁵ Iako je Pavićev originalni i prevodilački rad vrlo slab, Stjepan Bosanac¹⁶ drži da je s književno-povijesnog aspekta ipak zanimljiv. Bosanca treba upotrijebiti: Pavićev rad takvim čini jedino Kačić.

Forkovo, Ogrizovićovo i Bosančevo proučavanje Tomo Matić¹⁷ proširuje i na druge slavonske književnike XVIII st. u odnosu prema Kačiću. Fra Josip Pavišević ugleda se na RU pišući u prozi »Kratkopis poglavitiji događaja sadašnje vojske među Marijom Terezijom, kraljicom od Mađarske...« (Pešta 1762), i slažući u stihovima kroniku ratnih događaja u početku sedmogodišnjeg rata i poslije toga rata (»Polazjenje na vojsku prusko bavorsku svitlih krajina Slavonije, Srma i Potisja god. 1778. i povraćanje istih g. 1789.«, Osijek 1779). Šimun Štefanac u »Pismi od Ivana Salkovića, silnoga viteza i junaka« (Osijek 1781) uz druge slavonske graničare veliča i jednoga junaka ranijeg doba, Marijana Terzijića, a o njemu – kaže Štefanac – »starac Milovan jest činio baš lipe divane.« Fra Blaž Bošnjak, kapelan u vojsci Josipa II sastavio je »Ispisivanje rata turskoga pod Josipom cesarom II« (Osijek 1792). U tome Bošnjakovu »ispisanju« uz osmerački stih izmjenično se pojavljuje deseterac Kačićeva obrasca. U jednakome obrascu, ali s mnogo više gipkosti, ispejvane su i dvije ratničke pjesme Antuna Ivanošića: »Pjesma od junačtva viteza Peharnika« (1788) i »Pisma od uzetja Turske Gradiške« (1789). Ako još dodamo da su se Matija Antun Relković i fra Matija

¹⁴ Kako je P. Emerik Pavić u prošlom stoljeću u latinski jezik prevodio pjesmo slavnoga fra Andrije Kačića, Izvješće osječke realne gimnazije od g. 1888/9.

¹⁵ Kako je Emerik Pavić preveo Kačićev »Razgovor ugodni«, Nastavni vjesnik, 12/1903-04, 457-473, 581-610.

¹⁶ Pavićevo »Nadodanje« Kačićevu »Razgovoru ugodnom«, Spomen-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava, Zagreb 1900, 605. Osim u »Nadodanju« Pavić je nasljeđivao Kačića i u jednom manjem djelu koje zbog medicinskog sadržaja ostade nepoznato široj javnosti. To je prijevod latinske knjige »Flos medicinae« u 395 deseteračkih stihova Kačićeva tipa. Zaslugom upravitelja Instituta za povijest farmacije u Zagrebu Hrvoja Tartalje ovaj je književni raritet (Pešta 1768) izdala Medika u Zagrebu (1958) kao prvo hrv. tiskano medicinsko djelo (*Flos medicinae sive scholae Sa'ernitanae de conservanda bona valetudine*, faksimil hrvatskoga prijevoda u stihovima od Emerika Pavića iz 1768. godine).

¹⁷ Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda, Zagreb 1945, 86-94; Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, SPH 26, Zagreb 1940, L-LI, 235-254; Književni rad Luke Ilića Oriovčanina, Rad JA, 324/1962, 128-129.

Petar Katančić, svaki na poseban način, ugledali na Kačića, možemo zaključiti: ni u jednoj drugoj pokrajini, izuzevši Dalmaciju, nije bilo toliko Milovanovih imitatora kao u Slavoniji.

Matić, najbolji poznavalac Kačića i slavonske književnosti, nije vodio računa odakle toliki interes Slavonaca za pjesnika iz mletačke Dalmacije. Jedan od glavnih razloga, po mome mišljenju, mogao bi biti u ovome: Kačić je neko vrijeme proboravio u Slavoniji. Na filozofsko-teološkom franjevačkom zavodu u Osijeku pjesnik RU učio je i završio bogoslov-ske studije kako potvrđuje dosad nepoznati dokumenat od 18. III 1725. što sam ga našao u makarskom franjevačkom arhivu.¹⁸ A za to su znali ondašnji slavonski fratri i svjetovni svećenici pa su i zbog toga još više nasljedovali Kačića i njegovu pjesmaricu.¹⁹

4. – Ne samo u Bosni i Slavoniji nego i u Hrvatskoj među kajkavcima Kačićovo djelo našlo je odjeka, kako je prvi istakao Branko *Vodnik*²⁰ (Drechsler). U dvjema prigodnim pjesmama Tita Brezovačkoga: »Uspominak prečasnoga upelavanja redovničke braće od milosrđa zvane« (1804) i »Pisma Juri Božiću« (1805) i versifikacija i štokavština ikavskog izgovora, štoviše i slovinski osjećaj uzeti su iz RU. Drugi kajkavac Matija Tomičić u pjesmi o smrti generala Filipa Vukasovića (1809) uzima natpis sličan Kačićevu natpisu: »Razgovor nemili naroda rvatskoga Krajine primorske«. Ali još prije toga Kačićeve pjesme bile su poznate kajkavcima, na direktan ili indirektan način, odmah poslije I i II izdanja RU. Franjo *Fancev*²¹ ističe da je Kačićev RU u Posavskoj Hrvatskoj nadomjestao Pavićev prijevod »Descriptio soluta et rytmica«; preko toga prijevoda zagrebačka štamparija J. K. Kotschea popularizirala je Kačića u zagrebačkom kalendaru (1783–1786). Fancevu je bio pristupačan onaj primjerak RU što ga je povjesničar pavlinskog reda Nikola Benger nabavio nedugo poslije II izdanja. *Matić*²² je potvrdio zanimanje kajkavaca za Kačićeve pjesme u XVIII st. dvjema rukopisnim pjesmaricama u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (R 3617 i R 3635). U tim pjesmaricama Matić je našao kajkavske prijepise nekih Kačićevih pjesama iz I i II izdanja RU.

Ne znamo koliko je Pavićevo »Nadodanje događaja Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga« pridonijelo da su Bunjevci upoznali Kačića

¹⁸ *Archiviolum provinciale* (1695–1725), 315. Rukopis, vel. 26×20 cm, tvrdi kožnati uvez. Isp. G. Bujas, *Makarski ljetopis od god. 1773. do 1794*, Starine JA, 47/1957, 284.

¹⁹ Time ne mislim isključiti druge razloge kao npr. kulturnu ili stalešku povezanost dalmatinskih i slavonskih samostana i župa kao ni seobu Dalmatinaca u Slavoniju. Istraživanje jezičnih veza među dalmatinskim i slavonskim piscima franjevačkog reda bio bi zanimljiv i koristan prilog našoj filološkoj nauci.

²⁰ *Prilozi za povijest hrvatske književnosti: II Tito Brezovački i Andrija Kačić Miošić*, Građa za povijest književnosti hrvatske JA, 7/1912, 128–130; *Tito Brezovački*, SPH 29, Zagreb 1951, 154–156; 236 (Dodatak), 248–249 (Napomene) priređivača Milana Ratkovića.

²¹ *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 12/1933, XVI.

²² *Kačićev »Razgovor ugodni« među kajkavcima*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 27/1956, 209–213.

iz prve ruke, ali je sigurno, kako piše Jelica Golić,²³ da je svršetkom XVIII st. RU bio čitan u gornjoj Bačkoj. Bunjevci su Kačićevo djelo zbog pjesama upletenih u prozne dijelove jednostavno nazvali »Pismarica«. Ugledajući se na nju, fra Grgur Peštalić napisao je i izdao u Kalači (1790) epsku pjesmu »Dostojna plemenite Bačke«. Ispjevan u ikavštini sa deseteračkim rimovanim stihom Peštalićev ep, uz Kačićev RU, postaje najčitanijom knjigom među Bunjevcima. Kao što je Kačićeva »pismarica« među hrv. Bunjevcima jačala narodni duh, tako je i Peštalićeva epska pjesma sto godina kasnije djelovala na otpor protiv narodnih ugnjetavača pod tuđim gospodstvom.

Preko Hrv. primorja i Istre, bolje reći preko hrvatskih studenata u štajerskom Gracu na svršetku XVIII st., ulazi Kačić u Sloveniju, najprije indirektno, kako drži Fran Ilešić,²⁴ zatim direktno kad je u prvoj polovini XIX st. slovenska studentska omladina čitala RU u bečkome izdanju (1836). Iz Graca Kačićeva pjesmarica dopijeva u Maribor i Ptuj. Ona je Antunu Kremlju služila kao model pišući (1845) »Dogodovštinu štajerske zemlje«: sastavljena je u prozi i stihovima.

Dok se o Kačićevim tragovima u Sloveniji poslije Ilešićeva istraživanja nije više ništa napisalo, među Srbima je bilo drukčije što se tiče njihova rada na proučavanju Kačićeva utjecaja na srpski narodni i kulturni život. Živaljević²⁵ je davno priznao srpsku zahvalnost starcu Milovanu »što je svojim patriotskim pesmama budio i krepio naš narod.« Osim toga Živaljević je prije svih drugih istakao Kačićeve zasluge za Vukovo sakupljanje i izdavanje folklor: »Da nije bilo Kačića, ko zna da li bi se Vuk ikada bio rešio da prikuplja narodne umotvorine . . . a kada prelistamo Vukov Kovčević i Kačićevu Korabljicu, nekako nam se samo po sebi nameće pitanje: da nije Korabljica izazvala Kovčević?«

Jovan Skerlić²⁶ kaže da je Kačić »jedini dalmatinski pisac koji je bio nešto poznat među Srbima XVIII st. i koji je ostavio izvesnoga traga u srpskoj književnosti onoga vremena.« Za potvrdu Kačićeva poticaja u uvođenju narodnoga jezika na početku XIX st. Skerlić navodi Dositeja Obradovića, Simu Milutinovića Sarajliju i već spomenutoga Vuka Stefanovića Karadžića. Govoreći o Kačiću kao Vukovu prethodniku, Dragoljub Pavlović²⁷ u natpisu članka izjavljuje: »Kačićovo delo pružilo je moralnu potporu velikom Vuku, a to nije mala zasluga.«

Još mnogo prije prvog ćirilskog izdanja RU u Budimu (1818) vjerovatno je u Dalmaciji bilo nekih prijepisa Kačićevih pjesama i proze u ćirilici. Zato Jordan Trifunov²⁸ drži da su bugarski monasi na Atosu iz tih prijepisa već god. 1761. prepisivali pjesničke i prozne ulomke iz RU. Iz ćirilskih tiskanih izdanja Kačićeve pjesme došle su u Makedoniju

²³ Počeci bunjevačke književnosti, Republika, 12/1956, 5, 28–29.

²⁴ Kačić-Miošić i slovinstvo u Slovenaca, Hrvatsko kolo, 2/1906, 97–106.

²⁵ Nav. dj. i mj., 138–140. Živaljević je i posebno pisao o Kačićevu utjecaju na Vuka (Kolo, 1901, 1/2, 114–116).

²⁶ Istorija nove srpske književnosti, Beograd 1921, 4.

²⁷ Kačićovo delo pružilo je moralnu potporu velikom Vuku, a to nije mala zasluga, Politika, 34/1937, 10.508, 5.

²⁸ Isp. T. Matić, Život i rad Andrije Kačića Miošića (RU, SPH 27), XXXV–XXXVI.

prema najnovijem ispitivanju Haralampija *Polenakovića*,²⁹ a ne iz latiničkih izdanja posredstvom nekog franjevca, kako je nekada tvrdio *Bršljanski*³⁰ (Vinko Premuda).

5. – Ni u jednom periodu hrv. kulturnog života nije dublje zarezano Kačićevo djelovanje kao u razdoblju ilirizma. Na žalost, o tome nemamo nikakvih posebnih studija³¹ kao ni o Kačićevu povijesnom značenju za stoljetni narodni preporod u Dalmaciji.³² Koliko su pjesnici iz obaju razdoblja (Mažuranić, Preradović, Martić, Vežić, Botić, Pavlinović, Buzolić, Despot i dr.) naučili od Kačića, još nije u potpunosti literarno-kritički proučeno. Napokon bi bilo vrijeme da taj zadatak bude ostvaren i tako bismo jednom bili načistu s *Matićevim*³³ pitanjem: koliko je i kako Kačić utjecao na hrvatske književnike XIX st. i kako su ti književnici gledali na Kačićevu ličnost i njegov književni rad.

Prije negoli u ostalim pokrajinama došlo je do Milovanova utjecaja, sasvim naravno, u Dalmaciji. Tu se on i najduže zadržao. Još za pjesničkova života poletjeli su prvi primjerci njegove pjesmarice u Dubrovačku Republiku. U zbirci »Popjevke slovinske, skupjene g. 1758. u Dubrovniku« anonimni prepisivač donosi citate iz I izdanja RU, a fra Anselmo Katić »Pismu od rata kraljice ugarske s krajim kršćanskim« preuzimlje iz istoga izdanja RU dajući joj drugi natpis (»Piesan od kraljice mađarske Marije Terezije«), umećući nove stihove, izmjenjujući primorsko-pučku ikavštinu u gopsarsku dubrovačku ijekavštinu.³⁴

Mnogo više od male braće u Dubrovniku dalmatinski franjevci u XVIII i XIX st. idu Kačićevim tragom, žive njegovim duhom.³⁵ Ta činjenica nije bila dovoljno poznata Petru Kasandriću. Njegove napomene o Kačićevu općem štovanju među hrv. franjevcima možemo u prvome redu primijeniti na one franjevce koji su pripadali dalmatinskoj provinciji presv. Otkupitelja, a njoj je pripadao i Kačić. *Kasandrić*³⁶ piše: »Naći ćemo fratre koji ga u pjevanju sustopice slijede udarajući gotovo u iste žice, fratre koji se njegovim perjem kite, fratre koji mu

²⁹ *Kačićeve pesme u Makedoniji*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slave-
na, 38/1954, 263–264.

³⁰ *Kačićeve pjesme u Makedoniji*, Nova revija, 2/1923, 4, 363.

³¹ Dva priloga (M. Šrepel, *Utjecaj Kačićeve pjesmarice na Vuka i na Preradovića*, *Vijenac*, 22/1890, 34, 537–538; S. Banović, *Kačić učitelj Preradoviću*, *Omladina*, 4/
/1920–21, 9110, 210–212) nisu ni potpune ni kritičke studije.

³² U članku »*Kačić samonikli izvor narodnog preporoda*« (*Hrvatska revija*, 6/1933, 11, 622–632) Krunoslav Bego ističe da je Milovan mnogo djelovao na dalmatinski narodni preporod; iz toga utjecaja izašla je »najmoćnija ličnost hrvatskoga preporoda u Dalmaciji: Mihovio Pavlinović« (632). Pod dojmom Begina članka meni se (1960) nametnula misao da je vjerojatno iz proslave stogodišnjice Kačićeve smrti (1860) u Zadru niknula prva klica narodnog preporoda u Dalmaciji. A to je pokušao jednu godinu kasnije Milan Škrbić naučnim razlozima potvrditi (isp. *Preporodno značenje proslave stogodišnjice smrti Andrije Kačića Miošića – 1860. godine*, *Zadarska revija* 11/1962, 3, 214–222).

³³ *Život i rad Andrije Kačića Miošića*, nav. dj., XLI.

³⁴ Isp. P. Kasandrić, »*Razgovor ugodni*« u *drugo polovini XVIII. vijeka*, *Glasnik Matice dalmatinske*, 3/1903–04, 2, 109–113.

³⁵ Isp. R. Rogošić, *Književni rad hrvatskih franjevaca do XIX vijeka*, *Nova revija*, 5/1929, 3/4, 416.

³⁶ *Nav. dj.*, 109.

pjesmaricu prevode i nastavljaju, fratre koji ga u svojim knjigama s pohvalom spominju i na njega se pozivlju kao na auktoritet, fratre koji mu pjesme uzimlju u obranu proti napadajima kritičara.«

Kasandriću nisu bili pristupačni samostanski arhivi i knjižnice, zbog toga nije mogao donijeti novih potvrda u prilog svoje teze. »Ali, tko bi se htio mučiti ištući po manastirskim knjižnicama u Dalmaciji,« nastavlja *Kasandrić*,³⁷ »mogao bi za stalno naći obilato gradivo za bolje spoznavanje dovre slabo proučenog doba naše književnosti, doba Kačićeva utjecanja i povoda u drugoj polovini XVIII vijeka; što bi dakako mnogo pomoglo tačnijem označivanju i pravednijem prosuđivanju prave vrijednosti Kačićeva rada u našoj književnoj povijesti.«

6. – Među svim fratrima u Dalmaciji starac Milovan najviše je utjecao na svoje zemljake, bilo da su rođeni u Makarskom primorju, bilo da su rođeni drugdje, ali su u njemu neko doba boravili. Neposredno ili posredno, preko makarskoprimorskih fratarata, Kačića su imitirali i svjetovni svećenici, pa i svjetovnjaci: građani i seljaci. Njihove pjesme nisu jednakog stupnja ni ljepotom ni imitiranjem pjesničkog učitelja. Ali u tim pjesničkim imitacijama nalazimo svjedočanstvo o različitim društvenim pojavama u Mak. primorju na prijelazu iz XVIII u XIX st.; i kao takve pjesme Kačićevih imitatora koristan su prilog za poznavanje makarske prošlosti i hrv. kulture, posebno književne.

Boraveći više godina u Mak. primorju (1946–1956), uspio sam pronaći dobar dio pjesama kojima su autori Kačićevi imitatori. Građa je ležala razasuta u arhivima triju smostana: Makarske, Živogošća i Zaostruga, u pojedinim folijantima ili u svežnjicima i zbirkama. Arhivski istraživački rad upotpunio sam nekim pjesničkim tekstovima koji su već prije bili tiskani, a koji u vezi s ovima što se prvi put sada objavljuju dobivaju drugu sliku i svoju konačnu povijesnu i pjesničkooblikovnu određenost. Osim toga preispitao sam duhovne i šaljive makarske pjesme iz Akademijina zbornika kao i zbirke narodnih pjesama Ante, Franje i Miroslava Alačevića.

Rasprava nema za prvenstveni cilj komparativno proučavanje književnih elemenata u pjesmama Kačićevih imitatora; ona je u I dijelu književnopovijesnog i arhivskoistraživačkog karaktera s nakanom da nepoznati i zaboravljeni učenici starca Milovana u Mak. primorju izađu onako kakvi su bili iz arhivske tame na vidik dana. Njihove pjesme sačinjavaju II dio rasprave.

Najposlije napominjem, jubilej 200. godišnjice Kačićeve smrti (1760–1960) bio mi je glavni motiv u izrađivanju ove monografije. Dok sam izrađivao, mnogo mi je pomogao Ante Bešlić (Šibenik), moj bivši dak. Njemu dugujem zahvalnost ne samo za znalačko prepisivanje pjesama iz starih rukopisa u Mak. primorju i njihovo kolacioniranje nego i za različite napomene, pobude i upozorenja. Stanko Petrov i Mate Meštrović dobrohotno su pročitali raspravu. Zahvalan sam obojici na stručnim savjetima.

³⁷ Isto.

PRVO POGLAVLJE

MAKARSKO-ZAOSTROŠKE ZBIRKE, SVEŽNJI I FOLIJANTI

1. – U arhivu samostana u Zaostrogu od preko 150 godina čuva se rukopisna pjesnička zbirka različita sadržaja. Bez natpisne stranice i paginacije (nova paginacija: 80. str.), vel. 29×10,5 cm, pisana jednom istom rukom, pismo jedva čitljivo, vezana špagom u tri svežnjića. Prvi svežnjić, kojemu se špaga izgubila, nije potpun: na kraju svake stranice fali nekoliko stihova. Stihovi su sasvim ili djelomično istrgnuti zadnjih dvadesetak godina prilikom premještanja arhivskog materijala u druge prostorije.¹ U *zaostroškoj zbirci* (ZZ) nema nikakvih bilješki po kojima bismo doznali tko ju je i kada napisao, bolje reći prepisao.

Nekada je ZZ imala više pjesničkih tekstova nego ih ima danas: 18. Npr. poslije prvog dijela 31. str., gdje je završetak 8. pjesme, nôžicama su izrezana tri lista. Na prvom dijelu 32. str. u vrhu Miroslav Alačević napisao je: »Pisma o fratru Kumbatu kako osvoji imotsku krajinu« (ulo-mak). Od te pjesme sačuvano je samo 15 stihova na neizrezanom početku 32. str. Tko je druge stihove te Grabovčeve pjesme o Kumbatovu osva- janju imotske krajine poništio i zašto, nema podataka. Između 16. i 17. stranice morala je prije biti jedna duža ili kraća pjesma, njezin svršetak na današnjoj 17. str. sav je gustim crnilom isprečrtan i stoga nečitljiv. To je učinjeno u prošleme stoljeću od nekoga zaostroškog franjevca. A taj bi mogao biti fra Serafin Vežić (1830–1895) koji je, posuđujući spo- menutom Alačeviću ZZ, htio zametnuti trag nepristojnim stihovima. Ulomkom pjesme o fregati u Splitu (1767), što ju je nadodao Miroslav Alačević na 76. i 77. str., završuje se ZZ.

¹ Za 250. godišnjicu Kačićeva rođenja (1954) zaostroški gvardijan Karlo Jurišić prenio je arhivski materijal iz jedne sobe na prvom katu starog samostana u posvo- denu široku prostoriju u prizemlju. Kad je stari samostan od potresa u siječnju god. 1962. postao ruševina, arhivalija su privremeno smještena u kuću Rade Matutinovića. O knjižnici, arhivu i Kačićevu muzeju isp. K. Jurišić, *Tri nova priloga b'o-bibliogra- fiji fra Andrije Kačića Miošića* (Građa za povijest književnosti hrvatske JA, 27/1956, 8–10).

Prve vijesti o ZZ i njezinu autoru potječu od Zlatovića.² Na rukopisnoj predzadnjoj stranici pisma što ga je Gajetan Deribak uputio Šimunu Kurajici Zlatović je napomenuo da je pjesme u ZZ vjerojatno ispjevao fra Josip Radman. Josip Riboli³ i Danilo Živaljević⁴ uveli su ZZ u hrvatsku i srpsku književnost. I tako je ona pomalo postala predmet istraživanja. Ribolijevu i Živaljevićevu želju da bi zaostroški franjevci objelodanili neke pjesme iz ZZ ispunio je poslije dvadeset godina Šime Urlič,⁵ bivši franjevac pod imenom fra Grgo. Urličeva dva članka s jednakim natpisom polovično su razriješila zagonetku kojim pjesnicima možemo pripisati autorstvo pjesama u ZZ. Urliču se potkralo nekoliko pogrešaka; osim toga u njegovu proučavanju ima podosta praznina, zbog toga je potrebno da se sve to jednom ispravi i nadopuni. Od ukupnih 18 pjesama Urlič je tiskao samo 10: 6 deseteračkih i 4 osmeračke.

Ivan Milčetić⁶ uz put se dodiruje problema zaostroških pjesama, ali meritorno ne ulazi u nj s obzirom na autore tih pjesama, tek ističe da je Kačić još za života imao svoju školu u Mak. primorju. I neki drugi pisci, poput Milčetića, spominjali su ZZ kada se to odnosilo na Kačića kao sastavljača bar jedne od zaostroških pjesama, kao npr. Jeronim Šetka,⁷ ili su ZZ dovodili u vezu s fra Franom Radmanom, kao što je to učinio Dušan Berić.⁸

Radi sigurnijeg i lakšeg ispitivanja tko je sastavio svih 18 pjesama u ZZ moramo najprije klasificirati zbirku na pojedine grupe. U prvu grupu spadaju pjesme koje govore o makarskim ljudima svjetovnog i duhovnog zvanja i o događajima privatnog i javnog značenja: *Tužba Gosp. Šimuna Galića svrhu lova* (IV, 11–16),⁹ *Pisma od konkursa koga učiniše pod Zaostrogom* (VII, 23–28), *Pisma od D. Ivana Glavaša i njegove Anđelije koji primiše na razlikim misti rane, na 1766* (XI, 37–43), *Pisma od svetaca* (XVII, 55–58) i *Pisma od dom Ivana Glavaša i kolunela Baste Kambelovića* (XVIII, 58–76). Drugu grupu sačinjavaju pjesme s motivima društvenog života Makarana i Splićana: *Pisma od Makarana* (III, 5–10), *Pisma kako Makarani privezoše Splićane i utekoše im na 6. setembra miseca na 1767* (V, 17–20), *Pisma od gospode splitske* (X, 35–37). Trećoj grupi pripadaju dvije pjesme o ženidbi i udaji u Lap-

² Dva su autografa Deribakova pisma: šibenski i makarski. Zlatovićeva opaska o autoru toga pisma, odnosno o autoru pjesama u ZZ samo je u šibenskom tekstu. Opis i sadržaj pisma vidjet ćemo u drugome poglavlju.

³ Vjenčić Milovanu, Zadar 1885, 11.

⁴ Andrija Kačić Miošić, *slovenski pesnik*, Letopis Matice srpske, 171–3/1892, 17.

⁵ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, Nastavni vjesnik, 13/1904–05, 4, 427–441; *Zbirčica pjesama o zaostroškom manastiru*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 7/1912, 140–156.

⁶ *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 5/1907, 156–158.

⁷ *Fra Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena JA, 38/1954, 6.

⁸ *Hajduk Sočivica u umjetnoj i narodnoj književnosti*, Slobodna Dalmacija, 13/1955, 3322, 4.

⁹ Arapski brojevi označuju numeraciju pjesama u ZZ, rimski brojevi stranice. U svim drugim slučajevima pjesme su numerirane samo rimskim brojevima.

čanju i Podaci, susjednim selima Mak. primorja: *Pisma od ženidbe Jakova Pekića koju učini na devet januara 1772. protivu svomu kapelanu fra Šimunu Miošiću, a to sve po nagovoru svoga brata kapetana* (VIII, 28–31) i *Pisma od ženidbe Antona Burmazovića i udaje Kate picokare iz Podace koja se udade na 21. novembra 1763* (IX, 33–35). U četvrtu grupu idu pjesme folklornog, poučnog i moralnog sadržaja: *Pisma od Karabatlaka* (VI, 20–23), *Pisma od Mate i Tome Kosovića, Nikole Kumarka, također Jurke Kraljevića, Mande Matutinovića i Anice Pobričke učinjena na 1775* (XII, 43–46), *Pisma od duhandžija* (XIII, 46–48), *Pisma od burmutaša* (XIV, 48–49), *Siroma dava brani se i govori* (XV, 49–54) i *Pisma kako se je vuk posvetio* (XVI, 54–55). U petu grupu uvrštavamo pjesme o dvojici ljudi poznatih iz narod. poezije: *Pisma od Staniše Sočivice* (I, 1–4) i *Kad se ženi aga Asanaga* (II, 4).

Od nabrojanih pjesama šest ih je u osmercu (4, 6, 13, 14, 15, 16), jedna je u jedanaestercu (17), a ostale su u dvanaestercu (1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 18). *Urlić*¹⁰ je objelodanio deset pjesama (1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 13, 14, 16), a od 18, zadnje pjesme, priopćio je 106 stihova, koliko ih je držao pravilnijima od stihova u Milčetićeve izdanju.

Osim toga, ne smijemo mimoći datiranje pjesama u ZZ. Na žalost, samo ih je šest datiranih: najstarija je 9. pjesma (1763). Četiri godine mlađe su 3. i 5. pjesma (1767), a za jednu godinu od njih je još mlađa 11. pjesma (1766). U vremenu od tri godine razlikuju se 8. i 12. pjesma: prva je nastala god. 1772, druga god. 1775. Između najstarije (1763) i najmlađe (1775) pjesme razmak je od trinaest godina.

Iz natpisa pojedinih pjesama i njihovih datuma nije teško zaključiti da prepisivač ZZ nije ujedno i sastavljač. ZZ bila je oduvijek vlasništvo zaostroškog samostana, i to nas upućuje da njezina prepisivača moramo tražiti među zaostroškim franjevcima. Koji od njih zaslužuje pohvalu što je prepisao ZZ, prema tome i sačuvao nam taj vrijedan dokumenat o prošlosti Mak. primorja, iz samoga teksta ZZ ne bismo nikada ništa doznali. Kolacionirajući njezinu grafiju s grafijom u različitim rukopisima zaostroškog arhiva, mogu sa svom sigurnošću ustvrditi da je fra Grgo Ivičević¹¹ (1740–1820) prepisivač ZZ. Iz mnoštva njegovih vlastoručnih potpisa na knjigama misnih intencija i na službenim samostanskim aktima, osobito iz pisma što ga je kao zaostroški gvardijan pisao (4.II 1783) sindiku Zani Ivaniševiću, očito se vidi grafijska jednakost sa ZZ.

¹⁰ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, nav. mj., 435–441; *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, nav. mj., 143–156.

¹¹ Ivičević je ušao u novicijat (12. II 1760). Filozofsko-teološke nauke uči na domaćim učilištima i u Italiji (Mlecij). Osim župničke službe u selima Mak. gornjeg primorja (Drvenik, Zaostrog, Bačina) i Neretve (Opuzen, Komin, Plina, Borovci) vršio je i službu gvardijana u Zaostrogu i Sumartinu na Braču. Kao novak živi u Zaostrogu zajedno s Kačićem 10 mjeseci, tj. do pjesnikove smrti (14. XII 1760). Ivičević je rođen u Bačini, odakle je bila i Kačićeva majka. Zanimljivo je napomenuti da je Ivičević nekad svome prezimenu dodavao nadjevak: Kačić. U provincijalnim spisima i u različitim knjigama zaostroškog samostana mnogo je podataka od kojih bi se mogla izraditi Ivičevićeva biografija.

Ivičevićovo nastojanje da prepisuje tuđe pjesme i da ih tako, skupljene u posebnu zbirku, spasi od propasti objasniti ćemo jednim drugim sličnim radom. Od njega, naime, potječe najstariji zaostroški mrtvar¹²: one franjevece koji su od 1508. do 1802. g. umrli u dalmatinskim samostanima Ivičević je prenio u taj mrtvar. Kako je, međutim, bio »in pluribus peritus«,¹³ nije prestao s prepisivanjem stihova sve do pred kraj života. Osim ZZ zbirke, koja ne ide mnogo dalje od god. 1775, on je prepisao još nekoliko pjesama, npr. tri pjesme što sam ih našao u zaostroškom arhivu. (O njima će biti govora kasnije). Time nije iscrpljena sva Ivičevićeva prepisivačka pjesnička građa, vjerojatno se prilično građe izgubilo. U Zaostrogu, gdje je upoznao starca Milovana i od njega zadobio ljubav prema poeziji, Ivičević je završio svoj život 24. II 1820. ostajući u našoj književnoj povijesti zauvijek živ kao prepisivač ZZ.

2. – U arhivu Historijskog instituta Jug. akademije u Zagrebu čuva se pod signaturom II c 84. rukopisna zbirka makarskih duhovnih i šaljivih pjesama. Jednom tako nazvana i danas je najpoznatija pod tim imenom, ali joj je u stvarnosti sasvim drukčiji naziv. Ovu *makarsku zbirku* (MZ) poklonio je Akademiji Makaranin Vjekoslav Cezar Pavišić (1823–1905), pisac mnogovrsnih djela na talijanskom i hrvatskom jeziku. Ne može se pouzdano reći kome je MZ pripadala u vrijeme njezina postanka. Možda je bila vlasništvo živogoškog samostana do god. 1807. Kad je francuska vojska ušla u samostanske prostorije, ne samo crkvene dragocjenosti nego i različite rukopisne i tiskane knjige iz biblioteke bile su prodavane na makarskom trgu.¹⁴ Na taj je način mogao MZ kupiti koji makarski svjetovni svećenik i tako, došavši kasnije u Pavišićeve ruke, ostala je sačuvana. Njezin opis kakav je u kratkim crtama dao *Milčetić*¹⁵ potrebno je upotpuniti novim podacima, oni će nam olakšati da se jednom odgovori na pitanje tko je zapravo autor makarskih duhovnih i šaljivih pjesama i tko je njihov prepisivač.

MZ, uvezana u korice debljeg kartona, vel. 28,5×22 cm, nosi izvanjski natpis: *Ovde je sekvenca nikog Petapirca. Odgovor na istu nikog Lepirice Španjola i mnogi odgovori istom Lepirici*. MZ ima 152 stranice, još ih je ostalo 8 nepaginiranih i praznih. Tekstovi započinju na 7. stranici. MZ je čitava i dobro ušćuvana, tek što je treći dio predzadnje stranice slijeva izrezan; sva je vezana špagom, osim 142. stranice. Pisana je raz-

¹² Vel. 21×15 cm, uvezan u pergamentu, bez paginacije, s izvanjskim natpisom »Starinski mrtvar obitelji zaostroške od 1508. godine do 1807«. Zaostroški mrtvar u prvome dijelu sadrži na latinskom jeziku kratke podatke o danu, mjesecu, godini, mjestu i načinu smrti pojedinog fratra i konfratra od 1508. do 1802. g. Drugi dio nije pisan Ivičevićevom rukom, to je nečiji dodatak o fratriba koji su umrli od 1802. do 1807. g. Mrtvar je vrlo važan, pogotovu što su u njemu podaci o devetorici fratara iz XVI st., a za njih nemamo nikakvih vijesti u arhivskim izvorima. Na mrtvar slučajno naiđoh (1960) u arhivu splitskog samostana (Gospa od Zdravlja). Povraćen je zaostroškom samostanu i pohranjen u Kačićev muzej.

¹³ Ivičevićeva osmrtnica (*Akta provincijala L. Koštana*) (1820–1823) 29.

¹⁴ Isp. Zlatović, *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, 366–367.

¹⁵ *Nav.dj.*, 148

ličitim crnilom i nejednakim pravopisom, dakle MZ nije prijepis jednoga prepisivača, prema tome nije ni istoga postanka. Jedno je sigurno da je iz druge polovine XVIII st.

Ni u MZ nema nikakvih napomena po kojima bismo doznali za ime njezina vlasnika ili barem prepisivača. Za razliku od ZZ u njoj ima jedan bilješka koja je u direktnoj vezi s Mak. primorjem. Ona je zapisana rukom sasvim drukčijom od ruke kojom je zapisan prozni i pjesnički sadržaj u MZ. Bilješka, mnogo starija od svega drugog sadržaja, da je god. 1637. don Pavao Bogunović Mrkušić krstio Ivana, sina Šimuna Veljačića, vodi nas do Podgore i njezina župnika.¹⁶ Odatle naslućujemo da je MZ u prvo doba pripadala vjerojatnije nekom podgorskom župniku negoli živogoškom samostanu.

Milčetić nije znao ništa kazati o dvojici prepisivača MZ. U nastojanju da bih pod svaki način i njih otkrio, kao što sam to postigao pri proučavanju ZZ, pregledao sam veliki broj različitih spisa i službenih knjiga u arhivima i bibliotekama svih triju samostana Mak. primorja, ali bez uspjeha. Nigdje se nisam namjerio na onakvo jednako ili slično pismo kojim je prepisana MZ. I tako sam bio prisiljen da prepisivače MZ tražim među svjetovnim makarskim svećenicima.

Od vrlo oskudnog arhivskog fonda makarskog kaptola našao sam nekoliko dokumenata kanonika Grge Šimića¹⁷ (1710–1800) koji su me na prvi pogled utvrđivali u uvjerenju da bi on mogao biti glavni, prvi prepisivač MZ. Međutim, poslije detaljnijeg utvrđivanja grafijskih razlika između njegova pisma i pisma kojim je prepisana MZ došao sam do zaključka da nema istovetnosti u obliku Šimićeve rukopisa s rukopisima u MZ. Pregledao sam konačno i župske knjige fratarskih i popovskih župa Mak. primorja, nigdje nisam našao sigurnu potvrdu o grafijskoj jednakosti s grafijom MZ. I jedan i drugi prepisivač MZ ostao je, na žalost, i dalje anoniman.

Onaj drugi anonimni prepisivač nije uspio dokrajčiti MZ; počevši prepisivati pjesmu o tužbi makarskih ciplara i njihovih gospodara najednom je ubrzo prestao poslije trećeg stiha. I tako je MZ došla do nas nedovršena. Svakako je morao biti neki nepredviđeni razlog zašto je to učinio. Nećemo ga, možda, nikada doznati: nemamo nikakvih podataka ni o tome drugome prepisivaču.

Koliko je Milčetić držao da mu prozni sadržaj MZ pomaže za bolje razumijevanje pjesničkog sadržaja, toliko ga je i prikazao u kraćim potezima. Kako je s prethodnim napomenama u njegovoj redakciji obje-

¹⁶ Isp. M. Stojković, *Podgora u XVII stoljeću. Obiteljske i demotične crtice od 1621. do 1730. godine*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 29/1932, 102–103. Bosančicom (bosanskohrvatskom ćirilicom) kojom je Bogunović Mrkušić zapisivao stare župske matice u Podgori u Mak. primorju služili su se podjednako fra-njevci i svjetovni svećenici.

¹⁷ Iz zapisnika (vel. 33×23 cm) sjednica makarskog kaptola (1770–1798) vidi se da je Šimić imao velik ugled u gradu i biskupiji iako nije bio Makaranin, nego Bošnjak, rodом iz Jajca. O njegovu životu i radu isp. I. J. Paulovichius-Lucichius, *Edicta, sanctiones, decreta etc. pro Ecclesia Macarensi*, Venetiis, 1797, 20–21.

lodianjen sav pjesnički materijal MZ, mimoilazim nabranje i klasificiranje pojedinih pjesama. O njihovim autorima bit će govora u posebnom raspravljanju.

3. – U Institutu za književost Jug. akademije u Zagrebu (Odbor za narodni život i običaje) čuvaju se originali pjesama što su ih skupili i zabilježili Ante, Frane i Miroslav Alačević. Tri *Alačevićeve zbirke* (AZ) pod br. 177. zadugo su bile svojina Matice hrvatske;¹⁸ jedan, njihov manji dio u prijepisu Alije Nametka (1959) nalazi se pod br. 313. u Institutu za narodnu umjetnost u Zagrebu.

AZ ni do danas još nisu kritički ispitane. Obično se govorilo da one sadržavaju najstarije narod. pjesme iz Mak. primorja i Neretve. Nikola Andrić¹⁹ upoznao je naučni svijet s njima otvoriši interesantno pitanje o izvornosti pjesama u AZ; Matica hrvatska ih je unijela među široke slojeve naroda objelodanivši nekoliko pjesama u kolekciji »Hrvatske narodne pjesme«. A ipak je bilo najmanje poznato da sve pjesme u AZ nisu narodne; nije se znalo da u AZ ima i takvih pjesama kojima autore treba tražiti među umjetnim pjesnicima starijeg i novijeg vremena.

Milčetić²⁰ je upozorio da je pjesma o Glavašu i Kambeloviću ista pjesma i u ZZ i u MZ. Urlić²¹ joj je potvrdio egzistenciju i u jednom rukopisu Miroslava Alačevića s napomenom o njezinoj raširenosti u Mak. primorju. Ni jedan ni drugi pisac nisu se zapitali nije li možda ta pjesma umjetnog izvora. Prije negoli sam imao u rukama AZ, posumnjao sam da su sve pjesme u AZ narodnog izvora. A kad sam izbliza proučavao AZ u nadi da ću u nekim pjesmama pronaći pokojega pjesnika, Kačićeva imitatora, stekao sam uvjerenje, čak i sigurnost da AZ nisu isključivo ispunjene narod. pjesmama. I tako sam otkrio nov i koristan materijal u proučavanju Kačićevih imitatora u prvoj polovini XIX st. Time je ova studija postala većega opsega, ali i Mak. primorje dobilo je veće značenje u povijesti hrv. književnosti.

Pismar narodni vel. 31×22 cm, uvezan u deblje kartonske korice, više puta numeriran i paginiran, danas ima 170 pjesama i 344 stranice, uglavnom je prepisan rukom Ante Franjina Alačevića (1843–1856). Manji dio prepisali su Antin sin Frane (1805–1858) i unuk Miroslav (1843–1927).

Da je ta *prva Alačevićeve zbirke* (1-AZ) uistinu mnogo mlađega postanka negoli se dosada držalo, svatko se može uvjeriti tko je uzme u ruku i pomnjivo je pročitao od početka do svršetka. Da ni pjesme u 1-AZ nisu sve narodnog izvora, svakome može biti jasno tko pomnjivo kontrolira ispravke, bilješke i nadopune što ih je u zbirku svoga djeda Ante unio unuk Miroslav Alačević. Za pjesmu pod br. 101. o Glavašu i Anđelku

¹⁸ Međutim, imamo četiri Alačevićeve zbirke narod. pjesama. Zašto četvrta Alačevića zbirka nije nikada bila u posjedu Matice hrvatske, vidjet ćemo na drugome mjestu.

¹⁹ *Otkud Vuku »Zidanje Skadra?«, Glas Matice hrvatske, 3/1908, 12, 97–100.*

²⁰ *Nav. dj., 161.*

²¹ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru, nav. mj., 161.*

liji u 1-AZ Miroslav napominje da ju je prepisao iz Zaostroga. A to je ista pjesma koja se nalazi u ZZ pod br 11. Iz nekog drugog rukopisa u Zaostrogu, kaže *Miroslav*,²² potječe pjesma u 1-AZ, kojoj je natpis »Jadi jednog fratra progonjena od Francuza«. Nje, međutim, nema u ZZ. To je Miroslavljev prijepis popularne pjesme »Kratko iskazanje jednoga događaja« fra Andrije Dorotića. Kako ju je Miroslav našao u Zaostrogu, odatle zaključujemo da je u zaostroškom samostanu, osim ZZ, postojala još jedna druga, mlađa zbirka pjesama, ali danas joj više nema traga.

Miroslavljevo drugo »iskazanje« pjesama na svršetku 1-AZ popraćeno je važnim podacima o autorima nekih pjesničkih tekstova u djedovoj zbirci. Više negoli iz općih i posebnih napomena na početku i svršetku nekih pjesama iz toga Miroslavljeva kazala sadržaja izlazi da Dorotiću imamo pripisati još dvije pjesme u 1-AZ: »Pisma upravljena svim Dalmatinom« i »Pisma od Mletaka«. I tako su prema Miroslavljevu računu, tri Dorotićeve pjesme ušle u »Pismar narodni«, ali im je mjesto radije u kakvoj umjetnoj pjesmarici.

Nisu u 1-AZ jedino Dorotićeve umjetne pjesme, ima ih i od drugih pjesnika: »Pismu vrhu kopanja blaga na otoku Šćedru« spjevao je Stjepan Borić, makarski kanonik; »Kolu vila dalmatinski na Biokovo« i »Pismi od novoga zakona« autor je Stjepan Ivičević, makarski načelnik; »Pučku pismu biokovskih Primoraca« sastavio je Mate (Josip) Urlić, seljak iz Drašnica. Interesantno je istaknuti da je dvije pjesme o Francuzima u Mak. primorju napisao sam sakupljač Ante Alačević: »Pisma Ivana Bana iz Podgore kako s Mozgovom zametnu rat Francuzu«, »Pisma kako Zažabac i Bilić na Makarsku dođoše godine 1809«.

Narodne pjesme sakupljene najviše po primorju makarskom i obližnjim krajinam: neretvanskoj, vrgorskoj, imotskoj i omiškoj i po obližnjim otocima sačinjavaju drugu Alačevićevu zbirku narod. pjesama (2-AZ). Vel. 23,5×18 cm, uvezana u tvrde korice, od početka do 298. stranice i od 641. stranice do kraja (– 722. stranice) ispisana je rukom Miroslava Alačevića; ostali dio (od 299. do 640. stranice) prepisao je Frane Alačević, Miroslavljev otac.

Vinko Žganec²³ upotpunio je Nikolu Andrića izvršivši definitivno slaganje pjesama iz 1-AZ s pjesmama u 2-AZ. Očevoj i svojoj zbirci Miroslav je priložio kratke vijesti od kojih je kazivača i kazivačica dobio pojedine pjesme. Ne samo to, Miroslav je iz 1-AZ u 2-AZ prenio više pjesama, među njima i pjesmu seljaka Urlića o buni Primoraca protiv Francuza i dvije djedove originalne pjesme slična sadržaja, obje u novoj redakciji prema ispravcima strica Jerka Alačevića. U 2-AZ nalaze se i četiri pjesme o hajduku Ivanu Bušiću Roši iz 1-AZ. Miroslav ne kaže odakle ih je djed uzeo. Ovima je unuk dodao još druge tri o istome haj-

²² 1-AZ, 260, 315–316.

²³ Žgančev elaborat iz god. 1953. o Alačevićevim zbirkama s napomenama iz god. 1959. o Nametkovu prijepisu 1-AZ nalazi se u knjižnici Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu. Žgančeva građa dobro će poslužiti onome tko bude proučavao starije hrv. narodno stvaralaštvo u Mak. primorju. Na problem autorstva pjesničkih tekstova u Alačevićevim zbirkama Žganec se nije osvrtao. Nastojao sam brižljivo ispuniti njegovu prazninu koliko je bilo potrebno s obzirom na pjesme Kačićevih imitatora.

duku: »Turci na divanu proti Roši arambaši«, »Izdajstvo suproč Roši arambaši« i »Jadovanje za Rošom arambašom«. A svih tih sedam pjesama umjetnog su izvora kako ćemo poslije vidjeti.

Treća *Alačevićeva zbirka* (3-AZ) bez posebnog uveza i natpisa, ispisana rukom Miroslava Alačevića na 162 stranice velikog formata (34 × 22 cm) sadržava 55 pjesama. Kako 3-AZ započinje pjesmom pod br 314, a završava pjesmom pod br. 365, znači da je možemo držati kao nastavak 2-AZ. Miroslav je tu zbirku prepisivao poslije negoli je završio redakciju svoga dijela u 2-AZ. U 3-AZ Nikola Andrić je numerirao svaku pjesmu crvenom ili plavom olovkom kao što je to učinio i u spomenutim dvjema zbirkama. Svi drugi dodaci u 3-AZ potječu od prepisivača Miroslava. Među njima najviše ih ima o onima koji su mu kazivali pojedine pjesme.

Miroslav je nekim pjesmama priložio opširnije tumačenje, npr. pjesmi pod br. 318 o hajduku Stanku Sočivici. Ističe da je to jedina pjesma o Sočivičinu hajdukovanju; nju je dobio iz Zaostruga od fratra Vežića.²⁴ A ta pjesma o Sočivici istovjetna je s pjesmom koja je već spomenuta i po redu je prva od 18 pjesama u ZZ. Ona je umjetnog, a ne narodnog postanka. Miroslav duguje Vežiću obogaćivanje svoje zbirke za još šest prijepisa iz ZZ, a to su one pjesme što se u njoj nalaze pod br. 3, 5, 7, 8, 9, 12. A nijedna od njih nije narodna. Miroslav je unio u 3-AZ i pjesmu pod br. 349 »Hasan-aga i sestra mu Hajkuna« ne znajući da je to gotovo ista pjesma o Hasan-aginij ženi iz ZZ pod br. 2. Sličnoga je motiva i pjesma pod br. 351 »Mladi Aso i Fatima njegova djevojka«. Prema napomeni prepisivača²⁵ te dvije varijante »Hasan-aginice« iz različitoga su kraja: prva je iz Hercegovine, druga iz Mak. primorja, a i jednoj i drugoj pjesnik je umjetni, ali svakoj drugi.

U Gradskoj biblioteci u Splitu pohranjen je ostatak Miroslavljevih narod. pjesama.²⁶ Među njima ima i nekih što smo ih već spomenuli u trima AZ, npr. sedam pjesama o hajduku Roši. Odakle su došle spomenute pjesme o Roši u Miroslavljeve ruke, eto najednput sada doznamo: iz zbirke narod. pjesama fra Jerka Vrdoljaka²⁷, Imočanina. Kojim su putem došle do njega, Miroslav ništa ne kaže. Međutim, svim tim pjesmama o hajdučkom arambaši Roši autor je fra Frano Radman, Kačićev imitator; o tome će kasnije biti posebnog govora.

²⁴ 3-AZ, 13-14.

²⁵ *Isto*, 133.

²⁶ Ostatak, spremljen u jednom fasciklu bez signature, s natpisom na poledini: *Iz rukopisne zbirke Miroslava Alačevića, Gradska biblioteka – Split*, sadržava nekoliko nepaginiranih araka različita sadržaja, ali ipak najviše pjesama.

²⁷ Svršivši fakultet u Beču, Vrdoljak (1800-1865) je bio profesor u Sinju i Makarskoj. Kao polihistor razvio je veliku aktivnost i obogatio mnoga područja kulturnog života. Napisao je niz članaka u »Zori dalmatinskoj« i u drugim listovima na hrv. i talijanskom jeziku. Osim toga posebno je izdao tri djela, dva u Beču, jedno u Trstu. Vrdoljak je najpoznatiji kao pjesnik. U »Zori dalmatinskoj« (1845-1849) tiskao je 16 pjesama prigodničarskog sižea. Premda su te pjesme »više fraze i bez umetničke vrednosti« (isp. T. Čolak, *Zora dalmatinska*, Zbornik filozofskog fakulteta, knj. IV-2, Beograd 1959, 383), one su u svoje vrijeme imale odgojno-rodoljubnu vrijednost. Vrdoljakov rad, osobito na sakupljanju narod. folkloru, ostao je neproučen (isp. S. Zlatović, *nav. dj.*, 475; A. Ujević *Imotska krajina*, Split 1953, 150-152).

Od pjesničke građe u Gradskoj splitskoj biblioteci – koju je miroslav Alačević više-manje unio u svoje zbirke – ostale su neiskorištene dvije pjesme o veslačkoj utakmici između Makarana i Splitsana. Prva je nepotpuna, sačuvano je samo šest početnih strofa od četiri deseteračka stiha; pet strofa s natpisom »Fregata u Splitu g. 1767« preписао je Miroslav na svršetku ZZ, držeći da bi po tematici i postanku mogla najbolje u njoj stajati. Druga je pjesma potpuna, ima 92 osmeračka stiha, napisana je u strofama, ali je ko i prva bez natpisa. Njezin početak glasi: *Kod Omiša hladne vode*. Jednoj i drugoj pjesmi Berić²⁸ nalazi autora u fra Frani Radmanu.

Međutim, rukopis pjesama nije Radmanov autograf.²⁹ Druga pjesma napisana je u dva prijevise. Mlađi je prijevis s mnogo ispravaka. Poslije ćemo vidjeti da od fra Frane Radmana potječu dvije deseteračke pjesme o morskoj utakmici na kojoj su se Makarani natjecali sa Splitsanima (1767); psihološki je teško obrazložiti da bi jedan pjesnik četiri puta pisao pjesmu o istoj temi, makar malo drukčiju s obzirom na različite momente događaja. Nije moguće da je Radman pokušao pjevati i treći put o natjecanju Makarana sa Splitsanima, pokušao i prestao. Druga, potpuna pjesma kako su splitski građani iz Varoša (Zagraci) izgubili veslačku utakmicu s Makaranima (na žalost, u njoj nema oznake o godini utakmice), upućuje na nekoga autora Splitsanina. U njoj vila Splitkinja tuguje zbog gubitka Varošana (Zagračana) u megdanu na moru s Makaranima.

Četvrta Alačevićeva zbirka (4-AZ), vel. 22×15,5 cm, tvrdi kartonski uvez, ispisana je rukom Frane Alačevića. Prošlo je 100 godina od postanka 4-AZ, a ipak za nju nitko od naših folklorista nije znao, pa ni Franjin sin Miroslav.³⁰ Iako je bez natpisa i bez ikakve bilješke o prepisivaču i vremenu kad je nastala, prema grafijskim oznakama možemo mirne duše reći da ju je prepisao Frane Alačević i da je, služeći se talijanskom ortografijom, to učinio desetak godina prije svoje smrti (1858). U današnjem stanju 4-AZ ima 508 stranica, od tih je samo 308 paginiranih. Na tim stranicama zabilježeno je 38 pjesama; ako im dodamo onih 35 pjesama s nepaginiranih stranica, onda ih je ukupno 73, ili 4663

²⁸ *Regata u Splitu*, Jugoslavenski mornar, 5/1949, 2, 90; *Dalmatinske regate u prošlosti*, Slobodna Dalmacija, 8/1950, 1696, 2.

²⁹ Među rukopisima mak. provikara Ivana Josipa Pavlovića-Lucića (1770–1828) u Arheološkom muzeju u Splitu ima jedan list napisan, po svoj prilici, istom rukom kojom su napisane i dvije pjesme o regati u Alačevićевой ostavi u Splitu. Sadržaj toga lista (»Događaji dilovanja od Krajine u Kotoru 1768.«) historijski je vrlo zanimljiv: koristeći se ovom prilikom, iz njega prenosim tek prvu rečenicu: »Na 2. listopada dilaše se od grada Kotora put Budve 300 vojnika od krajine Makarske, 100 od omiške, 500 od splitske, 200 od trogirске, 100 vojnika Hrvāčana i 300 lacmana s gospod. tudeškom generalom od Visburga.«

³⁰ 4-AZ pronađena je u novije vrijeme u mak. samostanu. Kako je i kada došla u samostanski bibliotekarski fond, ne znamo, ali jedno je sigurno: 4-AZ nije nikada bila u posjedu Miroslava Alačevića. On je u zbirku svoga djeda Ante (1-Z) i u djelomičnu zbirku oca Frane (2-AZ) unio različite ispravke, bilješke i dodatke, više puta i nove pjesme pa bi to bio učinio i u potpunoj očevoj zbirci da ju je kadli-tadli imao u rukama.

stihova. Nekada je u 4-AZ bilo mnogo više pjesama. Nečija ruka istrгла je 58 stranica, i tako je s njima nestao vjerojatno najbolji dio pjesničke građe. Pjesme su većinom lirske, a ima ih i epskih (o Marku Kraljeviću, Ivi Senjaninu, Stojanu Mandušiću); među njima se ističe nekoliko balada i romanca, jedna od njih (»Primorkinja«) iz druge ruke preko Pavlinovića došla je u zbirku Olinka *Delorka*.³¹ 4-AZ nov je izvor za proučavanje pjesničkog narod. stvaralaštva u Mak. primorju.

4. – Nekada je Mak. primorje imalo više pjesničkih zbirki nego smo ih sada opisali. Tako je npr. u zaostroškom samostanu, osim ZZ, bila još jedna, mlađa zbirka, ona je, kako je već spomenuto, izgubljena. Mjesto te zbirke uspio sam pronaći dva svežnjića i neke listove, tzv. folijante. Po vremenu postanka i po pjesmama koje sadržavaju i svežnjići i listovi su vrlo slični ZZ; listovi su, možda, iz njezina sastava ili su, najvjerojatnije, pripadali izgubljenoj zbirci: još se vide rupice kroz koje je prolazio špag i vezivao ih u jednu cjelinu. Isti je prepisivač ZZ, zaostroških svežnjića (ZS) i zaostroških folijanata (ZF): fra Grgo Ivičević.³²

Prvi zaostroški svežnjić (1-ZS), vel. 20,3×10,7 cm, ne čini zasebnu cjelinu, i on će biti ostatak neke danas nepoznate zbirke, ali starije od one izgubljene zbirke iz koje je Miroslav preuzeo Dorotičeve stihove: pisan je god. 1778, kad je Ivičević stanujući u Zaostrogu služio u župi Kominu u Neretvi. U sadašnjem stanju 1-ZS ima tek 10 stranica, na njima su u dva stupa zapisane dvije pjesme: *Pisma kako sveti Jura pogubi aždaju u Libiji kod grada Širene i Pisma od oca poštovanoga Kumbata F. Petra, koji samo osam stotina Primoraca i uskoka otiđu pod Imoski, porobi i upali varoš i sva sela oko Imoskoga, ter mnogo zarobivši roblje dovede na Makarsku 1664*. Kako je dobro poznato, prva je pjesma Radmanova,³³ druga Grabovčeva.³⁴ Obje pjesme, bez većih promjena, prepis su iz tiskanih knjiga jednoga i drugoga pjesnika. Osim spomenutih pjesama u 1-ZS ima i nešto proze kroničarskog sadržaja: *Razlike uspomena od početka svita ovoga do godine 1778. posli poroda Isukrstova*. To je Ivičevićovo upotpunjavanje slične Grabovčeve i Kačićeve kronike, ali na drugi način i s više lokalnih podataka.

³¹ *Hrvatske narodne balade i romance*, Zagreb 1951, 167–168, 199.

³² Provincijalov navod (isp. bilj. 13) ne precizira Ivičevićevu vještinu u mnogim stvarima (in pluribus peritus); da se ona odnosila i na književna djela, pokazuju ostaci Ivičevićeve knjižnice u zaostroškom samostanu. To su »Cvit razlika mirisa duhovnoga« (1736) fra Tome Babića i »Pisme duhovne razlike« (1765) fra Petra Kneževića. Sistematsko istraživanje Ivičevićeve lektire dalo bi još bolje rezultate; spomenute dvije knjige nadoh sretnim slučajem dok sam u zaostroškoj biblioteci tražio nešto drugo.

³³ Pjesmu o sv. Jurju Ivičević je prepisao iz I (1762) ili II izdanja (1769) Radmanove knjižice »Život sv. Jurja«, dakle dvadesetak godina prije nego je ušla u RU.

³⁴ Isp. *Cvit razgovora naroda i jezika ilirčkoga aliti rvackoga*, SPH 30, Zagreb 1951, 207–211. Pjesma o Kumbatu u Ivičevićevu prijepisu potvrđuje egzistenciju Grabovčeva »Cvita« u Mak. primorju uza svu zapljenu mletačkih vlasti (1747). Da se Ivičevićev primjerak »Cvita« sačuvao u zaostroškom samostanu, sigurno bi to bilo poznato Karlu Eteroviću, Grabovčevu biografu (isp. *Fra Filip Grabovac*, Split 1927, 52, 71, 104–105).

Drugi zaostroški svežnjić (2-ZS), vel 20,9×20 cm, uvezan u meki karton, sastoji se od osam stranica, sedam, ispisanih Ivičevićevom staračkom rukom, ispunjava Pisma od paklenoga života Bonaparte iz Korzike, kako se učini kralj franceški, a posli prozva se cesarom od Europe: također od nemiloga progonstva i proklete svrhe vladanja njegova, koja dospi na 2. aprila 1814. Ivičević je po drugi put prepisao istu pjesmu, ali među tim dvjema verzijama mala je razlika. Kao i u svim drugim njegovim prijepisima, ni ovdje nema napomene tko je spjevao pjesmu o Napoleonu. Tako ostaje otvoreno pitanje njezina autora.

Od *zaostroških folijanata (ZF)* spominjem na prvome mjestu jedan list papira vel. 20,9×20 cm. Sigurno je i ovaj list bio sastavni dio neke zbirke: još su dobro vidljive po sredini i na krajevima šupljine od špage koja ga je vezivala s drugim izgubljenim listovima. Crnilo i vrsta papira razlikuju se od crnila i papira ZZ, to je dokaz da je ovo jedini sačuvani list jedne zasada nepoznate Ivičevićeve zbirke. Pogotovu što sve pjesme u ZZ imaju natpise, a ova je bez toga. Početni joj stihovi glase:

*Viče vila gori iz visina
Iz primorskih baš Crljenih stina...*

Na drugom listu papira Ivičević je prepisao *Pismu od velike buda-laštine i slave Primoraca i njiova junaštva*. Kao i prije spomenuta, i ova je pjesma napisana na dva stupa, samo je list ponešto veći (vel. 30,1×22 cm) i nikada nije bio privezan špagom u jednu cjelinu. Čitava unutrašnja stranica toga lista ispunjena je stihovima. Na izvanjskoj prelomljenoj stranici slijeva vidi se Ivičevićeva adresa dok je bio samostanski starješina u Sumartinu na Braču. Iz toga zaključujemo da je ovaj list služio nekome kao izvanjski omot za pismo Ivičeviću: pismo, manje-ga formata, nije pronađeno; u oskudici papira Ivičević je iskoristio unutrašnju praznu stranicu lista ispunivši je stihovima od početka do kraja.

Najmanje sam uspio u Makarskoj i u Živogošću ući u trag pjesničkim ostacima Kačićevih imitatora iz XVIII st. Njihove su pjesme ili sasvim izgubljene, kao što je slučaj s fra Josipom Radmanom, ili se nalaze ponajviše prepisane u ZZ i MZ, kao što je slučaj s fra Franom Radmanom. Poslije ponovnog kopanja po živogoškom arhivu napokon se namjerih na *Pismu od smrti i od ožvljenja arambaše Roša*. Pjesma, dotada zaturana među samostanskim spisima, prepisana je na dva stupa jednog lista, vel. 20,9×20 cm. Njezin rukopis nema nikakve grafijske sličnosti s Ivičevićevom grafijom. Iz arhiva samostana u Živogošću je i *živogoški svežnjić (ŽS)*, vel. 20,1×10,5 cm, od sedam stranica, ispunjenih *Pismom od pokaranja koja dodoše svrhu Dalmacije 1778*. Pjesma je autograf fra Frane Radmana, prema tome ne mormo tražiti njezina autora. Zanimljivo je istaknuti da tu pjesmu, osim u Radmanovu originalu, imamo u dvije verzije: jedna je iz Zaostroga, druga iz Imotskoga. Prva s natpisom *Pisma X. 1814. istinita* prepisana je na zadnjim dvjema stranicama anonimnog rukopisa »Breve compendium de statu religioso«, vel. 20×16 cm, kartonski uvez. Druga nema natpisa, postankom je starija od prve, ispunjava 8 stranica jednog nepaginiranog svežnjića (vel. 15×11 cm) bez korica.

U makarskom samostanskom arhivu našao sam nešto sasvim malo od one bogate pjesničke građe koja nam je drukčije poznata iz MZ. Spominjem najprije pjesmu *Tužba ciplara makarski i njegovi gospodara*. I od te Radmanove pjesme sačuvala su se dvije verzije: jedna fragmentarna, naime početak od tri stiha prepisan je u MZ,³⁵ druga je potpuna, a nalazi se u rukopisu 573. Naučne biblioteke u Dubrovniku. Pjesmu je prepisao god. 1858. dum Stijepo Marija *Tomašević*,³⁶ poznati dubrovački prepisivač. Dijalošku pjesmu o makarskim ciplarima i njihovim gospodari- ma u mak. arhivu napisao je svojom rukom fra Frano Radman, autor, u dva stupa na četiri ne baš pune stranice, vel. 30×20,1 cm.

Iz istoga arhiva imamo u Radmanovu originalu i drugu pjesmu pod natpisom *Sequenza in tuono del Dies illa*. Njezinu dulju verziju s hrvatskim natpisom *Dan od gnjiva i žalosti* sačuvala nam je prepisivač MZ.³⁷ Kao što su stihovi u MZ na jednome stupu, a proza, tzv. prove, na drugome, tako je i u ovome Radmanovu autografu. To je jedan list, vel. 20,8×20 cm, istrnut od svoje cjeline. Fragmentat s pjesmom u njezinu prvom obliku važan je kao svjedočanstvo o procesu mijenjanja originala ispod ruke prepisivača.

Bez ikakvih promjena ostao je, međutim, svežanj stihova i proze iz XVIII st. u Tomaševićevu prijepisu. Iako je dubrovački rukopis (vel. 28,8×18 cm) samo prijepis iz XIX st., ipak je dragocjen: u njemu smo dobili jedno dosada nepoznato djelo Kačićeva imitatora fra Frane Radmana. Odakle je Tomašević prepisao Radmanove pjesme i prozu o hajduku Roši, o tome u rukopisu nema ni riječi. Tomašević je bio župnik na Pelješcu (Kuna) i na Korčuli (Smokvica, Žrnovo).³⁸ Radman je propovijedao korizmu u gradu Korčuli (1774) i u Blatu na Korčuli (1771, 1776).³⁹

Možda je već tada kolala među korčulanskim župnicima Radmanova zbirka, i tako, došavši poslije dugo godina u Tomaševićeve ruke, do- bismo je u prijepisu. Gdje joj je original, ne znamo. Sa samostanima Mak. primorja pelješki i korčulanski župnici imali su pastoralnu vezu. I To- mašević je katkada dolazio u Mak. primorje, Kačićev zavičaj; moglo se dogoditi da je u jednom od triju samostana vidio Radmanov rukopis, ponio ga sa sobom i prepisao. Njegov prijepis, osim pjesama o hajduku Roši, sadržava i životopis toga hajdučkog harambaše, onako kako ga je Radman napisao u prozi.⁴⁰

Pjesnički rukopisni prilozi većega dijela Kačićevih imitatora više- manje su autografi, njihov opis naći ćemo u raspravljanju o životu i radu svakoga pojedinog pjesnika.

³⁵ I. Milčetić, *nav. dj.*, 162.

³⁶ Isp. S. Kastropil, *Rukopisi Naučne biblioteke u Dubrovniku*, Zagreb 1954, 309.

³⁷ I. Milčetić, *nav. dj.*, 148–149, 163–172.

³⁸ S. Kastropil, *nav. dj.*, 16–17.

³⁹ *Akta prov. K. Marojevića (1770–1773)* I, 50; *Akta prov. J. Radmana (1773–1776)*, 182, 259.

⁴⁰ Životopis sam priredio za tisak s potrebnim povijesnim komentarom i kritičkim prikazom o hajduku Roši u našoj književnosti i nauci.

DRUGO POGLAVLJE

IZGUBLJENA POEZIJA FRA JOSIPA RADMANA

1. – *Urlič*¹ nije uspio izvesti na čitac pitanje kojim pjesnicima treba pripisati pjesme u ZZ. Glede nekih od onih deset objelodanjenih pjesama još je više zamrsio to pitanje, glede drugih je približno riješio, glede jedne krivo ga je postavio i riješio. Prema njegovu nagađanju fra Frano Radman spjevao je pet do šest pjesama, a možda i više; jedna je Kačićeva: »Pisma od konkursa«. Ali, drži Urlič, njezin bi autor mogao biti i *fra Josip Radman* (1720–1784). Urlič je, dakle, trećini pjesama u ZZ otkrio autora, drugima je pokazao put u daljem istraživanju.

U »Pismi od konkursa« jedan između natjecatelja spominje se u podnatpisu prezimenom Radman. Ni odatle ni iz sadržaja ne može se znati da li fra Josip ili fra Frano: obojica su u to doba živjeli u Mak. primorju. U podnatpisu izrijekom se kaže da se konkurs držao pod Zaostrogom, nabrojen je svaki pojedini natjecatelj, a uz prezime šestorice fratara dodan je svakome njegov posebni naziv prema imenu i službi glasovitih junaka iz narod. poezije. »Pisma od konkursa« alegorijskog je sadržaja: dalmatinski se serdari na konjima utrkuju za bansku čast. Utrku su dobili serdari Janković Stojan (Radman) i Miletić Rade (Marušić). Kad se utrka igrala, u pjesmi nema datuma, a to je sigurno bilo od 1749. do 1751. g. pod upravom provincijala fra Ivana Vučića, »visovačkog bana«. Kao provincijalni starješina Vučić je iz Visovca pozvao svoje mlađe podložnike u Zaostrog da se natječu za profesorsku službu.

Na provincijalnoj skupštini u Makarskoj (19. X 1750) određeno je da se u zaostroškom samostanu podigne katedra za teologiju, provincijal će otvoriti natječaj (konkurs) i na nj će pozvati braću u vrijeme i na mjesto kada i gdje bude htio.² Nema nikakve sumnje da se »Pisma od konkursa« odnosi na taj natječaj. Koja su se braća natjecala, kada i gdje, koji su

¹ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, Nastavni vjesnik, 13/1904–05, 4, 427–435; *Zbirčica pjesama u zaostroškom monastiru*, Građa za povijest književnosti hrvatske JA, 7/1912, 140–143.

² *Liber archivalis provinciae* (Šibenik), 327.

bili ispitivači i kome su od natjecatelja dodijelili novu katedru teologije u Zaostrugu, nigdje nije ništa zabilježeno. A ipak ni događaj ni osobe u spomenutoj pjesmi nisu fikcija. Za svih šest natjecatelja koji se po prezimenu u podnatpisu pjesme navode imamo u arhivskim knjigama potvrdu da su tada uistinu živjeli, a neki su od njih u Mak. primorju vršili odgojiteljsku službu u samostanima. Tako su npr. obojica dobitnika na natječaju (fra Josip Radman i fra Frano Marušić) bili učitelji mladića kandidata (magistri juvenum), prvi u Zaostrugu, drugi u Makarskoj.³

Da se u Zaostrugu natjecao fra Josip, a ne fra Frano Radman, i da je on dobio najviše glasova, prema tome i postao u Zaostrugu profesor teologije, o tome imamo samo indirektnih arhivskih dokaza. Završivši teološke studije na generalnom (višem) učilištu u Šibeniku (1739–1745), fra Josip je odmah bio imenovan za provincijalnog lektora filozofije na šibenskom nižem učilištu.⁴ Poslije trogodišnjeg predavanja (1745–1749) premješten je u Zaostrug⁵ kao učitelj mladića kandidata za franjevački red. Tu ga je i zatekao poziv za natječaj novoosnovane teološke katedre u Zaostrugu. Kako, na žalost, akta provincijala Vučića nisu sačuvana dalje od 19. X 1750, stoga ne možemo znati tačan datum toga natječaja, ali je on bio svakako prije 26. VII 1751, kad je provincijalom postao fra Jeronim Filipović. Iz pjesme je očito da je natječaj sazvaio provincijal Vučić.

Ni akta iz drugog trogodišnjeg Filipovićeva provincijalstva (1751–1754) nisu, također, sačuvana, s njime je izgubljen jedan dio akata provincijala Vučića. I tako nemamo nikakvih zapisa ne samo o toku natječaja nego ni o fra Josipu Radmanu kao profesoru teologije u Zaostrugu. Da je baš on, dobivši najviše glasova na ispitnoj komisiji, postao profesor i kao takav predavao od 1751. do 1754. g. teološku disciplinu u Zaostrugu, potvrđuju svjedočanstva drugoga provincijala.⁶

2. – »Pisma od konkursa« odgovara istinitom događaju. Tko je, naime, htio ovjenčati pobjednika fra Josipa, *Urlič*⁷ se koleba, ne može se pravo odlučiti između Kačića i obojice Radmana. U pjesmi se najviše hvali vještina Jankovića Stojana (Radmana). Urlič se zbog toga ne može odlučiti da je pripiše fra Josipu: time bi ga diskvalificirao kao hvalisavca. Još manje drži da je »Pismi od konkursa« autor fra Frano: njegovo isticanje svoga mještanina i plemenjaka moglo bi se shvatiti kao nepotizam. I Urliču nije ništa drugo preostalo nego da joj nađe pjesnika u samome Kačiću.⁸

³ Akta prov. I. Vučića (1748–1750), 87.

⁴ Akta prov. I. Turića (1745–1748), 34.

⁵ Akta prov. I. Vučića (1748–1750), 87.

⁶ Akta prov. G. Despota (1754–1757), 2.

⁷ Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru, nav. mj., 427–432.

⁸ Za Urličem se poveo Jeronim Šetka (*Fra Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 38/1954, 6) i »Pismom od konkursa« upotpunjuje Kačićev pjesnički rad.

Međutim, »Pisma od konkursa« toliko je u simbolici neodređena, a u frazeologiji toliko općenita i obična da je teško, gotovo nemoguće kazati: to je Kačićeva pjesma. Može biti – što iznosi Urlič – da su jezične, stilske i pjesničke osobine iz drugih Kačićevih pjesama slične ili iste kao i u »Pismi od konkursa«. Ali ima nešto više od toga što u ovome slučaju uvjerava da ta pjesma nije Kačićeva: osnovni unutrašnji osjećaj, unutrašnji ugođaj, kojim je prodahnuta ta pjesma, vrlo je srodan i prislan s osjećajem i ugođajem »Pisme od Makarana« u ZZ. Zato nas Urličevi dokazi ne mogu uvjeriti u Kačićevo autorstvo. Osim toga između tih pjesama mnogo je podudaranja – a poslije ćemo vidjeti komu pripada »Pisma od Makarana« – a to je pouzdan put koji će nas dovesti do istog izvora i »Pisme od konkursa« i »Pisme od Makarana«.

Ni drugi, biografski, psihološki i povijesni razlozi ne mogu uvjeriti čak ni samoga Urliča da je Kačić spjevao »Pismu od konkursa«. I zato je na kraju morao biti zadovoljan s konačnom izjavom: »I ako se baš stalno ne može kazati da je ovo Kačićeva pjesma, opet se sigurno može reći da se ova pjesma od sviju u rukopisu (tj. u ZZ) najvećma približuje Kačićevu načinu pjevanja.«⁹

3. – Ta Urličeva tvrdnja u drugome dijelu, prenesena na *Pismu učinjenu svrhu diplome, koju daje cesar Matijaš Primorcem, Župljanom i Podjezercem da unapridak nejmadu biti napastovani od Senjana*¹⁰ ima bez sumnje, konkretnu vrijednost. Da se u toj pjesmi potpuno imitira Kačićev način pjevanja, pokazuje njezin natpis, jezik, stih, sadržaj. I da ispod stihova nije priložena napomena: »Ovu pismu učini ja fra Jozep Radmanović, lektur đenerali u Šibeniku, na 1759. januara na 28 ...«, nitko ne bi posumnjao da to nije Kačićeva pjesma. To više što ju je Kačić uvrstio među pjesme lokalnog sadržaja u RU gdje ni u I ni u II izdanju nema nijednog pjesničkog teksta s oznakom tuđeg podrijetla.

Čim je fra Josip Radman potakao starca Milovana da ga prizna svojim nasljednikom i da jednoj njegovoj pjesmi daje mjesta u RU? Tu su bili različiti motivi: pjesma hvali Grgu i Petra Kačića,¹¹ stare vitezove, fra Andrijine direktne pretke; u pjesmi je od početka do svršetka prihvaćen Kačićev izražaj i njegov oprezni stav između dviju opasnosti:

*Matijašu, svitla kruno naša,
Može l' podnit to dobrota Vaša,
Da krstjanin tare krstjanina
Ter ga muči kano dušmanina?*

⁹ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, nav. mj., 432.

¹⁰ RU, 580–582.

¹¹ Živeći nekoliko godina u Zaostrogu, Radman je imao prilike upoznati se s članovima fra Andrijine kuće u Bristu. Iz poštovanja prema starcu Milovanu napisao je pjesmu o njegovu djedu Grgi Miošiću, ali je, da izbjegne sumnju laskanja, ne posvećuje svome učitelju, nego knezu Šimunu Kačiću Miošiću »za vikovićnu srčene ljubavi uspomenu«. A taj Šimun pjesnikov je brat (isp. J. Riboli, *Vjenčić Milovanu*, Zadar 1885, 7; K. Eterović, *Fra Andrija Kačić Miošić*, Dubrovnik 1923, 6).

Milovan je u fra Josipovim stihovima vidio svoju vjernu kopiju. Bio je sretan što ga drugi pjesnici imitiraju, a da to bude poznato svakome tko čita njegov RU, unio je u nj jednu tuđu pjesmu s punom oznakom komu pripada, a to pjesnici prije njega obično nisu radili, već su tuđe plodove prisvajali kao svoje.

Između pisca RU i fra Josipa Radmana bila je dublja i tješnja veza negoli pokazuje spomenuta pjesma. Četvrte godine poslije Kačićeva dolaska (1735) na šibensko generalno učilište I stepena fra Josip je započeo svoje više teološko obrazovanje pod njegovim vodstvom.¹² Prije toga studija morao je učiti barem dvije godine filozofiju. O tome filozofskom školovanju nema ništa upisano u službenim aktima. Prema tome ne znamo da li je to bilo u Italiji, gdje su (Bolonja) učila (1737, 1739) dva fra Josipova takmaca na zaostroškom konkursu: fra Frano Grančić i fra Paškal Buovac,¹³ ili možda u Šibeniku na domaćem provincijalnom učilištu, gdje je i sam predavao filozofiju (1745–1749)¹⁴ nakon dovršenog studija teologije. Prošavši s Kačićem više godina u Šibeniku – pod njegovim vodstvom fra Josip je i dovršio (1745) više teološko obrazovanje¹⁵ – s njim živi zajedno u Zaostrogu (1750–1754),¹⁶ pa mu je njegov bivši profesor – a sada jubilarni lektor – vjerojatno bio jedan od ispitivača na zaostroškom konkursu.

Kad su se dakle u Zaostrogu opet našli u društvu učitelj i učenik, Kačić je bio u punoj fazi književnoga života. »Tišina zaostroška urodila je najljepšim plodom, što ga je naša starija književnost poklonila sitnom hrvatskom puku«. ¹⁷ Fra Josip je izbliza pratio Milovanov stvaralački i izdavački rad: pomagao mu je u sakupljanju i sređivanju materijala, prepisivao rukopise, razdjeljivao prozu od stihova i – bodrio ga na teškom putu od spremanja rukopisnih papira do tiskanja knjige. A kad je Kačić po drugi put (1759) u povećanom opsegu objelodanio RU, onda se odužio bivšem učeniku i tadašnjem nasljedniku na katedri u Šibeniku time što mu je »Pismu učinjenu svrhu diplome . . .« pod br. 125. uvrstio u svoju pjesmaricu. Štoviše, Kačić je u »Pismi Radovana i Mjelovana«¹⁸ očitovao prisnost i blizinu s fra Josipom Radmanom, alias pjesnikom Radovanom. Milovan i Radovan dva su vjerna pobratima i u redovništvu i u pjesništvu. A Radman se takvim pokazivao uvijek, osobito otkako

¹² *Akta prov. M. Jekušića* (1738–1742), 76.

¹³ *Liber archivalis provinciae* (Šibenik), 266, 282.

¹⁴ *Akta prov. I. Turića* (1745–1748), 34, 54; *Akta prov. I. Vučića* (1748–1750), 4.

¹⁵ *Akta prov. P. Karapandže* (1742–1745), 68. Provincijal Karapandža potvrđuje svjedočanstvo profesora u Šibeniku da je fra Josip Radman završio (1745) viši teološki studij na generalnom učilištu.

¹⁶ U zapisnicima misa (1750–1754) zaostroškog samostana ima i Kačićevih i Radmanovih vlastoručnih potpisa. U nedostatku akata provincijala Jeronima Filipovića (1751–1754) zaostroški zapisnici misa autentičan su dokumenat o zajedničkom boravku Kačića i Radmana u Zaostrogu od 1751. do 1754. g.

¹⁷ T. Matić, *Život i rad Andrije Kačića Miošića*, RU, X.

¹⁸ RU, 104–105.

su bile već dugo zanijemljale Milovanove gusle pa je mjesto njega Radovan pokušao da odgovori na neprijateljske udarce. I tako smo došli na pitanje o Lovrićevu napadaju na Kačića i o fra Josipovoj obrani u korist mrtvog učitelja.

4. – U hrvatskoj i srpskoj književnosti povijesti isticalo se da je fra Frano Radman digao svoj glas protiv Sinjanina Ivana Lovrića koji je tvrdio da je Kačić loš pjesnik i vrlo loš povjesničar. U jednome dijelu pisma¹⁹ što je poslano (25. XI 1777) pod imenom Gajetana Deribaka iz Trnova u Dragović pravoslavnom kaluđeru parohu Šimunu Kurajici obranjen je Kačić, više indirektnim negoli direktnim putem, kao dobar pjesnik, tj. vješt u versifikaciji deseteračkog stiha, dok mu je kao povjesničaru priznata relativna vrijednost koliko je bio vjeran kompilirajući prema tuđim izvorima. Deribak vrlo oštrim riječima reagira na Lovrićeve tendenciozne prigovore. Zaboravivši mjeru, i on je sam jednom upao, kako se meni čini, u pristranost i nekritičnost ako je, izjavljujući da je Kačić znao na homerski način izraziti sadržaj, htio Kačića približiti Homeru. Za dokaz toga Deribak navodi i svjedočanstvo hrv. najboljih pjesnika, ali im ne spominje imena.²⁰

Tek jednu godinu prije Deribaka Zadrani fra Gašpar Vinjalić (1707–1781) u opširnom pismu (1776) sinjskom gvardijanu aludira na Lovrićevu nelogičnost: ako Lovrić priznaje da nepismeni Zagorci znadu slagati dobre stihove, zašto bi negirao Kačiću.²¹ I time je Vinjalić, koji se u svo-

¹⁹ Opis makarske redakcije Deribakova pisma dao je Juraj Božićković (*Deribakova kritika Lovrićevih »Osservazioni«* i njihov autor, Nova revija, 14/1935, 1, 26). Božićković nije vidio original druge redakcije toga pisma (vel. 29×21 cm, meki uvez, paginacija: 20 str.) u arhivu samostana sv. Lovre u Šibeniku pod br. 18. Prema toj šibenskoj redakciji Zlatović je objelodanio Deribakovo pismo, i to bez ikakva komentara (*Lettera del R. P. Gaetano Deribak sul libro delle osservazioni di Giovanni Lovrich sopra il viaggio in Dalmazia dell' Abate Alberto Fortis*, Bullettino di archeologia e storia dalmata, 6/1883, 151–155, 184–191; 7/1884, 14–16, 28–32, 44–48). Između jedne i druge redakcije nema stvarnih razlika iako je tekst makarske redakcije Deribakova pisma, kako piše (26) Božićković, potpuniji od teksta šibenske redakcije u Zlatovićevu izdanju.

²⁰ *Lettera del R. P. Gaetano Deribak*, nav. mj., 187. Da je to Deribak učinio, imali bismo uvid u njegovo poznavanje hrv. pjesništva; osim toga one riječi na početku pisma (... per essere io tra tutti gli altri parroci del nostro rito, ultimo in letteratura ed erudizione) dobile bi još veću potvrdu o figurativnom, tj. protivnom značenju.

²¹ Isp. Š. Urlić, *O. Gašpar Vinjalić*, Rad JA, 189/1911, 286–287, bilješka 3. Vinjalićevo pismo u arhivu visovačkog samostana (vel. 25×17,7 cm, paginacija: 36 str.) glasi: *Copia del scritto di fra Gasparo Vignalich li 22 8bre 1776. e spedito al p. guardiano di Sign. acciò lo facesse legger al Lovrich, e ad altri, e poi lo rimandasse all' autore come fece molto tempo dopo*. Pismo je Vinjalićev autograf. To nije, dakle, »kopija«, nego egzemplar, primjerak rasprave u obliku pisma. Prijepis Vinjalićeva originala u novije vrijeme (1957) učinio je Ante Bešlić – Makarska. Najmanje je poznat Vinjalićev gramatičarski rad (isp. S. Petrov, *Zaboravljena trojezična gramatika fra Gašpara Vinjalića*, Nova revija, 19/1940, 5–6, 457–463). Zlatović, Urlić ni Petrov nisu znali da od Vinjalića potječe još jedno djelo (*Cenni sull' attività dei frati minori a Stagno e luoghi adiacenti*). Kako je Vinjalićev rukopis o stonskim fratrima došao u ruke Nikodema Milaša, srpskog povjesničara, Nikola Subotić (*Vladika Kon-*

joj povijesnoj raspravi sasvim uz put dodirnuo Kačićeva pjesničkog talenta, prethodio Deribaku u obrani pjesničke reputacije starca Milovana. Kod prvoga je to bilo s punim imenom, a kod drugoga sa pseudonimom.

I upravo zbog toga ostalo je za dugo vremena neriješeno pitanje tko je u stvari Kačićev branitelj: fra Josip ili fra Frano Radman. Iz početka ni sam Zlatović,²² izdavač Deribakove poslanice, nije znao tko se od dvojice Radmana skriva pod enigmatičkim nazivom Deribak. Jednom je u Deribaku vidio fra Josipa, drugi put fra Franu Radmana. Živaljević,²³ Kasandrić,²⁴ Urlić,²⁵ Milčetić,²⁶ Marijan Stojković,²⁷ fra Petar Bačić,²⁸ Mihovil Kombol,²⁹ Berić³⁰ i dr. prihvatili su mišljenje kao općenito da je Deribak pseudonim fra Frane Radmana. Deribakovo pismo imali su u rukama na potpun uvid Zlatović, Bačić, vjerojatno i Urlić. Juraj Božićković,³¹ našavši malo vremena prije drugoga svjetskoga rata u makarskom samostanskom arhivu novu verziju Deribakova teksta, pokušao mu je analizirati sadržaj kako bi još bolje učvrstio staro mišljenje o fra Frani Radmanu kao autoru pisma parohu Kurajici. I tekstualna analiza i analiza grafije navela je Božićkovića na krivi zaključak da je pismo napisao fra Frano Radman.

Božićković je na brzu ruku došao do toga zaključka. Da je pomnivo kolacionirao rukopise obojice Radmana – a tih je mnoštvo u arhivima triju primorskih samostana – uvjerio bi se, uza svu veliku sličnost u formi pisma jednoga i drugoga, da je pismo fra Josipov autograf, a to se vidi iz fotokopija priloženih na drugome mjestu.³²

Iako je u provincijalnim aktima god. 1777. fra Frano registriran »parochus villae Much«, odatle ne možemo dokazivati da je baš on bio onaj »parrocho de' Morlacchi di rito latino« koji je svojom rukom na-

čarević i njegov ljetopis, Magazin sjeverne Dalmacije I, Split 1934, 43–52) ne kaže, ali je važna njegova napomena: »Sagalasnost koja nije mala, Končarevićevog letopisa i Vinjalićevog rukopisa o stonskim događajima upućuje u verovanje da je stvarno upotrebe i bilo« (51).

²² U opasci na predzadnjoj strani Deribakova pisma u šibenskoj redakciji Zlatović je (1885) fra Josipu Radmanu pripisao autorstvo pisma kaluđeru Kurajici, a nedugo poslije toga fra Frani Radmanu (isp. *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, 473).

²³ Andrija Kačić Miošić, *slovenski pesnik*, Letopis Matice srpske, 174–2/1893, 150.

²⁴ Kačićev »Razgovor ugodni« u drugoj polovini XVIII. vijeka, Glasnik Matice dalmatinske, 3/1903–04, 119, 127.

²⁵ Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru, nav. mj., 430.

²⁶ Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske, Građa za povijest književnosti hrvatske JA, 5/1907, 430.

²⁷ Ivan Lovrić, pristaša struje prosvjetljenja u Dalmaciji, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 28–2/1932, 16.

²⁸ Nekrolog provincije presv. Otkupitelja (rukopis u Visovcu), 296.

²⁹ Isp. I. Lovrić, *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa* (prijevod Mihovila Kombola), Zagreb 1948, 227. Kombol Radmana pogrešno naziva Radničem. Vjerojatno je to njegov lapsus calami.

³⁰ Još o hajduku Sočivici u umjetnoj i narodnoj književnosti, Zadarska revija, 8/1959, 1, 107.

³¹ Deribakova kritika Lovrićevih »Osservazioni« i njihov autor, nav. mj., 27–33.

³² Isp. G. Bujas, *Milovan i Radovan*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (Jubilarni svezak o 60-godišnjici Zbornika), 40/1969, 91.

pisao u Muću pismo i poslao ga u Dragović, »al parrocho de' Morlacchi di rito grecho« kaluđeru Kurajici. Pastorizacija župe Donji Muć vodila se u to doba iz Živogošća gdje su u samostanu boravili obojica Radmana ne samo god. 1777. nego i prije i poslije toga vremena.³³ Trnovo, odakle je Deribak odgovorio na Kurajičino pismo, pseudonim je Donjega Muća,³⁴ kao što je Deribakovo ime i prezime pseudonim fra Josipa Radmana.

Iz Deribakova teksta teško je ista detaljno doznati o životu dvojice dušobrižnika. Kaluđer Kurajica paroh je pravoslavnih oko Vrlike i Sinja sa sjedištem u dragovičkom samostanu. On je duboko vjeran hrišćanin i zelantan pastir svoga stada. Na Lovrićevo pisanje protiv dalmatinskog klera obojega vjerozakona reagirao je time što je poslao (26. X 1777) Deribaku primjerak knjige »Osservazioni sopra il Viaggio in Dalmazia« s popratnim pismom.³⁵ Na žalost, ne znamo kakav je bio sadržaj Kurajčina pisma: nigdje u dalmatinskim samostanima nisam se namjerio ni na to pismo ni na bilo kakve podatke o čovjeku koji ga je napisao. O njemu ne zna ništa ni zadarski protojerej Ljubo Vrcelj³⁶ koji je prelistao sve dokumente pravoslavne dalmatinske biskupije u Državnom arhivu u Zadru. Kurajicu ne nalazimo ni među kaluđerskim ni među parohijskim imenima dviju publikacija Nikodema Milaša,³⁷ pravoslavnog crkvenog povjesničara. Zbog toga bismo mogli pomisliti da on uopće nije ni živio, prema tome i zaključiti: Šimun Kurajica je pseudonim kao što je u stvari pseudonim i Gajetan Deribak.

A ipak on nije pseudonim niti je fiktivna ličnost!

Da je to tačno, potvrđuje nam u ovome slučaju fra Frano Radman. U životopisnim crtama hajduka Roše pripovijeda fra Frano kako je na putu od Sinja do Imotskoga god. 1781. hajduk Roša napao kaluđera Šimuna Kurajicu i bio bi ga sasjekao da nije pritekao u pomoć jedan nepoznati franjevac suputnik.³⁸

Iz pisma o Deribaku znamo tek ovo: od svih katoličkih župnika on je najmanje učen i literarno obrazovan, stoga sebe ne drži sposobnim da cenzurira djelo mladog filozofa Lovrića.³⁹ To je autoironija! Među

³³ Kad je provincijal fra Ivan Rajčević vizitirao 28. IV 1777. živogoški samostan, u njemu je našao obojicu Radmana: fra Josipa, eks-provincijala, fra Franu, definitora i župnika Donjega Muća (akta prov. I. Rajčevića (1776–1779), 23). Koliko je dugo fra Frano služio mučku župu, ne možemo kofrontirati: župske stare matice propale su, na žalost, u II svjetskom ratu. Da je to ipak bilo kratko vrijeme, jer se god. 1778. spominje fra Ante Delić kao župnik Donjeg Muća, znamo iz akata prov. Rajčevića (83–90).

³⁴ M. Stojković (nav. dj., 16) Deribakovo Trnovo uzima za seoce Trnovo u Neretvi. Stojkovićeva je lokacija netačna; Deribak Trnovo karakterizira kao planinsku župu (nav. mj., 151), a takva je većim dijelom župa Donji Muć pod Mosećem, dok je Stojkovićovo Trnovo samo odjel župe Opuzen i leži u neretvanskoj nizini.

³⁵ *Lettera del R. P. Gaetano Deribak*, nav. mj., 151.

³⁶ Pismeno saopćenje od 23. VII 1960.

³⁷ *Spisi o istoriji pravoslavne crkve u dalmatinsko-istorijskom vladničanstvu*, Zadar 1899; *Pravoslavna Dalmacija*, Novi Sad 1901. Ni Boško Strika (*Srpske zadužbine, dalmatinski manastiri*, Zagreb 1930) ne zna za Kurajicu iako, držeći se literarno Milaša, piše o samostanu kaluđera u Dragoviću (131–142).

³⁸ Isp. rkpis 573. Naučne biblioteke u Dubrovniku, 4.

³⁹ *Lettera del R. P. Gaetano Deribak*, nav. mj., 151.

svima članovima provincije presv. Otkupitelja u Dalmaciji u stvari fra Josip Radman bio je u ono vrijeme najučeniji i literarno najobrazovaniji. Navršivši šest godina predavanja filozofije (Šibenik, Zaoštrog), fra Josip se natječe u Visovcu (20. X 1754) za generalnog profesora na teološkom višem učilištu u Šibeniku. Od ispitne komisije, kojoj je predsjedao provincijal s pet članova ispitivača, između četvorice kandidata on je dobio najviše glasova (60).⁴⁰ I tako je postigao titulu »lector generalis«, rang današnjeg sveučilišnog profesora.

Malo vremena prije toga natječaja fra Josip je u benediktinskoj crkvi sv. Marije de Taurello u Splitu pred specijalnom komisijom i kanoničkim zborom u javnoj disputi (8. VIII 1745) rješavao filozofsko-teološke probleme prema nauci Ivana Duns Scota, franjevačkog »oštroumnog naučitelja«.⁴¹ Sličnu je disputu vodio i u crkvi sv. Lovre u Šibeniku, sad je to bilo u društvu s fra Lukom Vladmirovićem. Kojega datuma i koje godine, nije označeno u plakatu dispute, ali svakako pošto je postao generalni lektor, kao takav je i reprezentiran na spomen-slici, plakatu.⁴²

Od početka šk. god. 1755. do svršetka 1766. fra Josip djeluje na generalnom teološkom učilištu u Šibeniku kao profesor, a poslije toga punih devet godina i kao »praefectus studiorum«,⁴³ tj. šef svih školskih ustanova. Zadobivši dvostruku jubilaciju, ulazi u upravu provincije: bio je ujedno i definitor i tajnik za provincijalstva (1766–1770) fra Andrije Staničića, zatim je i sam bio (1773–1776) provincijal. Starješinska služba ispunjena mu je ljutim natezanjima i borbama s predstavnicima mletačkih vlasti u Dalmaciji.⁴⁴

U živogoškom samostanu, jer je tomu samostanu župa Donji Muć, mjesto njegova rođenja (1720), pripadala od početka XVIII st., Radman

⁴⁰ *Akta prov. G. Despota* (1754–1757), 1–2. S Radmanom se natjecao između ostalih i fra Mate Zoričić, pisac prve aritmetike na hrv. jeziku (Mleci 1766), ali je dobio 49 glasova, tj. 11 glasova manje od Radmana kojega je Zoričić naslijedio u službi profesora filozofije u Zaoštrogu.

⁴¹ U arhivu splitskog kaptola čuva se uokvirena velika spomen-slika o toj disputi. Ona je u prvome redu važna kao dokumenat Radmanove učenosti; istraživačima skotističke nauke može biti zanimljiva zbog pojave i popularizacije skotizma u Hrvatskoj za koji su se riječju i perom borili franjevački filozofi. Takav je bio i sam Kačić. O njemu se pripovijeda kako je u Šibeniku na javnoj bogoslovnoj disputi nadvladao nekoga nadutog stranca (isp. K. Eterović, nav. dj., 22).

⁴² Spomen-sliku (plakat) dispute u Šibeniku (vel. 93×65 cm) našao sam u zaoštrogskom arhivu, i to zaturenu u prelomu među mnoštvom spisa fra Luke Vladmirovića

⁴³ *Akta prov. P. Filipovića* (1763–1766), 67; *Akta prov. A. Staničića* (1766–1770), 327; *Akta prov. K. Marojevića* (1770–1773) I, 41.

⁴⁴ Natezanja su se odnosila na odluku mletačkog senata (1767) da se obustavi oblačenje redovnika na području Republike. »Ovim je bio zadan težak udarac svim samostanima u državi. U Dalmaciji su se drugi čutke priklonili, ali nisu to učinili franjevcima provincije presvetog Otkupitelja, kojih je bilo u januaru 1768. god. 365, od kojih 241 u 12 samostana, na župama 94, na studijama u Italiji i Ugarskoj 24, i nešto na drugim službama, i započelo s dokazivanjem kako su oni potrebni na župama, ističući pri tom i svoje zasluge za državu« (isp. G. Novak, *Dalmacija god. 1775/6, gledana očima jednog suvremenika*, *Starine JA*, 49/1959, 31, bilj. 45). Kad je došla zabrana oblačenja, Radman je bio u vijeću provincije, natezanja nisu prestala ni za njegova provincijalstva (isp. S. Zlatović, *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, 298–299).

je učio humanističku školu, u njemu je ušao u novicijat (1736) promijenivši svjetovno ime Luka u redovničko ime fra Josip;⁴⁵ tu je proveo i zadnjih desetak godina života (1770–1773; 1776–1784). Tu je fra Josipa Radmana najposlije zatekla i smrt (22. II 1784).⁴⁶

U Živogošću je fra Josip napisao pismo Kurajici. I psihološki razlozi potvrđuju da je Deribak njegov, a ne fra Franin pseudonim. Jubilarni generalni profesor, vizitator dalmatinsko-jeronimske provincije,⁴⁷ ispitivač na konkursima,⁴⁸ šef provincijalnog školstva, odlični teolog, istaknuti filozof, eksprovincijal ustaje na obranu svoga učitelja Kačića i na obranu dalmatinskih franjevac i kaluđera. Sve ono što je *Božitković*⁴⁹ iznio u prilog svoje teze, naime, da se fra Frano Radman, pisac pisma, »jako razumije u pjesnička pravila, historiju i moralnu teologiju«, da »poznaje u tančine Lovrićev život«, da »poznaje dobro sinjsku krajinu«, da je »izvrstan poznavalac narod. pjesništva«, da »vješto barata s klasicima« – sve to i još mnogo više možemo reći za fra Josipa Radmana. A kad se Božitković pobliže bavio s fra Franinim životom i književnim radom, nikako nije smio mimoći fra Josipa Radmana, ne samo suvremenika i mještanina nego i rođenog fra Franina brata.⁵⁰

Fra Josip Radman pokazao je i literarnu obrazovanost. Narod. poezija bila mu je i u teoriji i u praksi vrlo bliska. Kako je prije svega bio zauzet idejom da kritizira Lovrićeve različite tvrdnje o sinjskoj krajini i njezinim župnicima bez razlike na vjeru, nije dublje ulazio u područje književnosti. Njegovi dokazi o Kačiću kao dobrom pjesniku i povjesničaru nemaju neoborive vrijednosti. Ali ipak je očividno da mu je prozodija nešto što prilično dobro zna iz svoga iskustva. A to je iskustvo stekao u Kačićevoj školi. U tome je zamet fra Josipove obrane protiv Lovrićeva napadaja na Kačića, ona je dug zahvalnosti dobrom učitelju koji se nije stidio da na stranicama RU tiska pjesmu svoga učenika, jedini dosada poznati književni rad fra Josipa Radmana.

5. – Šime Ljubić⁵¹ ističe da je, osim pjesme tiskane u RU, od fra Josipa još nešto ostalo u rukopisu. Da li je Ljubić mislio na poeziju, izrijeком ne kaže, ali je indirektno na to uputio. Zlatović⁵² drži da ima više fra Josipovih pjesama u ZZ, nabraja samo dvije pjesme, ali bez njihova natpisa, naime pjesmu od konkursa i pjesmu od ženidbe. Videći

⁴⁵ *Akta prov. J. Filipovića* (1735–1738) I, 117.

⁴⁶ *Akta prov. K. Marojevića* (1782–1785) II, 132.

⁴⁷ O toj privremenoj službi ne govore provincijalni spisi, već samo jedan dokumenat u arhivu samostana u Omišu, pisan Radmanovom rukom. To su, naime, akta kapitula dalmatinsko-jeronimske provincije u Osoru god. 1768. Fra Josip Radman predsjedao je kapitulom kao generalni vizitator.

⁴⁸ Među ostalima bio je ispitivač (1779) i fra Paškalu Jukiću, Kačićevu imitatoru, koji se natjecao za profesora filozofije u Makarskoj (*Akta prov. I. Rajčevića* (1776–1779), 124; isp. J. Božitković, *Fr. Paskal Jukić i njegove neobjavljene pjesme o knezu Ivanu Mirkoviću*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 13/1938, 76).

⁴⁹ *Deribakova kritika Lovrićevih »Osservazioni« i njihov autor*, nav. mj. 27–32.

⁵⁰ Da je fra Frano Radman fra Josipov brat, vidjet ćemo u idućem poglavlju.

⁵¹ *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske* II, Rijeka 1869, 419.

⁵² Bilješka na predzadnjoj strani Deribakova pisma u šibenskoj redakciji.

da fra Josipova šaljivo-ironična narav jednako prožima i stihove u ZZ i riječi u pismu Kurajici, Zlatović je zaključio da je on autor i nekih drugih pjesama u ZZ. Urlič,⁵³ naprotiv, to autorstvo pripisuje njegovu bratu fra Frani. Proučavajući ZZ, Urlič nije istražio da li je zbilja fra Josip napisao još koju pjesmu. Iako su mi samostanski arhivi širom bili otvoreni, ni ja, na žalost, ne mogu iznijeti niti jedan pozitivni dokument da je fra Josip Radman napisao više pjesničkih sastavaka. Nije se do danas našla nikakva druga pjesma za koju bih mogao sigurno kazati: ovo je pjesma fra Josipa Radmana.

Iz nauke o procesu književnosti znamo: ako je netko napisao prilično dobru pjesmu, sposoban je da stvori i više pjesama. I takav ih redovito stvara. Nema pjesnika koji bi bio zadovoljan samo s jednom pjesmom. Tako je bilo i s fra Josipom Radmanom.

Da je fra Josip pisao, da je književno radio, da je slagao stihove ne samo na hrvatskom nego i na latinskom i talijanskom jeziku svjedoče nam indirektno njegovi najbolji poznavaoči. Fra Luka *Vladmirović*,⁵⁴ i sam pjesnik, kaže o njemu: »Pisaoc mnogo mudri.« A fra *Frano*,⁵⁵ istaknuvši najprije filozofsko-teološku učenost svoga brata, o njegovoj književnoj sposobnosti piše (1776) od riječi do riječi: »Specialem gratiam habens scribendi, componendique tam latine, quam italice et illyrice.« Iz toga je citata očito da je fra Josip Radman bio nadaren pisac, da je pisao prozu i poeziju na trima jezicima: latinskom, talijanskom i hrvatskom. Fra Frano ne navodi nijedan fra Josipov rad, jer je to prelazilo okvir onoga o čemu je govorio, o pismu Kurajici nije mogao ništa kazati jer je za jednu godinu mlađega postanka.

Kolik i kakav je bio fra Josipov naučni i književni opus, vjerojatno nećemo nikada doznati. Njegova filozofsko-teološka predavanja, propovijedi, književni spisi, pjesnički sastavci kao i različite knjige dospjeli su poslije smrti u samostanski arhiv i biblioteku u Živogošću. Bogatu ostavštinu svoga brata budno je čuvao fra Frano, a kad ni njega nije bilo više na životu, čuvali su je živogoški franjevci dok francuska vojska (1807) nije zauzela samostan, a crkveno ruho, slike, rukopisi i rijetke knjige bjehu dražbom rasprodani na javnom trgu u Makarskoj. I tako su propala uglavnom sva živogoška arhivalija,⁵⁶ među njima i ostavština fra Josipa Radmana.

⁵³ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, nav. mj., 433–434.

⁵⁴ *Pripisanje početka kraljestva bosanskoga*, Mleci 1775, 65.

⁵⁵ *Annotationes ex libro archivalis hujus provinciae ssmi Redemptoris* (vel. 20×15 cm, uvez u korice, paginacija: 42 str., sinjski arhiv), 30. Fra Josip Radman »insignis theologus, praeminens speculativus« (nav. dj., 30) dokazuje neupućenost izvjestitelja bečke vlade o prilikama u Dalmaciji oko god. 1755/56. koji izvješćuje da u provinciji presv. Otkupitelja nema raspoloženja ni volje za nauku i literaturu (isp. G. Novak, nav. dj., 34; bilj. 48).

⁵⁶ Vjerojatno je tada propao i životopis fra Lovre Šitovića (1682–1729), pjesnika i gramatičara. Šitovićev životopis, koji je napisao fra Ante Bandić, čuvao se u Živogošću do god. 1775. (isp. L. Vladmirović, nav. dj., 69). Ante *Crnica* tražio je više puta Bandićev rukopis, ali uzalud (*Bivši Turčin – glasovit franjevac – O. Lovro Šitović*, Novo doba 20/1937, 73, 23).

6. — *Milčetić*⁵⁷ napominje da je fra Josip u pjesmi⁵⁸ o diplomi koju je car Matija dao Primorcima, Župljanima i Podjezercima da ih Senjani ne tlače oponašao Kačićev način pjevanja i da pjesma nije baš najbolja. Tko pročita tu pjesmu s malo dovoljne pažnje, uvjerit će se da u njoj ima, uza svu razvučenost u pričanju događaja, i preciznosti u dijalogu, i melodioznosti u stihovima, i podudaranja s atmosferom o težini stanja pod Turcima:

*Matijašu, veliki cesare,
Vladaoče, svita gospodare!
Turska nam je sila dodijala,
Teška tuga srce obujala.*

*Ne možemo živit ni umriti,
Ni arače Turkom pripraviti:
Sve imanje, štogod imadosmo,
Nevirnome caru pridadosmo.*

*Ne moremo s mirom večerati,
Ni pokoja našem tilu dati.
Od Turaka, naši zulimčara,
A delija Otmanović cara.*

Iz jedne jedine pjesme ne možemo dobiti cjelovit i pouzdan uvid u pjesničku individualnost fra Josipa Radmana, ali je istina da je on bio dobar Kačićev učenik i dostojan pjesnički nasljednik, vjeran imitator, uzevši tu riječ u pravom autentičnom značenju.

⁵⁷ *Nav. dj.*, 157.

⁵⁸ *RU*, 580–582.

TREĆE POGLAVLJE

SAČUVANA POEZIJA FRA FRANE RADMANA

1. – Fra Frano Radman (1722–1789) rođen je u Donjem Muću (1722)¹ kao i fra Josip, ali je dvije godine mlađi od brata. U Živogošću je učio samostansku školu, tu je svršio novicijat (1745) u starijoj dobi.² Poslije toga nastavio je filozofsko-teološko školovanje. Ni u provincijalnim aktima ni u drugim arhivskim spisima ne kaže se u kojemu samostanu. Studij je trajao od 1745. do 1749. g. Vjerojatno je to bilo u Italiji. Prvi put službeno je spomenuto njegovo ime (1749) kad je bio određen za učitelja kandidata na Visovcu, »magister grammatices« ili »magister juvenum«.³ Na provincijalnoj skupštini u Makarskoj (19. X 1750) izabran je za učitelja novaka, »magister novitiorum«.⁴ Tu delikatnu službu vršio je Radman u Makarskoj do pred kraj god. 1756.⁵ A to je važno istaknuti kako bismo bolje razumjeli period njegova duhovnog rada među Makaranima i objasnili jedan dio pjesničkog stvaranja.

Kod njega ima nešto neobično: u 33. godini života (1735) nalazimo ga registrirana kao slušača više teologije na generalnom učilištu u Šibeniku.⁶ To je sigurno bilo po zagovoru fra Josipa koji je želio da se fra Frano specijalizira u teoretskim naucima. Predavač mu je bio, između ostalih,

¹ U arhivskim izvorima nisam se namjerio na dan i mjesec rođenja fra Frane Radmana; ni Božićković nije ništa više znao osim godine (1722) rođenja. Izdavač američkog izdanja RU (Chicago 1954) navodi (143) da je fra Frano Radman rođen 3. ožujka 1722, ali bez napomene odakle je dobio podatak o danu i mjesecu rođenja.

² *Liber archivalis provinciae* (Šibenik), 306; *Akta prov. P. Karapandže* (1742–1745), 32, 47–48, 73. Zanimljivo je napomenuti da je u Živogošću (19. IV 1744) primio u red Lovru (fra Franu) Radmana bivši kapelan kraljice Marije Terezije, kasniji provincijal fra Petar Karapandža.

³ *Liber archivalis provinciae* (Šibenik), 320.

⁴ *Liber archivalis provinciae* (Šibenik), 326; *Akta prov. I. Vučića* (1748–1750), 86.

⁵ *Liber archivalis provinciae* (Šibenik), 348; *Akta prov. G. Despota* (1754–1757), 23, 46, 68, 132, 154.

⁶ *Akta prov. G. Despota* (1754–1757), 49. Fra Frano je iz Makarske dolazio povremeno u Šibenik na specijalna predavanja u vezi s njegovom dužnošću odgajanja i obrazovanja redovničkog podmlatka.

i brat fra Josip. O tako bliskom rodbinskom odnosu između njih dvojice nisam nigdje našao ništa zabilježeno u službenim knjigama. I da fra Frano nije sretnim slučajem u pismu (1769) fra Luki Vladmiroviću⁷ indirektno to spomenuo, možda se ne bi nikada pravo znalo da su bili braća.

Međutim, životni put obojice Radmana bio je različit: fra Josip je bio na vrhuncu časti i služba, fra Frano se nije nikada popeo do takva položaja. Mogli bismo reći, uz prekid 6–7 godina, ostao je neprekidno u Živogošću od 1757. pa do 1789. g., bio je učitelj mladića i novaka, lektor moralnog bogoslovlja, triput starješina samostana.⁸ Štaviše, nalazio se i u upravi provincije kao definitor (1763–1766). U tom razdoblju i jedno nepotpuno trogodište prije vršio je gvardijansku i župničku službu u Imotskome.⁹ Ne smijemo zaboraviti da je živio i u Zaostrugu,¹⁰ iako zakratko (1778), kao novački učitelj. Zadnji decenij ne miče se iz Živogošća, osim što je propovijedao korizmu na mnogo mjesta po Dalmaciji. U Makarskoj, gdje je pošao na liječenje, snašla je fra Franu Radmana smrt (12. XI 1789).¹¹

2. – Kad su zanijemjele strune na Kačićevim guslama, obadva Radmana bili su u muževnoj dobi, obojica poznati pjesnici. Još u ranom djetinjstvu na mučkim rudinama i pri mosečkim bregovima započela je njihova vila planinkinja popijevati. Živogoški franjevci naselili su Donji Muć iseljenicima iz hercegovačkog Broćna, odatle je i njihova porodica, i zato je župa pripadala samostanu u Živogošću. Tu se počela razvijati pjesnička klica braće Radmana, tu su primili i naučili pjesničke principe; živogoški samostan bio im je ne samo osnovna i humanistička škola nego i škola narod. poezije, škola koja im je učinila slobodan pristup u – Kačićevu školu.

Poznato je da je Mak. primorje bilo plodno tlo na kojemu se ukorijenio deseterački stih i prije Milovanove pjesmarice. Gerilski česti okr-

⁷ Pismo datirano 28. IV 1769. i poslano iz Živogošća Vladmiroviću u Zaostrug čuva se u zaostroškom arhivu (*Korespondencija fra L. Vladmirovića*, vel. 33×24 cm, kartonski uvez, bez paginacije). Potvrđujući primitak neke Vladmirovićeve knjige, Radman javlja da će mu po svome bratu tajniku poslati život sv. Jurja (Nell'arivo del mio fratello segretario le spedirò la vita di s. Giorgio). Vidjeli smo da je fra Josip bio tajnik provincije (1766–1770). Nekome se može činiti nevjerovatnim da dva brata s razlikom u dobi od same dvije godine idu u fratre. Međutim, unutrašnji razlozi me uvjeravaju da su fra Josip i fra Frano uistinu bili prava rođena braća, a ne tzv. braća od strica.

⁸ *Akta prov. F. Marijanovića* (1757–1760), 15, 36, 86; *Akta prov. P. Filipovića* (1763–1766), 100; *Akta prov. K. Marojevića* (1770–1773) I, 74, 354; *Akta prov. J. Radmana* (1773–1776), 139, 221, 249, 274; *Akta prov. I. Rajčevića* (1776–1779), 72, 160; *Akta prov. P. Grubišića* (1779–1782), 9, 27, 93; *Akta prov. K. Marojevića* (1782–1785 II, 10, 103, 273, 369; *Akta prov. J. Loze* (1785–1788), 17, 75, 95, 115, 135.

⁹ *Akta prov. J. Romčevića* (1760–1763) propala su; župske matice Imotskoga (sada u Državnom arhivu – Zadar) siguran su dokumenat o Radmanovu prvom trogodišnjem boravku u Imotskome; *Akta prov. P. Filipovića* (1763–1766), 21, 62.

¹⁰ *Akta prov. I. Rajčevića* (1776–1779), 117.

¹¹ *Akta prov. M. Bilušića* (1788–1791), 187. U starom zaostroškom mrtvaru kazan je uzrok Radmanove smrti: upala pluća.

šaji između Primoraca i Turaka (1662–1686)¹² od ušća Cetine do ušća Neretve pripravljali su put Grabovcu i Kačiću. Narod, ikavski deseterac provreo je iz vrela narod. tradicije u Mak. primorju prije i jače negoli drugdje u Dalmaciji. Fra Lovre Šitović slušao je na početku XVIII st. u Makarskoj kako puk pjeva pjesme o Kraljeviću Marku, Musi Arbanasu, Relji Bošnjaninu, o vojsci, junaštvu kralja i kapetana, o »lipoti divojci« i o »rujnome vinu«.¹³ Kačić je »čuo pivati« mnogo više narod. pjesama nego ih je prenio vjerno ili prerađeno u RU. Jedna od njih (»Pisma od grada Zadvarja, na koga dođe paša bosanski i ercegovački jula na 15. 1685.«)¹⁴ prikazuje junaštvo trojice iz Mak. primorja.

Dok su fra Josip i fra Frano učili samostansku školu, prva pjesmarica što im je dopala u ruke bila je sigurno Šitovićeva »Pisma od pakla« (Mleci 1727). Iako je opisivala paklene strahote, materiju nimalo privlačnu, kako upozorava Karlo Balić¹⁵ Šitovićeva je knjižica u »hrvatskom jeziku« i narod. desetercu pokazala mladim Radmanima put u novi pjesnički svijet. Čitajući zatim i privlačnu duhovnu poeziju fra Matije Divkovića, fra Stjepana Margitića Jajčanina i fra Tome Babića, obojica su već u mladoj dobi počeli sastavljati prve pjesničke pokušaje. Ti su, naime, deseterački i osmerački prvenci bili religioznog sadržaja. A kad se, najposlije, našao u njihovim rukama Grabovčev »Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga« (Mleci 1747) s pjesmama o borbama kršćana i Turaka oko Imotskoga i Sinja, tada su Radmanima novi pjesnički motivi bili na vidiku. Nije prošao ni jedan decenij, Kačić je izdao I izdanje RU (1756), a kad je u II izdanju (1759) izašla fra Josipova pjesma, fra Frano je samo tri godine poslije toga tiskao *Život sv. Jurja* (Mleci 1762).¹⁶

¹² Isp. S. Zlatović *Kronika O. Pavla Silobadovića o četovanju u Primorju* (1662–86), *Starine JA*, 21/1889, 86–115.

¹³ *Pisma od pakla*, Mleci 1727. Šitović je imao priliku da bude prvi sakupljač hrvatskog narodnog pjesničkog blaga; pjesme što ih je čuo pjevati u Makarskoj zauvijek su izgubljene. Jedna od tih pjesama ipak je spašena. To je ljubavna kancona kojoj prva strofa glasi:

*O ljubavi nesrećna
Što si me privarila,
Siroma junaka
Na misto spravila.*

Pjesma je prepisana na zadnjim trima stranama knjižice *Casselina, sive compediolum de brevibus et longis syllabis Sacrae scripturae* (vel. 14,5×8,5 cm, pergamenski uvez, pag. 119 str.), Venetia 1563. Egzemplar je iz zaostroške biblioteke; pjesmu je našao i većim dijelom pročitao Karlo Jurišić, bivši gvardijan u Zaostrogu. Zahvalan sam kolegi prof. Jurišiću na posuđenoj knjižici i njegovu pročitanoj tekstu uz obavezu da ću pjesmu prostudirati i u svoje vrijeme objelodaniti.

¹⁴ RU, 566–567.

¹⁵ Kroz *Marijin perivoj*, Šibenik 1931, 43.

¹⁶ Zlatović piše (*Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, 473) da je I izdanje Radmanove knjižice »Život sv. Jurja« izašlo u Mlecima god. 1762. Njega slijede R. Rogošić (*Književni rad hrvatskih franjevaca do XIX. vijeka*, Nova revija, 5/1926, 3–4, 421), J. Božićković (*Derbakova kritika Lovrićevih »Osservazioni« i njihov auctor*, Nova revija, 14/1935, 1, 32) i A. Jutronić (*Andrija Staničić (1706–1778) i popis knjiga franjevačke biblioteke u Sumartinu od g. 1769*, *Starine*, 48/1958, 272), I. Kukuljević (*Bibliografija hrvatska I*, Zagreb 1860, 138) i Š. Ljubić (*Ogledalo knji-*

Pisac nije mogao zamisliti koliko će ga ta deseteračka pjesma o sv. Jurju, više negoli sve druge pjesme zajedno, učiniti popularnim; nije slu- tio koliko će se u različitim varijantama proširiti po svim krajevima naše zemlje. Istina, ona neće ući direktnim putem u sve pokrajine, nego će iz IV izdanja (1801) Kačićeve pjesmarice prepisivanjem prijeći uske dalmatinske granice i protegnuti se do Metohije i Pomoravlja.¹⁷ U sinj- skom npr. kraju imamo dvije skraćene verzije Radmanove pjesme: jednu u stihovima,¹⁸ drugu u prozi.¹⁹

Što je pribavilo toj hagiografskoj poemi toliku popularnost? Nipošto samo onaj duhovni, svetojurjevski motiv koji je više legendaran negoli povjesnički. Radman je imao pri ruci hagiografsku literaturu na latin- skom, talijanskom, dapače i na hrv. jeziku.²⁰ U pogledu povijesnih izvo-

ževne povijesti jugoslavjanske II, Rijeka 1869, 464) spominju mletačko izdanje od god. 1769, Ljubić još i od god. 1772. Da je zaista god. 1769. Radman izdao »Život sv. Jurja«, potvrđuje njegovo pismo Vladimiroviću (*isp. bilj.* 7). Osim Ljubića i Kasan- drić (*Kačićev »Razgovor ugodni« u drugoj polovini XVIII vijeka*, Glasnik Matice dalmatinske, 3/1903–04, 3, 119) navodi mletačko izdanje od god. 1772, i to je nje- mu prvo izdanje Radmanove knjižice o životu sv. Jurja. D. Prohaska (*Das kroatisch- serbische Schrifttum*, Zagreb 1911, 135) govori samo o jednom izdanju u Dubrov- niku (1829), a kao zadnje izdanje ističe zadrarsko (1851). Nisam imao sreće pronaći prva dva izdanja ovoga književnog rariteta, našao sam ipak izdanje od god. 1772, i to samo u biblioteci Male braće u Dubrovniku (br. 33 – I – 6). Iznosim najkraći opis dubrovačkog egzemplera: vel. 11×5 cm, uvezan u meki karton, paginacija: 64. str. Poslije napomene štioća (3–5) slijedi slika: sv. Juraj na konju sa kopljem zari- nutim u usta zmaja, nedaleko je kraljeva kći i uz nju psić. Iza toga (7–23) hagiograf- ska proza, zatim (25–44) u 58 strofa sa 4 deseteračka stiha: *Pisma kako s. Jura pogubi aždaju*, Drugi dio sadrži neke molitve (46–64) i božićnu pjesmu (U se vrime godišća). U biblioteci samostana Gospe od Zdravlja u Splitu (br. 1768) nadoh splitsko izdanje (1891) Radmanove knjižice; to je, na žalost, jedini pronađeni egzemplar u provinciji presv. Otkupitelja!

¹⁷ Isp. D. Vuksan, *Kačićeva pjesmarica u Metohiji*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 10–1/1930, 93–96; T. R. Đorđević, *Kačićeva pjesmarica u Metohiji*, nav. mj., 10–2/1930, 246–252; B. Kovačević, *Kačić u Pomoravlju* 1828, nav. mj. i nav. god., 252–254.

¹⁸ Isp. S. Grčić, *Sinjske narodne pjesme i pričanja*, Split 1920, 49–57.

¹⁹ Isp. V. Vuković, *Sv. Jure*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 27–1/1930, 177–178; G. Bujas, *Sakupljač Stjepan Grčić i guslar Božo Domnjak*, Zbor- nik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 38/1954, 147. Imamo i iz Bosne jednu verziju Radmanove pjesme o sv. Jurju (*Pisma od svetog Juraja*, Kalendar sv. Ante, 12/1937, 142–143).

²⁰ Između Radmanove proze o sv. Jurju (5–6) i proze hagiografa fra Frane Glavi- nića (1586–1650) u djelu *Cvit svetih* (Mleci 1628, 99–105) neka su očita podudaranja, npr. u pitanju gdje je bila pogubljena aždaja, da li u afričkoj Sileni ili u palestinskom Bejrutu. Radman je živio nekoliko godina u Imotskome; vjerojatno je tu napisao »Ži- vot sv. Jurja«, ako pristanemo na Zlatovićevo mišljenje da je godina I izdanja 1762. Biblioteka imotskog samostana ima (bez signature) I izdanje Glaviniceva »Cvita sve- tih«, a upravo njim se mogao služiti Radman. Ni Glavinčić ni Radman ne uzimaju Sile- nu u značenju Solina; bila im je, dakle, nepoznata prastara hrv. pjesma koja je Silenu iz »Legenda aurea« Jakova a Voragine lokalizirala u Solinu (isp. P. Grgec, *Razvoj hr- vatskog narodnog pjesništva*, Zagreb 1944, 140–142). Nezavisno o prastarj hrv. sve- tojurjevskoj pjesmi fra Petar Bačić uzima Silenu za Solin, osim toga, on u sv. Jurju vidi solinskog biskupa (*Sv. Juraj biskup solinski*, La Dalmazia cattolica 7/1876, 31, 244–247).

ra o sv. Jurju, o mjestu rođenja, službi, mučenju i smrti nije ni htio biti kritičan: glavno mu je da pjesma djeluje na narod. U tome se mnogo ne razlikuje od duhovne poezije svojih prethodnika.

Humana stvarnost, dirljivost situacija i pokretni ritam Kačićeve »Pisma od kralja Vladimira«²¹ učinili su Radmanovu pjesmu potresnom i milom legendom. U onim uzbudljivim prizorima kada tužan kralj plače nad sudbinom svoje kćeri:

*Ajme meni, draga kćerice moja!
Kud mi ode lipa mladost tvoja?
Ajme, kćerice, sve ufanje moje!
Kuda će mi bilo lice tvoje*

i kad, obukavši je:

*Svu u biser i drago kamenje,
Kako da je za kralja udaje,*

u suzama joj na oproštaju govori:

*Hodi s Bogom, drago dite moje,
Eto vrime od udaje tvoje!*

a ona, zaodjevena kao kraljica za vjenčanje:

*Priliva se svila na divojci,
Vijaju se zlatni burundzuci,
Svitali joj se devet prstenova,
Svaki valja po devet gradova.*

*A na pasu od zlata suhoga
Dragi kamen jedan do drugoga:
Na vratu joj dva svitla đerdana,
Od bisera iz istočnih strana.*

cvileći prolazi zadnji put gradom:

*Koga srita svakog pozdravljaše,
A po svakom starca babu svoga.
Babu svoga, kralja širenskoga. –*

fra Frano Radman imao je pred sobom ili u stvarnosti ili u reminiscenciji Kačićeve stihove o Kosari i njezinu ocu (»Pisma od kralja Vladimira«).

Iz I ili II izdanja Radmanove knjižice »Život sv. Jurja« fra Grgo Ivičević²² je prepisao pjesmu u I-ZS s vrlo malim izmjenama; iz istoga

²¹ RU, 154–157; isp. D. Prohaska, *nav. dj.*, 135.

²² Isp. I poglavlje, bilj. 33.

izvora prepisao ju je pod br. 102. u I-AZ i Ante Alačević. Ni jedan ni drugi nisu napomenuli provenijenciju svojih prijevoda. Pjesmu o sv. Jurju uvrstio je u IV izdanje (1801) RU²³ Makaranin fra Ante Puharić. Poslije toga redovito se pretiskivala u svim izdanjima Kačićeve pjesmarice. Iako je mnogo puta tiskana, zaboravilo se da je pjesma Radmanova, i tako se desio slučaj da ju je lički župnik Mate *Kombol*²⁴ prisvojio i objelodanio (1844) pod svojim imenom. Slično je bilo i s drugim pjesmama fra Frane Radmana, kako ćemo doskora vidjeti.

3. – Uspoređujući Radmanovu pjesmu o sv. Jurju s »Pismom od Makarana« u ZZ, *Urlić*²⁵ je našao u njima sličnosti u izražaju, što je bilo njemu početna tačka u rješavanju autorstva pjesama u ZZ. Uzevši s jedne strane turcizme u pjesmi od Makarana, a s druge strane dobro poznavanje primorske i zagorske Dalmacije u nekim pjesmama ZZ, Urlić je zaključio na temelju jezika, stiha i načina pjevanja da je fra Frano Radman sastavio ne samo »Pismu od Makarana« nego i više drugih pjesničkih tekstova. Kao jedan od ostalih znakova Kačićeva utjecaja na fra Franu Urlić napominje naziv »mali Radojica« u pjesmi od Makarana. Jednom će se fra Frano nazivati, o tome će biti posebne napomene, imitirajući još određenije Kačića: »starac Mirotvor«.

Iz onoga što je *Zlatović*²⁶ uočio kao zajedničko svojstvo Deribakova pisma i pjesama u ZZ, naime, crta šaljivosti i bodljikavosti, ne možemo primiti kao gotovu činjenicu da je fra Josip Radman također i autor pjesama u ZZ. Slični su razlozi sklonili *Urlića*²⁷ na mišljenje da je fra Frano Radman spjevao »Pismu od don Ivana Glavaša i Kambelovića Baste«, najdulju pjesmu u ZZ. U njoj i u pismu Kurajici (držeći da ga je fra Frano napisao) Urlić je našao jednaku žestoku čud. Kako je kriterij o žestokoj čudi nepouzdan, pokazuje se upravo na pjesmi o Glavašu i Kambeloviću: u MZ izrijekom se za nju kaže da je »Učinjena od D. Ivana Akčića.«²⁸

U istraživanju i prosuđivanju tko je, prije svega, od dvojice braće Radmana sastavio pojedine pjesme u ZZ moramo se držati drugog, pouzdanijeg kriterija, a to je datum postanka pjesme i datum sadržaja pjesme, a to znači i datum njihova boravka u Mak. primorju. Primijenivši taj

²³ RU, Mlec 1801, 261–263. O tome četvrtom, Puharićevu izdanju isp. T. Matić (*Život i rad Andrije Kačića Miošića*, RU, XLIV–XLV). Egzemplar što sam ga imao u rukama (zahvaljujući Roku Rogošiću – Zagreb) odgovara onim egzemplarima u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu sa sign. R 1137 i R 1137b u kojima na 4. nepaginiranoj strani piše: »Ove knjige prodavaće se na štampariji Antuna Martechini u Dubrovniku.« Na kraju knjige (265–267) dodana je u drukčijem tisku *Pisma od Napoleona*, prema tome i Rogošićev egzemplar (kao i dva spomenuta) dubrovačko je izdanje (1826), tj. pretiskano mletačko (1801). Zanimljiva je Puharićeva posveta: go-spodi i plemićima primorskim, poljičkim, kotorskim i svemu narodu iliričkomu.

²⁴ *Pjesma u čast sv. Jure*, Zora dalmatinska, 1/1844, 133–135.

²⁵ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, nav. mj., 433–434.

²⁶ Opaska na predzadnjoj strani Deribakova pisma u šibenskoj redakciji.

²⁷ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, nav. mj., 434.

²⁸ I. Milčetić, *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, Građa za povijest književnosti hrvatske JA, 5/1907, 160, 240–261.

kriterij na već ispitano »Pismu od konkursa«, nailazimo na poteškoće: god. 1750–1751, kada se držao zaostroški konkurs, obojica su u Mak. primorju: fra Josip u Zaostrogu, fra Frano u Makarskoj. Prema tome i jedan i drugi mogu biti autori »Pisme od konkursa«. Međutim, iz razloga što su prije navedeni, autor je fra Frano.

On je spjevao, također, i »Pismu od Makarana«. Na svršetku te pjesme prepisivač Ivičević je dodao: »Svrha pisme od vitezova makarski i nji-ova junaštva, koja učiniše na moru 6. miseca 7břa.« Izmaklo mu je napisati godinu. Da je to bila godina 1767, doznajemo iz druge pjesme s natpisom: »Pisma kako Makarani privezoše Splićane i utekoše im na 6. setembra miseca 1767«. Obje pripovijedaju događaj – morsku regatu od Mrdulje do splitskog porta – koji je u ono doba bio događaj dana za Makarane i Splićane, pa se o njemu najviše govorilo u Makarskoj i okolo nje po Primorju zbog pobjede Makarana nad Splićanima. Fra Frano je tada boravio u Živogošću.²⁹ Bio je, dakle, u neku ruku svjedok događaja i svjedok veselja Mak. primorja, a to nije mogao biti fra Josip: nalazio se tada izvan svega toga pa se ni psihički nije mogao uživjeti u nešto daleko i kao tuđe.

Fra Frano nije bio zadovoljan što je samo jedanput (»Pisma od Makarana«) odao počast i pohvalu makarskim šampionima:

*Kad su oni pram Makarske bili,
Glas dopade Makarliji starcu,
Da su oni odnili obdulju,
Zavikao tanko, glasovito:*

*»Na noge se, mladi Makarani!
Evo idu naši vitezovi,
Svi odimo da i pozdravimo,
Kad su došli zdravo i veselo.«*

*Makarani na vaše poštenje!
Vi ste, braćo, dika od Rvata!
Pozdravlja vas mali Radojica.*

I opet, po drugi put, navraća se fra Frano na tu regatu ispunjavajući obećanje zadano Makaranima da će im mali Radojica ispjevati novu pjesmu. To je u stilu Kačićeve prakse: jedan važan događaj ponovo se prepjevava čime se nerijetko slabi dojam prvog opjevanog događaja. Tako se dogodilo i njemu kad je uistinu napisao novu pjesmu (»Pisma, kako Makarani privezoše Splićane...«) istoga sadržaja. U toj su pjesmi zanimljive neke varijante: u radnju nas uvodi dijalog između kliške vile i djevojke, Makarani primaju biskupski blagoslov prije vožnje, regati prisustvuju predstavnici makarske vlasti: providur Lovre Pizzamano i kolunel Niko pl. Nonković. Ali sve to zajedno nije učinilo ovu drugu pjesmu ljepšom od prve (»Pisma od Makarana«). U njoj pjesnik manje

²⁹ *Akta prov. A. Staničića (1766–1770)*, 147.

pazi na lokalne činjenice i nebitne pojedinosti, a više se imaginativno uživljava u motiv pa donekle uspijeva da mu dade nešto od pjesničke istinitosti.

Ako promatramo s toga stajališta »Pismu od konkursa«, vidjet ćemo da ona potječe od istoga autora od koga su i dvije pjesme o makarsko-splitskoj regati. Razlika u vremenu postanka – razmak od 15 godina – sam po sebi ne treba da nas sili na pomisao o drugome pjesniku. Fra Frano je, iako živeći u makarskom samostanu, bio neposredni tumač zaostroškog konkursa: o njemu su se vodile diskusije među franjevcima Mak. primorja. Tada je on imao nešto manje od 30 godina: u toj dobi bio je već isproban sastavljač stihova, a deseterački stih, koji je naučio najprije kod kuće, na vrelu narod. poezije, postao mu je kao nešto nerazdjeljivo, kao najdraži način saopćavanja. Fra Josipov uspjeh možda mu je bio prvi poticaj da u stihovima i pred drugima pokaže svoje umijeće. Na šaljiv i duhovit način htio je »u pismi« istaknuti svoju radost što je baš njegov brat na natječaju dobio najveće priznanje, i to isticanje ne mora se uzeti kao nepotizam. Poznavajući dobro osjetljivost ostalih natjecatelja, uzeo je alegorijsku formu kako bi tako izbjegao eventualnim prigovorima sa strane onih koji nisu pobijedili na konkursu.

Ako je zaista u stvari bilo ovako kako ja zaključujem, naime, da je fra Frano Radman spjevao »Pismu od konkursa«, onda se ne može više govoriti da je »Pisma učinjena svrhu diplome ...« fra Josipa Radmana »najstarija pjesma spjevana u duhu Kačićevih pjesama«.³⁰ Ona je najstarija Kačićeva imitacija tek u tome smislu što je bila tiskana prije svih drugih pjesama sličnog kačićevskog žanra. Matić³¹ je s pravom odbio Kasandrićevo³² mišljenje, a to je učinio prije njega i Urlić,³³ da je »Pjesan od kraljice mađarske Marije Terezije« Dubrovčanina fra Anselma Katića³⁴ nastala god. 1754. Odavno se drži da nije bilo nikakva izdanja RU prije god. 1756, prema tome otpada godina 1754. kao godina dubrovačke verzije, bolje reći Katićeva prijevsa Milovanove pjesme o ratu Marije Terezije s kršćanskim kraljevima.

Ako je »Pisma od konkursa« sastavljena u doba kad se izvršio zaostroški natječaj (1750–1751), tada bi fra Frano Radman bio prvi Kačićev imitator, koliko se uopće pojam toga naziva može primijeniti na ovaj slučaj. »Pisma od konkursa« više po svojoj formalnoj strukturi

³⁰ Isp. T. Matić, *nav. dj.*, RU, XXXI.

³¹ Isto.

³² Kačićev »Razgovor ugodni« u drugoj polovini XVIII. vijeka, *nav. mj.*, 111–113.

³³ Kačićev »Razgovor ugodni« od god. 1756, *Nastavni vjesnik*, 15/1907, 1.

³⁴ Kasandrić je prenio (*nav. dj.*, 111) iz književnog almanaha »Dubrovnik« (1868) bilješku da se Katić (1716–1792) može usporediti s najboljim dubrovačkim pjesnicima latinistima u XVIII st. O Katićevu životu i radu isp. P. Sigismondo da Venezia (*Biografia serafica degli uomini illustri che fiorirono nel francescano istituto*, Venezia 1846, 793–794), Š. Ljubić (*nav. dj.*, 420) i B. Pandžić (*De diocesi Tribuniensi et Mercanensi*, Romae 1959, 100–101). P. Sigismond iz Mletaka ističe Katićevu latinsku elegiju u čast bivše Mletačke Republike, ali ne zaboravlja spomenuti ni njegove rukopise na hrv. jeziku. »Biografia serafica« P. Sigismonda koristan je izvor za poznavanje kulturne prošlosti hrv. franjevac: u njoj nalazimo nekih podataka o našim manje poznatim ili nepoznatim ljudima.

negoli po osnovnom ugodaju nosi Kačićev pečat. Pjesnički rekviziti toliko su u njoj izmiješani da je teško razlučiti elemente narod. poezije od elemenata Kačićevih, uzevši da su njegove pjesme prije izlaska RU, tj. iz pjesnikova rukopisa, bile poznate fra Frani. Nije nemoguće pomisliti da je starac Milovan još prije tiskanja svoje pjesmarice bio poznat među braćom u samostanima kao pjesnik i da su ga neki iz najbliže okoline pokušali imitirati.

4. – Rečeno je da je najstarije datirana pjesma u ZZ iz god. 1763. U Podaci, u blizini Zaostroga, dogodio se neobičan događaj: Ante Burmazović oženio se Katom iz Vrgorca, nadstojnicom picokara. Svoju odluku da se neće vjenčati ni s djevojkom ni s uđovicom,

*Nego mladom Katom picokarom
Ispod bile kule od Podace,*

poslije dugog čekanja i picokarina kolebanja jednom je ostvario. Uza sve nagovore Katinih drugarica:

*Da se prođe svoga vragoluka,
Božja da je ne ubije ruka –*

ona je popustila pred nastojanjem mladića: iznevjerila se duhovnom pozivu da živi u djevičanstvu. To je bila sablazan ne samo za duhovne Katine kćeri, jer im je ona bila starješica, nego i za podački puk, pa je fra Frano Radman uhvatio zgodu da se u stihovima ironično osvrne na tu, neke vrste sakrilegnu udaju:

*Picokaram pisma na poštenje,
Kati mladoj zdravlje i veselje
I njezinu Anti zaručniku,
Nek se glase po svem ovom svitu!*

Za ovo Burmazovićevo vjenčanje s Katom picokarom (21. XI 1763) i sve što je bilo u vezi s njom fra Frano je mogao doznati i u Imotskome, gdje je tada župnikovao, a kad se našao kao gvardijan na provincijalnom kapitolu u Zaostrogu (30. X 1763),³⁵ bit će se zadržao nekoliko dana u zaostroškom samostanu, pa je i tu i na povratku u Imotski preko Rilića u Vrgorcu čuo za detalje Antina i Katina vjenčanja, i tako je nastala ta pjesma.³⁶

Poslije nepotpunog šestogodišnjeg boravka u Imotskome fra Frano se vratio u Živogošće: skupština u Visovcu (25. I 1766)³⁷ odredila ga je za učitelja mladića kandidata. U Živogošću je ostao još do 26. I 1767. g.³⁸

³⁵ Akta prov. P. Filipovića (1763–1766), 11–14.

³⁶ Na žalost, matice župe Podaca nisu mi bile dostupne kad sam htio provjeriti vjenčanje prikazano u Radmanovoj pjesmi.

³⁷ Akta prov. P. Filipovića (1763–1766), 100.

³⁸ Akta prov. A. Stančića (1766–1770) – Makarska, 16–17, – Šibenik, 125.

Od jednog do drugog datuma potječe pjesma o don Ivanu Glavašu i Anđeliji kako su bili ranjeni god. 1766. Fra Frano, dakle, registrira u stihu i crkveni život u Makarskoj. A on mu je bio vrlo poznat, u njemu je i sam sudjelovao ili ga je pratio iz najbližeg susjedstva.

Nije nikakva tajna da franjevci Mak. primorja i svjetovni kler nisu uvijek čuvali najbolje prijateljstvo: posljedica dugih borba s makarskim biskupima.³⁹ Fra Frano, kroničar u stihovima, zabilježio je jednu scenu iz pustolovine mak. kanonika Ivana Glavaša.⁴⁰ O Glavaševu neprikladnom životu u Makarskoj i njegovu sumnjivom odnosu s Anđelijom, koja mu je kao rodica vodila kućanstvo, fra Frano nije crpao građu iz babljih priča i kazivanja. Živeći u Imotskom malne punih šest godina, dobro je poznao biokovske župe, od Slivnjana i Župljana kao imotski gvardijan i župnik sigurno je čuo pritužbe protiv Glavaševa postupka koji je iznesen u četiri sama stiha:

*Ja ću pisat duždu mletačkomu,
Dat će nami po Vrdola ravna,
Polak Župe kmeti će nam biti,
A Slivnjani pasti će nam ovce.*

I snašla je Glavaša ljudska kazna: u Biokovu je bio ranjen. Kad je ozdravio, tužio je napadače zadarskom providuru (Anti Reineru), moleći ga:

*Daj mi, bane, pomoć i oružje,
Da satarem Slivno i Župljane,
Za osvetit grdne moje rane,
Nek se paze ostale krajine.*

Da je fra Frano iz objektivnih motiva prikazao Ivana Glavaša, potvrdom su – *ex contrariis* – stihovi u kojima obasipa s najvećom pohvalom dugogodišnjeg mak. župnika i kanonika don Vida Glavaša:⁴¹

³⁹ U makarskom i zaostroškom arhivu sačuvani su dokumenti (*Querele ed accuse*) o različitim pastoralnim prepirkama primorskih franjevaca s dvojicom makarskih biskupa (N. Bjankovićem (1699–1730) i S. Blaškovićem (1731–1776). Isp. S. Zlatović (Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji, 185–191, 257–261).

⁴⁰ O Ivanu Glavašu (1722–1789), rodom iz Biokovske Župe, arhivski izvori govore da je bio častohlepan, svadljivac i u borbi sa svjetovnim i crkvenim ljudima. Takvim ga prikazuje i ljetopisac Antulović: postavši (1777) kapitularni vikar u Makarskoj, Ivan Glavaš pođe u Zadar da se prikaže gener. providuru Jakovu Gradenigu, ali on ga ne htjede priznati, štaviše Gradenigo je pisao Lovri Pizzamanu, providuru u Makarskoj, da naredi mak. kapitolu da izabere drugoga, »zašto da Glavaša neće ponipošto« (G. Bujas, *Makarski ljetopis od god. 1773. do 1794*, Starine, 47/1957, 323).

⁴¹ O Vidu Glavašu (1694–1768), stricu Ivana Glavaša, arhivski izvori i tiskana djela govore najbolje. I. J. Pavlović-Lucić (*Edicta, sanctiones, decreta etc. pro Ecclesia Macarensi*, Venetiis 1797, 17, 19) između ostaloga napominje njegovu brigu i skrb za djecu i siromahe. Stari zaostroški mrtvar navodi da je bio confrater, tj. subrat provincije presv. Otkupitelja. O odnosu Vida Glavaša s piscem RU iz mladih dana isp. K. Eterović (*Fra Andrija Kačić Miošić*, Dubrovnik, 1923, 59–60). Četiri dana prije smrti (28. IV 1768) Vid je ostavio sve svoje knjige sinovcu

*Nuder slušaj ti strica don Vida
Kojino je golema razuma
I s kojim se diči Dalmacija,
Jer je uvijek slava naša bija.*

Ustajući na obranu seljačkih prava, fra Frano ironizira privatni Glavašev život. U taj život Anđelija je unijela jedan dio krivnje haraćenja po Župi i Slivnu. Pjesnik osuđuje Glavašev nečovječni postupak, za koji je kriv on sam, a ne njegova zajednica. Koliko je moguće, Radman najmanje govori u pjesmi o Glavašu i Anđeliji, o njihovim sumnjivim odnosima. Ali jednako je zainteresiran za moralni društveni život duhovnoga staleža.

I pored veoma istaknute tendencije pjesma nije bez dramatičnosti ožvjljene slikama iz planinskog biokovskog gorja; neki trivijalni stihovi opći su rekviziti rugalica. Pjesma se čitala i prepisivala u Mak. primorju: imamo je dvaput prepisanu od Miroslava Alačevića. Između prijevoda u 1-AZ pod br. 101. i u Mirosavljevu ostatku u Gradskoj splitskoj biblioteci neznatne su varijante, tek jedna je varijanta znatnija, naime u podnatpisu pjesme, koja je sačuvana u Splitu, Miroslav kaže da je Anđelija bila Glavaševa rodica; za tekst pjesme u 1-AZ Miroslav dodaje napomenu: pjesma, možda, potječe od fratra Radmana. Miroslav je slučajno pogodio, ali još je trebalo precizirati kojega Radmana.

U natpisu pjesme od ženidbe Jakova Pekića kazano je da je ženidba bila 9. siječnja 1772. *Urlić*⁴² je međutim, taj datum uzeo kao oznaku datuma kada je pjesma nastala, a mladoženju Jakova Pekića proglasio je kao autora pjesme upozoravajući na to da su i seljaci u Mak. primorju imitirali Kačića. Urlića je prebrzo čitanje natpisa dovelo do toga krivog zaključka. Iz natpisa je svakome jasno o čemu se u pjesmi govori: *Pisma od ženidbe Jakova Pekića, koju učini na devet januara 1772. protivu svoje kapelanu fra Šimunu Miošiću, a to sve po nagovoru svoga brata kapetana*. Naprotiv, iz teksta pjesme vidimo da se ženidba tada nije nikako obavila; župnik Lapčanja (Graca) fra Šimun Miošić po crkvenim propisima kao župnik mladoženje morao je obznaniti djevojčina župnika u Sućurju na Hvaru da su mladenci svojta. I zbog toga se vjenčanje nije obavilo, prema tome niti je pod navedenim datumom registrirano u matičnim knjigama Sućurja.

A ipak znamo da se vjenčanje obavilo dva mjeseca kasnije. U knjizi vjenčanja župnik Sućurja augustinac fra Augustin Obradić⁴³ zabilježio

Ivanu, kanoniku, a kéeri brata Grge – koja mu je vodila kućanstvo – picokari Ivanici dio stana u Makarskoj i dio kuće u Biokovskoj Župi. Ovjerovljeni prijevod oporuke Vida Glavaša čuva se u mak. samostanskom arhivu (rkpis N³, vel. 31×23 cm, str. 36–74).

⁴² *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, nav. mj., 433.

⁴³ Maticе vjenčanih (1705–1836) u Sućurju (vel. 21×15 cm, tvrdi uvez pag. 210. str.): Adi pmo marzo 1772. Co. Giacomo Caccih Pechich da Gradaz & Co. Margarita Caccich Bartulovich da 2° e 3° grado d' affinità scoperto tra essi, privatamente in casa io parrocho Obradich, udito il mutuo loro consenso per verba di presenti ho congiunto in matrimonio in presenza del sig.^{ro} Zorzo Caccich Barissich, e sig.^{ro} Mattio Chrilich da Bachina (38–39).

je da je, dobivši oprost od triju napovijedi i od II i III stepena zapreke svojbine, 1. III 1772. u kući, privatno, vjenčao Jakova Pekića i Margitu Kačić-Bartulović. Svjedoci su bili Juraj Kačić-Barišić i Matij Krilić iz Baćine. Tada je Pekić, udovac sa šestero djece, imao 54 godine,⁴⁴ a Margarita je imala 58 godina.⁴⁵

Ti arhivski podaci danas su važni jer nam potvrđuju istinitost događaja o kojemu pjeva fra Frano Radman u pjesmi. On je u Živogošću mogao znati da se vjenčanje Jakova i Margarite imalo obaviti u Sućurju 9. siječnja 1772. g., bili su mu poznati i uzroci zbog kojih do vjenčanja nije došlo. Župnik Lapčanja (Graca) fra Šimun Miošić,⁴⁶ koji se drukčije nazivao i Kačić, proviđao je župu iz zaostroškog samostana, pa je odatle stigla vijest u živogoški samostan o tome neobičnom vjenčanju, ako pak nije stigla iz Sućurja, gdje su tada franjevci vodili župu u onome dijelu sela što su ga napućili Primorci koji su u XVII st. pod vodstvom zaostroških fratarata pobjegli ispred Turaka u Sućuraj na Hvaru.⁴⁷

Usidjelici djevojci pjesnik iz diskrecije ne spominje ime, već samo prezime i dob:

*Od pedeset i devet godina,
Od Kačića roda i plemena.*

On joj se ipak podsmjehuje, ali još više njezinu mladoženji udovcu koji, usprkos župnikovoj opomeni da ga ne može vjenčati s rodicom, sakuplja svatove iz bliza i daleka. Među spomenutim svatovima na prvome su mjestu Jakovljevi svjedoci Matija Krilić:

*Jer je alfir od sela Baćine
I još sudac od Primorja svega,*

i Juraj Kačić-Barišić, sućurajski serdar, djevojčin svjedok. Glavni inicijator ženidbe jest mladoženjin brat Ivan Pekić,⁴⁸ zato mu se među svatovima daje prvenstvo:

⁴⁴ Stanje duša (1750–1800) župe Lapčanj (Gradac) I (vel. 30×21 cm, meki uvez), 53, 70.

⁴⁵ *Matice rođenih župe u Sućurju* (vel. 45 × 15 cm, tvrdi uvez, pag. 222 str.): Die 6 novembris 1714, Margarita filia Domini Mathei Bartulovich ed ejus uxoris D. Chatarinae, baptizata fuit a me fra Stephano Serinarci vice parochi, cui compares fuerunt Ellia Begurovich et Amfrosina Barisich (16).

⁴⁶ U provincijalnim i samostanskim spisima nema nikakvih podataka o rodbinskoj vezi između fra Šimuna Miošića (1713–1786) i starca Milovana. Treba ipak napomenuti da se fra Šimun Miošić naziva Kačićem već god. 1742. (*Akta prov. P. Karapandže* /1742–1745/, 6, 15), dakle mnogo prije negoli je fra Andrija prezimenu Miošić počeo dodavati naziv Kačić (isp. K. Eterović, nav. dj., 58). Fra Šimun je uglavnom svoj vijek proživio u Mak, primorju: bio je samostanski vikar u Makarskoj, gvardijan u Zaostrogu i župnik u Podaci-Bristu i Lapčanju (Gracu).

⁴⁷ Isp. S. Zlatović, *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, 87.

⁴⁸ *U knjizi stanja duša župe Lapčanj* (vid. bilj 44) Ivan Pekić spominje se (53) god. 1765. kao comes, tj. kapetan; takav se spominje (70) i god. 1769; oba puta označen je kao neženja, imao je 42, odnosno 46 godina.

*Za staćela meće braca svoga,
Kapetana od Primorja svega,
Neka mu je dika i poštenje
Kada oni dođu u Sućurje.*

Na toga primorskog kapetana Ivana Pekića uperen je pjesnikov žalac, poslije ćemo vidjeti da ga je fra Frano u drugoj pjesmi ponovo uzeo na nišan, zato se dulje zadržava na njemu kako u osramoćenju bespomoćno jadikuje:

*Ajme, brate, ujila te zmija,
Kad te nisam jutros oženija;
Da te budem jutros poželija,
I tu bi žalost manja bila,
Od sramote doći ne moremo
K bilu dvoru ne vodeć divojku!*

Na svršetku pjesme poantirana je pjesnikova rugalica na račun svih pirnih svatova:

*Kad je sutra danak osvanuo,
Povisoko sunce odskočilo,
Otvoriše od palaca vrata,
A tot nije na ložnicam svata.*

*Svaki biži glavom brez obzira,
A, moj Bože, plemenita pira!
I bez ručka i lipoga dara,
Nek svak znade da ji Jakov kara.*

Ovo je jedna od uspješnijih fra Franinih pjesama. Da je ona uistinu njegova, a ne fra Josipova, koji se tada nalazio u Živogošću kao i fra Frano,⁴⁹ potvrđuje moralna tendencija:

*Ovako se svakom dogodilo
Di ne sluša mladi starijega,
Već svit prima od mlađega druga,
Zato svaki neka mu se ruga!*

A slična je tendencija i u drugim fra Franinim pjesmama ženidbenog i društveno-moralnog sadržaja.

Tri Zaostrožanina i tri Zaostroškinje svojim slabostima i vragolijama izazvali su seljake Zaostroga da ih oštro kritiziraju. To je došlo i do fra Franinih ušiju u Živogošću, a mogao se i sam tada naći u Zaostrogu, pa je u samostanu ili u narodu čuo za kojekakva pokudna djela u selu. I tako je dobio materijal za pjesmu (ZZ, XII, 43–46) o Mati Vodopiji, Tomi Kosoviću, Nikoli Kumparku, Jurki Kraljević, Mandi Matutinović i Anici

⁴⁹ Akta prov. K. Marojevića (1770–1773) I, 29, 92.

Pobrici. Sve su to bile realne zaostroške ličnosti, njihova prezimena i danas u Zaostrogu nose mnogi Zaostrožani i Zaostroškinje. Kako su matične župske knjige uništene u drugom svjetskom ratu, ne možemo kontrolirati fra Franinu vjerodostojnost u pitanju spomenutih osoba i njihovih nepodopština, ali nemamo razloga da u to sumnjamo

Ovo je najmlađe datirana pjesma (1775) u ZZ. Osim moralnog obilježja, ironična stava i ujednačenog stihotvoračkog leksika, i datiranje pjesme upućuje na fra Franu kao autora. God. 1775. još je fra Josip na čelu provincije. Mletačka vlada ponovo je zadavala novih teških briga,⁵⁰ i u takvoj situaciji fra Josip se nije mogao baviti zaostroškim društveno-moralnim posebnostima. Doista bio je duhom i tijelom od njih udaljen.

5. – Vidjeli smo da je za šest pjesama (3, 5, 8, 9, 11, 12) u ZZ označeno kad je koja od njih »učinjena«. To je datiranje pomoglo da smo im našli autora u fra Frani Radmanu. U svim tim stihovanim tekstovima provlači se oštra šaljiva žica, a kad je u pitanju društveni pravedni poredak i moralni ugled, javlja se i ironija, npr. u dvjema ženidbenim pjesmama (8, 9). Ipak nad »krivcima«, štono kaže narodna riječ, pisac ne prelama štapa, ne izriče konačnu osudu. Zato na kraju pjesama ne izostaje moralna pouka. Kao što je prirodna osobina dalmatinskih Zagoraca šala i zajedljivost, to leži u prirodi i obojice Radmana, osobito fra Frane. I to mnogo pomaže da fra Frani pripišemo i neke druge pjesme u ZZ za koje se, glede postanka i autorstva, ne možemo pomoći datiranjem, kad ga uopće nema.

Da je iz fra Franina pera izašla i *Pisma od Karabatlaka*, uvjeravaju ironične primjese u njezinu sadržaju. Iz dvaju prezimena i naziva lokaliteta dolazimo do približno određenog kraja gdje je pjesma nastala i datuma kad je nastala. Kolak, Parvoluša, Osoje, Nozdrača – imotskog su podrijetla, a Karabatlak će biti, možda, kakav šaljiv nadimak koji se više ne čuje u imotskoj krajini. U njoj je fra Frano proživio nepunih šest godina (1760–1766). Za to vrijeme imao je prigodu da i sam čuje za osvade i ženidbene ludorije na selu, i on im je dao osmerački oblik, kakav imaju svatovske karnevalske pjesme podrugljiva tipa. Odatle su oni trivijalni narodni izrazi u nekim strofama, a nejasnoću pojedinih imena možemo protumačiti lošom interpretacijom prepisivača pjesme; može biti i to da je ovaj imao predložak druge ili treće ruke, a ne Radmanov original.

U osmeračkoj pjesmi *Tužba Šimuna Galića svrhu lova* fra Frano prikazuje s komične strane lik strastvenog lovca iz druge polovine XVIII st. Pored Šimuna Galića koji zbog lovačke strasti dolazi do svoga uništenja:

⁵⁰ Provincijal fra Josip Radman morao je sastaviti veliki memorandum za mletačku vladu preko gen. providura u Zadru Jakova Riva (1772–1774) dokazujući izvještajima biskupa, kolunela, serdara i statističkim podacima potrebu primanja novih članova u red kojemu je to bilo zabranjeno još god. 1767. (S. Zlatović, *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, 296–302; G. Novak, *Dalmacija god. 1775/6. gledana očima jednog suvremenika*, *Starine* 49/1959, 31, 33, bilj. 45–46). Duplikat statističkog materijala što ga je fra Josip Radman napisao svojom rukom god. 1775. sačuvan je u zaostroškom arhivu u jednom svežnju (1741–1799) mješovita sadržaja.

*Ah, ah ruga, ah prikora,
Ja gospodski sin budući
Kako prase brez razloga
Grem planine obijući.*

*Vas sam moka kao svinja,
Noge su mi kano bati,
Vas sam život svoj srominija,
Jedva uzgor mogu stati. –*

ocrtan je realističkom bojom i Tadija, Šimunov rođak. Fra Frano portretira svećenika lovca u svim njegovim neprikladnostima s obzirom na duhovni poziv, na čitanje mise i moljenje brevijara. Lovačka zaludenost dovela je, prema Šimunovu mnijenju, Tadiju u prerani grob:

*Niko njega ne umori
Već trud, studen i vrućina
Ištuć vazdan lov po gori,
Tukući se ko živina.*

Iz arhivskih podataka možemo odrediti na koga se konkretno odnosi ova oštra Radmanova satira. U Makarskoj je 19. IX 1789. u 39. godini umro don Tadija Bartulović,⁵¹ rodom iz Lapčanja (Graca); iz istoga je mjesta bio i njegov rođak Šimun Šutić, pridjevkom Galić.⁵² Čuvši u Živogošću za Tadijinu smrt, i ne sluteći da će doskora i sam umrijeti u Makarskoj, fra Frano je spjevao pjesmu o dvojici makarskih lovaca. To je sigurno njegov posljednji pjesnički rad.

Urlić⁵³ je dobro zaključio da je pjesma o Galićevu i Tadijinu lovu starija od drugih pjesama u ZZ, ali nije pogodio kad je rekao da ju je spjevao pjesnik čakavac. Ono malo čakavskih riječi mogao je napisati i svaki štokavac, pogotovu fra Frano Radman koji je čitao dalmatinske čakavske pisce i pjesnike. Osim toga Stojković⁵⁴ je iznio nekoliko potvrda iz kojih vidimo da je makarsko štokavsko-ikavsko narječje imalo još u XVII st. više čakavskih osobina nego sto godina kasnije.⁵⁵ Pjesma o Galićevoj tužbi svrhu lova intonacijom podsjeća na Gundulićeve »Suze sina razmetnoga«.

⁵¹ *Knjiga mrtvih* (1786–1791) župe *Makarska* (inv. br. 599. – Državni arhiv u Zadru), 87.

⁵² U Gracu, bivšem Lapčanju, nema obitelji s prezimenom Gabić, ali je u XVIII st. bilo – a i danas još ima – prezime Šutić s pridjevkom Galić. Urlić je (*Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, nav. mj., 439) pročitao Galić kao Gabić, pa je tako u natpisu pjesme (»Tužba gosp. Šime Gabića«) krivo uzet pridjevak Galić kao Gabić.

⁵³ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, nav. mj., 435.

⁵⁴ *Podgora u XVII stoljeću. Obiteljske i demotične crte od 1621. do 1730. godine*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 29/1932, 105.

⁵⁵ U Mak. primorju do početka XX st. čuli su se, osim čakavskih oblika, i neki čakavski akcenti, npr. Podgoranima su se rugali da govore: bocùn, čokùn, tartaljùn. Pismo saopćenje (18. III 1962) Stanka Petrova.

Njezin je autor svakako svećenik iz Mak. primorja koji je dobro upućen, osim u stvari svoga staleža, jednako i u lovačkoj vještini. A tko bi to mogao biti drugi nego fra Frano Radman, rođen u Muću, bolje reći u poznatoj lovačkoj krajini? Tome se ne protivi slučaj Ante Milića iz sela Sali na Dugom otoku koji nije nikad vidio ZZ, a ipak je znao napamet spomenutu pjesmu.⁵⁶ Milić ju je kao mornar čuo od drugih, pjesma se prepisivanjem širila i tako je prešla granice makarskog kraja.

U *Pismi od gospode splitske* prikazani su, u širim dimenzijama društveni odnosi između gospodskog, povlaštenog staleža i potlačenog staleža seljaka. Ni ona nije lišena uobičajenih trivijalnih stihova. Pjesma je, međutim, svjedočanstvo čovjeka koji u ime pravde osuđuje zlodjela onih koji su nečovječno vladali u Splitu i u drugim mjestima Dalmacije. Kako tu splitsku gospodu pjesnik imenuje, nije teško odrediti na koga je po jedinoga od njih ciljao; prema tome lako ćemo doći i do datuma kad je pjesma po prilici sastavljena, i odatle doznati tko ju je sastavio. Trivijalna terminologija, tendencija i struktura stihova te pjesme o Splicićanima – sve slično kao i u pjesmi o Glavašu i Anđeliji – uvjeravaju nas da im je isti autor: fra Frano Radman.

Uz protagonista krvave splitske drame Antu Albertija spomenut je na prvome mjestu Petar Kambelović kao važan akter:

*Jer zlu uči Kambelović Peru,
Ter obadva siromahe deru.*

Spisi generalnog providura Franje Diedo (1760–1762) govore da je Petar (Cambj) Kambelović,⁵⁷ kaštelanski plemić, vodio soprintendaturu Imotskog i Vrgorca; s njegovom deračinom u jednoj i drugoj krajini fra Frano je bio dobro upoznat: tada je boravio u Imotskome.

Od Kambelovića je bio mnogo gori haračlija Ante Alberti, splitski plemić:

*Ante globi tužne siromahe
Ter on cini i naše i Vlahe.*

*Slatinjane u studene stine,
A Splićane u žute cekine,
A Klišane u crnu munitu,
Crnila se sestrice za njime.*

*Dugopoljce u brze konjike,
Sućurane u debelu ribu,
Kambelovac u prolitnje ulje.*

*Žrnovčane u spuže pundure,
Stobrečane da mu pasu tuke,
A Šoltane u bijele maste.*

⁵⁶ Isp. Š. Urlić, *Zbirčica pjesama u zaostroškom monastiru*, nav. mj., 142.

⁵⁷ Podatke sam dobio (1961) od Ivana Grgića bibliotekara Državnog arhiva u Zadru.

Bilo je više splitskih plemića Albertija koji su nosili ime Ante; pjesnik je, po svoj prilici, prikazao onoga čijih je zlodjela bio svjedok. Iz toga razdoblja imamo dva Albertija s imenom Ante; za jednoga u matičnim knjigama nalazimo da mu se iz braka s Karlom Cambj rodio 29. II 1756. sin Ivan Lovre; za drugoga da mu se iz braka s Anom Brand rodio 24. II 1734. sin Ivan Lovre. Nemajući – zasad – drugih podataka o jednome i drugome Anti Albertiju⁵⁸ ne mogu reći na kojega od njih treba konkretizirati sadržaj pjesme; kontaminacija je i ovdje imala svoga udjela.

Od druge splitske gospode (Zavorović, Spingarolić, Šišgorić, Jurić, Domilija) neka još i danas imaju potomke u Splitu, a o nekima imamo svjedočanstvo iz svršetka XVII st. i početka XVIII st.⁵⁹ Splitskom kolu tlačitelja – per extensum – pridružena su i gospoda iz sjeverne Dalmacije: bezimni predstavnici kotarskih Posedaraca i Jankovića⁶⁰ i uz njih šibenski odvjetnik Lovre Ostojica.⁶¹

Fra Frano Radman poznao je makarski društveni život mnogo bolje negoli splitski, zato u pjesmi o splitskim narodnim ugnjetavačima nalazimo nesuglasnosti u imenima, datumima i događajima. Ako uzmemo da su te nesuglasnosti mogle nastati i krivnjom prepisivača i kontaminacijom stihova iz kojih drugih (izgubljenih) pjesama, nećemo upisati fra Frani u grijeh nepoznavanje povijesnih činjenica; k tome odvajkada je poznata pojava da se u narod. poeziji povijesna lica jednoga doba zamjenjuju s licima drugoga doba, pa tako i u Radmanovoj poeziji koja hoće da ide tragom narod. poezije. Pjesnik u ovome više slijedi praksu narod. pjesnika negoli Kačićevu. I još se nešto tom praksom daje protumačiti: prostački stihovi, osobito oni kojima se traži prokletstvo:

*Koža mu se na suncu sušila,
Gavrani mu oči izvadili,
A čavke mu criva rastezala.*

*Duša njemu raja ne vidila,
Već po paklu pržinu gonila.*

Zadnja dva stiha gotovo nepromijenjeno – vidjet ćemo poslije – susrećemo i u drugim dvjema fra Franinim pjesmama. Oba stiha nekako zvuče kao narodna pozajmljenica; u svim trima verzijama nalazimo samo jednog autora: fra Franu Radmana.

Pisma od svetaca vrlo je zanimljiva i zbog motiva i zbog forme: to je jedina jedanaesteračka pjesma u ZZ. Intonacijom crkvenih himana pjesnik u 17 kitica po 6 stihova rimovanih aa, bb, cc udara po onim fratri-

⁵⁸ Za podatke o Anti Albertiju obratio sam se (1959) Lovri Katiću u Solin; oni su njegov prijevod iz župskih splitskih matica u Muzeju grada Splita (Liber matr. VI, 53; Liber bapt. X, 152).

⁵⁹ Isp. B. Desnica, *Istorija kotarskih uskoka* (1684–1749) II, Beograd 1951, 79, 251, 254, 308–309, 348, 379–384, 424; L. Katić, *Iz knjiga oporuka splitskog kaptola*, Starine, 49/1959, 100.

⁶⁰ B. Desnica, *nav. dj.*, 268, 349, 377, 411–412, 432–433.

⁶¹ Pismeno saopćenje (1960) Ivana Grgića – Zadar.

ma što sebe drže savršenim sljedbenicima sv. Franje, a u stvari su formalisti. Htjeli bi bezbrižno živjeti od milostinje, a zapuštaju duhovnu misiju: to su, rekli bismo po narodnu, kozji sveci. Radom treba zaslužiti svakidašnji kruh:

*Zar ne znadu da je sveti Frano
Zapovidiya nami jošter davno
Da mi pošteno svi trudit imamo.*

Pjesma nema nadnevka kad je nastala. Ni za koju drugu pjesmu u ZZ kao za ovu nismo toliko sigurni da je fra Franina. Dugogodišnji učitelj novaka i lektor moralke u ove hrapave stihove unio je franjevačku duhovnu disciplinu, i zato se oni doimaju kao propovijed i kritika nevaljalog života nekih ondašnjih fratara.

6. – Između 19 pjesama u ZZ ističu se tri pjesme koje su tematikom i formom slične; štaviše u njima ima i jednakih stihova. To su već dvije objelodanjene (»Pisma od duhandžija« i »Pisma od burmutaša«), treća je ostala u rukopisu pod natpisom: *Siroma đava brani se i govori*. Da je prvim dvjema pjesmama jedan autor, vidi se iz njezine tendencije: kritiziraju se one izopačene navike što ih prema pjesnikovu mišljenju donosi neumjerena uporaba duhana. Ne zazirući od vulgarnih izraza, pisac moralist napada s higijenskog i moralnog vida duhandžije i burmutaše. Među seljacima se, dakle, pušenje i burmutanje preokrenulo u opću narodnu manu. Držeći – u šali ili u zbilji – duhan vrazjim produktom, pjesnik je želio odvratiti ljude od pušenja i šmrkanja. Bio je u mogućnosti da realistički naslika pušače i burmutaše u različitim varijacijama uživanja duhana. Uzevši u obzir higijenske i ekonomske posljedice toga neumjerenog uživanja, istaknuta je nadasve moralna svrha: odvratiti djevojke od udaje za one mladiće koji su podlegli mani neumjerene uporabe duhana.

Sve tri pjesme o duhanu napisao je, bez sumnje, fra Frano Radman dok je boravio u Imotskome. U Mak. primorju on je mogao vidjeti vrlo malo pušača. U Makarskoj je prvi put otvorena prodaja duhana 25. lipnja 1789,⁶² dakle one iste godine kad je fra Frano preminuo. Pjesme su postankom po prilici 25 godina starije od god. 1789. U Imotskoj krajini, na granici Hercegovine, pušio se i šmrkao duhan u tolikoj mjeri da se to držalo manom. Imotsku provenijenciju pjesama potvrđuju i riječi (maite, derviš, tara, taracati, avan) koje se više čuju u selima oko Imotskoga negoli u selima Mak. primorja. A isto tako i traženje korijenja za kamiš po Čerinu, bilo da je Kočerin zamijenjen Čerinom zbog osmosložnog stiha, ili ne, u svakome slučaju u jednom i drugome mjestu sadi se duhan,⁶³ jedno i drugo mjesto nalazi se u Hercegovini, zemlji duhana, a s njom direktno graniči Imotski.

⁶² Isp. G. Bujas, *Makarski ljetopis od god. 1773. do 1794*, Starine, 47/1957, 352.

⁶³ Usmeno saopćenje (1961) hercegovačkog franjevca Didaka Burića, poloniste, umirovljenog profesora.

Treća pjesma »Siroma dava brani se i govori« po svojoj nakani ne bi odgovarala fra Frani Radmanu jer se u njoj poriče što je rečeno u prvim dvjema pjesmama. Međutim, u svima trima verzijama ista je intonacija, iste su riječi, isti osmerački stih; u stvari pjesnik i ovdje kritizira pretjerano pušenje i šmrkanje, on ne brani »lulaše«, nego ih ironijom šiba prividno ih potičući da nastave zlo djelo, zato ne možemo ni na koga drugoga pomisliti kao autora ove pjesme osim na fra Franu. Čuvši za prigovore prvih dviju pjesama – a one su se prepisivanjem širile – pod fikcijom davla tobože popravlja što je prije osudio, ne samo to: on još izjavljuje, ali samo ironično, da ima dobrih ljudi koji puše i da duhan higijenski djeluje:

*Koliko mogo, branio sam,
Što sam znao, rekao sam
Za utišit vas lulaše,
Za umuknut psorce vaše.*

*Sad mi drugo ne ostaje,
Već nazivam lipo zdravlje
Da vi duhan svi pijete,
A nikog se ne bojite. Amen.*

Ovaj amen ovdje je vrlo izrazit i jak. To je fra Franin nerv ironije i šale!

Osim Ivičevićeva prijepisa prvih dviju pjesama o duhanu u ZZ, sačuvao se još jedan drugi mladi prijepis tih pjesama, druga verzija, a potječe od ruke koja je sasvim drukčija. Tekst sam našao u zaostroškom arhivu, prepisan je na prelomljenoj stranici, vel. 29 × 20 cm. Obje su pjesme prepisivanjem postale za trećinu kraće i nešto su izmijenjene. Koliko su one zašle duboko i široko u narod, dokazuje treća, najmlađa verzija što ju je objelodanio Frano Ivanišević.⁶⁴ Tekst pjesme o duhan-džijama, koji je Ivaniševiću kazivao Stjepan Bašić, seljak iz Dubrave u Poljicima, devet je stihova kraći od teksta druge verzije. Pjesma je prepisivanjem došla među Poljičane preko svećeničkih ruku i širila se među seljacima dugo vremena. *Urlič*⁶⁵ je dobro uočio da je poljička verzija iz istoga izvora iz kojega su i pjesme u ZZ, samo nije znao da je taj izvor fra Frano Radman. Fra Frano je dvaput propovijedao u Splitu, jednom advent, jednom korizmu,⁶⁶ dvaput korizmu u Omišu,⁶⁷ pa je na taj način mogla i ova pjesma doći do seljaka u Poljicima preko njihovih župnika.

⁶⁴ *Poljica. Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 9/1904, 33.

⁶⁵ *Zbirčica pjesama u zaostroškom monastiru*, nav. mj., 142.

⁶⁶ *Akta prov. K. Marojevića* (1770–1773) I, 116–117, 402.

⁶⁷ *Akta prov. A. Staničića* (1766–1770), 264; *Akta prov. K. Marojevića* (1770–1773) I, 113.

7. – Niti je ZZ ispunjena jedino pjesmama fra Frane Radmana, niti je njegova poezija jedino ona koja je sačuvana u ZZ. Najveći dio pjesama u ZZ pripada fra Frani. To su sve one datirane pjesme (3, 5, 8, 9, 11, 12). U vrijeme kada su nastale, fra Josip Radman živio je izvan makarskog područja. Psihološki nije uvjerljivo da bi se on pjesnički uživljavao u događaje od kojih ga je udaljivala prostorna udaljenost. Za druge nedatirane (4, 6, 10, 13, 15, 17) pjesme nemamo razloga da ih ne pripišemo fra Frani Radmanu: njihov je sadržaj toliko makarskog i imotskog obilježja da je isključeno fra Josipovo autorstvo.

Ostao je manji dio pjesama u ZZ kojima još treba pronaći autora. Dvije od njih po svome motivu umnogome se udaljuju od svih dosadašnjih: *Pisma od Staniše Sočivice* i *Ženidba age Asanage*. Prvu je, kaže Urlič,⁶⁸ prema pučkom pripovijedanju složio neki loš pjevač, Zagorac, u njoj ima turskih riječi. Ali on uzima da ju je mogao prema nekoj pjesmi prepjevati i koji Primorac. Najposlije drži da je netko, čitajući Sočivičin život u knjizi Ivana Lovrića, dobio pobudu da opjeva jedan njegov hajdučki doživljaj.

Koji bi to mogao biti pjesnik ili prepjevač, Urlič nije istraživao. Držim da je to najvjerojatnije fra Frano Radman. Da imamo povijesne podatke o Sočivičinu okršaju s Turcima na Strmcu, o kojemu govori »Pisma od Staniše Sočivice«, znali bismo približno za vrijeme njezina postanka, pa bi prema tome bila veća sigurnost da je spomenutu pjesmu o Sočivici spjevao fra Frano Radman.

Hajdučki harambaša Stanko Radović Sočivica, kojega je »uporište bila cijela podinarska Dalmacija od Imotskog i Sinja do Knina i Skradina«, kako piše Ivan Grgić,⁶⁹ bio je po sebi interesantan motiv za fra Franino pero. Videći da je Sočivičino hajdukovanje prikazao Lovrić u prozi, možda je fra Frano pokušao u stihovima nadopuniti Lovrića. Pokušao i negdje na po puta zastao, a od svega toga pokušaja ostala je samo jedna »Pisma od Staniše Sočivice«, ili, ako ih je bilo više, negdje su se zaturile, izgubile, kao što je bio slučaj s ciklusom pjesama o hajduku Ivanu Bušiću Roši. U prvoj od tih pjesama fra Frano je opjevao najraniji Rošin hajdučki period koji je bio započet pod Sočovičinom rukom.

*Stanko biše turski krvopija.
Kad bi htio dočekati Turke,
Poče vodit Bušića Ivana
I davat mu paje od obdulje.*

Ako sve tri spomenute Urličeve kombinacije o eventualnom autoru »Pisma od Staniše Sočivice« u ZZ primijenimo na fra Franu Radmana,

⁶⁸ Zbirčica pjesama u zaostroškom monastiru, nav. mj., 140–141.

⁶⁹ Uz životopis hajdučkog harambaše Stanka Radovića Sočivice, Zadarska revija, 7/1958, 3, 251.

vidimo da one, makar konkretno bile suprotne, sadržavaju istinu: fra Frano, po rođenju zagorac, po stanovanju primorac, opjevao je jedan isječak iz Sočivičina hajdukovanja čitajući *Lovrića*.⁷⁰

Međutim, u pjesmi ima nekih formalnih jednakosti s drugim pjesmama fra Frane Radmana, osobito s pjesmom o Glavašu i Anđeliji, npr. uz strofe sa 4 stiha pojavljuju se i strofe sa 3, 5, 6 stihova; osim toga zadnja strofa:

*Govorile mlade planinkinje:
Čudne, sestro, trgovine
A jetbine svile i čivita.
Grдне mire, a nijedne vire,
Da je onake ni kod mora nije. –*

ne samo po intonaciji sliči dvjema-trima strofama u pjesmi o Glavašu i Anđeliji nego, dapače, i jedan im je stih gotovo jednak:

Čudne mire u nijedne vire.

Pridodamo li k tome da »Pisma od Staniše Sočivice« započinje sa slavenskom usporedbom:

*Ali grmi, al se zemlja trese,
Al udara more u bregove u mramore,
Al pucaju na Livnu lumbarde,
Al se ori Strmac u Prodolac –*

kojom započinju neke slične Radmanove pjesme, možemo biti sve sigurniji da je i nju spjevao fra Frano Radman.

U Tomićevu fondu u arhivu Istorijskog instituta SAN u Beogradu sačuvana je jedna druga pjesma o Sočivici⁷¹ (*Privara bega Ljubovića padne na privaritelja*). Prema Berićevoj⁷² nagađanju ona je prijepis Miroslava Alačevića iz zbirke Sime Milutinovića Sarajlije »Pjevanija cernogorska i hercegovačka«. Ako je tako, onda otpada makarska provenijencija ove druge pjesme o Sočivici. Miroslav je iz ZZ prepisivao u 3-AZ pod br. 318. pjesmu o Sočivici izmijenivši ponešto natpis i neke stihove uz dodatak razjašnjenja nejasnih riječi. Obje pjesme o Sočivici našle su

⁷⁰ *Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis, coll' aggiunta della Vita di Socivicza, Venezia 1776, 223–260.* Kombolovu prijevoda Fortisova djela (usp. 29. bilješku u II poglavlju) nedostaje potreban komentar ne samo za Lovrićev tekst o Fortisovu »Putu po Dalmaciji« nego i za »Život Stanišlava Sočivice«.

⁷¹ Ne znajući da je pjesma već objelodanjena, njezin prijepis poslao mi je (1958) Ivan Grgić sa željom da ga negdje tiskam.

⁷² Još o hajduku Sočivici u umjetnoj i narodnoj književnosti, Zadarska revija, 8/1959, 1, 108.

se prepisane od Alačevića, jedna od Ante, druga od Miroslava,⁷³ ali nije im isti izvor. I po sadržaju i po obliku mnogo se razlikuje jedna od druge.

Kao što nema pjesma o Sočivici tako nema ni pjesma o ženidbi Hasanage u ZZ datuma, ali i njoj možemo s približnom tačnošću odrediti autora. Da li je fra Frano Radman onaj koji je, kako piše *Urlić*,⁷⁴ »čitajući u Fortisa lijepu pjesmu Hasanaginica pokušao da sam po narodnu opjeva ženidbu Hasanagu, ali ga je kao slaba pjevača izdala snaga pa je nije mogao ni dopjevati«, naravno da to ne možemo lako prihvatiti ako se prisjetimo njegove vještine u pravljenju stihova. Ja ipak držim da je pjesma fra Franina, on ju je sastavio cijelu, ali nije došla cijela u ruke prepisivača. Više je fra Franinih pjesama gdje stihovi nisu rimovani, takva je i *Ženidba age Asanage*. Od 10 strofa sa 4 stiha u njoj ima i 3 strofe sa 5 stihova, a to je nerijetka pojava u fra Franinoj poeziji.

Pjesma o Hasanaginoj ženidbi u ZZ nije jedina takva pjesma u Mak. primorju. O tome motivu Ante Alačević⁷⁵ zabilježio ih je 4, a unuk Miroslav 8,⁷⁶ jedna od njih, ona pod br. 349, (*Hasan-aga i sestra mu Hajkuna*) ista je kao ona u ZZ pod natpisom »Ženidba age Asanage«. U Miroslavljevu prijevodu pjesma je izgubila strofu i produžena je za 16 stihova. Širenjem u hercegovačkom narodu dobila je ijekavski oblik.

Odakle u Mak. primorju toliko varijanata⁷⁷ na temu popularne »Hasanaginice«? Odgovor na to vodi nas do samoga njezina izvora. Još nije riješeno pitanje izvora »Hasanaginice«, naime mjesta gdje je nastala. Navodim o tome novije hipoteze. Ante Šimčik⁷⁸ stavlja joj provenijenciju u Split: njezin je prepisivač Splitsanin Julije Bajamonti. Toga se, valjda, držao i Stanko Petrov,⁷⁹ pripisujući još Bajamontiju i mijenjajući ikavštine u ijekavštinu, odnosno jekavštinu. Stojković⁸⁰ je najbliže

⁷³ U bilješci priloženoj rukopisu »Životopis glasovitoga slavnoga harambaše, uzor hajduka i narodnog osvetnika Staniše Radovića rečenoga Sočivice« (Tomićev fond u arhivu Istarskog instituta SAN – Beograd) Miroslav Alačević (Milan Marković) piše: »Slijede u dodatku dvije pjesme, što mi je pošlo za rukom iznaći o tom uzor-hajduku, a to iz rukopisne zbirke moga djeda Ante Alačevića rodom iz Drvenika u primorju makarskom (1775–1853). Ovdje ih mećemo kao rijetko dopunjenje rukopisnom životopisu, budući da štampanih ne ima veće nikakvih o njem po svim našim obilatom zbirkama, što sam ih nekoliko malne prolistao do sada, budući da su ga nehamni potomci, pa možda i suvremenici odviše brzo zaboravili ga, po svojoj prilici još za njega živa...« (Prijepis iz pisma [21.I 1958] Ivana Grgića – Zadar). Miroslav Alačević nije znao za prijevode Sočivićine biografije u XVIII st. i druge prepričane biografije u XIX st., isto tako ni za dvije pjesme o Sočivici tiskane god. 1835, 1837. i 1865. (isp. D. Berić, *Hajduk Sočivica u umjetnoj i narodnoj književnosti*, Slobodna Dalmacija, 13/1955, 3322, 4; *Još o hajduku Sočivici u umjetnoj i narodnoj književnosti*, nav. mj., 104–108). Miroslav Alačević u bilješci je krivo datirao godinu rođenja i smrti djeda Ante: 1775–1853. Mjesto toga datuma mora biti: 1781–1856.

⁷⁴ *Zbirčica pjesama u zaostroškom monastiru*, nav. mj., 141.

⁷⁵ 1-AZ, pjesme pod br. 13, 27, 85, 92.

⁷⁶ 2-AZ, pjesme pod br. 17, 21, 37, 38, 39, 50; 3-AZ, pjesme pod br. 337, 349.

⁷⁷ Pjesme pod br. 17, 21, 39, 50. u 2-AZ gotovo su jednake s pjesmama pod br. 13, 27, 85. i 92. u 1-AZ, prema tome imamo 8 makarskih varijanata o ženidbi Hasanage.

⁷⁸ *Hrvatske narodne pjesme* (Knjiga VIII: Uskočke i hajdučke pjesme); *Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine*, Hrvatska revija, 13/1940, 2, 102; 5, 270.

⁷⁹ *Ijekanje u hrvatskoj knjizi*, Nova revija, 19/1940, 2, 189.

⁸⁰ *Moralkizam*, Hrvatsko kolo, 10/1929, 255.

istini kad tvrdi da je Fortis baladu o Hasanaginici našao u vrgoračko-imotskoj krajini. U tome slučaju Bone Radonić⁸¹ (pseudonim Skotista) nalazi Fortisova kazivača u vrgoračkom vojvodi Prvanu Kokoriću. Prema Anti Ujeviću⁸² lokalitet »Hasanaginice« bio bi Zagvozdu, selo na sjevernom podnožju Biokova, gdje je Hasanaga Arapović imao kulu. Mate Šimundić⁸³ pobliže određuje mjesto bolovanja ranjenog Hasanage: zaselak Grmazi u biokovskoj Župi, selu koje nekad pripadaše Zagvozdu, a za Hasanaginu kulu pretpostavlja mjesto Rudine, istočno od Zagvozda oko tri km. Međutim, Šimundić iz lingvističkih razloga drži da je balada o Hasanaginici nastala na granici štokavskog i čakavskog narječja u tome području.

Ni u jednome od triju samostana Mak. primorja nisam bio sretan pronaći bilo kakvu zabilješku⁸⁴ koja bi pomogla odgonetati pitanje tko je, kada i gdje spjevao »Hasanaginicu«. I dok se neke jednom ne potrefi bolja sreća, o svemu tome možemo nagađati bilo šta, ali mi se ipak čini da bi joj provenijencija mogla biti u jednom samostanu s brdske ili morske strane Biokova.

8. – *Pisma kako se je vuk posvetio* i po tematici i po tendenciji razlikuje se od svih drugih pjesama u ZZ. Toliko je općenita i neodređena s obzirom na lokalne ljude i prilike da joj je gotovo nemoguće odrediti pjesnika, pogotovo što se iz njezina sadržaja ne da ništa izvući po čemu bismo znali datum postanka. Urlić⁸⁵ navodi kako se u njegovo vrijeme u Mak. primorju čula riječ: »A što puše na svetoga?«, kad se netko htio obraniti od prigovora za učinjenu nepravdu. Tako je bilo i s vukom na sudu. Kad su ga optužili da je otkinuo guski glavu:

*Odgovori vuk na sudu:
»A jer puše na svetoga?«
Ter osvadi gusku ludu
Da je ona uzrok toga.*

Idući tim tragom doći ćemo do autora ove moralno-poučne pjesme. Taj je autor svećenik koji slikom vuka konkretizira neke duhovne ličnosti:

*Prilika je ovo ljudi
Koj' su sveti i ponizni,
Niti kažu svoje čudi
Dok u njega krenu ljudi.*

⁸¹ *Oko Nove pjesmarice*, Nova revija, 19/1940, 3–4, 312–315.

⁸² *Imotska Krajina*, Split 1953, 81–82.

⁸³ *Gdje je nastala »Hasanaginica«*, Slobodna Dalmacija, 17/1960, 4678; *Da li je Hasanagina kula bila u Zagvozdu?*, Slobodna Dalmacija, 17/1960, 4906.

⁸⁴ Istraživanje ću nastaviti drugim pravcem kako bih bar indirektno mogao doći do kakvih podataka o mjestu postanka i autoru popularne balade »Hasanaginica«.

⁸⁵ *Zbirčica pjesama u zaostroškom monastiru*, nav. mj., 142.

*Ako u njegov kogod pune,
Nejma uba ustrpnosti,
Kako i vuk on se sune
I pokaže čud zadosti.*

Da taj autor svećenik nije nitko drugi nego fra Frano Radman, imamo indirektnih dokaza. Smisao pjesme o vuku koji se htio posvetiti potpuno je jednak smislu na završetku šeste Radmanove pjesme o hajduku Roši. Ima i stihova u toj fra Franinoj pjesmi sličnih ili jednakih stihovima u pjesmi o vuku, npr.:

*Na mešćemi pravo odsudiše
Na svetoga da nitko ne puše;
Dakle niko ne puši na Roša
Kad se Rošo zla činiti proša.*

*Zašto ako kogod na njegov pune
Bojati se da se opet sune,
Da odbaci s' sebe janjetinu,
Da pokaže staru vučevinu.*

Iz pjesme o vuku Radman je unio stihove o Roši samo onaj dio koji mu je služio za ilustraciju Rošina karaktera: obećao je da će se ostaviti hajdučkog života, i opet se povratio na staro. Prema tome »Pisma kako se je vuk posvetio« starija je od fra Franinih pjesama o Roši.

I tako smo došli kraju s pjesmama u ZZ; ustanovili smo da je svim tim pjesmama autor fra Frano Radman, izuzevši jednu, zadnju »Pismu od don Ivana Glavaša i kolunela Baste Kambelovića«. Nju je spjevao Ivan Akčić-Jurišić, kako ćemo u daljem raspravljanju vidjeti.

9. – *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, što ih je iz MZ pod tim natpisom izdao Milčetić, pružaju obilniji uvid u društveni život Mak. primorja. Objelodanjujući duhovno-moralne tekstove iz MZ *Milčetić*⁸⁶ s pravom priznaje da se »našao u labirintu protuslovlja, koja potječu od samog pjesnika«. Naime, pjesnik nije kazao svoga imena, sebe različito naziva: Petopirac, starac Mirotvor, Conte Branioni Narentino.

Ustavši protiv naučavanja nekog Papilija Španjolca da je ženama dopušteno i otkrivene glave prisustvovati u crkvi, fra Frano Radman pod imenom Petopirca Posavčanina složio je o tome pitanju preko dvije tisuće osmeračkih stihova. Pjesme su se prepisivanjem širile i mijenjale svoj izvorni oblik.⁸⁷ Da je taj oblik drukčiji od onoga kakav danas imamo u MZ, dokazom je pronađeni tekst pjesme *Sequenza in tuono del Dies illa*. Pismo toga teksta ponešto se razlikuje od uobičajenog fra

⁸⁶ *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, nav. mj., 155.

⁸⁷ Prepisivanjem se mijenjao ne samo oblik pjesama nego i oblik pjesnikova pseudonima: njega imamo u različitim varijacijama (Petapirac, Pitapirac, Pitopirac, Petopirac, Petoperac), kao što je već prije mene upozorio Milčetić (nav. dj., 155).

Franina pisma, to je zato što je bio prisiljen na uski prostor: na jednom stupu pisani su stihovi, a na drugome proza, tzv. prove. Da je »Sequenza in tuono...« fra Franin autograf, svjedoči potpis: *Ad usum fratris Francisci*. Izrazom »ad usum« kakvim se služe franjevci, ne isključuje se njegovo autorstvo.

Kopija od sekvence Petopirca Posavčanina, koja u MZ počinje:

*Dan od gnjiva i žalosti
Rastresa mi moje kosti
Kad pogledam po svitlosti –*

sastoji se od 328 osmeračkih stihova u tercinama, dok ista pjesma u rukopisu što sam ga našao u Makarskoj pod natpisom »Sequenza in tuono...« ima samo 70 stihova u jednakoj strofi. Znači da taj tekst nije potpun. Sekvenca je bila mnogo duža negoli je sačuvana u fra Franinu autografu. Iz kolacioniranja jednog i drugog teksta vidimo da je »Kopija od sekvence...« postala razvučena, a tako je bilo i s drugim pjesmama u vezi s njom, samo im nismo našli autografe da se o tome i svojim očima uvjerimo. Zanimljivo je što kaže sam fra Frano o procesu mijenjanja svojih pjesama: »Niki su mnoga ostavili, a mnoga nadometnuli, a niki samo ispisali što je naški, niki nadostavili i talijanski. Jedni su ispravili verše bolje, a jedni su ji ištetili, otijući bolje načinit«. ⁸⁸

I bez pronađenog autografa te sekvence, u kojoj se početak od prva tri stiha slaže s početkom iste pjesme u MZ, nije teško doći do zaključka da od fra Frane Radmana potječe prva pjesma (»Kopija od sekvence...«), prema tome da je on autor i svih ostalih pjesama s tim sadržajem. Njegovo autorstvo prve pjesme izrijeком spominje natpis druge pjesme: *Odgovor na sekvenu, potvrđenu Svetim pismom, svetim ocim, koncilijim i razlozim koje izmisli i dade na svitlost fra Frane Radmana na uzvišenje svoji pokornica*. Iz natpisa pete pjesme: *Odgovor na odgovor nikoga Španjola Lepirice, imenom Skakavice, koji odgovara na sekvenu učinjenu od Pitapirca Posavčanina na 1756*, doznajemo vrijeme pjesničke polemike između fra Frane Radmana i nekoga Makaranina. Tko je bio taj Makaranin, fra Frano nikada ne očitova. U natpisu treće pjesme zove ga »Lepiricom od Španje koji često čini satire drugome i trećemu brez straha božjega i brez stida ljudskoga«, a u natpisu četvrte pjesme označen je kao neki svjetovnjak koji je kritizirao fra Franinu prvu sekvenu »ne svitujući se ni s knjigam ni s ljudma, nego samo svojom ženom ter srdito grdi redovnike...« ⁸⁹

U vrijeme kad je bila sastavljena prva sekvenca (1756), fra Frano Radman nalazio se u Makarskoj ⁹⁰ i bio je na početku muževne dobi: imao je 34 godine. Već od svršetka god. 1750. boravi u Makarskoj, sijelu biskupije. Živeći u središtu crkvenog života, dolazio je u kontakt s klerom i s vjernicima. I tako nije ništa čudno što je djelovao u duhovnom vod-

⁸⁸ *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, nav. mj., 227.

⁸⁹ *Isto*, 176, 184.

⁹⁰ *Akta prov. G. Despota (1754–1757)*, 132, 154.

stvu nekih Makarana kao savjetnik i ispovjednik. Tu je zametak njegovih devet duhovnih pjesama, napisao ih je »za obratiti svoju sestru i svoju nevistu aliti kunjadu; i ne bi njegovi pisama za misec dana ispisao, što je učinio svrhu ovoga, prigovarajući se s Papilom«, kako sam kaže u »Uspomeni štociu«.⁹¹

Koliko je u tim riječima istine, ne može se ništa pravo odgovoriti. Tko je bio taj Papilije Španjolac, zvan još (prijevod riječi Papilije) i Lepirica i Skakavica koji je – zaboravivši na duh zahvalnosti što su ga makarski fratri othranili – ustao protiv njih i protiv Radmanova učenja o pristojnom držanju žena u crkvi, fra Frano je prešutio, ali su ondašnji Makarani to znali. Milčetić⁹² je približno pogodio njegovo zvanje držeći mogućim da je Papilije bio neki slobodoumni fratar, no da je sve drugo plod fantazije. Ne možemo prihvatiti Milčetićevo nagađanje.

O tome Makaraninu, bio on svjetovnjak, franjevac ili svjetovni svećenik, Radman piše (natpis treće pjesme) da »često čini satire drugome i trećemu brez straha božjega i brez stida ljudskoga«; dakle u njemu imamo jednog nepoznatog makarskog pjesnika⁹³ o kojemu u našoj kulturnoj povijesti nije ništa poznato. Na žalost, ni u jednom od triju makarskoprimorskih samostana⁹⁴ nema bilo kakva direktnog ili indirektnog dokumenta o Papiliju Španjolcu, bolje reći o polemici između njega i fra Frane Radmana.

Međutim, imamo ipak zanimljiv arhivski podatak da je u Makarskoj živio jedan od rodbine fra Josipa i fra Frane Radmana. U knjizi mrtvih, u tzv. makarskom mrtvaru⁹⁵ fra Petar Antulović zabilježio je da je u

⁹¹ *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, nav. mj., 227–228.

⁹² *Isto*, 159.

⁹³ Tko je bio taj satirični makarski pjesnik, nisam uspio pronaći pismenih direktnih potvrda. U arhivu mak. samostana našao sam dvije pjesme: jednu duhovnu, jednu profanu. Prva *Popivka na Božić* (prepisana na tri stupa arka vel. 29 × 20 cm) ima oznaku: učinjena od mene Don Lovre Dugaša; druga *Canzonetta* (prepisana na jednom stupu arka vel. 21 × 15,5 cm) nema oznake od koga potječe. Iz župskih matičnih knjiga Makarske, Makar-Kotišine (inv. br. 586, 587, 589. – Državni arhiv u Zadru) o Lovri Dugašu doznajemo da je vršio kapelansku službu (1773–1774, 1779–1785, 1792–1793) u Makarskoj i u Makru-Kotišini; neko vrijeme župnikovao je (1766) u Drašnicama (župske matice Drašnica, inv. br. 209. – Državni arhiv u Zadru), bio je župnik (1787) i u Podgori (župske matice vjenčanih inv. br. 339). Teško je reći da bi upravo Dugaš mogao biti onaj pjesnik u Makarskoj o kojemu Radman govori kao o bezobzirnom satiričaru. Na temelju jedne duhovne pjesme, a ona je prijevod s latinskoga, ne možemo zaključiti da je Dugaš pisao originalne stihove. Od »Popivke na Božić« *Canzonetta* se razlikuje i sadržajem i formom: to je osmeračka ljubavna pjesma u sestinama od 4 strofe s prizvukom blage ironije. »Canzonetti« je slična, ali s prizvukom oštrog sarkazma, ljubavna pjesma od 6 jednakih strofa u makarskoj komediji iz XVIII st. (prijepis u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci – Zagreb, sign R 3416, str. 39). Kome treba pripisati ove dvije makarske ljubavne pjesme, kao i one satire što ih spominje Radman, zasada ne mogu ništa konkretno ustvrditi.

⁹⁴ Dokumenti o toj polemici vjerojatno su nestali s drugim rukopisima fra Frane Radmana.

⁹⁵ *Mrtvar franjevačke crkve sv. Marije u Makarskoj* (vel. 33 × 23,5 cm, uvez u koži, paginacija: 734 str.) nabavio je i započeo u nj unositi imena mrtvih fra Andrija Staničić, dvaput makarski gvardijan (1735–1738, 1751–1753). Mrtvar je dobar statisti-

Makarskoj 22. lipnja 1776. umro Ante Radman, sin Grge Radmana iz Muća. Toga Antu Radmana provincijalna akta spominju da je za dvije godine (1772, 1773) učio u Živogošću kao samostanski đak.⁹⁶ Ne znamo da li se kada i zašto Grgo Radman doselio u Makarsku, ali će biti vjerojatno da je fra Frano privukao iz Muća u Makarsku Grgu Radmana, svoga brata ili rođaka sa svom obitelji koja, urbaniziravši se, ubrzo stade zabacivati stari seoski kršćanski moral. I tako je fra Frano na istinitim životnim podacima napisao pjesničku polemiku »za obratit svoju sestru i svoju nevistu aliti kunjadu«.⁹⁷ Naselivši se iz Zagore na more u Makarskoj fra Franina sestra i nevjesta olako su primile nove, gradske, običaje i dolazile su u crkvu bez pokrivača na glavi. Fra Frano je u tome vidio grijeh i htio ih je upozoriti na lošu stranu njihova vladanja. Da je u to doba u Makarskoj moral bio na niskome stupnju, pokazuju lica iz makarske komedije koju je prema prijepisu Tomislava Padavića (1853) u detaljima proučio Petar Kolendić.⁹⁸ Bujne trgovačke veze s planinskim zaleđem, a još više morskim putem zbog povlastica koje su mletačke vlasti dale plemićkim obiteljima,⁹⁹ uvjetovale su da se i u Makarskoj i u okolici razvio drukčiji, slobodniji pogled na vjeru i društvo. Predstavnik liberalnih ideja bio je Papilije Španjolac, fratarski protivnik.

Ako fra Franinu poeziju o moralnom problemu pokrivanja žena u crkvi shvatimo samo kao fantazijsku igru, ni psihološki ni umjetnički ne možemo motivirati njegov napor da uz pomoć Sv. pisma, crkvenih otaca, kršćanske tradicije i mnogih moralnih pisaca teologa dokaže svoju tezu protiv uvlačenja golotinje u crkvi. Sjetimo li se da je tada racionalizam bio zahvatio i ljude iz crkvenih redova, da je među makarskim svećenicima i redovnicima¹⁰⁰ bilo tada i takvih koji su se udaljavali od čistoće

čki materijal za poznavanje života u Mak. primorju. Makarski fratri bilježili su dan, mjesec, godinu, ponekad i uzrok smrti ne samo pokopanih (1668–1838) u samostanskoj crkvi ili pred njom nego i nekih drugih koji su umrli ili pokopani drugdje. Upisani su gotovo svi Makarani i Primorci pokošeni od kuge (1815). Karlo Jurišić proučio je (1959) makarski mrtvar, on mu je dao i navedeni natpis; prema njegovu pismenom saopćenju (2. VI 1962) prva je upisana Jerka Terzić (umrla za vrijeme Turaka 9. V 1668), posljednja Barbara Grgasović (umrla 3. II 1838). Mrtvaci iz druge polovine XVII st. i prve polovine XVIII st. uneseni su iz starih bilježaka pisanih u *idionu illirico*.

⁹⁶ Akta prov. K. Marojevića (1770–1773) I, 93; Akta prov. J. Radmana (1773–1776), 7.

⁹⁷ Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske, nav. mj., 227.

⁹⁸ Jedna makarska komedija iz druge polovine XVIII veka, Beograd 1953 (separat iz Glasa SAN 207, odeljenje literature i jezika 2); isp. D. Berić, Jedna stara makarska komedija iz XVIII stoljeća (Republika, 9/1953, 10, 875–877).

⁹⁹ Popis povlastica nalazi se sakupljen u dokumentu *Racolta delli antichi publici privileggi de Nob. Pastrovič se SSri Co di Macarscha* (rukopis u mak. samostanskom arhivu, vel. 26 × 19 cm, uvez u kožu sa zlatorezom, paginacija: 150 strana).

¹⁰⁰ Prisjetimo li se da je Albert Fortis (1741–1803) u djelu »Viaggio in Dalmazia« II (Venezia 1774, 109) hvalio učenost makarskog svećenika Klementa Grubišića (1725–1773) i da se k njemu svratio na tučepskom imanju, nećemo pretjerati ako ga ubrojimo među slobodoumne Fortisove pristaše. Kolendić (nav. dj., 26) ističe da je Grubišić čitao u originalu Voltairevu »Istoriju Karla II«; on mu, dapače, zbog potcjenjivanja redovničkih zajednica s nekom vjerojatnošću pripisuje autorstvo makarske komedije pune viceva, upadica pa i opscenih momenata.

kršćanskih načela i naučavali slobodoumne ideje, neće nam biti nerazumljiva pojava Lovre Petapirca (fra Frane Radmana) i Papilija Španjolca, razumjet ćemo i Španjolčeve oštre napadaje na fratre i Radmanovu sklonost da vidi grijeh i gdje ga nema. Prema tome fra Franine moralne pjesme nisu podnipošto plod fantazije dangubna čovjeka. Fra Franine poglede u to vrijeme zahvatila je briga da suzbije prodiranje novoga, slobodnog morala u društveni život Makarske. I tako je prva perioda njegova pjesnikovanja obilježena moralizatorskom tendencijom u duhu Šitovićeve, Babićeve i Grabovčeve duhovne poezije.

Ipak ima nešto čime se fra Frano udaljuje od svojih prethodnika: to je izvanjska ili tehnička strana njegovih pjesama. U doba Radmanova prepiranja s Papilijem Španjolcem Kačić je već bio izdao pjesmaricu. Fra Franine pjesme mogle su doći i do njegovih ruku u Zaostrogu. Moralo je proći više vremena dok su se stihovi Kačićeva imitatora čitanjem i prepisivanjem po samostanima toliko izmijenili i pokvarili da je fra Frano bio prisiljen na svršetku dodati svoje napomene i bilješke. U to je vrijeme izašlo i drugo izdanje RU. Čitajući u tome izdanju »Najposlidnje razgovore starca Mjelovana s bratom štiocem«, fra Frano je napisao svoju »Uspomenu štiocu«. Kačićevi »Najposlidnji razgovori« imaju pet tačaka, a Radmanova »Uspomena« četiri. U četvrtoj tački mnogo se slažu. Kačić piše: »Načeš pomanjkanja mnoga u puntim, u virgulam ...; ispravljaj kako znadeš, ja više ne mogu.«¹⁰¹ Fra Frano napominje: »Ako nađete erora u ovome pismu, konpatite, zašto je veće puta pripisivano i otišlo od ruke do ruke ... Di manjka virgula, di punat, napravi, brate, ne rugaj se ...«¹⁰²

Iako je Radman bio tek u 34. godini, sebe naziva »starac Mirotvor«, »starac Petopirac«. Bez obzira na to da li je to pod Kačićevim utjecajem ili nije, u svakom slučaju takvo nazivanje, kao i izjava da se njegove polemičke pjesme ne bi za mjesec dana prepisale, uključivši k tome isticanje da je rođen na Savi, a njegov protivnik inovjerac, bez zavičaja i skitalica¹⁰³ – pjesnička je hiperbola. Već je Milčetić¹⁰⁴ kazao da se Radman prikazuje starcem zato da mu čitatelji više vjeruju. Odatle su potekle mnoge poteškoće u tekstu: anonimnost lica, nejasnoće i proturječja. Prepisivanjem pjesama mnogo je stihova dodano, pa je sada vrlo teško bez originalnog predloška prosuditi što je Radmanovo, a koliko je i što od drugoga.

Da je fra Frano imao pred očima Kačićev RU, očito je iz natpisa duhovnih pjesama (samo su njegovi natpisi duži od Kačićevih): u njima je obično dat sadržaj pojedine pjesme, naveden je razlog zašto je svaka pojedina pjesma spjevana i od koga, dok je to kod Kačića pojednostavljeno i ponekad monotono. Osmerački stih fra Franinih pjesama nema sličnosti s istim stihom Kačićeve treće pjesme »Versi cesara Konstantina

¹⁰¹ RU, 616.

¹⁰² Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske, nav. mj., 227.

¹⁰³ Isto, 179–181, 184–185, 227–228.

¹⁰⁴ Isto, 156.

Velikoga i njegove majke svete Jeline Križarice«. ¹⁰⁵ Fra Frano je, osim Šitovića, Babića, Grabovca, Kačića, također čitao i dubrovačke pjesnike. ¹⁰⁶ ali su mu bili poznati i pisci crkv. himana i sekvencija, svaki dan ih je recitirao iz brevijara. Osmerački stih činio mu se zgodniji moraliziranj, a melodiozni pučki ton sredovječnih sekvencija držao je kao najprikladniji za postignuće dojma kod čitaoca ili slušaoca pjesama. U velikome mnoštvu fra Franinih stihova osmeračkoga metra razbija monotoniju različitost strofa: imamo ih u oktavama, kvartinama, a najviše u tercinama; jedna pjesma, umetnuta poslije šeste pjesme (pjesma: *Veselo, bratjo poštena, sva stojte*), ¹⁰⁷ spjevana je dapače u pseudosapfičkoj strofi. Milčetićevom krivnjom stihovi su, gotovo svi, tiskani bez prekida, redom, iako su u MZ pisani odjelito, u strofama.

Ta polemička duhovna poezija svjedočanstvo je pastoralno-moralne misije fra Frane Radmana u javnome životu Makarske. Da bi svojim pjesmama osigurao veću uvjerljivost i postigao praktičnu korist, paralelno uz stihove stavljao je tzv. prove hoteći njima potvrditi istinitost misli. Prove su pisane latinskim i talijanskim jezikom. Neke su naučni traktati, potvrđeni različitim citatima iz moralno-teološke discipline, ¹⁰⁸ koju je fra Frano nekoliko godina predavao kao lector moralis. I u stihovima se očituje njegova moralna lektira, zato su među njima rijetki koji su s umjetničke strane dobri. Za ilustraciju navodim nekoliko tercina iz »Sequenze in tuono del Dies illa«:

¹⁰⁵ RU, 127–129.

¹⁰⁶ U arhivu samostana u Živogošću sačuvano je samo 27 rukopisa. Njihov opis izvršio je (1927) Karlo Eterović; opis je ostao neobjelodanjen i nalazi se među Eterovićevom ostavštinom u Makarskoj. Nekada je bilo mnogo više živogoških rukopisa, oni su uglavnom propali ulaskom francuske vojske (1807) u samostan. A ipak nije propao – sakriven u jednoj knjizi – prijepis Palmotićeve drame »Danica«. Rukopis od dva svežnja (vel. 20 × 15 cm, bez uveza, natpisa i paginacije), nije na žalost potpun, ima 50 stranica, nekad ih je bilo više. Ne znamo tko je rukopis prepisao i čiji je bio, jedno je ipak sigurno: pripada XVIII st. Radman ga je nesumnjivo poznavao i čitao. Iza svršetka Palmotićeve drame slijedi, u istim grafijskim oznakama, *Bugarštica od Beča grada čestitoga (Ljuta zmija zvizdaše na gizdavu Italiju)*. S bugaršticom ne završuje živogoški rukopis, nego s nekim molitvenim tekstovima.

¹⁰⁷ *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, nav. mj., 216.

¹⁰⁸ Ispitivanje bibliotekarskog materijala u živogoškom samostanu dovelo bi do rezultata kojom se stručnom literaturom služio Radman u privatnoj praksi i odgojiteljskoj službi. I još nešto. Doznali bismo i za tačan broj onih knjiga što ih je kraljica Marija Terezija poklonila fra Petru Karapandži, a nisu bile propale ni rasprodane (1807) u Makarskoj po nalogu francuskih okupatora (isp. S. Zlatović, *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, 267). Spominjem jednu od Karapandžinih najvrednijih knjiga: *Etymologiarum libb. XX et De summo bono libb. III*. Na kraju knjige piše: *Finit liber tertius vltm' de Sumo bono/ sancti Isidori hyspalensis epi: Impressus/ Venetiis per Petrū Loeslein de Langencen./ M. CCCC LXXX/*. Ova rijetka inkunabula, jedan je primjerak u dominikanskoj biblioteci u Dubrovniku, drugi je u metropolitanskoj biblioteci u Zagrebu, ostala je nepoznata Josipu Badaliću (*Inkunabule u NR Hrvatskoj*, Zagreb 1952, 126). Živogoški egzemplar vrlo je lijepo uvezan i vrlo dobro sačuvan. U njemu neki zapisi na talijanskom jeziku spominju dvije godine: 1547. i 1548. Možda je tada inkunabula bila uvezana. Da živogoška inkunabula nije dar Marije Terezije Karapandži, nego da ju je on god. 1740. sam nabavio, svjedoči kratka bilješka: *Ex Lib. S. V. Fris Petri Carapanza. L. J. O. M. O. Prov^{as} SS^{mi} Redemptis Dalm. provisus 1740.*

*Dan od gnjiva i žalosti
Rastresa mi moje kosti
Kad pogledam po svitlosti.*

*Videć žene i divojke,
Mlade ćeri, stare majke
Otkriv kose, otkriv dojke.*

*Nimalo se već ne stide,
Neg u crkvu tako side,
Da s' otajna njima vide.*

*Zakon Božji potlačiše,
A crkovni odbaciše,
I principov još odviše.*

*Trublja Duha Svetog zuče,
Koji Crkvi rajske ključe
Prida s glasom, a ne muče,*

*Žene glave da pokriju
I vas obraz da sakriju,
Pak da mole i da bdiju.*

*Al su mnoge otvrdnule
Veće nego turske bule,
Koje zakon nisu čule.*

10. – Fra Frano Radman i u starijim godinama drži se osmeračkog stiha. Takav je slučaj u pjesmi iz MZ što ju je objelodanio *Milčetić*¹⁰⁹ pod natpisom: *Fra Frano Radman, rođak gospodina suca Ante Mrkušića i njegove obitole, vraćajući se s Makarske od pripovijdanja korizme, godišta 1785, budući ga zadržao jug u Podgori za pet dana, piva ovako.* Boraveći prisiljen u Podgori, fra Frano je bio gost obitelji Mrkušića koje potomci još i danas žive na moru, na tzv. Kraju. Iz stare ugledne obitelji Mrkušića potekli su župnici u Podgori: Pavao, Petar, Lovre i Juraj Mrkušić.¹¹⁰ U tome će biti uzrok fra Franina prijateljstva s kućom Mrku-

¹⁰⁹ *Nav. dj.*, 237–239.

¹¹⁰ Isp. M. Stojković, *Podgora u XVII stoljeću. Obiteljske i demotične crtice od 1621. do 1730. godine*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 29/1932, 102–103, 105. U popisu obitelji makarsko-primorskih sela poslije pada Metlačke Republike (isp. R. A. Micheli-Vitturi, *Storia delle cose successe in Dalmazia*, Spalato 1883., 75–108) nabrojena je (89) i podgorska obitelj Ante Mrkušića Bogumovića. Možemo s vjerojatnošću držati da je to onaj Ante Mrkušić o kojemu govori Radman u pjesmi. Mrkušić je preživio fra Franu Radmana: umro je god. 1799. u Podgori. Kako je bio subrat, konfrater Provincije, njegova je smrt registrirana u službenim spisima prov. P. Prgometa (1917–1800), 157.

šića. Najvjerojatnije preko don Mate¹¹¹ Mrkušića fra Frano se upoznao i prijateljevao s njegovim ocem Antom, sucem. Pjesma potvrđuje da je fra Frano imao velik ugled u Mak. primorju, drukčije ne bismo mogli opravdati zašto se nazvao rođakom jedne primorske obitelji s kojom nije bio u krvnoj vezi. Niti bi on bez toga ugleda uživao njezino gostoprinstvo, niti bi ona primila pjesnikov blagoslov:

*Kogod kuću Mrkušića
Nenavidi, zla mu srića!
Da bi mu se dogodilo,
Što je Amanu davno bilo.*

*Slavnoj kući Mrkušića
Blagoslovna došla srića!*

Pjesma kojoj je motiv pohvala iz zahvalnosti sačuvala se u dvije redakcije: u MZ i u prijepisu Dubrovčanina Stijepa Tomaševića.¹¹² Tomašević je ponegdje mijenjao ikavštinu u ijekavštinu, inače se obje redakcije tekstualno slažu; imali su, dakle, prepisivači dobar predložak, ali teško da je obojici bio fra Franin autograf.

Ispred pjesme o fra Franinu zadržavanju u Podgori u MZ nalaze se pod br. 14. tri pjesme epistolarnog karaktera: *Píše Ante Zubić gospodinu Šimi Abiću zarad ženidbe; Odgovor Šime Abića; Odgovor drugi od Šime Abića Anti Zubiću.*¹¹³ U 332 osmeračka stiha na šaljiv način tretira se važno pitanje kakvu djevojku treba uzeti za ženu. Abić, gospodskoga roda, oženio se seljakinjom, koja ga neće napustiti kao što je Zubićeva nevjesta, »gospojica«, napustila njegova sina Luku. Pjesnikova je tendencija da veličina žene nije u bogatstvu i gospodstvu, već u društveno-moralnim i fizičkim vrednotama:

*U žene je vela dota:
Tiošt, lipost i dobrotu.
Gospodstvo je u njoj pravo;
Duša čista, tilo zdravo.*

Oblici u ovim trima pjesmama nadovezuju se na čakavske oblike u onim duhovnim pjesmama za koje smo utvrdili da su fra Franine, prema *Milčetiće*vu¹¹⁴ mišljenju, pjesme o Zubiću i Abiću, kojih prezimena nisu realna, sastavio je neki drugi pjesnik, a ne fra Frano Radman. Prezimena Abić i Zubić nisam, istina, našao u matičnim knjigama Mak. primorja,

¹¹¹ U knjizi mrtvih župe Makarske (1709–1824) piše (105) da je 8. XII 1794. u 45. godini umro u Makarskoj svećenik Mate, sin Ante Mrkušića iz Podgore (inv. br. 594.– Državni arhiv u Zadru).

¹¹² Isp. S. Kastropil, *Rukopisi Naučne biblioteke u Dubrovniku*, Zagreb 1954, 309.

¹¹³ *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, nav. mj. 228–233.

¹¹⁴ *Isto*, 160.

ali u knjizi kmetova makarskog kaptola¹¹⁵ namjerio sam se na nekoga Luku Budića s pridjevkom Abić. Kako su ti kaptolski kmetovi većinom bili iz Neretve, valjda su i Abić i Zubić iz neretvanskog kraja. Fra Frano Radman zalazio je iz Živogošća i Zaostroga u Neretvu u pastoralnu pripomoć¹⁶; poznajući ljude i prilike na župama u Neretvi, pjesnički je zabilježio u formi pisma intimnu sudbinu u obitelji dvojice Neretvana. Da su te tri pjesme njegove, potvrđuju i morfološki i versifikatorski elementi; nadasve to dokazuje moraliziranje o ženidbi, a s njim smo se i dosada susretali u fra Franinim pjesmama, iako ne u takvoj mjeri upadljivo.

Nijedna fra Franina pjesma nije toliko obuzeta moralnom poukom kao te tri. U lajtmotivu o ljudskoj prolaznosti i ništetnosti svega što je oholost i sila, Radman se povodi za Gundulićem ne samo u mislima nego i u riječima:

*Zla su od dobra puno kraća,
Zašto brzo Bog ponizi
Svaku silu, ka se uzvisi.
Sad od mene tribu imaš,
Ja ću od tebe more biti,
Kak' i dosad dobro ti znaš,
Mogu biti opet isti.
Nije stavna ništa olo,
Ide kolo naokolo.*

Ovo što bi se danas zvalo plagijat potvrđuje fra Franinu načitanost. Neke jezične osobitosti u ovim trima pjesmama nastale su kao posljedica lektire dubrovačkih i dalmatinskih pjesnika. Tekstualne razlike između MZ i 1-AZ pripisujemo prepisivačima.

U Tomaševićevu prijepisu sačuvana je potpuna fra Franina pjesma: *Tužba ciplara makarski i njegovi gospodara*, dok su u MZ¹¹⁷ samo prva tri stiha:

*Ciplari se teško tuže:
Bolje nam je loviti spuže.
Mi trudimo dan i noć.*

Ova dijaloška pjesma u osmeračkoj strofi u sestinama sa rimom aa, bb, cc izvanjskom formom slična je pjesmi¹¹⁸ u MZ pod br. 7. s natpisom: »Jedna knjiga pisana fratrom, u verše se prinosi, u kojoj se uzdrži nauk Lepirice«. Ta je sličnost jedan dokaz više da je svih 9 duhovnih pjesama uistinu sastavio fra Frano Radman bez obzira na to što su nekima od njih

¹¹⁵ *Liber locationum* (vel. 32 × 24 cm, tvrdi uvez u koži, paginacija: 182 str., samostanski arhiv – Makarska), 135. Po svoj prilici bit će i Zubić pridjevak; njega nisam našao zajedno s Abićem u spomenutoj knjizi.

¹¹⁶ Tada je u Neretvi bilo više fratarskih negoli popovskih župa. Pomažući u pastorizaciji, fra Frano Radman je mogao upoznati ljude i prilike u neretvanskim župama, i tako su nastale tri pjesme o Zubiću u Abiću.

¹¹⁷ *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, nav. mj., 162.

¹¹⁸ *Isto*, 152, 217–220.

u natpisu označeni drugi autori s različitim pseudonimima (Petopirac, starac Mirotvor). Prepisivač MZ znao je da su to fra Franini pseudonimi, zato im nije trebalo s njegove strane nikakve napomene o autoru s pravim imenom. Prepisivač drugoga dijela MZ za pjesmu o makarskim ciplarima zabilježio je da je »složena od poštovanoga F. Frane Radmana«. U Tomaševićevu prijepisu toga nema, a ni u pronađenom fra Frani-
nu autografu, međutim, kako se oba teksta u potpunosti slažu, smijemo zaključiti da je Tomašević prepisao iz predloška kojega sam duplikat pronašao u makarskom arhivu. I da fra Frano Radman u MZ nije označen kao pisac »Tužbe ciplara makarski i njiovi gospodara«, drugim putem došli bismo do njega kao autora: ima jedna strofa u kojoj se proste riječi ponavljaju iz drugih njegovih pjesama u ZZ.

Lovljenje cipala i njihovo sušenje u Mak. primorju svratilo je pažnju Mlečanina Fortisa¹¹⁹ na drugome putovanju (1772) kroz Dalmaciju. U izvještaju mletačkom senatu (1774) s trećega putovanja po Dalmaciji Fortis se navraća na lov cipala u Makarskoj i Primorju gdje se cipli više love negoli uz druge dalmatinske obale. Fortis to obrazlaže time što se cipli skupljaju u predjele slatke vode koja se, izvirući iz gorskih biokovskih izvora, slijeva u more. Iz istoga su vremena i vrlo kratki zapisi makarskih ljetopisaca Antulovića i Ivičevića¹²⁰ o lovu cipala i srdela u Mak. primorju. U to doba možemo staviti i postanak pjesme o makarskim ciplarima i njihovim gospodarima. Fra Frano Radman bio je gvardijan u Živogošću,¹²¹ a fra Ciprijan,¹²² koji se u pjesmi navodi uz Bartulovića i Zrnčića kao glavni krivac slaba lova, lektor filozofije i moralne teologije.

Pjesma je interesantna kao dokumenat kritike ondašnjega društva. U njoj je prikazan odnos ciplara radnika i gospodara plemića. Ciplari se tuže na fratre zbog loše sreće u lovu:

*Što je jošter puno gore,
Zaludu se tuče more.
Mi nećemo uloviti,
Niti će nam srića biti,
Zašto fratar ribu plaši,
Zaludu su trudi naši.*

¹¹⁹ Isp. A. M. Strgačić, *Fortis o ribolovu i ribarskom obrtu u Dalmaciji XVIII stoljeća*, *Mogućnosti*, 5/1958, 8, 641–644; *Ribanje i ribarski obrt u Dalmaciji druge polovine XVIII stoljeća gledani očima jednog zapadnog naturaliste*, *Radovi Instituta JA u Zadru*, 4–5/1959, 165.

¹²⁰ Isp. G. Bujas, *nav. dj.*, od 292. do 362. str. *passim*.

¹²¹ *Akta prov. J. Radmana* (1773–1776), 139, 221, 249.

¹²² *Akta prv. K. Marojevića* (1770–1773) 1, 428. Službeni spisi navode da je fra Ciprijan Buljan (1726–1796), rodom iz hercegovačkog Brotnja, sve vrijeme života proživio u Živogošću i Zaostrogu kao lektor i gvardijan; vrlo kratko vrijeme bio je lektor teologije u Splitu na Dobrome i ujedno kapelan tvrđave Klisa (*Akta prov. K. Marojevića* [1770–1773] 1, 425).

I oni zahtijevaju od gospodara mreža da se krivci kazne; u protivnom slučaju ciplari će sami s njima obračunati. Sva tri gospodara složna su u obrani napadnutih. Ne love ciple, kaže treći gospodar, samo fra Ciprijan, Bartulović i Zrnčić:

*Neretvani, Omišani,
Sućurani i Brišćani;
Svi tu love i ribu plaše,
I tu štete nije naše.*

Nakon toga prelazi treći gospodar u samoobranu: gospodarima mreža prišivaju se štete što su prouzrokovali ciplari:

*Sadovi se od vas kvare,
Svak proklinje gospodare.
Ko pokrade, ko je biža,
Ne pita se, nego mriža
Čigova je tute bila,
Izgorila, ne dobila.*

U više strofa Radman je na usta istoga gospodara dao apologiju fratara ne samo živogoškog samostana nego i makarskog i zaostroškog; čini se da je ona bila glavni motiv pisanja »Tužbe ciplara makarski i njiovi gospodara«. Braneći svoj samostan i svoj stalež, nije prešao na stranu povlaštenih o kojima je izrekao tešku osudu u »Pismi od gospode splitske«.

11. – Fra Franina *Pisma od pokaranja koja dojdose svrhu Dalmacije* 1778. odnosi se na događaje od punih pet godina (7. XII 1778 – 15. IV 1784). To se vidi iz sadržaja pjesme, pogotovu iz marginalija što ih je Radman, po Šitovićevu primjeru, ubilježio na autografu sa strane. On je, živeći u Živogošću kao u nekom zakutku Dalmacije, pratio suvremeni život Mak. primorja, ali i život drugih dalmatinskih pokrajina. U želji da neobične meteorološke pojave i elementarne nepogode protumači kao posljedicu grijeha, fra Frano je, dakako, bio moralni kroničar, a gotovo nimalo pjesnik. Nastojanje da zapisi o prirodnim zbivanjima budu što tačniji učinilo je da je fra Frano držao potrebnim u marginalijama prozom upotpuniti ono što nije u stihovima rečeno. Uza sve to, između njega i makarskog ljetopisca¹²³ o istim događajima ima nekih razlika, npr. kad je govor o kiši god. 1779. ili o nerodici god. 1780. Ipak Radman nije htio biti ljetopisac u pravome značenju te riječi, odatle spomenute razlike.

Svjedok pokaranja o kojima piše, fra Frano, poznat iz drugih pjesama kao šaljivac, ne može ugušiti osjećaj vlastite odgovornosti, zato priznaje:

¹²³ Isp. G. Bujas, *nav. dj.*, 335–336.

*Nije ovo pisma zarad smija,
Već udarca ljući nego od zmija;
Jer su bići zarad naši grija,
Svak promisli, a promišljam i ja.*

Ovo žongliranje s jednakom rimom na -ija pokazuje fra Franinu sklonost k rimovanju stihova; znao je da je srok dobra začinka seljačkome ukusu. Ali i bez sroka deseterački stihovi, ako ih pjesnik ispuni krvlju svoje duše, mogu postati omiljeni u narodu, kao što je npr. bilo s Radmanovom pjesmom o sv. Jurju. Na nju nas podsjeća žalosna intonacija ovih stihova:

*U vojsci će momci izginuti,
U sužanjstvo divojke padnuti;
Ostavit će dicu udovice,
Ist će orli starce i starice.*

Zbog riječi amen karakterističan je dvostih na svršetku pjesme:

*Ova pišem svima na poštenje,
Svi od Boga pitajmo proštenje. Amen.*

Taj amen – finale svih fra Franinih pjesama u ZZ – nekada je balast, a u »Pismi od pokaranja« potvrda je pjesnikove zabrinutosti za dobro rodne zemlje.

Da je ta Radmanova pjesma bila raširena, iako joj je original bio zadugo zaturen, pokazuju njezine dvije verzije: jedna zaostroška, druga imotska. Nepoznati prepisivač prve verzije ispravio je datum nekih događaja i broj umrlih od kuge, ispustio je čitavu strofu koja počinje: *Nije ovo pisma zarad smija*, a ima i takvih stihova što ih je sam prepisivač na svoj način poljepšao. Taj rad jednog zaostroškog franjevca spominjemo kao svjedočanstvo čovjeka s razvijenim interesom za povijesnu istinu, u jednu ruku i za pjesničku ljepotu. Imotska verzija umnogome se slaže sa zaostroškom verzijom, zato je teško reći koliko je jedna o drugoj ovisna; u svakom slučaju obje imaju nekih razlika, npr. imotska verzija uzima oroz mjesto pijevac, kako je zabilježeno u originalu i zaostroškom prijepisu. Prepisivaču *Gudelju*¹²⁴ više je ležala turska riječ oroz od domaće riječi pijevac kojoj je i onda i danas poraba u imotskoj krajini svakidašnjija od spomenutog turcizma.

¹²⁴ Prema grafiji zaključujem da je imotsku verziju Radmanove pjesme o pokaranju Dalmacije prepisao fra Šimun Gudelj (1724–1804), rodом iz Krstatica (župa Vrdol). To je onaj Gudelj na kojega je Urlić svratio pažnju kao na posljednjeg fratra u Dalmaciji s uporabom bosančice (*Posljednji izdanci ćirilske pismenosti dalmatinskih franjevacа*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 3/1923, 87–91). (Ali to nije tačno: bilo je fratarо koji su i poslije Gudelja pisali bosančicom.) Gudeljevo rukopisno djelo *Libar od familie Radić Gudelja* (vel. 19 × 14 cm, paginiranih 90 str.) Urlić je našao u bivšem muzeju hrvatskih starina u Kninu. »Libar od familie Radić« Gudelj je napisao da svojoj rodbini dađe priručnik o njezinu tobožnjem plemićkom podrijetlu. U njemu su najvažniji podaci o rođenju, studiju i službama fra Šimuna

Radman, vrlo oštar kritičar splitske gospode, nije bio pristran ili ekskluzivan: jednako je šibao seljake i građane, svjetovne svećenike i fratre, svoju braću. Poznavajući dobro društveni život grada Makarske i njegove okolice, napisao je rugalicu Ivanu Pekiću iz Graca u Mak. gornjem primorju. Pjesma nema nikakve bilješke o autoru, prepisivaču i datumu postanka. Kako je bila bez natpisa, dadoh joj novo ime *Pisma o mlinicama Ivana Pekića*. Njezina dikcija i tendencija svjedoče da ju je spjevao fra Frano Radman. Završni prostački stihovi gotovo se od riječi do riječi podudaraju sa stihovima na svršetku »Pisme od gospode splitske«. Dva stiha npr.:

*Kamo tvoja uživanja stara,
Svit i nauk prvi gospodara? –*

odjekuju onim prijekornim glasom koji nam je poznat iz dosadašnjih fra Franinih pjesama.

Radman je i u ovoj pjesmi očitovao svoj demokratski stav prikazujući Ivana Pekića koji se, dok je trgovao u Napulju, pogospodio i odrekao svoga prezimena, prisvojio plemićko prezime Kačića, obukao se u kožu Damića, pripasao sablju Markovića:

*Ter se čini gospodin od svita,
A ne gleda kuda se je skita.*

Pjesnik se ne skanjuje prišiti na Pekićeva leđa žig velike sramote: ubojstvo čovjeka i krađu državne imovine. Došavši jednom na stanje prvog siromaštva, Pekić se počeo opet obogaćivati dobitkom mlinica što ih je sagradio u Primorju kupeći harač od drugoga. Kad ga je najposlije Petar Nutrizio,¹²⁵ »kogano je on puno izia«, lišenjem mlinica sasvim osiromašio:

*Neima sada kod sebe ni novca,
Već se skita po punti od Graca*

Gudelja kao i o datumu kad je počeo (1779), nastavio (1786, 1792) i završio (1794) pisati svoj rodoslovni »libar«. Gudelj je veći dio života (1765–1804) proveo u Imotskome, odatle potječe njegov ljetopis o prilikama u Imotskome u II polovini XVIII st. (isp. A. Ujević, *Imotska krajina*, Split 1953, 102), odatle njegov prijepis Radmanove »Pisme od pokaranja«, odatle i »Libar od familie Radić Gudelja«.

¹²⁵ Nije mi poznato da je u Mak. primorju živjela obitelj Nutrizio, Radman spominje nekoga Petra Nutrizia koji je zapriječio Pekićev lopovluk. Iz dalmatinske prošlosti znamo za trogirskog plemića Petra Nutrizia (1748–1823), pisca dviju talijanskih knjiga o Dalmaciji i dalmatinskim zagorcima. Našavši šest Fortisovih pogrešaka u »Viaggio in Dalmazia«, Nutrizio u jednom slučaju u Makarskoj ispravlja Fortisa govoreći da jelšanski mramor nije upotrijebljen za makarsku stolnu crkvu, nego za kućnu kapelu biskupa Blaškovića (isp. M. Stojković, *Ivan Lovrić, pristaša struje prosvjetljenja u Dalmaciji*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 28–2/1932, 26; *Historijski prilozi epigrafiji Hrvata*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 37/1953, 263). Ako je Trogiranin Nutrizio imao tačan uvid u takve sitne makarske stvari, ne možemo a priori odbiti pomisao da bi, možda, on mogao biti baš onaj Petar Nutrizio u Radmanovoj pjesmi.

*Ter pogleda kano ćuk s batine
Ide li mu kogod iz Baćine. –*

Ivan Pekić, ruglo od čovjeka, živi od tuđe milostinje i od uhodarstva.

Povod ovoj Radmanovoj pjesmi rugalici možda je upravo u tome što Pekić nije puštao u miru ni fratre. Odatle je očito zašto je fra Frano spjevao pjesmu protiv Ivana Pekića. To je onaj isti Pekić koji je god. 1772. nagovarao brata Jakova da, usprkos protivljenju župnika, uzme za ženu staru curu iz Sućurja (kako smo prije vidjeli). Tada je on bio »kapetan od Primorja svega«, a sada je – sramota i ruglo. Prva je pjesma (»Pisma od ženidbe Jakova Pekića«) blaga ironija ženidbe udovca Jakova, a ova druga oštra satira koja razgolićuje Jakovljeva brata Ivana, nekadašnjeg kapetana nasilnika u Mak. gornjem primorju. Da su obojica prava, a ne izmišljena lica, potvrđuju župski anagrafski podaci.¹²⁶ Iz njih vidimo da je već god. 1765. Jakov bio udovac, a Ivan comes, tj. kapetan; prema tome dade se odrediti približno vrijeme postanka pjesme: to je bilo nekoliko godina poslije 1772. kad Ivan nije više vršio kapetanske vlasti. I tako je fra Frano Radman mogao slobodno i s punom dozom gorčine karikirati lik nekadašnjeg primorskog haračlije.

U istu kategoriju ide i *Pisma od velike budalaštine i slave Primoraca i njihova junaštva*.¹²⁷ U pjesmi se govori o Stjepanu Buzdeku, bolje rekavši o propasti mlinica što ih je on podigao tuđim novcem. U prijašnja vremena mnogo više negoli danas bilo je mlinica u Makarskoj i u Mak. primorju.¹²⁸ Nije figura, već je istinita slika o mlinicama uzduž Mak. primorja, samo je slika prenesena na pozajmljeni kliše:

*Zapivalo momče od Mostara
Ter se čuje do Ravni kotara:
»Što se bili krajem sinjeg mora
Od Makarske gori do Vratara?*

*Nit su ovce nit su laputovi,
Ni popeti bili čadorovi,*

¹²⁶ Isp. bilješku 44.

¹²⁷ Pod natpisom: *Zapivalo je momče od Mostara* S. Petrov našao je (1917) u Zaostrugu ovu Radmanovu pjesmu u rukopisu (vel. 14,2 × 10 cm) koji na 13 stranica, ispisanih bosančicom, sadržava različite ljevakarije. Poslije 14. prazne stranice dolazi u bosančici prepisana Radmanova pjesma. Nema nikakve oznake o prepisivaču rukopisa. Petrov drži da su ga pisale dvije ruke (Pismeno saopćenje od 24. X 1961). Između bosaničke verzije (»Zapivalo je momče od Mostara«) i latiničke verzije (»Pisma od velike budalaštine i slave Primoraca i njihova junaštva«) vrlo su neznatne razlike: bosanički tekst za 2 stiha kraći je od latiničkoga (koji ima 94 stiha). Osim toga Ivičevićev prijepis je u strofama, a to onaj drugi prijepis nije. Jedna je među njima malo veća razlika: 73. stih u bosaničkom prijepisu glasi: *Koji nosiš od Arvata ime*, u Ivičevićevu prijepisu mjesto toga imamo: *od junaka ime*.

¹²⁸ Isp. P. Kaer, *Makarska i Primorje*, Rijeka 1914, 119.

*Već mlinice krajem sinjeg mora
Od Makarske lipo do Vratara.¹²⁹*

Stjepan Glasović, pridjevkom Buzdek, poznat je iz Makarske komedije kao čovjek najnižeg društvenog morala. Koliko smiješno upadljiv zbog tjelesnog lika, toliko kod ljudi i omražen zbog duševnih nastranosti. Takav, Glasović je stajao na nišanu anonimnom makarskom komediografu, s jedne strane, a s druge, različite strane stajao je pjesniku fra Frani Radmanu. Komediograf ga prikazuje u ljutom sukobu s kapetanom Nikolom Ivulićem, zvanim Trombun. Obojica udovci zaljubljeni su u Makarsku Domu Rossi. I jedan i drugi doživljuju, intervencijom Domina brata Pijera, najkomičnije scene: posljedica njihovih ljubavnih avantura.¹³⁰

Fra Frano Radman uzima propalog trgovca Buzdeka u najslabijoj tački, naime kao prevaranta koji bi se na tuđi račun htio ekonomski podignuti i zadržati viši položaj. Našavši u jednoj uvali, koja se danas zove Luka,¹³¹ na putu između Graca i Bačine vodu, gotovan Buzdek uspije doći do novaca. Još prije nego su mlinice bile podignute, on ih je u viziji gledao kako mu donose slavu i blagostanje:

*Bit će tvoja dika i pofala,
Vrtit će se dvanajest vitala,
A trinaesto stupa glasovita,
Jer je ono voda silovita.*

Glasović, međutim, nije dobro poznao situaciju mjesta, sagrađene neposredno uz morski žal mlinice su domalo propale:

*Bog ubijo rake i babice,
Potkopaše bijele mlinice,*

¹²⁹ Vrtar iz Radmanove pjesme u blizini je neretvanskih Novih Sela i Borovaca; taj lokalitet odgovara onome starom srednjovjekovnom gradu Vrataru kod Metkovića na jednom većem brdu gdje su i danas sačuvane zidine pod imenom Gradine (isp. M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Zagreb 1957, 134).

¹³⁰ Isp. P. Kolendić, *nav. dj.*, 2–12, 19–25. Kolendić je do najviše mogućnosti iscrpao arhivsku građu o općim generalijama i životnim pojedinostima Stjepana Glasovića. U napomeni o Glasovićevoj drugoj ženidbi izvan Makarske s nekom Franom, Kolendić se žali: »o kojoj sam uzalud tražio podatke u dokumentima«. U *knjizi mrtvih župe Makarska (1709–1824)* nalazimo (79) da je (6. II 1799) u dobi oko 65 godina u svojoj kući preminula »Francisca domini Bontio de Spalato in secundo roto Stephani Glasovich uxor« (inv. br. 594.– Državni arhiv u Zadru).

¹³¹ Zaostroški gvardijan Ćiril Vrcan (pismeno saopćenje od 29. XI 1960) lokalitet Glasovićevih mlinica stavlja ispod brda Žrnovice na pola puta između Graca i Bačine. Ispod Žrnovice je uvala »Luka«. Tu izvire živa voda. Voda se skuplja u jedan obzidani prostor, Primorci ga zovu: Zapor. Ispod njega je žlijeb (ili po narodnu žliba) koji vodu navodi u mlinicu. Mlinicu su u prošleme stoljeću iskoristavali dva primorska svećenika Morović i Vežić. Jedan od njih prodao ju je sa svim zemljištem nekome amerikanском povratniku Krstičeviću, rodom iz Pline. Mlinica je radila do svršetka drugoga svjetskog rata; poslije prvoga svjetskog rata njezin vlasnik Krstičević u njoj je zaglavio: kad je otvorio vodu, okliznu mu noga, zupčanci ga uhvatiše i zdrobiše.

*U more je sinje oboriše,
Sva se brza kola izlomiše.*

Bez obzira na to da li su Buzdekove mlinice propale prema citiranoj strofi ili možda drukčije, u svakome slučaju pjesnik je znao za njihov svršetak. Živeći u Mak. primorju, Radman nije bio ravnodušan prema novome obliku obogaćivanja na štetu poljoprivredne kulture. Zato je pjesma na kraju ironično poantirana:

*U primorju ispod tvrdih stina
Kogod ima desetak cekina,*

*Neće tužan da vinograd sadi,
Veće trče da mlinice gradi.*

Radman ne kritizira napredak u privredi uopće, samo ismijava ljude koji bi poput Glasovića s prevarom i s pronevjeranjem htjeli dobro živjeti koristeći se onim darovima zemlje gdje se ulaže najmanje truda, a mnogo zarađuje.

Kad je pjesma sastavljena, nije teško pogoditi. Poslije postanka makarske komedije (1769) fra Frano Radman, povrativši se iz Imotskoga, boravio je ponovo u Mak. primorju, u Živogošću, a tu je mogao lako doznati za Buzdekove manevre oko podizanja mlinica nedaleko od ušća Neretve. Pjesnik i ovdje očituje svoju šaljivost, ali kroza nju ispoljava tendenciju na osvješćenje drugima: u rukama nečovjeka i dobro djelo svršuje naopako. Kako je tendencija umjerena i bez prenamaglašenog moraliziranja, ritmički je tempo stihova gladak, naravno postepen. U finalu pjesme pjesnikovo čuđenje nad zapuštanjem vinograda ne smijemo tumačiti Radmanovim negativnim gledanjem na industrijalizaciju zemlje, već osjećajem naravnih potreba poštenog malog puka; sreću malog puka Radman je nalazio u poljoprivredi, a ne u onakvoj proizvodnji što ju je nepoštenjem kanio postići Buzdek.

Radmanova intonacija i podudarnost u riječima »Što se bili krajem sinjeg mora . . .« uvelike podsjeća na intonaciju i na neke riječi i slike u »Hasanaginici« uz napomenu da su početni Radmanovi stihovi prošireni na više usporedaba, čime je umanjen neposredni i brži razvitak radnje. I ovdje se porada domišljanje nije li, možda, i »Hasanaginicu« spjevao fra Frano Radman ili njegov brat fra Josip. Dok se ne pronađe autograf, nemoguće je definitivno kazati tko joj je autor, ali je sigurno da je »Hasanaginica« nastala na biokovsko-makarskom području¹³² gdje i spome-

¹³² U to područje postanak »Hasanaginice« stavlja i Stjepan Banović pristajući na mišljenje Kamile Lucerne da je baladu o Hasan-aginici Fortis mogao čuti na imanju vojvode Pervana u Kokorićima blizu Vrgorca, a od Zaostroga do Kokorića tek su dva sata hoda pješice (*Osvrt na moje sakupljanje narodnih pjesama u Zaostrogu g. 1902–1903. i 1960*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena [Jubilarni svezak o 60-godišnjici Zbornika], 40/1962, 24).

nuta Radmanova pjesma i nekako u isto vrijeme. Radmanova »Pisma od velike budalaštine...« prva je hrv. pjesma u kojoj su upadno prisutni početni stihovi »Hasanaginice«.

12. – Pjesma o budalaštini i tzv. slavi Stjepana Glasovića zadugo je ležala zakopana među arhivskim zaostroškim spisima, za nju ne bismo nikada znali da je nije prepisala marljiva ruka fra Grge Ivičevića. Osim te pjesme ostalo je i drugih pjesničkih Radmanovih tekstova u prijepisu. Autografi većega dijela fra Franine književne ostavštine, zajedno s autografima fra Josipovim, propali su kad je francuska vlast (1807) pretvorila živogaški samostan u vojničku kasarnu. Možda se jednom namjerimo na nove prijepise. Zasada smo zadovoljni s prijepisom Dubrovčanina Tomaševića *Pjesni Fra Frane Radmana M. B.*¹³³ Odmah treba naglasiti da to nisu samo stihovi, već i proza o životnim zgodama i nezgodama hajdučkog harambaše Ivana Bušića Roše. Imajući pred očima Kačićevu praksu da nekim pjesmama proširuje ili objašnjava građu proznim pripovijedanjem i obrnuto, fra Frano Radman najprije u nevezanom, zatim u vezanom slogu govori o različitim Rošinim peripetijama. O njima je dobio podatke, sigurne i autentične podatke, živeći nešto više od pet godina u Imotskome koliko se odnosilo na Rošin život u domovini, a njegov život u Italiji prikazao je prema izvješćima bosanskog franjevca fra Ilije iz Fojnice¹³⁴ koji je s Rošom dolazio u dodir dok su obojica boravili (1781) u Napulju.

Od Kačića, koji jezikom pjesnika ponavlja što je prije kazao u prozi, Radman se razlikuje time što u narativnom dijelu Rošina životopisa ističe vjerskopoučnu svrhu računajući da će njegove »knjižice« jednom doći u ruke seljačkog svijeta. Milovan je prozne i pjesničke sastavke objelodanio, »knjižice« njegova učenika ostale su neobjelodanjene. Da

¹³³ Isp. S. Kastropil, *nav. dj.*, 309.

¹³⁴ Mnogo sam se trudio da bih doznao kako se prezimenom zvao onaj fra Ilija Fojničanin od kojega je Radman dobio podatke za Rošin boravak u Italiji. Pisao sam tri puta fratrima u Napulj, ali je i njihovo traženje bilo uzaludno, kako se vidi iz priloženog drugog odgovora (3. XI 1961) *P. Gaudencija dell' Aja*: »Carissimo Professore, Non ancora ho potuto rintracciare alcuna notizia riguardante il P. Elia da Fojniza. Spero di essere più fortunato nei prossimi giorni, credo, però, che se i registri non sono andati distrutti e sono conservati all' Archivio di Stato il lavoro sarà molto lungo. Ad ogni modo metterò il massimo impegno per darle notizie che Lei mi chiede.« Poslije trećega odgovora nestalo je svake nade o bilo kakvim napuljskim vijestima s obzirom na prezime fra Ilije iz Fojnice: franjevački arhivi u Napulju propali su za vrijeme ujedinjenja Italije. Konačno sam ipak došao na kraj s tim pitanjem zahvaljujući bosanskom »ujaku« Miroslavu Džaji. U arhivu bosanske provincije zapisano je da je fra Ilija Glavočević (1750–1827) odmah poslije novicijata bio poslan 28. VI 1772. na studije u provinciju sv. Ante – Lecce (Leuka) u Italiji i da za provincijalstva fra Petra Alovića uči u Bariju. Službeni spisi ne spominju da je Glavočević učio u Napulju, ali to još ne znači da je učio samo u Bariju i da nije također učio i u Napulju. Za podatke o Rošinu životu izvan domovine fra Frano Radman navodi: »Ovo sve upisa kratko fra Ilija iz Vojnice koji je bio studenat u Napuli i koji je s Rošom puno besidio.« Da je taj fra Ilija iz Vojnice istovetan s fra Ilijom Glavočevićem, Džaja drži vjerojatnim: fra Ilija je rođen u selu Tješilu kraj Fojnice; u to vrijeme nema nijednog drugog fratra Fojničanina s imenom fra Ilija osim Glavočevića. Pismeno saopćenje (5. IX 1961) Miroslava Džaje – Livno.

ih je mislio tiskati, vidi se iz predgovora »štiocu« kojim se opravdava zašto on, duhovni pisac, piše o jednom hajduku. Rošina biografija u prozi dijeli se u dva dijela, iza svakoga dijela slijedi napomena o duhovnome dobru što ga po njegovu mišljenju čitaoci mogu dobiti iz čitanja o Rošinim zlim djelima. Toga u stihovima nema.

Veći dio Rošinih događaja Radman je ispriповjedio u 7 deseteračkih pjesama, a od njih tek jedna, tj. druga pjesma u natpisu, поблиže crta predmet (*Kaže se koje Turke pobi i gdje koju balu razbi*). Sve su napisane ikavicom, osim rijetkih izuzetaka u pojedinim strofama zbog metričkih pravila. Ova »hajdučka« poezija dosta se udaljuje od dosadašnjeg poznatog tipa Radmanove versifikacije. U njoj im nešto što novim svojstvima označuje njegov pjesnički rad. Radman ovim pjesmama potvrđuje kako mu je narodni stih postao toliko blizak da ga je znao potpuno prisvojiti i njime se služiti kao elementom svoga izražavanja, a da se pri tome ne izgubi osnovna pjesnička nota svojstvena narodnoj dikciji.

Rimovanje nije zadavalo Radmanu naročitu poteškoću; njegove su osmeračke duhovne i svjetovne pjesme bez izuzetka u rimi. Pjesme o hajduku Roši u većini su bez toga. Radman se time djelomično razlikuje od Kačića, ali u tehničkom pogledu kopira Kačića, tj. u izmjenjivanju proze sa stihovima i u praktičnoj namjeni da opjevanog hajdučkog harambašu učini objektom ugodnih razgovora svojih »štioca«.

Prva pjesma od 160 stihova uvodi nas u tajnu hajdukovanja Ivana Bušića i objašnjava naziv Rošo po kojemu je Bušić najviše poznat u narodu i u folkloristici. Za hajdukov mladenački portret pjesnik ne utroši mnogo boja. Slika je ipak precizna, upadljiva kolorita:

*Črljena mu kosa do ramena
Kano kosa zmaja ognjenoga.
Labarskog je oka i pogleda.
Pod njime noge kano u medvida.*

I uz Rošine prve pobjede u momačkim natjecanjima Radman se ne razmeće suvišnim opisivanjem: prikaz je potpun, iako s malo riječi:

*Nitko njemu odskočit ne more,
Ni odmetnut s ramena kamenom,
Ni uteći nasrid polja ravna,
Okriće se kano viverica.*

Pjesnikovo ugledanje na narod. epsku poeziju sasvim je vidljivo, iz te poezije pozajmljeni su neki stihovi (npr.: *Malo zatim vrime postajalo, Muči starac, ne govori ništa, Mrtav Mijat na poljanu pade* i sl.). To nije razlog da Radmana nazovemo kompilatorom; njegovo prozno pripovijedanje o prvim Rošinim koracima u hajdučiju i obrazloženje toga života zadobili su u pjesnikovoj konkretizaciji kroz izražavanje narod. poezije ustaljenost ritma i uvjerljivost doživljaja. Što je rečeno za prvu Radmanovu pjesmu, uglavnom se, mutatis mutandis, može ponoviti i glede svih drugih pjesama o Roši u Tomaševićevu prijepisu.

Radman je imao čvrstu ruku u gradnji deseteračkih stihova. Gotovo ni u jednoj od svih sedam pjesama ne vidi se da je u stihovima izgubljen plastični efekat Rošine hajdučije; štaviše ni onda kad je Radman nizao koliko je Rošo izvršio ubojstava (npr. u drugoj pjesmi), ili kad je radnja s obzirom na opis bila više obična negoli izvanredno napeta (npr. u trećoj pjesmi). Upravo tada Radman je pokazao umjetnost da izbjegne monotoniju. Dalje, njegova poanta u objema pjesmama nije bez svježine, a puna je domišljatosti i previjanosti. Navodim za potvrdu posljednju strofu treće pjesme:

*Nedam testir da robe do mora
I na ovo neću odgovora.
Pozdravljam te kano slugu moga
I nemoj se strašit od svakoga.*

Mjeru Radmanove invencije u pjesničkom oblikovanju jednog ondašnjeg ne baš neobičnog, ali svakako sirovog slučaja u lijepom stepenu pokazuje četvrta pjesma o Roši i kaluđeru Simi Kurajici. U pjesmi o stvarnom, povijesnom Kurajici, kaluđeru, kojemu je Gajetan Deribak (brat fra Franin, fra Josip Radman) upravio pismo kao protuudarac na Lovrićeve napadaje na župnike obaju vjerozakona u Dalmaciji, pojavljuje se slavenska usporedba, tzv. antiteza, i ona je sasvim u skladu s ambijentom i događajem:

*Što procvili kod Vrlike vode
Kud konjici od Imote brode?
Al je vila, al je ljuta zmiја,
Ali sestra za bratom podvija?*

*Nit je vila nit je ljuta zmiја,
Niti sestra za bratom podvija,
Veće cvili Simo kaluđere,
Bradu skube, niz obraz se dere.*

Rošine dogodovštine na kopnu i moru bile bi bez osobitog dojma i monotone da je Radman ostao na samom faktografskom prepričavanju onoga što je već prije kazao u prozi. Svaka pjesma o Roši uvijek je dobro intonirana, ali nijedna tako odmah neposredno kao npr. peta:

*Procvilila gorica zelena:
»Ajme meni, ostala sam pusta!
Pogibe mi Roša arambaša,
Sad sam gora ja bez razgovora.«*

U dijalogu između gore i vile o nesigurnosti Rošine sudbine Radman je, idući tragom narod. epike, postigao svježiji i brži razvitak radnje. Ipak, na svršetku je radnju usporio umetkom iz narod. tradicije o vuku u janjećoj koži; time je pjesma mnogo izgubila na svojoj posebnosti. Ima,

međutim, jedna pjesma, šesta po redu, koja se i motivom u drugome dijelu diferencira od svih Radmanovih pjesama o Roši. U njoj je sačuvana jezgra istinitog događaja – Rošina plovidba u Afriku – ali Radman je unio u taj događaj i nešto svoje pjesničke tvorbe: hajdukovo pjevanje uz tamburu na talijanskoj čaršiji gdje ga je gledala s prozora Latinka:

*Kad mi baca kite vesliđena,
Na vesliđen nisam ni gledao;
Baci mi se rumenom jabukom,
Udari me njome na kolino.*

To djevojčino bacanje jabuke na momka pjesnik je preuzeo iz ljubavnih narod. pjesama. Namjera mu je bila da time (u tumačenju Rošine majke) istakne talijansku opasnost za hrvatski narod:

*Latinke su oka hudobnoga,
One lako ureku Hrvata
Tere mnogi umru od urokli.*

Pjesnik je svjesno upleo u Rošin hajdučki život jedan intimni moment kako bi monotonim stihovima podao stanovitu količinu svježine i, ujedno, upozorio na zla što nam nanose prekomorski susjedi.

Posljednja, sedma pjesma iz ciklusa o Roši početnim dijelom nadovezuje se na već poznate stihove kako je i zašto Rošo postao hajduk. Sve što je o tome rečeno u prvoj pjesmi, uz manje varijacije, opetuje se u sedmoj pjesmi; to opetovanje Radman je držao potrebnim da bi tako motivirao Rošinu molbu turskome paši za pomilovanje i pomirenje:

*Već tako ti konja i oružja
I tako ti turske vire tvoje,
Prosti meni što sam počinio,
Pomiri me s carem i s principom.*

Koliko je istine da se Rošo prije polaska u Italiju htio odreći hajdukovanja, to je Radman u proznome dijelu ukratko naveo: »On čovjek bančen, premda je svakako nastojao pomiriti se, nije mogao, budući da kad bi mu princip da mir, valjalo bi da plati Turkom tolike glave turske i tolike bale. Sva mu se družina pomiri, a on ne.« U Rimu Rošo uistinu doživljuje moralnu promjenu: »... Ondi je sta za 8 miseci ispovijajući se i pohodeći sveta mista i crkve«. Prema narodnoj tradiciji Rošo je na smrti okajao hajdučke zločine.¹³⁵ Stoga možemo razumjeti zašto je Rošo u Radmanovoj pjesmi prikazan u liku pokajnika koji očekuje pašinu milost:

¹³⁵ Isp. pripovijetku *Ispovijed* nobelovca Ive Andrića (Odabrane pripovetke I, [Srpska književna zadruga] Beograd 1954, 86–102).

*Ja se uzdam u dobrotu tvoju
I po tebi ištem sriću moju,
Ljubeć skute kabanici tvojoj
Ev' ostajem u gori zelenoj.*

Spomenuli smo da u 1-AZ i u 2-AZ ima nekoliko pjesničkih tekstova o Roši, a ni Ante ni Miroslav Alačević nisu zabilježili odakle su ih dobili. Od sedam ukupnih pjesama četiri su bile već tiskane,¹³⁶ i to prije nego su ih unijeli u svoje zbirke Alačevići: djed jednu pod br. 169, unuk tri pod br. 296, 297. i 298. Da je, s manjim promjenama, Miroslav Alačević prepisao sve tri pjesme iz »Zore dalmatinske«, možemo donekle zaključiti, iako on to nije napomenuo. Ni Pavlinović, koji je bio boljšega kriterija negoli Miroslav Alačević, nije bio načistu o pravome stanju nekih pjesama o Roši u posebnoj zbirci fra Jere Vrdoljaka, Imoćanina. Zanimljivo je što Pavlinović¹³⁷ kaže da su četiri pjesme o Roši »čisto pučke«, Vrdoljak ih je nešto popravio, pa ih je nastojao povratiti »na pučku«. Dakle, Pavlinović nije znao da su sve te pjesme bile objelodanjene u »Zori dalmatinskoj«.

Ne samo Alačevići i Pavlinović nego ni Andrić¹³⁸ ni Žganec¹³⁹ nisu pokušali ući u trag pravome autoru pjesama o Roši, jedino je to pokušao Banović.¹⁴⁰ Ako su se neki od njih (Andrić, Žganec, Banović) u Matičinim rukopisima narod. poezije namjerili na Pavlinovićeve riječi o Vrdoljakovu popravljanju pjesama o Roši, mogli su donekle posumnjati nije li preko Vrdoljaka vodio put do kojega drugoga, starijega franjevca koji bi vjerojatno mogao biti autor pjesama o hajdučkom harambaši iz XVIII st. Zadnja Radmanova pjesma u Tomaševićevu prijevodu (*Knjigu piše Roša arambaša*) i prva od četiri u Vrdoljakovoj zbirci (*Knjigu piše Ivane ajduče*) u svemu su jednake, od stiha do stiha, izuzev-

¹³⁶ Rošo Arambaša, *Izdajstvo suprot Rošu Arambaši, Na divanu Turci, Jadovanje za Rošom Arambašom*, Zora dalmatinska, 3/1846, 30, 233-234; 32, 249-251; 33, 257-258; 36, 281-282.

¹³⁷ Isp. Pavlinovićevu bilješku u zbirci *Narodne pjesme iz Dalmacije* fra Jere Vrdoljaka, Imoćanina (Matica hrvatska br. 28a, str. 58), prijepis (br. 57/53) u Institutu za narodnu umjetnost - Zagreb.

¹³⁸ Andrića je vodila briga da za zbirke *Hrvatskih narodnih pjesama* u izdanju Matice hrvatske izabere najbolje tvorevine narodnog pjesničkog stvaralaštva, prema tome pitanje autorstva pojedinih pjesama nije ga uopće interesiralo.

¹³⁹ Kad je zagrebački Institut za narodnu umjetnost u Nametkovu prijepisu dobio u posjed 1-AZ, Žganec se u proučavanju zadržao na bibliografsko-povijesnoj strani ne ulazeći u ispitivanje izvora, motiva i postanka 1-AZ.

¹⁴⁰ Pišući po drugi put *O nekim historičkim licima naših narodnih pjesama* (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 26-1/1926, 32-32) Banović je bio prisiljen pozabaviti se s hajdukom Ivanom Bušićem zvanim Roša. I tako je, dobivši od fra Kleme Bušića pjesmu o jadovanju čobanica za Rošom iz 1-AZ, došao na pitanje njezina autorstva. Banoviću se čini da je pjesmu *Jadovanje vlaških čobanica za Ivanom Bušićem, rečenim Rošom harambašom iz Vinjana, kada je mislio da je poginuo* (80-81) složio »neki pučki prigodničar« iz onoga doba. Banović je pogodio vrijeme postanka pjesme, ali nije pogodio pravoga pjesnika. Verzija fra Kleme Bušića (isp. Jadranska vila, 3/1930, 2, 31-32) bez strofa, s dugim natpisom i umetnutim stihovima ne podudara se tekstualno s Alačevićim prijepisom.

ši par neznatnih promjena, kao što je npr. u prvome spomenutom stihu. Zašto Vrdoljak nije tiskao svih sedam Radmanovih pjesama o Roši, ako ih je imao prepisane, ne možemo na to odgovoriti, ali sama ova jedna pjesma (*Knjigu piše Roša arambaša*) dovoljna je da ustvrdimo: i druge tri pjesme u 2-AZ pod br. 170, 296. i 298. (*Izdajstvo suproč Roši arambaši*), (*Turci na divanu proti Roši arambaši*) i (*Jadovanje za Rošom arambašom*) nesumnjivo su Radmanove. Svim tim navedenim pjesmama i pjesmi više puta spomenutoj (*Knjigu piše . . .*) ista je deseteračka versifikacija, isti osnovni dijapazon, čak ista sadržajna atmosfera kakva je u Radmanovu proznom tekstu o Rošinu hajdukovnju. I tako time dolazimo do posrednog ili neposrednog izvora Alačevićevih zbirki, a Vrdoljakova se pjesničkog imena hvata crna ljaga: prisvojio je tuđe pjesme. Vrdoljak je negdje u samostanu našao ciklus pjesama o Roši, on je sigurno znao da potječu od fra Frane Radmana, a ipak ih je objelodanio pod svojim imenom kao da su njegove.

U 1-AZ pod br. 97, 98. i 99. nalaze se još tri pjesme o Roši: (*Pisma od Ivana Roše*), (*Kako Ivan Rošo na svetu viru obraća Grke brez pripovidanja i počimlje*) i (*Pisma treća od Roše*). Te tri navedene pjesme iz djedove zbirke unio je unuk Miroslav u svoju zbirku (2-AZ) pod br. 292, 293. i 294. s nekim manjim izmjenama. Stihovi su u tim pjesmama upadno rimovani, po sadržaju nisu usko povezani s događajima ispri-povijedanim u proznome dijelu Rošina životopisa. Držim da je i te tri pjesme sastavio fra Frano Radman, ali nisu došle u ruke Alačevićeve onakve kakve ih je Radman napisao. Npr. »Pisma kako Ivan Rošo na svetu viru obraća Grke brez pripovidanja i počimlje« nema u sebi pjesnikove gipkosti; čini se da je ona jedan manji ulomak izgubljene pjesme, a može biti da to i nije: fra Frano je iz dužnoga poštovanja i zbog dobrih odnosa s pravoslavnima u Imotskome (Glavina) sustegao krila svoje fantazije. U pjesmi nema ništa što bi sličilo na antipravoroslavnu propagandu, a Radmanu nije bila nepoznata Rošina nemilosrdnost prema pravoslavnima. Pjesmu je svakako spjevao svećenik: spominju se crkvene hereze; taj je svećenik nekada boravio u Imotskome: navodi bijeg Filipa Sundečića od straha Rošina iz Imotskoga u Skradin. A taj svećenik je fra Frano Radman, iako ga u ovim trima pjesmama vidimo u slabijem pjesničkom stanju.

13. – Fra Frano Radman u 25 godina pjesnikovanja napisao je više pjesama nego ijedan Kačićev imitator poslije njega. Pjesme nisu jednorodnog sadržaja ni oblika, ali svima je bila gotovo jednaka sudbina: najveći je dio došao k nama u prijepisima, vrlo ih je malo sačuvano u autografu, tek jedna jedina bila je tiskana za Radmanova života. *Božićkovićeve*¹⁴¹ tvrdnja da se Radmanova pjesma o sv. Jurju može takmičiti s najboljim Kačićevim pjesmama tek s jednoga pogleda je tačna; ona je od svih fra Franinih pjesničkih sastavaka najdublje zašla u narod, postavši narod. pjesmom, proširena je u niz varijanata po svim krajevima

¹⁴¹ Deribakova kritika Lovrićevih »Osservazioni« i njihov auktor, nav. mj., 32–33.

naše zemlje. Da li bi Radman bio nadvisio i samoga Kačića – uzevši slučaj da je pjesnikovanje držao svojim zadatkom – kako nagađa Božitković, ne znamo, ali je činjenica da je Milovan u fra Josipu i fra Frani Radmanu imao svoje najbolje i najveće imitatore.

Kačić je ocrtao život i događaje dalje i bliže prošlosti, Radman je razgraničio tematiku na društvene i duhovne objekte suvremenog života. U društvenim motivima služio se praksom onoga vremena da mu je dopušteno upotrebljavati prostačke slike i riječi. Ima pjesama i duhovnoga sadržaja gdje se prostakluk katkada pojavljuje kroz osmeračke i deseteračke stihove uza sve isticanje moralizatorske ideje.¹⁴² Moraliziranja nerijetko ima i u svjetovnim pjesmama. U jednim i drugim često se provlači šaljiva žica, a ponekad i oštar ironičan ton. Time se Radman u jednom dijelu udaljuje od Kačića.

Kad je starac Milovan umro, fra Frano Radman je imao 38 godina. U 40. godini izdao je knjižicu u prozi i stihovima o sv. Jurju, ali prije i poslije izdanja te knjižice napisao je veliki broj pjesama. Najviše ih nosi pečat Kačićeva utjecaja: deseterački stih, srok, frazeologija, slike, usporedbe – sve je to Radman baštinio od svoga učitelja. Njegovo stvaralaštvo, međutim, nije kopiranje Kačićeva RU. Svoju pjesničku samostalnost fra Frano Radman je koliko-toliko uspio sačuvati. On je Kačićev imitator u dobrom značenju te riječi, a ne obični epigon.

¹⁴² Radman je bio vođen moralizatorskim idejama do kraja života. Time se tumači njegovo preštampanje u latinici Margitićeva bosančicom napisana djela »Ispovid krstjanska« (isp. I. Kukuljević, *nav. dj.*, 138; D. Prohaska, *nav. dj.*, 128), Mleci 1794, IV izdanje. U tome izdanju, kaže Kukuljević, napisano je pogrešno fra Frano Radašović mjesto fra Frano Radman. O krivom prezimenu Prohaska ništa ne govori ili zbog držanja da izdanje od 1799. ne može biti Radmanovo budući je deset godina prije toga izdanja umro Radman ili zbog toga što nije prihvatio Kukuljevićev citat o pogrešci Radmanova prezimena.

ČETVRTO POGLAVLJE

PROMAŠENA POEZIJA FRA LUKE VLADMIROVIĆA

1. -- Fra Luka Vladmirović (1718–1788), duhovni pisac na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku, Kačićev đak i kasnije nasljednik na katedri u Šibeniku i njegov podložnik u zaostroškom samostanu, najviše je poznat kao povijesni falsifikator, najmanje, bolje reći nikako kao pjesnik.

Između Vladmirovića i Kačića bila je tijesna životna veza iako je Vladmirović mlađi 14 godina. Kad se pred crkvenim vlastima fra Luka našao osumnjičen, Kačić, gvardijan u Zaostrogu, izdaje mu (1754) svjedočanstvo o besprijeckornom vladanju. Iz toga vremena potječe i ono kratko pismo što ga je fra Andrija upravio (1753) Vladmiroviću u Opuzen.¹ U oba izdanja RU i u »Korabljici«² Kačić piše o fra Luki i o njegovim Vladmirovićima s velikim priznanjem. Da su obojica već dugo prijateljevali, potvrđuje provincijal fra Jeronim Filipović: u pismu fra Luki javlja (1751) da ga je odredio za druga Kačiću na putu u Mletke.³

Vladmirović se dostojno odužio starcu Milovanu na više mjesta u svojim dvjema knjižicama, osobito u knjižici o zaostroškom samostanu:⁴ ističe mu latinski i hrvatski književni rad, zove ga »poeta promptissimus, vir caritativus et devotus«. Zbog toga je vrlo teško prihvatiti Eterovićevo⁵ nagađanje da bi Vladmirović bio onaj »divljak« koji je uništio Kačićeve rukopise i korespondenciju.

¹ Isp. K. Eterović, *Fra Andrija Kačić Miošić*, Dubrovnik 1923, 28–30.

² RU, 95–96, 393–397, 564–566; *Korabljica*, SPH 28, Zagreb 1945, 298–300.

³ K. Eterović, *nav. dj.*, 35.

⁴ *Chronicon archiviale*, Venetiis 1770, 26, 38; *Pripisanje početka kraljestva bosanskoga*, Mleci 1775, 3, 66, 67, 70.

⁵ *Nav. dj.*, 39–40. Možda nagađanje odgovara istini, ali iz pijeteta prema Vladmiroviću Eterović nije htio to ustvrditi. Možemo se donekle zapitati nije li uništenjem Kačićeve ostavštine fra Luka htio baš podići Kačića: naime, da RU ostane sinonim starca Milovana?! Zar nije zanimljiv slučaj da je i materijal koji je služio Vuku Stefanoviću Karadžića za prve četiri knjige »Srpskih narodnih pjesama« propao. Ako je

S pravom je rekao *Urlić*.⁶ tko hoće pisati o Vladmiroviću, neka zaviri u njegove genealoške rasprave, tu će naći fra Lukinu autobiografiju. Npr. u dvjema od svojih različitih knjižica fra Luka više puta o sebi opširno govori, nabraja svoja djela, ali nema nikakva zapisa po kojem bismo doznali da je pisao stihove na hrvatskom jeziku. Da ih je pisao na latinskom jeziku, i to u pohvalu sebi i svojoj kući, o tome nema sumnje: dosta je prelistati »*Chronicon archiviale*«⁷, njegovu najpoznatiju knjižicu, i naići ćemo na njih. U povijesti hrv. književnosti nije se dosad znalo da je ovaj »izmišljač«⁸ priča i na domaćem jeziku pjevao hvalospjeve o svojoj porodici i o neretvanskom zavičaju. Da bismo imali uvida u tu granu Vladmirovićeva književnog djelovanja, potrebno je kritički rezimirati fra Lukin život i rad s posebnim osvrtom na njegov smioni pokušaj da u prozi i u stihovima imitira Kačića prozaika i pjesnika.

2. -- Vladmirović se rodio 16. IV 1718. u Sladinjcu (Perci) u blizini Ploča, nedaleko od ušća Neretve. U zaostroškom samostanu učio je osnovnu i humanističku školu. O svome školovanju laskavo se izražava: »Ibidem edidicit miro quidem modo litteras brevi intervallo temporis.«⁹ Koliko je godina učio, ne kaže. U Zaostrogu je izrana upoznao Kačića; možda je Vladmirovića kao dječaka kandidata Kačić u nečemu privatno podučavao. I otada započinje njihovo prijateljstvo.

Završivši školovanje u Zaostrogu, Vladmirović je obukao redovničke haljine u Živogošću¹⁰ promijenivši ime Mihovil u fra Luka. To je bilo istoga dana i godine (1. I 1736) kad je i Luka Radman u Živogošću ušao u franjevački red uzevši redovničko ime fra Josip. Gdje je Vladmirović studirao filozofiju i teologiju, u službenim spisima nije upisano kao što je upisano za studij njegova druga Radmana. Imamo, međutim, potvrda od samoga Vladmirovića da je završio teološki studij vani, u Italiji¹¹ (Mleci, Bolonja), pošto ga je prije bio započeo kod kuće, u Šibeniku.

to samo slučaj. Drži se da ga je sam Vuk uništio. Vuk je, bez sumnje dobronamjerno, ispravljao pjesme, dotjerivao ih; nije bio sakupljač u današnjem smislu! Zato nije davao važnosti grubom materijalu. Za nauku je to šteta, danas nauka gleda drukčije na narodno blago.

⁶ Što je napisao Luka Vladmirović, Nastavni vjesnik, 20/1911–12, 7, 562–566. Urlić je priložio (566) fotokopiju svjedočanstva o Vladmirovićevoj dobrom vladanju s autografom Kačića i supotpisnika fra Josipa Radmana.

⁷ *Chronicon archiviale*, 18–19, 26–27, 42–43, 80–84; *Pripisanje početka kraljestva bosanskoga*, 48–49, 65, 66, 68, 70.

⁸ Tim riječima naziva Vladmirovića fra Gašpar Vinjalić u pismu (1776) bosanskom fratrpu povjesničaru fra Filipu Laštriću Jakoboviću (Š. Urlić, *nav. dj.*, 563; isp. Š. Urlić, *O. Gašpar Vinjalić*, Rad JA, 189/1911, 281).

⁹ *Chronicon archiviale*, 80.

¹⁰ *Liber archivalis provinciae* – Šibenik, 264. O svome oblačenju Vladmirović piše: »Sanctae Crucis Xivogostae sumpsit habitum s. p. Francisci die prima januarii 1736, quem in ipsa religione vocaverunt F. Lucam« (*Chronicon archiviale*, 80).

¹¹ *Chronicon archiviale* (80): »Debita studia complevit Venetiis in conventu s. Francisci Vinae Venetiarum, et Bononiae in monasterio s. Nunciatae, qui tatum profuit doctrina, ut omnes obstupescerent.«

Prve vijesti o Vladmiroviću u provincijalnim protokolima datiraju od 14. VIII 1745.¹² Tada se spominje njegovo imenovanje za lektora filozofije u Makarskoj. Kad su se tu ispunile tri godine predavanja, nalazimo ga (1749) u Zaostrogu¹³ u svojstvu tzv. magistra grammatices, a »Pisma od konkursa« navodi Vladmirovića kao natjecatelja na zaostroškom natječaju (1750–1751) pod imenom serdara Sentića. Iz Zaostroga je pošao (1751) s Kačićem u Mletke i u njima se duže vremena zadržava (1752).¹⁴ Zatim par godina župnikuje u Neretvi (Opuzen).¹⁵ Proborativši poslije toga nešto manje od jedne godine (od 23. VII 1755. do 1. II 1756. g.) u Karinu kao tzv. magister juvenum,¹⁶ Vladmirović djeluje u šibenskom Varošu od 20. VII 1755. do 1. II 1757. g.¹⁷ Odatle je sa župe pošao u Italiju i na natječaju u Mlecima (7. VI 1757)¹⁸ dobiva titulu generalnog profesora. Fra Luka nastavlja u šibenskom Varošu župničku službu (1759–1763),¹⁹ ali u isto doba neprekidno predaje u Šibeniku (samostan sv. Lovre) na generalnom učilištu gotovo puni decenij. Otkad je dobio jubilaciju (10. III 1768), osim kraćeg župnikovanja u Metkoviću, neprestano živi u Zaostrogu sve do smrti (8. X 1788).²⁰ Pu-

¹² Akta prov. I. Turića (1745–1748), 1, 7.

¹³ Akta prov. I. Vučića (1748–1751), 20.

¹⁴ Isp. K. Eterović, *nav. dj.*, 34–35.

¹⁵ Akta prov. J. Filipovića dok je bio prvi put u upravi provincije (1751–1754) propala su, zbog toga ne možemo provjeriti Vladmirovićevo pisanje: jednom govori da je bio pet godina neretvanski župnik, drugi put četiri godine (*Chronicon archiviale*, 80, 82). Iz Vladmirovićevo opuzenskog župnikovanja potječe Kačićevo bosančicom napisano pismo (19. II 1753), a to je jedino njegovo pismo koje nam je ostalo sačuvao. Fotokopiju pisma i njegovu transliteraciju objavio je Eterović (*nav. dj.*, 28–29).

¹⁶ Akta prov. G. Despota (1754–1757), 38, 50, 175. Provincijal Despot premješta Vladmirovića po želji gen. providura Franje Grimanija (1754–1756) u Karin zbog mira i zadovoljstva. Vladmirović je bio sangviničke čudi, temperamentan, nastran, a to se naslućuje i iz pisma (1751) provincijala Jerka Filipovića koji Vladmiroviću, Kačićevu putnom pratiocu, preporučuje da se ljudski vlada u Mlecima (isp. K. Eterović, *nav. dj.*, 35). Vladmirović je bio u razmirici s mak. kanonikom Ivanom Glavašem. Zašto je, kada i koliko trajao među njima sukob, ne može se doznati iz dvaju pisama (1771) kanonika Fabijana Blaškovića, kasnijega makarskog biskupa; iz njih ipak doznajemo da Blaškovićovo opetovano nastojanje i zauzimanje preko drugoga o pomirenju Glavaša s Vladmirovićem nije donijelo ploda (isp. *Korespondencija fra Luke Vladmirovića II*, vel. 31 × 22 cm, bez paginacije, kartonski uvez – u zaostroškom arhivu).

¹⁷ Podaci uzeti iz *knjige krštenih* (1748–1767) župe Varoš u Šibeniku (inv. br. 1288. – Državni arhiv u Zadru), 24–32.

¹⁸ U *aktima prov. Despota* (172) navodi se 24. II 1757. kao datum polaska Vladmirovića s petoricom drugova u Mletke, a u *knjizi vjenčanih župe Varoš u Šibeniku* Vladmirović ubilježava 7. II 1757. kao datum natječaja (isp. K. Stošić, *Varoška župa u Šibeniku*, Šibenik 1932, 12).

¹⁹ U *knjizi krštenih* (1748–1767, 44–55) župe Varoš u Šibeniku Vladmirović se potpisuje kao ponovni župnik prvi put 17. VII 1759, zadnji put 3. X 1763. Iako Vladmirović nije rođen u Šibeniku, Stošić ga stavlja u galeriju uglednih Šibenčana među one druge Nešibenčane koji su živjeli u Šibeniku i bili za nj zaslužni (isp. *Galerija uglednih Šibenčana*, Šibenik 1936, 93–94).

²⁰ Akta prov. M. Bilušića (1788–1791), 77. Opisujući svečanost svoje jubilacije u Šibeniku (*Chronicon archiviale*, 84), Vladmirović napominje da je poslije toga otputovao u zavičaj: bio je župnik u Metkoviću za kratko vrijeme.

tovalo je zbog zdravlja u Dubrovnik (1773) i u Bosnu (1778)²¹; u Mlecima je više puta kraće ili duže boravio zbog drugih, osobnih ili provincijalnih razloga. Tu su tiskana sva njegova djela, osim jednoga.

Vladmirović na dva mjesta o sebi kao piscu kaže: »Ultra duodecim opera latine, italice atque illyrice luci exposuit; – »Pisaoc od reda mnogo naučni . . . , uštampa petnajestere knjige naški, latinski i talijanski od razliki kriposti i nauka i skazanja: vir hujus aevi nulli alteri secundus.«²² Ovo se odnosi na rad tiskan do god. 1770, odnosno do god. 1775, ali i poslije tih godina fra Luka je izdao nekoliko knjižica. Prema *Zlatoviću*²³ moglo ih je ukupno biti oko 20. Rade *Jerković*²⁴ dodaje tome broju još desetak knjižica. Bez obzira na to da li je to dodavanje tačno ili nije (u pitanju Vladmirovićeve bibliografije ne slažu se ni drugi pisci, npr. *Kukuljević*²⁵, *Ljubić*,²⁶ *Urlić*,²⁷ *Prohaska*,²⁸ *Rogošić*²⁹), u povijesti hrv. književnosti izuzetan je Vladmirovićev slučaj: nitko nije napisao i objelodanio toliko hvalospjevnih knjižica o sebi, o svome rodu i zavičaju kao fra Luka! Na mjestu je *Eterovićevo*³⁰ tvrdnja da mu svaki spis, o kojemu god predmetu radio, započinje i završuje veličanjem kuće Vladmirovića. Da bi svojim falsifikatima osigurao autoritet, izmišlja svakojake najrazličitije pseudonime (Dionysius Venetus, Copius Narentinus, Petrus Siloevich Hungarus, Plinius Narentinus, Lucius Narentinus,

²¹ *Akta prov. J. Radmana* (1773–1776), 187; *Akta prov. I. Rajčevića* (1776–1779), 144.

²² *Chronicon archiviale*, 27; *Pripisanje početka kraljevstva bosanskoga*, 65, 68.

²³ *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, 352, 474.

²⁴ *Župe Neretve*, List biskupije splitsko-makarske, 60/1938, 3–5, 56.

²⁵ Nabraja sedam Vladmirovićevih hrv. djela (*Bibliografija hrvatska* I, Zagreb 1960, 112, 176).

²⁶ Spominje šest (*Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske* I, Rijeka 1864, 465).

²⁷ Istražujući Vladmirovićev književni rad po sadržaju i jeziku, po godini izdanja i tiskanja s pravim ili izmišljenim imenom, Urlić je nabrojio 17 knjiga i knjižica ne isključujući mogućnost da je Vladmirović objelodanio još neko djelo kojemu on nije mogao ući u trag (isp. *Što je napisao Luka Vladmirović*, nav. mj., 562–566). Prema jednom primjerku u zaostroškoj biblioteci anonimne knjižice *Benemerenze messe parte in vista del possesso antico e presente delle Parochie de' MM. RR. PP. Minori Oss. della Provincia di Bosna Argentina, ora chiamata del S. Redentore in Dalmazia*, Venezia 1748, Kolendiću se čini da joj je pisac Vladmirović (isp. *Fra Pavao Posilović i njegovo »Naslađenje«*, Rad JA, 206/1915, 192). Ako to odgovara istini, onda imamo Vladmirovićevih 18 tiskanih djela.

²⁸ Navodi šest (*Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegowina*, Zagreb 1911, 111, 143). Za djelo na latinskom jeziku (*Nobilissimae familiae comitum Dobretich et Vladmirovich, Venetiis* 1775) Prohaska ne zna, iako ga citira F. I. Jukić (Bosanski prijatelj, 3/1861, 104). Prohaski je izmakla i druga Vladmirovićeva latinska knjižica sličnoga sadržaja: *Brevis historia de domo et familia Dobretich, Anconae* 1772 (isp. J. Jelenić *Biobibliografija franjevac Bosne Srebreničke* I, Zagreb 1925, 88).

²⁹ Od više Vladmirovićevih knjižica pobožnog sadržaja Rogošić donosi natpise triju na hrv. jeziku, a od povijesnih knjiga s problematičnom vrijednošću ističe dvije na latinskome, dvije na hrv. jeziku. Najposlije k ovima dodaje i jedno hrv. hagiografsko djelo (isp. *Književni rad hrvatskih franjevaca do XIX vijeka*, Nova revija, 5/1926, 3–4, 418, 420, 421).

³⁰ *Nav. dj.*, 39–40.

Norinius, Satrapus Narentinus).³¹ Ima ih još nekoliko,³² njihov potpun broj vjerojatno još ni danas ne znamo, a nećemo ga lako ni doznati.

Svi obrađivači Vladmirovićeva rada ističu njegovu strast u glorificiranju Neretve, neretvanskih knezova Vladmirovića i samoga sebe. U tome je izvor mnogobrojnih falsifikata kojih mu je puna svaka povijesna knjiga. Zbog toga nisu samo Fortis³³ i Lovrić,³⁴ racionalisti, prišli

³¹ Navodim samo one pseudonime što ih je fra Eksangelus – vjerojatno se pod tim imenom krije jedan fratar iz Mak. primorja – iznio u natpisu na tobožnjem Vladmirovićevu grobu. Prijepis epitafa dobio sam (1961) od Petra Kolendića; na njegovoj dobroti i ovom prilikom izričem duboku zahvalnost! Prema Kolendićevu pismenom saopćenju epitaf mu je poklonio u vrijeme balkanskog rata Srećko Dujam Karaman, bivši poreski činovnik u Splitu. Epitaf je napisan na latinskom jeziku i nosi datum 4. X 1775. U njemu je na komičan način izrugaan fra Lukin život i rad; posebno je istaknuta Vladmirovićeva umišljena veličina. Detaljno ispitivanje epitafa možda bi nas dovelo do zaključka da u fra Eksangelusu imamo jednoga od dvojice fratara Radmana.

³² Isp. S. Zlatović, *nav. dj.*, 474; Š. Urlič, *nav. dj.*, 563; R. Jerković, *nav. dj.*, 56. Marcelu Vidačiću poznata su tek četiri Vladmirovićeva pseudonima (isp. *Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti*, Grada za povijest književnosti hrvatske JA, 21/1951, 20, 37, 38, 40, 119). Josip Valentinelli (isp. *Bibliografija della Dalmazia e del Montenegro*, Zagabria 1855, 193) pod br. 1198. navodi da je neretvanski plemić Rimdalù Michele izdao u Mlecima god. 1788. djelo *Cronaca della città e territorio di Narenta*. Vladmirovićevo autorstvo toga djela dokazao je Urlič (isp. *nav. dj.*, 565); čitajući anagram Rimdalù zdesna nalijevo Urlič je dobio Lukino skraćeno prezime Vladimir, kako se više puta i sam potpisivao, a Michele je prijevod na talijanski jezik Vladmirovićeva krsnoga imena Mijo.

³³ Isp. A. Micheli Vitturi, *Saggio epistolare sopra la repubblica della Dalmazia, Venezia 1777*, (isp. Š. Urlič, *nav. dj.*, 564).

³⁴ Bilješke o Putu po Dalmaciji Alberta Fortisa (Prijevod M. Kombola), Zagreb 1948, 172–174. Lovrić je mnogo teže nego Fortis napao Vladmirovića. Povod mu je dala knjižica *Likarije priprostitute* što je izašla (1775) u Mlecima pod imenom Jurja Vladmirovića. Na temelju predaje u provinciji presv. Otkupitelja Urlič (*nav. dj.*, 565) je zaključio da je taj Juraj Vladmirović fra Lukin otac, ali u njemu ne nalazi autora knjižice, nego u sinu fra Luki koji sam za sebe kaže da je vještak u medicini i geometriji (isp. *Chronicon archivale*, 27). Lovrić je znao tko je pravi pisac »Likarija priprostitih«; na račun te »ogavne knjige« sasuo je vatru pogrda u Vladmirovićev obraz. Fra Luka se nije branio. Koliko je u knjižici »Likarije priprostitute« pravog liječničkog znanja, koliko nadržekarstva, navodim mišljenje medicinskog stručnjaka pisca Rafe Ferrija, splitskog primarijusa. Raspravljajući o *Glavnim medicinskim problemima Dalmacije od VI do XIX stoljeća* (Liječnički vjesnik, 79/1957, 9–10, 466), Ferri je istakao Vladmirovićevo prvenstvo u povijesti medicine o naučavanju da je komarčev ubod uzročnik širenja malarije. »Bila je to nova i originalna ideja, koja je tek nakon 125 godina bila naučno dokazana.« I sam Fortis izjavljuje da je na putovanju kroz neretvansku krajinu od nekog svećenika čuo da malariju prouzrokuje ubod komarca. Zašto Fortis, kojega je Vladmirović pratio u lađi na Neretvi, nije izrijeком spomenuo Vladmirovićevo ime, Ferri obrazložuje na ovaj način: vozeći se (1772) od Zaostroga do Opuzena, fra Luka je svojim pričama toliko naljutio Fortisa da ga je u svojoj knjizi napao kao čovjeka »delle piu matte folle«. U pismenom saopćenju (20. X 1962) Ferri iznosi jedan novi razlog zbog čega je Fortis na onako ružan način napao Vladmirovića; on pretpostavlja da je to bilo u najmanju ruku pod utjecajem Julija Bajamontija. Što se tiče Lovrića Ferri drži da je njegov napadaj na Vladmirovića samo jeka Fortisova napadaja. (Ferri je imao posebno mišljenje i o Vladmirovićevu isticanju svoje porodice i Neretve, [prvo, već navedeno pismeno saopćenje, drugo: 11. XI 1962], ali se ne čini tako uvjerljivo kao mišljenje o Vladmirovićevu medicinskom znanju.) U svakome slučaju zahvalan sam primarijusu Ferriju na opširnim pismenim obavještenjima. U svoje ime ovdje bih htio napomenuti da jedna knjiga u biblioteci živoškog samostana dokazuje Vladmirovićev interes za stvari s područja

Vladmiroviću najoštrije nazive, nego i njegova redovnička braća, suvremenici: *Vinjalic*³⁵ i *anonimni pisac*³⁶ epitafa, a u naše doba: *Urlic*³⁷ i *Eterović*.³⁸ Svi su oni bili, svaki na svoj način, vrlo oštri u kritiziranju fra Lukinih genealoških priča, brbljarija, megalomanija.

3. – Među mnogobrojnim Vladmirovićevim neobjelodanim spisima u zaostroškom arhivu najviše mi je upao u oči jedan svežnjić, vel. 29×21 cm, bez uveza, nepaginiran. Rukopis pod natpisom: *Pripisanje Neretve i njezina početka i naseljenja do sadašnjega vremena* vrlo je zanimljivo djelo. Ono je fra Lukin autograf; na žalost, ne ispunja cijeli svežnjić, već samo polovinu: 12 stranica. Zašto to »pripisanje« o prošlosti Neretve u prozi i stihovima nije dovršeno, nema nikakve zabilješke. Jedno je sigurno: Vladmirović ga je počeo sastavljati (1780) u Zaostrogu, i to dvadesetak godina poslije Kačićeve smrti. Htijući za svoje najuže zemljake, Neretvane, napisati sličnu knjigu kakvu je Kačić napisao za pripadnike »slovinškoga kraljestva«, uzeo je njegov RU za model u nadi da će kod svojih Neretvana sebi pribaviti onakvu slavu kakvu je Milovan stekao kod »Slovinaca«. Tradicija kaže da je fra Luka teško podnosio fra Andrijin uspjeh, možda bi u tome mogao biti razlog zašto je pokušao ići Kačićevim tragom na nov i za njega dosada neuobičajen način.

O »Pripisanju Neretve«, gledajući vrijednost, ne bi trebalo potrošiti niti jedne riječi. Kako je ipak literarnohistorijski zanimljivo stoga što je više nego ikoje drugo djelo Kačićevih imitatora u svemu kompletnija imitacija RU, potrebno je izvršiti detaljnu analizu, pogotovu jer je »Pripisanje Neretve« dosada bilo nepoznato i malo kome pristupačno.

Vladmirovićev predgovor napisan je slično kao predgovor »Bratu štiocu« u RU, ali s jačom tendencijom k suvremenim idejama. Knjižicu o prošlosti Neretve pisac prudens prudens posvećuje »na poštenje svoje otadžbine u kriptostima cvatuće«. Neretva je, kaže fra Luka u predgovoru, imala svoj početak oko god. 1154. prije Rima; nju je s pučanstvom iz Fenicije ili Frigije naselio vojvoda Naroniom. Neretva je kolijevka

medicine. Kako je ta knjiga danas raritet, donosim joj potpun i nepromijenjen natpis, mjesto, godinu i ime izdavača: *Herbario Nuovo Di Castore Durante Medico, e Cittadino Romano, Con Figure, che rappresentano le vive Piante, che nascono in tutta Europa, e nell' Indie Orientali, e Occidentali, Con Versi Latini, Con Due Tavole Copiosissime, L' una delle Herbe, e l' altra delle Infirmita, Venetia, M. DCC. XVIII. Presso Michelo Hertz, Con Licenza De' Superiori, E privilegio*. Na naslovnoj strani piše: »Ad usum Fris Lucae de familia comitum Vladmirovich – 1748.« Potrebno je napomenuti da su na tome egzemplaru – osim fra Luke – još dva druga fratra ispisala bosančicom i latinicom hrvatska imena nekih bilja. Ne smijemo zaboraviti da je i u zaostroškoj biblioteci sačuvana Durantova knjiga istoga izdanja (isp. K. Jurišić, *Tri nova priloga bio-bibliografiji fra Andrije Kačića Miošića*, Grada za povijest književnosti hrvatske JA, 27/1956, 8, bilj. 3).

³⁵ Isp. bilješku 8.

³⁶ Od 59 redaka epitafa citiram samo četiri: »nobilis tatis sui generis misserrimo ac ridiculosissimo Illustratori missionario apostolico extra intellectum mullibi existenti fantum insanabili capitis tumiditate laborantis.«

³⁷ *Nav. dj.*, 563–564. Urlic ne zna da li bi se smijao ili čudio »bezočnoj slavičnosti i smionosti piščevoj«.

³⁸ *Nav. dj.*, 39–40.

rimskih kraljeva i careva. O tome pišu latinski i talijanski pisci, a on zemljacima piše o njihovoj prošlosti hrvatskim jezikom i upozorava ih: *Ova uspomena budi vam znana i u vami neka ova kriporna i pošena spominjanja otadžbine užegu ljubav nauka i kriposti i drugi svaki zanata kriporni.* Potaknuvši ih da ono slušaju što im govori njihov »srčani prijatelj«, fra Luka na svršetku izjavljuje: *Ove sam pisnice učinio i sastavio od naše otadžbine neka ji naučite i znate i da poznate ko oće dobro vas i slavu otadžbinu pak da počnete učiti korisne nauke duši i tilu, kako sam vam rekao; s naukom svaka, a prez nauka nema ništa nego jada, ludosti i manitosti. Pametan bolje sadi, bolje radi, bolje stiče, bolje uzdrži, a vami sve ovo manjka i ovo je vaša velika nesrića. Gledajte druge vilajete, tako ćete viditi i razumiti govorim li istinu. I da ste mi zdravo svikolici uviče. Prudens Prudentius prudenter prudentibus scribens, scriptum posteris reliquit.*

Vladimirovićevi suvremenici, a tako isto i kasniji hrv. bibliografi i književni povjesničari, znali su samo za latinske stihove kojima su nakićeni njegovi povijesni radovi; hrvatski stihovi ostali su zadugo u tami. Da ih je zajedno s prozom iznio na svjetlo, dovršivši »Pripisanje Nere-tve«, bio bi se našao, domišljamo u pameti, koji drugi Ivan Lovrić koji bi ga s pravom bio nazvao lošim pjesnikom i vrlo lošim povjesničarom. Međutim, Vladimirović ima nešto što mu se, sa svakog stajališta i ma kako bio tretiran, može upisati u pohvalu: njegovo veliko rodoljublje i, još više, prosvjetiteljska težnja koja mu diktira da potiče našega malog čovjeka na »stjecanje korisnih nauka. Zbog toga Vladimirovićeve »pisnice« iako su od svih pokušaja u imitiranju Kačićevih »pisama« najgore, ipak zaslužuju kakvu-takvu pažnju književnih povjesničara.

4. – U Vladimirovićevoj knjizi *Cvit mirlisni nauka kršćanskoga* (Mleci 1771, 58–69) nalazi se i jedna pjesma pod natpisom: *Verši od jedne duše osuđene, kako bi očitovano svetomu Bernardu. Urlic³⁹* je odmah opazio da je ona prepisana iz Grabovčeva »Cvita«, samo je Vladimirović pjesmu nešto malo preinačio: umetnuo je pokoji novi stih, pokoji Grabovčev stih je ispušten ili jasnije nagoden. *Eterović⁴⁰* je našao i neke inačice, razlike u pojedinim riječima i konstrukciji stihova između Grabovčeva i Vladimirovićeva teksta; inače je pjesma jednaka kod obojice. Eteroviću nije bilo poznato da je »Verše od jedne duše osuđene« Vladimirović preuzeo iz druge, odnosno treće ruke. Grabovčeva pjesma »Od osuđenja jedne siromašne duše« nije originalna, ona je prijepis prijepisa vrlo stara- roga teksta u hrv. duhovnoj poeziji.⁴¹ Vladimirović je, osim toga, unosi-

³⁹ Nav. dj., 562.

⁴⁰ Fra Filip Grabovac, *buditelj i mučenik narodne misli u prvoj polovici XVIII v.*, Split 1927, 31, bilj. 95.

⁴¹ Isp. F. Fancev, »Visio Philiberti« u *kajkavskoj književnosti 17. stoljeća*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 11/1932, 38–42; *Nova poezija Splićanina Marka Marulića*, Rad, 245/1933, 28; M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (II izd.), 29–30, 355.

i druge tuđe pjesme, a sve to objašnjava naše čuđenje: kako složiti njegovo »naučno« pisanje povijesti sa šurovanjem s vilama, da se po narodu izrazimo.

Koliki je Vladmirovićev dio u preinačenju tuđih stihova, naime, koliko se iz toga vidi njegova pjesnička sposobnost, posebno je pitanje koje zahtijeva barem stanovitu obradbu. »Pisnice« o neretvanskom zavičaju, spjevane u 60. godini života svoga pisca, nepobitno uvjeravaju da fra Luka uopće nije imao pjesničkoga dara: on je najlošiji Kačićev imitator, epigon u najgoremu značenju. Ukratko, htio je na silu biti pjesnik. Poslije proznog pripovijedanja u »Pripisanju Neretve« odmah se nadovezuju deseterci, slično kao u RU, ali s nizom lošijih svojstava nego što ih ima u Kačića, npr. kod Vladmirovića stihovi su nanizani ponajviše bez unutrašnje i izvanjske veze, tematika je svima jednaka: najstarija prošlost Neretve i plemena Vladmirovića do neretvanskog kolunela Ante Nonkovića (1780). A to je, u stvari, prekuhavanje stare i više puta opetovane građe koja, premda obučena u izmijenjeno ruho, ostaje lišena i povijesne realnosti i pjesničke realizacije.

Međutim, u prvoj pjesmi (*Pisna*) od 49 strofa po četiri deseteračka stiha nešto nas posebno interesira: fra Luka govori o sebi i o svojim neprijateljima koji su ustali protiv njegovih falsifikata; na njega »nemilo vas svit udri.« Jednoga i spominje:

*Dušmanin mu priveliki biše
Kojino se lažno Tirinio piše.
Mnoge otrove jest on bljuva,
On se u paklu uvijek kuva.*

Vladmirović daje lekcije tome dušmaninu opominjući ga:

*Tere neka pazi mista svoga,
A ne grdi čovika mudroga.*

Taj »čovik mudri« (fra Luka) potječe od rimskog senatora Lucija Vladmira (Valde mirus):

*Još od Lucija srićnog imena
I sad ima njegova plemena,
Vladmiri se oni pravo zovu,
Procini nuder sreću ovu.*

Osim toga komičnog Vladmirovićeva podrijetla pjesma ima i drugih nadasve promašenih »odlika«: npr. žalosno stanje Neretve pod Turcima nije kritički prikazano. U vrijeme kad je pisao (1780) svoje hrapave stihove, dalmatinski dio Neretve nalazio se pod Mlecima, a on kaže da je u turskoj vlasti, štaviše da će pod Turcima i zauvijek ostati:

*Kako je onda ona ostala,
Veće više nije ustala,
Nit će ustat do sudnjega danka
Žalosna i nevoljna majka.*

Uzroke toga stanja na prvome mjestu Vladmirović ističe: nevjeru, nesklad i oholost Neretvana; iza tih moralnih uzroka na drugome mjestu dolaze društveno-prosvjetni:

*Neimade dobra vojnika,
Jošter nije mudroga knjižnika.*

Pjesnikov se plač nad nesrećom Neretve bezutješno završuje:

*Jadna Neretvo, što si dočekala,
Vrlo ti si priko vrata pala,
Koja si uvijek u nauku cvala,
A sada te odnese svu ala.*

Ipak pjesma nije završena, u liku majke Neretva odgovara sinu Prudenciju (fra Luki). Moglo bi se reći: tim plačem Neretve nad svojim udesom Vladmirović je daleki prethodnik Štoosove poeme »Kip domovine vu početku leta 1831.«, kao što je Relković Vladmirovićev bliži ili dalji prethodnik: »Satir«⁴² je, čini se, ostavio nekih idejnih i stilskih tragova u »Pripisanju Neretve«. U Vladmirovićevim stihovima najočitije se opaža Kačićev utjecaj iz »Pisme druge od Carigrada«⁴³ s napomenom da je velika razlika između plača žene cara Konstantina nad propašću Carigrada i plača Neretve nad nesretnom sudbinom. U fra Lukinu plaču neki su stihovi pravi odjek RU:

*Kamo li ti Teuta kraljica
I ostala moja draga dica?*

Finale pjesme sav je moralizatorski, u stilu starijih franjevačkih duhovnih pjesnika. Fra Lukin rječnik vrlo je mršav, u nizu istih monotonih fraza rijetko se pojavi pokoji narodni ili Kačićev stih, versifikacija je obično bez metričke mjere, stihovi su rimovani, ali najviše nepravilno. Biblijske aluzije čine pjesmu još više neujednačenom.

Vladmirovićev prozni dio u drugome poglavlju »Pripisanja Neretve« – obraćenje Neretvana na kršćanstvo – sasvim je pogrešan s povijesnog stajališta. Ipak jedan ulomak u njemu vrlo je karakterističan: *Težački je posao i dužnost: raditi, saditi voće svake vrste. Ovo, ovo, tužan težače, slidi, ako želiš dobro stati i svoga Boga uživati. Tko ima znati i učiti,*

⁴² U zaostroškoj biblioteci nisam se namjerio na I ili II izdanje »Satira« ni na koju drugu Relkovićevu knjigu; istraživanje bibliotekarskog inventara u Zaostrogu vjerojatno bi potvrdilo moje nagađanje da Vladmiroviću nije bio poznat »Satir«.

⁴³ RU, 354–355.

neka uči i znade; a tko ima raditi, neka radi i Boga moli. Ove riječi potvrđuju da je Vladimirović, ostajući kao fratar na odgojno-duhovnoj liniji, u praktičnim stvarima bio vrlo trezven pravi prosvjetiteljski duh. Kao inteligentan, razuman i napredan čovjek pokazuje se i u svome nacrtu o spajanju Baćinskog jezera s morem i o gradnji Ploča, današnje nove luke na ušću Neretve.⁴⁴

Druga pjesma od 164 stiha uz hrvatski natpis: *Pisma svrhu prvoga obraćenja cvatućega i mogućega grada Neretve* ima i latinski podnatpis (*Quae fuit aemula olim Reipublicae Romanae, et ad tempus florida ac municipalis Colonia Romana*). Započinjući neke svoje pjesme: *knjigu piše* ili slično, Kačić nas obično uvodi u situaciju događaja, fra Luka je drukčije metode: svoje stihove započinje nizanjem događaja ab ovo. Tako je i kod ove pjesme o obraćenju Neretve. Osim golog nabranja o tobožnjem propovijedanju sv. Pavla i njegovih učenika u Neretvi, u pjesmi nalazimo i nekoliko stihova u pohvalu kuće Vladimirovića:

*Od kojeno čudno procvatoše
I duovne plode učiniše
Biskupi i sveti redovnici
I božiji drugi službenici.*

U mnoštvu stihova bez ritma, bez ujednačenosti slogova, bez precizne zamisli cjeline dva zvonka stiha iz finala pjesme:

*Evo nami časti i poštenja,
Od nebesa veliki znamenja –*

prava su iznimka. Ali ni oni nisu pjesnikova svojina: pozajmljeni su svjesno ili nesvjesno, iz starih duhovnih popijevaka.

Vladimirovićevo »Pripisanje Neretve« završava se pripovijedanjem o Novkovičevima,⁴⁵ neretvanskim gospodarima. Ovo treće, posljednje poglavlje najmanje je udaljeno od povijesne istine. Kad fra Luka ne pi-

⁴⁴ Isp. K. Eterović, *Granice stare neretvanske krajine i opis dvorca Sladinjac*, Nova revija, 7/1928, 4, 398–402. U Vladimirovićevoj rukopisu o događajima za kandijskog i bečkog rata do njegovih vremena u Neretvi (*Descrizione esatissima dei successi avvenuti in tempo della guerra di Candia e di Vienna, fin al giorno d'oggi in provincia Crajna oggidì Comitato ovvero Territorio di Narenta*) dvije stvari pobudile su Eteroviću pažnju: granice stare neretvanske krajine i opis dvorca Sladinjca. Da bi provjerio Vladimirovićev opis staroga grada Vladinjca, Eterović je pošao (1927) na teren pa je ustanovio da se nekoliko stotina od mora u sjeveroistok nad baćinskim jezerom uzdižu ostaci grada Vladinjca i da to fra Lukino rodno mjesto sada seljaci zovu Sladinjac. Eterović upozorava na Vladimirovićev nacrt iz god. 1774. o spajanju Baćinskog jezera s morem. A to je bilo ostvareno god. 1914. uz neke razlike. (Fra Luka nije računao na tunel, nego na prosjek.) Još nešto. Predviđevši današnju luku Ploče, Vladimirović piše o njezinoj izgradnji i o koristi nove luke za pomorstvo i trgovinu.

⁴⁵ Mjesto pravilnog naziva Nonković Vladimirović uzima pučki oblik Novković, a taj je naziv ušao u narod preko Kačića (*RU*, 36, 49–51, 558–561: »Slide oficijali principovi od države Novkovića koji su bili u različita vrmena, Slidi pisma od vitezova države Novkovića, Slidi pisma od vitezova neretvanski«).

še o sebi i svojim, onda je suzdržljiv i oprezan, kako se vidi odmah na početku proznog dijela *Dokazanje kuće Novkovića*: »Što je bilo od starine njiova plemena, to se pravo i istinito ne zna; zna se ništa ne manje, da su bili u poštenju dosta uzdignuti kod isti Turaka. Ma im se pleme posve uzdignulo posli nego su pod krilo privridroga Principa došli na 1687.« Vladmirović dalje iznosi ukratko genealoške crtice počevši sa serdarom Nikolom Nonkovićem,⁴⁶ pa preko njegova sina Vule i Nikolinih unuka Luke⁴⁷ i Ive dolazi do Nikolina praunuka Ante Nonkovića koji upravlja Neretvom od 1765. do 1780. g., dakle do vremena kada je napisano ovo djelo.

Sve što je već prije kazao u prozi o Nonkovićima, Vladmirović preporučava, poput Kačića, u stihovima s kačićevskim natpisom: *Slidi pisma od iste kuće Novkovića*. U pjesmi od 24 strofe jedva je naći samo jednu strofu koja bi bila ravna, koliko-toliko, Kačićevoj maniri:

*Princip njega darivaše lipo
Zovući ga kavaliru Niko.
Daje njemu lijepu dukalu,
Governatura učini Vulu.*

5. – U pjesničkom se poslu Vladmirović i Kačić mnogo razlikuju, ali u povijesnim stvarima imaju dosta zajedničkih svojstava. Svakako, Kačić je oprezniji od Vladmirovića u pogledu autentičnosti izvora, a u ocjenjivanju događaja on je umjereniji od svoga slabog imitatora. Vladmirović je, već smo rekli, htio biti za Neretvu ono što je Kačić bio za sve Hrvate i Južne Slavene: kroničar u prozi i u stihovima. Iz rodoljubne želje da svoje Neretvane upozna s njihovom prošlošću nadovezuje svoj rad na RU, a ne iz rivalstva prema starcu Milovanu. Imajući nakanu da zemljacima pokaže na kakav način mogu najlakše postignuti napredak i u materijalnom životu, fra Luka ističe, dakako, u manjim razmjerima negoli Relković, potrebu nauke i njezinu praktičku korist. Ograničivši se na uži zavičaj, pisac se ubrzo iscrpao: poslije trećega poglavlja Vladmirović nije napisao niti jednog jedinog retka. I nikad se više nije vraćao na »Pripisanje Neretve«, a živio je još 8 godina otkad je bilo sastavljeno.

U to vrijeme pjevali su pjesme i braća Radmani. Može biti da je i time Vladmirović bio potaknut na pjesnikovanje kako se ne bi osjećao manje

⁴⁶ O prošlosti Neretve i o neretvanskom serdaru Nikoli Nonkoviću i sinu Vukosavu (Vuli), junačkim borbama protiv Turaka isp. K. Ljubić (*Neretva i Nonkovići*, Zadar 1869).

⁴⁷ Za Luku Nonkovića, Nikolina unuka, bila je udata Ursula Kačić, fra Andrijina rođakinja. U rukopisu *Korespondencija fra Luke Vladmirovića* I nalazi se pet Ursulinih pisama upravljenih Vladmiroviću; na jednome pismu (12. VII 1762) potpisuje se Ursula Kačić Nonković, a u drugima uvijek bez djevojačkog prezimena. Ursulina smrt (29. VII 1775) unesena je u makarski samostanski mrtvar.

slavan od fra Josipa, s kojim ga je vezalo rano drugarstvo,⁴⁸ a niti manje vrijedan od fra Frane, kojega je u dužnostima nadmašio: bio je kustod (1770–1773),⁴⁹ zamjenik provincijala, a do te časti fra Frano se nije popeo. Od dvojice Radmana Vladmirović se i karakterom i radom uvelike udaljuje. Htio je biti pjesnik, ali nije stekao ni toliko stihotvoračke prakse koliko može postići svatko tko pročita Kačićeve pjesme. Osim toga Vladmirović je potpuno bez invencije, mašta mu je služila samo za pribavljanje najnepouzdanijih povijesnih činjenica, ali njezina stvaralačka funkcija nije se nikada pojavila. U fra Lukinim pjesmama toliko je nepravilnih stihova da je suvišno svako citiranje.

Vladmirović je bio jedan od najlošijih Kačićevih imitatora, u što uvjeravaju i stihovi ovdje navedeni.

⁴⁸ U *Korespondenciji fra Luke Vladmirovića I* ima jedno bosančicom napisano pismo što ga je fra Josip Radman pisao iz Zaostroga (24. X 1754) Vladmiroviću u Karin. Premda su bili drugovi u školi i neko vrijeme kolege profesori na generalnom šibenskom učilištu – Vladmirović je zajedno s fra Josipom Radmanom jednom vodio i javnu disputu u Šibeniku – rijetko su se dopisivali. Bili su različitih karaktera.

⁴⁹ *Akta prov. A. Staničića* (1766–1770), 300; *Akta prov. K. Marojevića* (1770–1773), 14, 26. Vladmirović nije imao sreće postati provincijal, iako je svim srcem želio. Postao je, međutim, nešto što je po časti, iako ne po pravu, jednako provincijalu: jubilat de numero (isp. *Akta prov. J. Radmana* /1773–1776/, 141). Takav je neposredno prije njega bio fra Josip Radman, takav je dvadesetak godina prije obojice bio i Kačić, kako je dokazao Eterović, samo njegova izjava: »I fra Luka Vladmirović bijaše lektor jubilat, ali ne de numero« nije tačna (isp. *Fra Andrija Kačić Miošić*, 53).

PETO POGLAVLJE

ZABORAVLJENA POEZIJA IVANA AKČIĆ-JURIŠIĆA

1. – U hrv. književnoj povijesti Ivan Akčić-Jurišić (1725–1783) bio je dosada poznat kao autor dviju pjesama, ali jedna je samo njegova kako se vidi iz natpisa: *Pisma učinjena od D. Ivana Akčića svrhu Kambelovića i Glavaša*. Druga je prijevod iz talijanskoga, a to se razabire iz natpisa: *Knjiga Martelijanska koja započinje: fra stentate fatiche, nel lib. segnato a c., prinesena u jezik rvatski od D. Ivana Akčića*. Obje pjesme sačuvane su u nedovršenoj MZ.¹ Od mnogih pjesničkih tekstova bez oznake autora u MZ ovo su dvije rijetke pjesme kojima je anonimni prepisivač zabilježio ime pjesnika.

Milčetić² nije znao tko su bili Kambelović i Glavaš, također nije znao ni tko je bio Akčić-Jurišić koji je o njima spjevao pjesmu od 812 stihova. Iznijevši njezin rezime, naime kako je don Ivan Glavaš svojom lukavošću oslobodio Imoćane od zuluma Baste (Sebastijana) Kambelovića, imotskog kolunela, Milčetić ističe da su stihovi, usporedbe i sadržaj uzeti iz narod. poezije i narod. života. Zaveden posljednjom strofom, posumnjao je u povijesnu istinu događaja o kojima se per latum et longum govori u prvoj pjesmi.

Pjesma o Kambeloviću i Glavašu nalazi se prepisana i u ZZ pod br. 18, ali bez napomene riječi da ju je sastavio Akčić-Jurišić. Ne znajući da je prepisana u MZ i da joj je tu označen pisac, Urlič³ je – držeći se ZZ – pokušao indirektnim putem doći do autora. Njegovo dobro poznavanje srednje Dalmacije i žestoka ćud uvjeravaju Urliča da je isti pjesnik »Pisme od Makarana« i pjesme o Kambeloviću i Glavašu: fra Frano Radman. Urlič⁴ je kasnije uspoređivao stihove u MZ i ZZ i našao da su

¹ Isp. I. Milčetić, *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske*, Građa za povijest književnosti hrvatske JA, 5/1907, 240–261, 262–267.

² Isto, 160–161.

³ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, Nastavni vjesnik, 13/1904–05, 4, 434.

⁴ *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 7/1912, 142–145.

stihovi u ZZ pravilniji i jasniji od stihova u MZ. Urlič nije uspoređivao ova dva teksta s tekstom u I-AZ pod br. 100, za taj treći tekst nije ni mogao znati: o njemu su mogli znati samo oni koji su I-AZ imali u rukama. Razlike u trima redakcijama pjesme o Kambeloviću i Glavašu pokazuju njezinu raširenost u Mak. primorju. Zbog toga su razumljive mnoge jezične i stilske varijante koje pripisujemo prepisivačima. Anonimnom prepisivaču MZ zahvalni smo što je zabilježio ime don Ivana Akčić-Jurišića kao onoga koji je »učinio« pjesmu. I tako smo dobili jednog Kačićeva imitatora iz kola svjetovnih makarskih svećenika. Njegovom pjesmom o dvojici različitih predstavnika društvenog života povećao se broj dokumentarne građe iz makarsko-imotske prošlosti.

2. – Tko je bio Ivan Akčić-Jurišić koji je u deseteračkoj poemi uzdigao makarskog kanonika Glavaša kao branitelja pravde, a iz pjesme fra Frane Radmana znamo da se u odnosu prema seljacima pokazivao drukčiji, ukratko je kazao Karlo *Jurišić*.⁵ Njegovi su podaci vrlo škrti, no ipak pomažu da možemo steći uvjerenje da je Akčić-Jurišić autor i dviju drugih pjesama u jednom anonimnom izdanju, kako ćemo poslije vidjeti.

Ivan Akčić-Jurišić rođen je oko god. 1725. u Baškoj Vodi kod Makarske. Gdje je učio niže i više (filozofsko-teološke) nauke, kada je bio zaređen, gdje i koju je službu vršio kao svećenik, o svemu tome ne možemo znati ništa sigurno dok se ne pronađu dokumenti. Jedinu arhivsku bilješku o njemu imamo u knjizi krštenja župe Basta. U aktima vizitacije makarskog biskupa Fabijana Blaškovića pod datumom 9. VIII 1779. uvjetno se zabranjuje javno celebriranje u Baškoj Vodi Ivanu Akčiću i Jakovu Kokiću. Iz akata se vidi da su obojica bez određene svećeničke službe⁶, nisu oni župnici Basta kakvim ih je proglasio *Berić*,⁷ župnik Basta bio je tada fratar iz Baške Vode: fra Sebastijan Jurišić.⁸

Akčić-Jurišićevu mršavu biografiju ponešto upotpunjuje narodna predaja. Ona ga spominje kao inicijatora gradnje crkvice sv. Lovre u Baškoj Vodi. U baškovodskom narodu još i do danas živi uspomena o Akčić-Jurišiću kao »velikom političaru« koji je umro nasilnom smrću (otrovanje)

⁵ *Tri nova priloga bio-bibliografiji fra Andrije Kačića Miošića*, Grada za povijest književnosti hrvatske, 27/1956, 11, bilj. 13.

⁶ Citiram biskupovu zabranu: »Però sub poena suspensionis ipso facto incurrenda si proibisce al Rdo D. Zuanne Accich et D. Jacomo Cokiç di poter celebrare nei giorni festivi di Precetto altrimenti che colle porte chiuse, senza dar segno colle campana, ne intereue nendo persone di quel luogho.«, (tj. Baške Vode) (*Knjiga krštenih* [1735–1825] župe Bast, 122, inv. br. 177. – Državni arhiv u Zadru).

⁷ *Štampane pjesme »Striljanje alke« iz 1782. godine*, Slobodna Dalmacija, 17/1960, 4809. – Makarski biskup F. Blašković nigdje ne spominje da su Akčić i Kokić župnici Basta. Oni to nisu bili ni god. 1779. ni nikada prije ili poslije, a *Berić* piše: »Tu zabranu biskup poimenice upućuje ondašnjim župnicima Basta: don Ivanu Akčiću i don Jakovu Kokiću.«

⁸ Podatak da je fra Sebastijan Jurišić bio župnik Basta od 1. III 1778. do 9. X 1779. g. dobio sam od Karla *Jurišića*, (*Rukopis Župa Bast–Baška Voda u prošlosti i sadašnjosti*, 1949, 57.) K. Jurišić dao mi je i informacije ne samo u vezi s Akčićem nego i nekim drugim sporednim makarskim ličnostima. Od njega sam (isp. *Tri nova priloga bio-bibliografiji* ..., 11) prihvatio Akčićevo drugo prezime Jurišić i pišem ga s crticom ne mijenjajući prvo prezime.

u Mlecima. To je bilo, drži Karlo Jurišić,⁹ poslije god. 1782. Njegovo pitanje: nemamo li možda u Akčić–Jurišiću mučenika nacionalne misli, kakav je bio prije njega pjesnik fra Filip Grabovac, još više opravdava potrebu istraživanja podataka o njegovu životu i radu. Mali talijansko-hrvatski rječnik¹⁰ iz XVII st. – nekadašnje Akčić–Jurišićevo vlasništvo – u naučnoj obradbi Marka Kosora može biti prigoda da se dođe do kakvih novih tragova o književnom radu ovoga zanimljivog i zagonetnog pjesnika, jedinog Kačićeva imitatora u Mak. primorju koji je u XVIII st. pripadao svjetovnom svećenstvu.

3. – Makar su bibliografski podaci o Akčić–Jurišiću oskudni, to ne smeta da ga ubrojimo u Kačićeve imitatore, i to imitatore dobra imena. Da je Akčić–Jurišić spjevao pjesmu o Kambeloviću i Glavašu, a ne fra Frano Radman, osim izričite potvrde o njegovu autorstvu u MZ, dokazuje i tehnika u gradnji stihova, ali još više od toga izvanjskog elementa, koji se u mnogočemu ne razlikuje od Radmanova, dokazuje osnovna ideja pjesme. Radman, vidjeli smo prije, pun gorčine, ironično, nepoštedno kritizira Glavaševe društvene prestupke, Akčić–Jurišić, naprotiv, glorificira Glavaša u onome što mu je Radman najviše predbacivao. Pjesmu o Glavašu i Anđeliji napisao je Glavašev protivnik, a pjesmu o Kambeloviću i Glavašu istomišljenik. Nedostaju potvrde o Akčić–Jurišićevu prijateljstvu s Glavašem, ali o Glavaševu neprijateljskom odnosu s franjevcima u Mak. primorju imamo više arhivskih svjedočanstava.¹¹ Akčić–Jurišić, svjetovni svećenik, što je bio i Glavaš, u pjesmi se očituje kao veliki prijatelj i zagovornik makarskog kanonika Glavaša. Njemu su bili dobro poznati svi Glavaševi putovi; scenama u krvavoj drami između kolunela Kambelovića, zulumčara imotskog naroda, i Glavaša, branitelja narodnih ugnjetavanih interesa, Akčić–Jurišić je izbliza prisustvovao. Zato nam je shvatljiv onaj sarkastični finale o Kambelovićevu svrgnuću s položaja imotskog kolonelstva. Pjesnik je na kraju pjesme izlio svu žuč nad jednim nepravednim eksponentom mletačke vlasti u Dalmaciji i time legendu o svome otrovanju u Mlecima učinio vjerojatnijom činjenicom.

Upada u oči metričko izjednačenje pjesme o Kambeloviću i Glavašu: u njoj su strofe u svih 812 stihova do kraja i bez promjene sačuvale iz-

⁹ *Nav. dj.*, 11

¹⁰ *Vocabulario nuovo / Con il quale Ciascuno da se stesso potra / benissimo imparare a parlar Italiano in Slavo. / Nuovamente dato in luce a beneficio universale de Viandanti / Zuaniik Novii / S'Koim suakij od sebbe Samoga mochichie / priddobro nauciti Razgovoriti / Latinschi Arvaschi / Nouim nacinom dano nasuitlo za blagodam / Ohcheno od putnikom, In Venezia, M. D. C. C. XXXVII. Si vende da Bartolo Occhi.* Ovaj anonimni dvojezični rječnik (vel. 15,5 × 9 cm, paginacija: 24 str.), jedan njegov egzemplar, uvezan u kožu s drugih osam različitih knjižica čuva se u biblioteci zaostroškog samostana, nije ušao u našu leksikografiju (isp. S. Musulin, *Hrvatska i srpska leksikografija*, Filologija, 2/1959, 41–63) zbog toga što je bio neproučen. Rječnik je bibliografski kuriozitet: god. 1804. tiskan je po drugi put (isp. I. Kukuljević, *Bibliografija hrvatska I*, Zagreb 1860, 187).

¹¹ Ja sam iznio samo neka svjedočanstva, i to ona koja su se odnosila na fra Luku Vladimirovića (isp. četvrto poglavlje. bilj. 16), druga nisu dolazila u okvir ove studije

vanjsku strukturu. Strofu sa 4 stiha ponekad Radman zamjenjuje strofom od 5, 6 ili više stihova; osim toga njegovi se deseterački stihovi nerijetko izmjenjuju stihovima od manje ili više slogova, a svega toga kod Akčić–Jurišića nema. Njegov je stih konzekventno rimovan, frazeologija mu je suhoparna, iako se ne možemo oteti dojmu da je u dramatičnom raspletu svakovrskih situacija uneseno nekoliko prizvuka iz duhovnih popijevaka i »plačeva«:

*Primi molbu, dužde, tvoga puka
Na kojem je velik trud i muka,
Prez pristanka cvili i jauče,
Kolunel ga Kambelović svuče.*

*Izbavi i od ovakog mača
Da ne slušam ja njihova plača;
Šalji virna sekretara tvoga
Rad ljubavi Boga velikoga.*

Kolacionirajući tekst pjesme o Kambeloviću i Glavašu iz ZZ s tekstom u MZ, *Urlič*¹² je između drugih varijacija u objema zbirkama našao i jednu upadljivu razliku u 807. stihu. Taj stih u MZ glasi: *Velika ti na toj kaži fala*, a u ZZ: *Velika ti na toj laži fala*. Tako je i u 1–AZ. Da je originalni stih onakav kakav se sačuvao u ZZ i u 1–AZ, vidi se iz sadržaja pjesme. Mnoge različitosti u trima redakcijama posljedica su nemarnosti ili nerazumijevanje teksta sa strane prepisivača. Urličevo kolacioniranje pokazalo je da tekst u ZZ ima mnogo manje nejasnoće i nepravilnosti nego tekst u MZ; moje kolacioniranje stihova u MZ i 1–AZ pokazuje da je Ante Franjin Alačević prepisao Akčić–Jurišićevu pjesmu bolje i razumljivije nego fra Grgo Ivičević i anonimni prepisivač MZ. Prema tome zaključujemo da je u 1–AZ najvjernije sačuvan original. Detaljno ispitivanje drugih različitih stihova u svim trima zbirkama možda bi se dovelo do prvobitnog Akčić–Jurišićeva teksta, i tim putem otkrila bi se i neka nova pitanja, npr. što je potaklo pjesnika da sastavi ovu pjesmu i kada je ona nastala.

U svakome slučaju pjesma o Kambeloviću i Glavašu istinit je dokument o dvojici protivnika za koje i povijesni podaci govore kao ljudima oštra temperamenta. Vjerojatno je među njima nastao sukob iz jednake ambicije za vlašću i obogaćivanjem u vrijeme dok Baste Kambelović, Kaštelanin, još nije postao imotski kolunel. Prije nego je to postao oko god. 1770, bio je u Vrgorcu soprintendente (1765–1766).¹³ Makarski

¹² *Zbirčica pjesama u zaostroškom monastiru*, nav. mj., 145.

¹³ Mletački senat ovlašćuje gen. providura Franu Dieda (1760–1762) da splitskom plemiću Petru Kambiju, soprintendentu Imotskog i Vrgorca, dade za pomoćnika, s pravom nasljedstva, sinovca Sebastijana Kambija (Spisi gen. prov. F. Diedo II, 71, – Državni arhiv u Zadru). Koliko je bio godina Sebastijan Kambij u Vrgorcu samostalni soprintendent, nisam istraživao, ali da je uistinu takav bio od 1765. do 1766. god. uvjerio sam se iz njegovih pisama pisanih (1766) iz Vrgorca makarskom providuru Lovri Piazzamanu (*Spisi Regime veneto* [1766–1767], br. kutije 66, – Državni arhiv u Zadru).

kanonik Ivan Glavaš, podrijetlom iz Biokovske Župe nedaleko od Vrgorca, zbog svojih interesa ili zbog interesa svoga kraja, suprotstavio se Kambeloviću. Tu će, po svoj prilici, biti početak borbe između Kambelovića i Glavaša, one krvave borbe koju nam je pjesma iznijela u detaljima.

Akčić-Jurišić bio je ne samo promatrač te borbe nego, donekle, i suučesnik ili barem Glavašev simpatizer. I to je, bez sumnje, utjecalo da je Kambelović na svršetku prikazan u tragikomičnoj situaciji kad je poslije tamnovanja u Levantu i Zadru bio lišen kolunelske časti:

*S pleća su mu oparane faše
Rad petica koje uzimaše.
Veliku mu učiniše štetu:
Ne dadu mu nositi baketu.*

*Zadade mu Glavaš tešku muku:
Isčešlja mu iz glave peruku;
Otpasa mu od vladanja špadu,
Oguli mu svukoliku bradu.*

Vrijeme postanka pjesme nije nigdje naznačeno. Ipak možemo sa sigurnošću odrediti približnu godinu. U razmaku od 1778. do 1780. g. vladao je u Dalmaciji generalni providur Alvis Foscari, a njega pjesnik izrijekom navodi kao izvršioца duždeve odluke u Kambelovićevu svrgnuću:

*Foskarinac obslužuje svaka
Što mu piše dužde od Mletaka.*

I druge ličnosti, manje ili više aktivne u sukobu između Kambelovića i Glavaša, ali sve redom potpuno historijske (fratar Gudelj, vojvoda Alač, kapucini fra Luidi i fra Petar, provincijal Korda, brat Bastin Andrija Kambelović) u pjesmi su vjerno spomenute, svaka prema onome dijelu što ga je imala u Kambelovićevoj katastrofi. Koliko je autentičnosti ili istine u veličanju Glavaševe borbe i onda pobjede nad svojim protivnikom, nije moguće danas provjeriti; držim da treba ozbiljno sumnjati nije li Glavaš ušao u koštac s imotskim moćnim kolunelom i zbog svojih materijalnih interesa:

*Stog Glavaša štujte kao oca,
Ne pazite vašega tobolca!*

Slučaj kolunela Kambelovića izaziva misao da gdjekad mletačka vlada i nije toliko kriva za tlačenja seljaka, gdjekad su krivi i naši ljudi. Očito, makar se oni nazivali i nenarodnim prezimenom, u njima je kolala naša krv i naša narodna slabost: međusobno gonjenje, na žalost, i uništavanje.

4. – Rečeno je da se u Akčić–Jurišićevim originalnim stihovima osjeća intonacija duhovnih popijevaka; u još većoj mjeri tom intonacijom odzvanjaju stihovi što ih je preveo s talijanskoga. Talijanski pjesnički tekst nije nam poznat; prevodilac nije naveo tko ga je napisao, a kako zasad nemamo u ruci tu »knjigu martelijansku koja počinje: fra stentate fatiche«, ne možemo uspoređivati Akčić–Jurišićev prijevod s talijanskom pjesmom. Međutim, već poslije prvog čitanja njegov prijevod nam se čini kao pravi original. Dobro građeni osmerci u 49 strofa po 4 rimovana stiha svjedoče da je Akčić–Jurišić bio vješt versifikator. Tu je vještinu naučio iz stare duhovne poezije, ali i čitanjem dubrovačkih pjesnika. Reminiscencija Gundulićevih »Suza sina razmetnoga« u prevedenim stihovima jako udara u oči; vidljiva je u pravoj mjeri odmah u prvim dvjema strofama:

*Ko moj život želi znati,
Slušaj, čut će do istine,
Da trudeći vrime strati,
Dneva, lita i godine.*

*U nevolji brez pokoja
Iska korist svud po svitu,
Al ne najdo, neg brez broja
S tugom štetu jadovitu.*

Čitajući pomnjivo tu pjesmu od 196 stihova, čitamo je kao da nije tuđega postanja s obzirom na jezik kojim je napisana. Što se tiče sadržaja ona je naša, domaća, u njoj je plastično iznesena nesretna sudbina splitskih građana za vrijeme haranja kuge. Kako je Split¹⁴ u XVIII st. tri puta bio žrtva kužnog haranja, iz pjesme ne možemo precizirati na koju se kugu odnose prevedeni stihovi. Milčetić¹⁵ naginje na kugu od 1783. do 1784. g. Ako je Akčić–Jurišić umro poslije 1782, kako tvrdi Karlo Jurišić,¹⁶ možda bi ta kuga (1783–1784) mogla biti predmet pjesme. Autor talijanskih stihova bio je očevdac strašnih prizora kad je Split postao grad tuge i žalosti, grad mrtvaca koji se bacaju u jame mjesto u grobove:

*Porušeni svi su puti,
Strah svaka stvar pokazuje,
Kolje svakog mač priljuti,
Nevolja se svuda čuje.*

*Ne meću se u grob kosti,
Neg u jame živog klaka,
Bacaju se brez milosti
Od zorice tja do mraka.*

¹⁴ O tim splitskim kugama u XVIII st. isp. A. Crnica, *Naša Gospa od Zdravlja*, Split 1939, 56–61, 126–128, 135–137; R. Ferri, *Glavni medicinski problemi Dalmacije od VI do XIX stoljeća*, Liječnički vjesnik, 79/1957, 9–10, 469.

¹⁵ *Nav. dj.*, 161.

¹⁶ *Nav. dj.*, 11.

Prevodilac je u tuđi sadržaj unio i nešto od svoga doživljavanja i osjećanja. O tome uvjeravaju završni stihovi. Koliko bi – eventualno – Bajamonti¹⁷ bio autor talijanske pjesme, teško možemo njemu pripisati ono moralizatorsko ponukovanje na svršetku. To je najvjerojatnije dodatak prevodioca u stilu crkvenih pokajničkih popijevaka koje se sto puta jednako ili slično završuju. Moraliziranje zadnjih 14 strofa podsjeća nas na strofe što smo ih već prije negdje čitali ili slušali u starim »plačevima«:

*Bog kad vidi pokajanje
U čas svoju srčbu vrati,
Niti može doć na manje
Ne ljubiti nas ni prijati.*

5. – U pitanju deseteračkih stihova o makarskoj alci nema direktnih potvrda, osnovanih na izjavama suvremenika, da ih je napisao Akčić–Jurčić. Šimun Milinović¹⁸ je prvi svratio pažnju na staru zaboravljenu knjižicu *Striljanje alke*. Prošlo je poslije toga pola stoljeća kad je to isto učinio Eterović¹⁹ na drugi način. Iako je bila registrirana u *Kukuljevićevoj*²⁰ »Bibliografiji« s navedenim natpisom i podnatpisom (*Dvi pisme složene i prikazane na čast i poštenje gospode makarske*) uz oznaku da je knjižica tiskana u Mlecima 1782, nitko se od povjesničara Makarske na nju nije obazirao. Bit će da za nju nisu znali. Našavši u makarskom samostanskom arhivu jedan primjerak te knjižice, Eterović²¹ ne istražuje tko ju je napisao i izdao, nije mu, naime, bila namjera literarno–historijsko proučavanje toga literarnog rariteta; on pripušta mogućnost ne ulazeći u analizu pjesama, da im je autor neki franjevac. Eterović

¹⁷ Milčetić naginje mišljenju (*nav. dj.*, 161–162) da je od dviju Bajamontijevih pjesama (»Pestilenza« i »Incendio di casa mia«) Akčić preveo prvu, i to onaj dio kojemu je original izgubljen poslije nego je preveden na hrvatski. Znajući da je Bajamonti pisac knjige o splitskoj kugi (»Storia delle Peste che regnò in Dalmazia negli anni 1783–1784«, Venezia 1786), moglo bi odgovarati istini Milčetićevo nagađanje.

¹⁸ *Hrvatske uspomene iz Dalmacije*, Vijenac, 7/1875, Narodni list, 14/1875, 45, 46.

¹⁹ *Trkanje alke u Makarskoj g. 1791*, Nova revija, 7/1928, 3, 287–289. Treba napomenuti da je krivnjom slagara u natpisu pogrešno označena godina 1791. mjesto 1781. Eterović ne kaže kojim se tekstom služio kad je pisao prilog o trkanju alke u Makarskoj god. 1781. Sačuvana su dva primjerka knjižice »Striljanje alke« u Mak. primorju: jedan u Makarskoj, drugi u Zaostrogu. Makarski primjerak (vel. 18 × 12 cm, kartonski uvez) dobro je uzdržan: iz biblioteke je prenesen u arhiv po svoj prilici Eterovićevom zaslugom. Osim Božićkovićeve bilješke na naslovnoj strani »Pertinet ad bibliothecam conventus SS. Mariae Macarschae«, nema nikakvih zapisa po kojima bismo zaključili otkad je i kako knjižica »Striljanje alke« došla u makarski samostan. Drugi primjerak nalazi se umetnut u II izd. RU (Kačićev arhiv – samostan u Zaostrogu). O tome rijetkom zaostroškom egzemplaru RU iz vremena samoga Kačića isp. K. Juričić, *nav. dj.* 9. Jedan ulomak »Striljanje alke« našao je Cvite Fisković u Splitu u ostavštini graditelja Vicka Marinovića, rodnom iz Makarskog primorja (*Dopisivanje Stipana i Mate Ivičevića*, Mogućnosti, 9/1962, 12, 1179, 1188, 1192, bilj. 20).

²⁰ *Bibliografija hrvatska I*, Zagreb 1860, 226. Knjižica o makarskoj alci tiskana je god. 1782, a ne god. 1779, kako je krivo zabilježio Kukuljević. Za Kukuljevićem se poveo i Ljubić (*Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske II*, Rijeka 1869, 422).

²¹ *Nav. dj.*, 287.

je objelodanio samo prvu²² pjesmu, za drugu navodi najkraći sadržaj: ceremonijal trkanja alke u Makarskoj. Takav je sličan ceremonijal do danas uzdržan u trkanju sinjske alke.

O trkanju makarske alke u XVIII st. fra Andrija Ivičević zabilježio je kratke zapise de visu i oni se u pogledu alkara i alkarskog pobjednika u svemu slažu sa stihovima u knjižici »Striljanje alke«, osim u datumu. Tu je razliku i sam ljetopisac Ivičević²³ istakao, napomenuvši da su oni isti Makarani što ih je on nabrojio kao trkače alke u pokladama god. 1782. trkali i pobijedili i prošle godine, tj. na Markovo god. 1781. O toj, dakle, alci govore dvije pjesme anonimnog pjesnika, izdane »S dopušćenjem starišine«. Ivičević je znao tko je autor knjižice »Striljanje alke«, ali ga je prešutio, držeći da mu je glavna briga upisati u ljetopis kako su se makarski alkari iz god. 1781. i 1782. »dobro podnili, i svaki put u alku smirili i poštenje učinili, tako da mnoga gospoda splitska, sinjska, omiška, imoska, farska i od ostalih mista, mnogo ji pofališe, budući došli u Makarsku za gledati ji kako će smirati, i rekoše da su vrsni mladići i da prilike sebi ne imadu i mnogo ji po svoj Dalmaciji razgledaše i od nji mnoge pisme učiniše i uštampaše se.«²⁴

Ljetopisac ne kaže koje su to pjesme i tko ih je napisao i objelodanio. Da se Ivičevićev zapis odnosi na pjesme u knjižici o striljanju alke, nema nikakve sumnje, a da im pjesnika treba tražiti među makarskim svećenicima, jasno je iz napomene o crkvenom dopuštenju, tzv. imprimatur: »S dopušćenjem starišinah.« Pjesnika svećenika potvrđuju i tri usporedbe iz Biblije u prvoj pjesmi. Da je taj pjesnik bio svjetovni svećenik, a ne franjevac, barem donekle uvjerava kontekst pjesama: govoreći o makarskom samostanu kao lokalitetu trkanja alke upadna je pjesnikova udaljenost od pripadanja tome samostanu:

*Svoje brze konje podsidoše,
Prid fratarski manastir odoše.*

Pred samostanom, na mjestu Dolac, koje se tako i sada zove, trkala se alka:

Krajem Doca a fratarskog zida.

Da je pjesnik bio franjevac, očitovala bi se koliko–toliko bliskost sa samostanom i u izražavanju.

Eterovićevo²⁵ nagađanje da bi, po svoj prilici, pjesme o makarskoj alci bio spjevao neki franjevac, upotpunit ćemo podacima o onim makarskim franjevcima na koje bi se, za prvi trenutak, dalo primijeniti Eterovićevo nagađanje. U to su doba u Mak. primorju, osim braće Rad-

²² Kako je prva »Pisma« postala pristupačna zahvaljujući Eteroviću (isp. bilj. 18), nisam držao potrebnim ponovo je objelodanjivati, objelodanjujem samo »Pismu drugu«: do njezina teksta u originalnom tisku teško je doći; književni je raritet.

²³ Isp. G. Bujas, *Makarski ljetopis od god. 1773. do 1794*, Starine JA, 47/1957, 337.

²⁴ Isto.

²⁵ Nav. dj., 287.

mana i Vladmirovića, živjeli fra Paškal Jukić i fra Andrija Dorotić.²⁶ Iako su one godine kad se trkala alka boravili u Makarskoj Jukić i Dorotić, prvi kao profesor, drugi kao franjevački kandidat, ni jedan ni drugi nisu autori pjesama o makarskoj alci: Jukić je na sasvim drukčiji način pisao stihove, ako ih je uopće tada pisao, a Dorotić ih tada nikako nije pisao. Pogotovu Vladmirović u Zaostrugu ne može biti onaj franjevac na koga bi se odnosila Eterovićeve hipoteze: bio je loš pjesnik, goli stihotvorac u najgorem značenju. Ni Radmanima u Živogošću ne možemo pripisati autorstvo stihova o trkanju alke: versifikacija tih dviju pjesama u više tačaka razlikuje se od versifikacije dvojice Radmana.

U Akčić–Jurišićevim stihovima o Kambelovcu i Glavašu nalazimo najviše strukturalne sličnosti sa stihovima o makarskoj alci. Brojno izjednačenje stihova u deseteračkim strofama, metrička cjelina stihova, rimovanje abab do kraja sačuvano, jezični materijal i drugi različiti elementi dovode do zaključka: te dvije pjesme o trkanju alke u Makarskoj napisao je onaj koji je napisao i stihove o sukobu između Kambelovića i Glavaša. Zašto ih je izdao anonimno, ne znamo. Iz njih vidimo da je Akčić–Jurišić živo pratio život u Makarskoj iako nemamo nikakvih dokumenata o njegovoj aktivnosti u tome životu. U drugoj pjesmi on se skromno ispričava Makaranima zbog pjesničke nevještine, ali ističe svoju objektivnost:

*Što ja vidi i ču, to i kaza,
Makarani, svitloga obraza,
Oprostite, ne umidem bolje,
Tko zna lipše, široko mu polje.*

*Skazalo je moje slabo znanje
Svu istinu, ni više ni manje.
Ne bojim se stog prikoren biti
Od onizi koji budu štiti.*

Pjesme o makarskoj alci Ante Alačević nije prepisao u svoju zbirku. Ili za njih nije znao ili, ako je znao, činilo mu se suvišno prepisivati što je bilo prije tiskano. Međutim, u jednoj rukopisnoj zbirci unuka Miroslava prepisane su obje pjesme, i to kao pjesme popa Ivana Kokića od Akčića iz Baške Vode. Berić²⁷ je, prema Miroslavljevoj zabilješci, prvi put krivo protumačio prezime autora pjesme. Karlo Jurišić²⁸ je raščistio to pitanje. U Baškoj Vodi živjela su neko vrijeme dva svećenika: Ivan Akčić i Jakov Kokić. Njihova prezimena M. Alačević spojio je u pre-

²⁶ *Akta prov. P. Grubišića* (1779–1782), 8, 29, 90, 91; *Akta prov. K. Marojevića* (1782–1785) II, 105.

²⁷ *Alka u prošlosti Dalmacije*, Slobodna Dalmacija, 6/1948, 1105. Ispravljajući svoje, odnosno Miroslavljevo spajanje imena dvojice svećenika Ivana Akčića i Jakova Kokića u ime jednoga svećenika: Ivana Kokića od Akčića, Berić je učinio drugu nemalu pogrešku: obojicu je proglasio župnicima Basta (isp. *Štampane pjesme »Štriljane alke« iz god. 1782, nav. mj.,*) iako za to nije imao nikakve arhivske potvrde (isp. bilj. 7).

²⁸ Pismeno saopćenje (1961).

zime jednoga čovjeka: Ivan Kokić od Akčića. O Miroslavljevoj nepoznatoj zbirci²⁹ Berić ne kaže ništa, ali mu pripada priznanje što je iz nje iznio prepisivačevu bilješku o Akčić–Jurišiću kao piscu knjižice »Striljanje alke«.

Uspoređujući početak pjesme o Kambeloviću i Glavašu sa svršetkom prve pjesme o makarskoj alci, *Berić*³⁰ je uočio u slici borbe između sokola i orla zajedničku osobinu obiju pjesama. U prvoj pjesmi o alci Akčić–Jurišić je raširio simboliku ptica za oznaku makarskih alkara različitim paralelama iz životinjskog carstva. Od devet alkara pet ih je dobilo posebna imena ptica za oznaku brzine u trčanju alke (golub, lastavica, grlica, ždral, jastreb). Dobitnici: Kleme Kačić, Zane Koić i Rade Terzić bili su nadareni veludom, svilom i čojom:

*A viteze po redu ostale
Napuniše dike i pojale.*

*Kad to svrši, natrag se vratiše
I obdilje na konjma odniše:
Gavran prvu, drugu lastavicu,
Treću nosi soko siva tica.*

Pjesnikovo obrazloženje na svršetku pjesme zašto je Kačića usporedio s gavranom, Koića s lastavicom i Terzića sa sokolom utvrđuje da je narod, tradicija o Akčić–Jurišiću lovcu³¹ imala realnu bazu. Rođen pod surim Biokovom pjesnik uzima morsko–planinske slike kakve je često gledao s kućnoga praga na žalu:

*Kada ora lovinu potira,
Za njom leti ne dajuć joj mira;
Ali ako uteče na more,
On joj ništa učinit ne more.*

*Ora gnizda čini po planinam
U najvišim liticam i stinam.*

*Lastavica čini drugačije
Jer u našim kućam gnizda vije,*

²⁹ Interesirao sam se (1960) kod uprave Gradske biblioteke u Splitu za tu Miroslavljevu rukopisnu zbirku ali je nisam mogao dobiti ni za kraće vrijeme: biblioteka je bila zatvorena zbog preuređenja unutrašnjih prostorija. Kad sam iduće godine (1961) ponovo pokušao da je barem letimično pregledam, direktor biblioteke Hrvoje Morović upozorio me da je onaj dio ostavštine Miroslava Alačevića koji je biblioteka dobila zadnjih godina još nepristupačan javnosti. Znajući da je u mnogim stvarima Miroslav nekritičan, želio sam provjeriti njegovu bilješku o Akčiću kao piscu knjižice »Striljanje alke« i donekle odgonetati odakle mu ono spajanje dvaju različitih prezimena u jedno prezime.

³⁰ *Nav. dj. i mj.*

³¹ Pismeno saopćenje (1961) Karla Jurišića, Baškovođanina.

*Hoće liti da s ljudmi pribiva,
Prija zore urani, zapiva.*

Stihovima o asocijaciji ptica i alkara Akčić–Jurišić se udaljuje od narod. poezije i od Kačića toliko što je ta asocijacija zauzela treći dio pjesme, čime je pjesma postala razvučena i bez jedinstvenoga ugođaja o junačkoj igri. Drukčije ih pjesnik naizmjenice slijedi prikazujući alkare, konje, nošnju, trku i pobjedu onim rekvizitima narod. poezije koji su još u većoj mjeri svojstvo Kačićeve poezije:

*Šemluk čine makarska gospoda
Od arvatskog slavnoga naroda;
Šemluk čine konje igrajući,
A s kopjima alku trkajući.*

*A za Tutom vitez Terzić Rade
Strilja kano soko, nek se znade:
U njega je Kastriota srića,
A desnica Miloš Obilića.*

Osim toga Akčić–Jurišić, imitirajući Kačića, brani se od prigovora svojim stihovima o alci:

*Čujem nike gdi se podruguju
Ter mi neće ovo da viruju.*

Najposlije pjesnik izriče svoju objektivnost i, poput Kačića, bolje pjesnike pripušta ispred sebe:

*Sudi, ko će, iskaza sam čisto,
Tko zna bolje, ja mu dajem misto.*

Da je Akčić–Jurišić svjesno imitirao starca Milovana, dokazuje i to što je o jednom istom događaju – o makarskoj alci – spjevao dvije pjesme; za natpis druge uzima kačićevsku terminologiju: *Pisma druga na način drugi*. Ta pjesma započinje intonacijom:

*Na iljadu i sedam stotina
Osamdeset i jedna godina
Na dvadeset još i pet aprila
Uranila prija zore vila. –*

kakvom npr. Kačić započinje opisivanje nekih povijesnih događaja.

U motiv određen datumom, ceremonijalom i ljudima Akčić–Jurišić unosi podosta invencije. Iako je želio biti objektivan kroničar, nije podlegao ponavljanju, nego je uistinu »na drugi način« prikazao trku alke

koja je u novoj pjesmi zadobila potpunu konkretizaciju. To se odnosi ne samo na detaljiziranje mjesta trkanja alke i na preciziranje prisutnika, gledalaca alke, nego i na prikaz kako se naime trkala alka. Taj prikaz nije bez lokalnog kolorita:

*Kolunele Nonkoviću Niko,
Sve krajine poštenje i diko,
S knezom farskim svitlim gospodinom
Sidi zdesne s Balbi vlastelinom.*

*A slive će knez Nikolić sisti,
Poznajem vas da ste ljudi čisti.*

*Stani i ti, Jakove Marini,
Piši punte tko veće učini; –*

Osim toga prikaz ima i dramske radnje i slikovitosti, osobito kad je govor o dvojici posljednjih alkara:

*Ivičević na konju zaigra,
Alku smiri leteći ko tigra:
A dogi mu na nos skače pina
Ko kad puše u morskog dupina.*

*A deveti Ivaniševiću
Grgo leti, kuša svoju sriću;
Sinu, zgrmi, a zemlja se trese,
Alku smiri, na kopju odnese.*

6. – Poslije fra Frane Radmana Akčić–Jurišić je najuspješnije nastavio Kačićevu³² tradiciju da u stihovima registrira važnije događaje iz života svoga vremena i svoga kraja. On je imao smjelosti da prikaže realnu sliku nečovječnosti i zala učinjenih od predstavnika mletačke vlasti nad narodom Imotske krajine. Pjesma o Kambeloviću i Glavašu značajna je, svakako, i kao dokumenat pjesnikova reagiranja na društvene nepravilnosti bez obzira na to da li ga je vodila pristranost slaveći kao borca ljudskih prava onoga Glavaša za koga svjedočanstva očevidaca drukčije govore.

Dvije pjesme o strijeljanju makarske alke stavljaju Akčić–Jurišića uz bok fra Frane Radmana, s jedne strane, a s druge strane visoko ga uzdižu nad fra Lukom Vladmirovićem. Glede teme Radman mu je u neku ruku bio neposredniji učitelj negoli Kačić. Kao što je Radman opjevao

³² U osvrtu na Berićev članak o dvjema pjesmama o makarskoj alci god. 1781. (isp. bilj. 7) Miroslav Pantić ističe da pjesnička djela Ivana Akčić–Jurišića, skromnog imitatora RU, ne predstavljaju neku osobitu literaturu, »ali su neosporno dragocena za praćenje Kačićevog uticaja na dalmatinske pesnike XVIII veka« (Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 27/1961, 1–2, 134).

u dvjema pjesmama regatu Makarana, koju najvjerojatnije sam nije gledao, tako je Akčić-Jurišić opjevao slavu i junaštvo Makarana u trkanju alke, kojoj je sigurno sam prisustvovao. Odatle i razlika u tematskom pogledu između jednoga i drugoga. Držeći se više općih stvari, Radman niže deseteračke stihove bez crtanja tipičnih pojava u životu Makarana. Akčić-Jurišić, naprotiv, skuplja svu pažnju na karakterističnim oznakama makarskih alkara. Ta lična crta u stihovima o trkanju i strijeljanju makarske alke izdvaja Akčić-Jurišićeve pjesme toliko što jasno određuje njegovu dosad prilično zaboravljenu poeziju.

Akčić-Jurišić posljednji je u Mak. primorju Kačićev imitator u XVIII st., i to dobar imitator.

ŠESTO POGLAVLJE

NEOBJAŠNJENA POEZIJA FRA PAŠKALA JUKIĆA

1. – Fra Paškal Jukić (1748–1806) poznatiji je u hrvatskoj političkoj negoli u književnoj povijesti. Njegovo je djelovanje obuhvatilo različite uprave u Dalmaciji: mletačku, austrijsku i francusku. U tim trima periodima Jukić je vršio značajnu ulogu da onda poput meteora brzo nestane iz javnog života. U šibenskom prevratu (15. VI 1797),¹ odmah poslije pada Mletačke Republike, propagira mir i red među građanima i težacima. Na narodnoj skupštini u Makarskoj (18. VI 1797) Jukić je biran u poslanstvo da s drugim svjetovnim crkvenim predstavnicima kod cara Franje I u Beču traži sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom.² Direktnim zauzimanjem francuskog generalnog providura u Dalmaciji Vicka Dandola Jukić dolazi u Zadar (1806) na uredništvo »Kraljskog dalmatina«³ za prevodioca s talijanskog na hrvatski i obrnuto. A na taj položaj, svakako, ne bi bio došao da do providura nije dopro glas o Jukiću kao piscu i pjesniku.

Jukićev život i rad prikazao je šire nego itko dosad *Božitković*.⁴ Bio-bibliografske činjenice uglavnom su tačne, ali nisu potpune. Da bi se

¹ Isp. S. Zlatović, *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, 323–336. O događajima u Šibeniku poslije propasti Mletačke Republike Zlatović je ostavio u rukopisu raspravu »Bezvlade u Šibeniku od pada mletačke Skupnovlade do austrijske zapreme 1797« (isp. K. Eterović, *Popis raznih radnja, rasprava i djela O. St. Zlatovića*, Nova revija, 11/1932, 5, 456).

² *Akt prov. fra Paškala Prgometa* (vel. 36 × 26 cm, Jukićeva ostavština – samostanski arhiv u Makarskoj). Krivnjom prepisivača u aktu je pogrešno označen dan makarske narodne skupštine 10. VI (1797) mjesto 18. VI. Jukić se pojavljuje u Makarskoj u svojstvu izabranog narodnog predstavnika tek 22. VI (isp. A. Michieli Vitturi, *Storia delle cose successe in Dalmazia*, Spalato 1883, 68).

³ Isp. P. Karlić, *Kraljski Dalmatin* (1806–1810), Zadar 1912, 36–38; S. Zlatović, *Monografije 12 manastira provincije presv. Otkupitelja* (rukopis u arhivu samostana sv. Lovre u Šibeniku), 202.

⁴ *Fr. Paškal Jukić i njegove neobjavljene pjesme o knezu Ivanu Mirkoviću*, Građa za povijest književnosti hrvatske JA, 13/1938, 75–90.

bolje razumjela Jukićeva književna fizionomija, potrebno je iznijeti neke nove momente pjesnikova života i rada i analizirati ih sa stajališta njegova odnosa prema Kačiću, o čemu dosad nitko nije vodio računa.

2. — Jukić je rođen 13. XI 1748. u Živogošću pod Biokovom. Osnovnu i humanističku školu uči u živogoškom samostanu. Završivši novicijat u dvadesetoj godini (1768) u Makarskoj, studira filozofiju u Visovcu (1768–1771). Kao »studens generalis« pohađa teologiju u Šibeniku na generalnom učilištu do god. 1777. Postigavši sve stupnje od provincijalnog lektora do generalnog profesora, predavao je filozofiju u Visovcu, Makarskoj i u Šibeniku.⁵ U Zadru je živio i radio vrlo kratko: 7. XI 1806. našla ga je smrt. Jednom se, neopravdano, nagađalo da je Jukić svršio kao žrtva Dandoloва bijesa protiv Dorotića.⁶

Jukić je za života cijenjen kao učen teolog i propovjednik. Međutim, profesorska služba i stručna obrazovanost nisu bile zapreka da se, jednim dijelom, dade i na društveno-političko i kulturno-književno djelovanje. Prije nego je postao provincijalni profesor (1782), u Makarskoj je bio orguljaš i »lector artium«,⁷ možda se već tada izvježbao i u pravljenju zidnih satova.⁸ A sve to dokazuje da je Jukić po prirodi nagiñav umjetnosti, da je imao smisla u tome pravcu. Naglasit ćemo: Jukićev umjetnički talenat ostao je po strani, no nije ga mogao sasvim zatomiti. U djetinjstvu je slušao pjevati Kačićeve pjesme, a kad je naučio čitati, prva mu je čitanka bila Kačićeva pjesmarica. Šteta je što nije imao fra Franu Radmana⁹ za svog učitelja čitavo vrijeme đakovanja u živogoškoj samostanskoj školi. Ipak možemo držati da mu je on prvi pokazao put u pjesnički svijet, da mu je pružio u ruke osim RU i druge knjižice hrv. svjetovnih i duhovnih pjesnika. Može se s vjerojatnošću nagađati da mu je fra Frano čitao svoje pjesničke sastavke. A kasnije, Jukić kao propovjednik čitao je tuđu i našu crkvenu književnost, i svjetovnu također.

Jukić je prvo poznavanje narodnog jezika stekao u samostanskoj školi kao dječak kandidat, zatim ga je kao bogoslov i mlad svećenik proširivao na lektiri domaćih franjevačkih i dubrovačko-dalmatinskih pisaca; to je poznavanje još više produbljavao kao profesor i propovjednik pi-

⁵ Ne donosim pitanje podatke o Jukićevu životu i radu: o svemu tome opširni je materijal kod Božićkovića. Na žalost, taj je materijal ponekad nepouzdan, ali ipak vrlo koristan.

⁶ Isp. S. Zlatović, *nav. dj.*, 357–358.

⁷ Akta prov. I. Rajčevića (1776–1779), 123, 143.

⁸ Isp. S. Zlatović, *nav. dj.*, 346.

⁹ Vidjeli smo u III poglavlju da je fra Frano Radman boravio u Imotskome preko punih pet godina (od svršetka 1760. do početka 1766. god.). Prije toga (1759) i poslije povratka iz Imotskoga (1766) bio je »magister juvenum« (*Akta prov. F. Marijanovića* [1757–1760], 90; *Akta prov. P. Filipovića* [1763–1766], 100). Jukić je god. 1767. ušao u novicijat u Makarskoj (*Akta prov. A. Staničića* (1766–1770), 211, 249). Prema tome Radman je mogao biti Jukićev učitelj u humanističkim naucima najviše dvije–tri godine.

šući propovijedi i razmatranja¹⁰ na hrvatskom jeziku. Kad je provincijal Dorotić predložio Jukića Dandolu za jezičnog savjetnika i prevodioca u redakciji »Kraljskog dalmatina«, učinio je to stoga jer je znao da će on biti bolji od svih drugih u tom poslu. Donat Fabijanić¹¹ kaže da je Jukić bio dubok poznavalac ilirskog (hrvatskog) jezika i jedan od najkćenijih hrv. pisaca. Pavao Pisani,¹² naprotiv, piše da je bio velika nezalica. Ne ulazimo u ispitivanje kako je Fabijanić došao do onoga zaključka, ni zašto mu je Pisani prišao onakvu titulu, ali možemo priznati da su svakako na mjestu *Dorotićeve*¹³ riječi o Jukićevoj obrazovanosti i upućenosti u sve vrste nauka. Dorotić osim toga ističe njegovu muzičku vještinu, posebno u orguljanju, o pjesničkom radu ne donosi niti jedne riječi, što je bez sumnje čudnovato: možda su mu Jukićeve svjetovne pjesme bile nepoznate, ali barem za duhovne pjesme mogao je znati.

Zlatovićeva je zasluga da je Jukićeva duhovna poezija¹⁴ postala ne samo poznata nego i raširena. To su njegove »Razlike svete pjesme«, bolje reći božićne »pismice.« Njih je Zlatović izdao pod natpisom: *Pismice koje se pivaju o bižićnjim svetkovinama*, Split 1859. Poslije toga *Ljubić*¹⁵ unosi Jukića u povijest hrv. književnosti, pa se otada njegovo ime, pod vidom različitih vrsta javnog djelovanja, pojavljuje u našoj štampi. *Zlatovićevi*¹⁶ podaci o Jukićevoj književnoj ostavštini vrlo su kratki: osim božićnih pjesama (u svome izdanju) i rukopisnih duhovnih razmišljanja, Zlatović navodi da je Jukić ostavio u rukopisu i više pjesama ne razlikujući ih formom, građom ni tematikom.

Zlatovićevu pažnju nije zaokupila Jukićeva deseteračka profana poezija, nego jedino božićne pjesme. Te pjesme, iako neizdane, mnogo su bile raširene u Dalmaciji: do Zlatovićeve vremena toliko su se prepisivale da su konačno izgubile svoj prvobitni oblik. »Po različitim pripisim tako su se uistinu pokvarile – kaže Zlatović u napomeni – da se ni razumiti ne mogu. Zato nahodeći se u Makarskoj jedan od najstarijih pripisih, bi pridat jednom izvrstnom ljubitelju našega jezika, i umoljen da bi rečene pismice po pravom redu popravio.« Kad je to učinio *izvorsni ljubitelj*

¹⁰ Od fra Petra Kačić-Peke (1830–1918) potječe prva bibliografska vijest da je Jukić napisao »Razmišljanja duhovna za sve dane godine« (isp. *Odgovori na njevoja pitanja Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine* [Iz kotara makarskog], Arhiv za povjesnicu jugoslavensku, 5/1859, 115). Kačić-Peku kopirali su A. Lulić (*Compendio storico-cronologico di Macarsca*, Spalato 1860, 97) i Ljubić (*Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske* II, Rijeka 1869, 473). Jedan dio Jukićevih »Razmišljanja« (šest svežnjića) čuva se u makarskom arhivu; otkada je i kako njihov manji dio došao u arhiv omiškog samostana, nisam istraživao.

¹¹ *Storia dei frati minori in Dalmazia e Bosnia II*, Zara 1864, 293.

¹² *La Dalmatie de 1791 à 1815*, Paris 1893, 234.

¹³ *Akta prov. A. Dorotića* (1803–1806), 217.

¹⁴ Isp. P. Kačić-Peko, *nav. dj.*, 115.

¹⁵ Ljubić se dvaput navraća na Jukićeve duhovne pjesme ne znajući im natpisa ni pravog prezimena izdavača. Prvi put piše: »Složi mnogo pjesni duhovnih, izdanih O. Zlatorovićem u Spljetu« Drugi put donosi: »Ostavi u rukopisu osim više pjesama duhovnih, kašnje izdanih u Spljetu po O. Zlatoroviću...« (isp. *nav. dj.*, 424, 473).

¹⁶ Isp. *Monografije 12 manastira provincije presv. Otkupitelja* (rukopis u Šibeniku), 202.

našega jezika – fra Gabro Puratić,¹⁷ onda ih je Zlatović izdao; sto godina od njegova izdanja Jukićeve božićne pjesmice bile su pretiskavane bezbroj puta.

U makarskom arhivu¹⁸ nalaze se tri sveščića božićnih pjesama: izvornik i dva prijepisa, od kojih prvi prijepis, prijepis A u natpisu (*Pisme duhovne*), označuje Jukića kao autora pjesama s oznakom godine (1802) njihova postanka. Tada je Jukić boravio u Makarskoj gdje je davno prije njega Šitović svoju »Pismu od pakla« u desetercima »s dičicom istoga mista pivao.« Na malo različit način i Jukić je svoje pjesme o božićnim blagdanima pjevao u crkvi u kući: bio je orguljaš i učitelj¹⁹ dječaka kandidata pa je tako najprije samostanske đake naučio pjevati, a onda su i drugi upamtili napjev. *Božitković*²⁰ je sravnjivao Zlatovićevu redakciju s Jukićevim originalom božićnih pjesama i našao je među njima razlika na pojedinim mjestima. Detaljna analiza izvornika i dvaju prijepisa (prijepisa A i B) pokazala bi kojemu je tekstu Zlatovićevo izdanje najbliže. U izdanjima kasnijih franjevačkih redaktora (najnovije izdanje: Beograd 1962) velik je broj varijanti. Mnoštvo Jukićevih stihova sasvim izmijenjenih izuzetan je slučaj u povijesti hrv. duhovne poezije. Zato je s više strana zanimljiva polemika u splitskom »Danu« između Bernardina Polonija,²¹ redaktora Jukićevih božićnih pjesmica, i Paje Mišure,²² kritičara Polonijeva izdanja.

Imamo još nekoliko Jukićevih duhovnih pjesama. Neka bude samo spomenut jedan veći pjesnički sastavak koji je, na žalost, sačuvan u nepotpunosti. To su dijelovi tzv. Gospina plača, naime šesti plač: *Gospa pod križom, doklen Isus skončaje i umire*; sedmi plač: *Gospa uz križ kod mrtva Sina*. Iz ovih dvaju plačeva zaključujemo da je Jukić spjevao čitav *Gospin plač* ili barem 7 dijelova. Gdje je svršilo 5 drugih dijelova, nisam uspio pronaći; bit će najvjerojatnije da su izgubljeni. Velika je razlika između šestoga i sedmoga plača: prvi ima 34 osmeračke strofe od četiri stiha, a drugi tek dvije od šest stihova; osim iz samoga sadržaja i iz maloga broja strofa vidi se da sedmi plač nije dovršen. Ovaj Juki-

¹⁷ U ono vrijeme Puratić (1831–1905) je slovio u provinciji presv. Otkupitelja ne samo kao jezični stručnjak nego i kao pjesnik, zbog toga je bio zamoljen da izvrši redakciju Jukićevih pjesama. Odbor za Kačićev spomenik (1899) iz istih razloga povjerio je Puratiću redakciju novoga (1899) izdanja RU. Svoje misli o Kačićevu jeziku i o načinu pjesničkog rada, isto tako i svoje poglede o hrv. književnom jeziku i pravopisu uopće, iznio je Puratić u zagrebačkom jubilarnom izdanju RU (III–IX, XI–XVI).

¹⁸ Istražujući staru marijansku poeziju u provinciji presv. Otkupitelja, Karlo Bačić je našao prijepis Jukićevih božićnih pjesama u jednom zborniku duhovne poezije među drugim rukopisima u arhivu samostana na Visovcu (isp. *Kroz Marijin perivoj*, Šibenik 1931, 55, 69).

¹⁹ *Akta prov. P. Prgometa* (1797–1800), 186.

²⁰ *Nav. dj.*, 84.

²¹ *Pastirke ili božićne pismice*, Šibenik 1916 (vel. 17,5 × 11 cm, str. 21).

²² *Pastirke ili božićne pisme*, Dan 14/1916, 49, 2–5; B. Polonijo, *Pastirke ili božićne pjesmice* (odgovor na kritiku P. Mišure), Dan, 15/1917, 1, 3–5; 3–4; P. Mišura, *Pastirke ili božićne pismice* (odgovor na kritiku B. Polonija), Dan, 15/1917, 4, 4–5.

čev nepotpuni »Gospin plač« nadovezuje se nešto na staru dijalošku poeziju, nešto na poeziju fra Petra Kneževića (1701–1768)²³ o istome motivu s tom razlikom da Jukićevi stihovi ni u maloj mjeri nemaju poznate plastičnosti, bilo jedne, bilo druge navedene poezije.

3. – Imajući u rukama Jukićevu književnu ostavštinu pronađenu u makarskom arhivu, Božitković²⁴ je držao potrebnim da dotadašnja istraživanja o Jukiću filozofu produži istraživanjem i o Jukiću pjesniku. Tako je nastao njegov književno–povijesni rad: *Fr. Paškal Jukić i njegove neobjavljene pjesme o knezu Ivanu Mirkoviću*. Najveća je vrijednost toga priloga objelodanjanje Jukićevih dviju pjesama profanoga sadržaja; jednu od njih Božitković²⁵ je već god. 1925. spomenuo po natpisu. Kako je Jukićeva grafija vrlo teško čitljiva, taj je natpis netočno citiran. Slično se dogodilo i s natpisom druge pjesme u Božitkovićevu prilogu. Ne samo u natpisu nego i u tekstu obiju pjesama Božitković je učinio krupnih pogrešaka. K tome mijenjao je ikavicu u ijekavicu. Zbog toga obje pjesme u drugome dijelu rasprave tiskaju se u pravom obliku, koliko mi je uspjelo da do njega dođem: ima stihova sasvim nečitljivih.

Božitković²⁶ je pokušao ući u trag Jukićevim stihovima o Jovanu Mirkoviću iz Herceg–Novoga i njegovoj borbi s Francuzima god. 1800. Ne našavši u knjizi Franje M. Appendinija (*Memorie spectanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Ragusa 1811) nikakve podatke o Mirkoviću, bio je prisiljen postanak Jukićevih pjesama staviti u razdoblje od 1796. do 1806. g. Božitković nije znao da se podaci o Mirkoviću i njegovoj pomorskoj pobjedi nad Francuzima nalaze samo u srpskoj historiografiji. Koliko mi je poznato, prvi je i najpotpunije o Mirkoviću pisao Božidar Petranović,²⁷ njega su kopirali Tomo K. Popović²⁸ i Petar D. Šerović,²⁹ crnogorski povjesničari.

Jovan Mirković plovio je (1800) svojim brodom, zvanim Skenderbeg, iz Tunisa put Livorna. Najednom gusarski bi napadnut od Francuza blizu Sardinije. Imajući na brodu šest malih topova, dvanaest mornara i

²³ Isp. J. Božitković, *Život i rad fra Petra Kneževića*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 10/1927, 149–162. Osim Božitkovića o Kneževiću životu i pjesničkim djelima pisali su stariji (Zlatović, Ivan Marković) i mlađi (Petrov, Crnica, Balić) pisci i bibliografi; nijedan od njih nije proučavao odnos Kneževićeva »Plača Matere Isusove« prema »Gospinim plačevima« u hrv. staroj duhovnoj poeziji. Petrovljeva je zasluga da je konačno utvrđena godina (5. III 1701) Kneževićeva rođenja (*Gdje se i kada rodio fra Petar Knežević*, Obzor, 80/1940, 190, 2). Kombol Kneževića svrstava u vrstu boljih franjevačkih duhovnih pjesnika (*Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* [II izd.], Zagreb 1961, 347).

²⁴ *Ljetopisne bilješke: 2. Jukić o. Paškal, kao filozof*, Bogoslavski smotra, 14/1926, 3, 334, 337.

²⁵ *Jukić O. Paškal*, Znameniti i zaslužni Hrvati (925–1925), Zagreb 1925, 123.

²⁶ *Fr. Paškal Jukić i njegove neobjavljene pjesme o knezu Ivanu Mirkoviću*, nav. mj., 75–76.

²⁷ *Pohvalno svedočanstvo srpskoj porodici Grafu (konte) Mirkoviću*, Ljubitelj prosvještenja (Srbsko-dalmatinski magazin), 16/1851, 53–59.

²⁸ *Herceg–Novi u spomen petstogodišnjice*, Zadar 1883, 172–174.

²⁹ *Junaštvo i vještina kapetana Jovana Mirkovića*, Pomorstvo, 8/1953, 5–6, 219.

dva dječaka (pikola), Mirković je htio izbjegnuti nasrtaj neprijatelja koji je bio mnogo jače naoružan: francuski šambek imao je osamnaest velikih topova i preko sto mornara. Kad Mirković to nije mogao ostvariti, cijelu noć 9. srpnja junački se opirao Francuzima boreći se prsi u prsi. Sutradan u 5 sati ujutro borba svrši s francuskim porazom. Francuzi su izgubili sedamdeset i dva mornara, među njima zapovjednika i vođu broda (pedota), ranjenih je bilo dvadeset i četiri. Iako se Mirković nalazio teško ranjen, s posadom od preostale petorice mornara (dva su poginula, pet ih ležalo ranjenih), borio se do kraja izvojevši pobjedu. Ona mu je, osim slave, donijela i zlatnu carevu medalju. Dokumenti o Mirkovićevu junaštvu bili su potvrđeni od državnih vlasti u Mlecima (16. V 1801) i kasnije registrirani u Herceg-Novome (24. X 1802).³⁰

O viteškoj borbi kapetana Mirkovića i njegovih mornara Jukić je napisao pet pjesama, tri potpune i dvije nedovršene. Odakle je uzeo građu koji mu je bio bliži povod da na peterostruk pjesnički način prikaže pobjedu Bokelja na moru, od Božilkovića ne možemo doznati. Nije uzaludno pomisliti i na neke momente intimne Jukićeve prirode. Jukić je dvaput uzastopce (1790, 1791) propovijedao korizmu u Perastu³¹, odatle mu interes za Boku kotorsku. Podatke o junačkom događaju u povijesti bokeljskog pomorstva mogao je dobiti od prijatelja iz Perasta ili od koga subrata propovjednika u Boki kotorskoj. A tko zna da mu ih nije na njegov zahtjev poslala Mirkovićeva porodica ili sam Jovan Mirković, koji je bio živ do god. 1840.³² Gotovo do u sitnice slažu se Jukićevi stihovi i povijesni dokumenti o borbi Mirkovićeva »Skenderbega« i francuskog šambeka.

Bez obzira kako je Jukić, direktno ili indirektno, doznao za Mirkovićevu pobjedu, ona je na njega učinila toliki dojam da je – slijedeći Kačićevu praksu – o istoj temi napisao pet pjesama. Nije tek u tome pogledu Milovan djelovao na Jukića. Kačićeve³³ četiri bokeljske pjesme (»Kratka pjesma od jasne kuće i viteškog plemena Ivanovića«, »Slidi pisma od uzetja grada Novoga u Buci kotorskoj«, »Slidi pisma od vitezova kotorski«, »Slidi pisma od kavalira Marka Ivanovića iz Dobrote od Buke kotorske«, i jedna manje poznata pjesma starca Milovana³⁴ (»Pisma glasoviti junaka Ante Radimira i njegova sina kavalira Bože iz Dobrote od Buke kotorske«) pripremile su Jukića na dispoziciju za pjesničko oblikovanje materijala koji mu je bio potanko poznat. Ništa mu nije

³⁰ Dokumenti su zadugo bili čuvani u arhivu Tome K. Popovića u Herceg-Novome; kako izvješćuje Šerović (*nav. dj.*, 219). Popović ih je oporučno ostavio Srpskoj akademiji nauka u Beogradu.

³¹ *Akta prov. M. Bilušića* (1788–1791), 186.

³² Isp. T. K. Popović, *nav. dj.*, 174.

³³ RU, 397–398, 570–572, 584–589, 590–594.

³⁴ Pjesmu je našao (1952) Karlo Jurišić u biblioteci zaostroškog samostana na jednom posebnom nepaginiranom listu između 324–325. stranice RU od g. 1759. O bibliografskoj sudbini »Pisme glasoviti junaka Ante Radimira i njegova sina kavalira Bože iz Dobrote od Buke kotorske« i o dokazima da je njezin autor starac Milovan isp. K. Jurišić (*Tri nova priloga bio-bibliografiji fra Andrije Kačića Miošića, Građa za povijest književnosti hrvatske*, 27/1956, 10–17).

trebalo rekonstruirati: imao je unaprijed stvoren čitav plan. Jukić ne doživljava svoju građu fantazijski-emocionalno, on je kreativno ne oblikuje, već je prikazuje reproduktivno i deskriptivno. Za takvo prikazivanje imao je, više-manje, gotovu frazeologiku u Kačića. Prva i najbolja pjesma *Pisma od krvavog boja i rvanja vlastelina Ivana kneza Mirkovića koga učini svojom polakom prama bojnomu šambeku franceskomu* započinje ovim stihovima:

*Otkada su jaki vitezovi
Započeli slovinskoga roda,
Vrsnijega ne biše naroda,
Koji znaše dobiti zlotvora,
Od junaka od Kotorske Buke
Hrvatskoga jezika i ruke.*

Očito, ti su stihovi rezonanca početka Kačićeve »Pisme od rečeni gori mejdana«, (prve pjesme u RU³⁵ o junaštvu Jurja Kastriotića Skenderbega,

*Otkada su silne mejdandžije
Postanule po zemlji carevoj
Ne bijaše žešćega junaka
Od Alije deli Tatarina.*

U registriranju junačke borbe Bokelja s Francuzima Jukiću nedostaje Milovanova plastičnost iz pjesama o različitim pomorskim bitkama. Akcija na moru, kad se sukobljuje Mirkovićeva polaka s francuskim šambekom, nije izražena marinerski; pjesma se doimlje kao izvještaj o bilo kojoj pomorskoj bitki, bez štimunga tragičnosti kod pobijeđenih i bez neočekivane dinamike kod pobjednika. Iako je Jukić živio na moru, a na moru i rođen, u pomorsku radnju unosi vrlo malo ili nimalo od onoga što se nerijetko zbiva u životu pomoraca.

Druga Jukićeva pjesma: *Popijevka slavnomu mejdanžiji gospodinu Ivanu knezu Mirkoviću iz Buke kotorske slavodobitniku na moru protivu bojnomu šambeku franceskomu* metrički je drukčija od prve. Osim toga i tematski je potpunija od nje. U toj popijevci su tačniji podaci o trajanju bitke na moru, o broju poginulih i ranjenih na jednom i drugom brodu uključivši među ranjenicima samoga Mirkovića, a među mrtvima anonimnog francuskog brodskeg kapetana. Štaviše, Jukić nije izostavio ni nagrade kojima je – kako svjedoče arhivski dokumenti – austrijski car Franjo I odlikovao prsa Mirkovića, njegova sinovca Dimitrija i ostale družine. Od svega 24 strofe po pet stihova dvije se strofe u himničkom oduševljenju odnose na značenje zasluženih odlikovanja:

*Njem medalju od suhoga zlata darova,
I kolajna zlata biše njemu gotova
Da se slavi, da se diči,
Da s tim darim rane liči
Slavodobitne.*

*Njeg sinovac i družina mrtva i živa
Po medalju svi primiše da im pribiva:
Vična slava, vična dika,
Kod svih ljudi svižu vika
Jer su dostojni.*

Jukić je profani motiv zaodjenuo u ruho kojim je prije njega fra Petar Knežević zaodjenuo neke duhovne pjesme, npr. »Veseli se, Majko Božja, puna milosti«. Možda je imao na pameti – jer je bio orguljaš – da će i njegovi stihovi o Mirkoviću, intonirani metrom Kneževićevih duhovnih pjesama, jednom postati popularnom popijevkom kotorske omladine, kojoj se u peroraciji posebno obraća:

*O kotorska sva mladosti, nu se pogledaj
Na vrsnosti slavni kipa i već ne predaj
Od svakoga rata, boja,
Da l' se sramuj od pokoja,
Budi rabrena!*

4. – Držeći da je Jukićeva *Pisma od vičnjega slavodobića koga pri-
nese ggn Ivan kz Mirković svojom polakom s 14 druga o dbojnoga šam-
beka franceskoga u komu biše osamnaest lumbarada i stotina družine* gotovo ista kao i prva, *Božitković*³⁶ joj je objelodanio samo početak, ali bez napomene da je njezin natpis prenio na prvu pjesmu. Ne samo u natpisu, koji je u Božitkovićevoj transkripciji netačan, nego i u čitavoj pjesmi od 21 strofe po četiri deseteračka stiha Jukić stoji pod većom Kačićevom dominacijom negoli u prvoj pjesmi sa 22 strofe od šest deseteračkih stihova i završne strofe od četiri jednaka stiha. Ova treća pjesma započinje:

*Zajidrila jedna četa mala,
Al junaka, koji je poslala
Od Tunisa kojim Turčin vlada
Put Livorna glasovita grada.*

Čitajući dalje Jukićeve stihove sve jače osjećamo Kačićevu prisutnost i u ritmici i u frazeologiji i u crtanju Mirkovićeve neustrašivosti:

*Polaka se Skenderbeže zvaše,
Al i srce njegove imaše,
Š njome vlada Mirkoviću kneže
Od krajine, u boju viteže.*

Jukićeva je pjesma nedovršena, no ipak je zanimljiva zbog toga što preciznije prikazuje jedan momenat koji se u drugim pjesmama malo ili nimalo ne spominje: sukob dvojice zapovjednika na moru u noćno doba.

³⁶ Nav. dj., 83.

Sluteći prevaru, Mirković je odbio poziv francuskog kapetana da kaže tko je, od koga je roda, odakle i kamo jedri. A kad je pozvao Mirkovića da mu još prije noći dođe na poklon u šambek:

*Vojvoda mu tiho odgovara
Da zakona i nova i stara
Običaj je, primljen od naroda,
Ne ide obnoć izvan svoga broda.*

Jukić, došavši do glavne tačke, naime da u dvije—tri strofe izreče dramatičnost borbe, najednom je pjesmu prekinuo. Njegov se pjesnički rezervoar ispraznio dugim zadržavanjem na kolebljivosti Mirkovićevoj, ne znajući kako će izbjeći smrti:

*Smrt je od mora, smrt je od zlotvora,
Vrstan boja, al plašiv prikora.*

Nemoćan u opisivanju borbe Jukić je prestao raditi na pjesmi. I tako od nje imamo samo torzo. Međutim, propust je nadoknađen u drugim dvjema pjesmama, već spomenutima. U prvoj, koja započinje stihovima: *Otkada su jaki vitezovi*, borba je opisana općim dekorom:

*Oganj siplje s jedne i druge strane,
Al Bukeži viteški se brane.*

*Sabljam, s mačim, s trumbunim se brane,
Ko ne gine, nosi ljute rane.*

Gotovo ista slika ponavlja se i u drugoj pjesmi, tj. u popijevci, s nešto malo različenosti u prikazivanju junaštva Mirkovićeve posade:

*Iz lumbarda oganj spilju,
Po moru ih razasiplju:
Mrtve, ranjene.*

Kao Kačić, i Jukić sastavlja više pjesama o jednom junaku. Junaštvo Jure Kaštriotića Skenderbega iz pjesmarice starca Milovana stajalo mu je u glavi kao prototip za junaštvo Jovana Mirkovića. Opsjednut tom idejom, Jukić piše novu, četvrtu pjesmu o istoj temi. Da je ne bi učinio monotonom, služi se drugim pjesničkim oblikom, dijalogom; da ne bi pao u ponavljanje onoga što je već prije rekao, zadržava se samo na detalju o Mirkovićevoj nagradi za izvojevanu pobjedu. Taj detalj ušao je u Jukićevu »Popijevku«, a sada ga izgrađuje u četvrtoj pjesmi kao zasebnu cjelinu. O toj pjesmi ništa ne kaže Božićković, ali je za nju ipak mogao znati: nalazi se u Jukićevoj ostavštini. Pjesma je bez natpisa. Nazvao sam je: *Razgovor između sirene i vile* držeći da joj taj natpis najbolje odgovara. Dvije vile (morska i gorska) razgovaraju se o nagradi koju

je zaslužio Mirković obranivši austrijski barjak u okršaju s Francuzima. Različit, nejednak metar Jukiću se činio prikladniji od deseteračke tipizirane stope. Taj metar s himničkom intonacijom uzet je kako bi se postigao onaj muzikalni učinak koji je njegove božićne pjesmice učinio popularnima. Uspoređujući »Razgovor između sirene i vile« s drugom božićnom pjesmicom (vremenski se gotovo podudaraju), vidimo da je među njima metričko slaganje u zadnja tri stiha.

*Prvo ime za sve vrime
Slavno dobi kada pobi
Malena četica šambeka puk.*

*Spavaj, Sinko, rajska diko,
U toj spilji, već ne cvili,
Koji si otio obrati sam.*

Jukić, pristaša austrijske vlasti u Dalmaciji (s dolaskom Francuza bit će joj protivnik), završuje pjesmu pohvalom caru Franji I. U toj pohvali, skraćenoj verziji pohvale u »Popijevci«, slikom o derdanu kojim je bio odlikovan Mirković:

*Na vrat derdan, jer je jedan
Suha zlata, ta je plata
Vrsnosti njegove za vas vik. –*

Jukić je u »Razgovor između sirene i vile« unio jedan posebni ukrasni elemenat iz narod. poezije. Time je okvir pjesme, na kojemu se ističu dvije oprečne boje: mitološka (sirena) i narodna (vila) postao još više šarolik, prema tome za puk i simpatičan.

Kao da nije bio zadovoljan što je spjevao četiri pjesme, Jukić pokušava sreću da sastavi još jednu, petu pjesmu u Mirkovićevu slavu. Od tog posljednjeg pokušaja sačuvano je šest stihova prema prvih šest slova u akrostihu: *Gospodinu Ivanu knezu Mirkoviću:*

*Glasno tvoje vrsno ime
Osta znano zauvike,
Slave vične, privelike,
Puno časti po sve vrime.
Odni slavu na mejdanu
Dojačavši ljutom boju.*

Zašto je pjesma ostala nedovršena odmah u početku? Meni se čini da je to bilo zbog poteškoće koju mu je zadavao akrostih. Za takvo umijeće Jukić nije bio sposoban. Pokušaj ostaje, međutim, zanimljiv kao svjedočanstvo Jukićeve želje da se na raznovrsne načine pjesnički izrazi.

5. – Ima jedna osobitost u vezi s Jukićevom nedovršenom pjesmom. Na istome papiru, poslije šestoga stiha (*Dojačavši ljutom boju*) nadovezuje se neka druga krnja, nepotpuna pjesma, ali jednakog motiva. Oblik

pisma kojim je napisana različit je od Jukićeva. Razlika u pismu potakla je Puratića da je na poleđini arka napisao svoje mišljenje o tome: »Ne znam tko ni kada započe ovu pismu slagati na pohvalu Ivana Mirkovića od Kotora. Što je krupno pisano, ono je starinsko.« Naknadno je Puratić dodao da ono krupno, starinski pisano, tj. onih prvih šest stihova akrostiha potječe po svoj prilici od Jukića. Puratić je dobro zaključio: pismo početka akrostiha i pismo kojim su napisane sve druge pjesme o Mirkoviću potpuno je isto.

Pjesma od 39 deseteračkih stihova koja se nadovezuju na akrostih sasvim je različita od svih profanih i duhovnih Jukićevih pjesama. Ona je Zlatovićev autograf prema Puratićevu svjedočanstvu (»A ono sitno na svrhi pisao je fra Stipan Zlatović«). Uzme li se, međutim, da je Zlatović autor te sitno pisane krnje pjesme (fali joj natpis, početak i svršetak), razumjet ćemo zašto je u njoj nekoliko momenata kojih nema u Jukića: motivacija Mirkovićeve predaje Francuzima:

*Ti si uša u francuska mora,
Tvoj je cesar s nama u nemiru; –*

obećanje Francuza, u slučaju da im se Mirković preda, da neće opljačkati ni njega ni njegove mornare:

*Drugi bi te sve do kože svuka,
A ja oću tebe nadariti*

*Dat ću tebi lipu poputbinu
I tvojizim momcim od demije
Što vam more biti na izbinu,
Dobro svaki nek ide i pije.*

U dilemi između izdajničkog života i junačke smrti Mirković je spreman ostati do kraja na megdanu:

*Neće Ivo ni da odgovara,
Nego sprema od boja opreme,
Sva oružja i nova i stara,
Od starine, od njegove slave.*

I dok smo očekivali ljuti boj, najavljen s četiri stiha, pjesma se nenadano završuje aluzijom Mirkovićeve pobjede:

Al Francuzim loša srića bila.

Zlatoviću, dobrom povjesničaru, moglo je biti poznato »Pohvalno svjedočanstvo srpskoj porodici Grafu (Konte) Mirkoviću« iz Petranovićeva članka, prema tome, znao je kako treba završiti pjesmu. On je to

mogao uspješno učiniti: bio je prilično vješt narodnom desetercu. Do te vještine došao je čitanjem, sakupljanjem i izdavanjem narod. pjesama³⁷. Zlatovićevim nastojanjem tiskane su Jukićeve božićne pjesme, zbog toga je pravo da se njegovi stihovi o Mirkoviću ovdje spomenu kao dodatak Jukićevoj poeziji o kotorskom pobjedniku.

6. – Jukić je prvenstveno duhovni pjesnik, ali u jednom znamenitom suvremenom događaju našao je pobudu da ga – drugima za uspomenu – registrira u stihovima. Tako su, dakle, nastale njegove tri potpune, dvije nepotpune pjesme o Mirkoviću. U njima je, držeći se kačićevskih pozicija, na različite pjesničke načine prikazao suvremeni motiv više-manje uvijek jednak.

U jednom dijelu versifikacije, naime u metričkoj stopi i u obrascu stope, Jukić se razlikuje od Kačića. Sklonost retorici i ukrasima udaljila ga je od Kačićeve jednostavnosti. Dikcija mu nije uvijek onakva kakva se prakticira u narodu. Jukićevi stihovi nisu bez muzikalnosti, i to himničkih arija, ali su ipak ukrućeni, bez gipkosti, bez fantazijsko-emocionalnog individualiziranja. U rjeđim izuzecima susreću se stihovi koji svojom slikovitošću uvode čitaoca u lokalnu atmosferu, npr. u drugoj strofi prve pjesme, ali se i tu čuje više Kačićev glas negoli Jukićev:

*Kotor jeste misto kamenito,
U komu se legu sokolovi,
Al je od vika bilo zlamenito,
Koje resi puno Kaštel-Noví.
Od njega se junaci rodiše
Na oružju koji svud dobiše.*

Slavu jednoga od takvih junaka vidjeli smo opjevanu u Jukićevim stihovima.

³⁷ Zlatovićevu istraživanju hrv. narodne prošlosti i franjevačke djelatnosti, kulturne i duhovne, kao i njegovu topografskom radu i značenju za postanak hrv. arheologije posvećen je peti broj Nove revije (11/1932). Zlatović se zanimao i za književnu prošlost; pisao je dvaput o Grabovcu (*Jedna narodna žrtva prošastoga vijeka*, Nada, 1/1883, 1, 7–9; *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, 293–295). U prvoj periodu života Zlatović je pisao i stihove po narodnu i na umjetnički način. Jedan od njegovih pjesničkih sastavaka druge vrste (*Pjesma prijatelju Vojtihu Vončini prigodom izbora za župnika u Ribniku 1860*) nalazi se u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (Sign R 5974). Od Zlatovićeve folklornog sakupljačkog materijala, koliko mi je poznato, samo je jedan dio objelodanjen (isp. Vijenac uzdarja narodnoga [o 100. god. Kačićeve smrti], Zadar 1861, 3–5, 81–88, 107–118).

SEDMO POGLAVLJE

ANTIMLETAČKA POEZIJA FRA ANDRIJE DOROTIĆA

1. – Fra Andrija Dorotić (1761–1837) razlikuje se od Jukića ne samo po dobi (12 godina mlađi) nego i po književnom i političkom karakteru. Jukić, pristaša francuske vlade u Dalmaciji, mirno radi kao Dandolov namještenik u Zadru, Dorotić, najžešći Dandolov protivnik, troši se u ljutoj borbi protiv francuskog okupatora i njegovih ideja. Dorotićevu antifrancuskom angažiranju i njegovu mnogostrukom djelovanju naši su pisci, svaki prema određenim pogledima, različito prilazili; pravu ocjenu o Dorotiću dat će samo onaj koji iz temelja prouči i novu arhivsku i bio–bibliografsku građu. Poznato je da su o Dorotićevoj funkciji ovisili životni interesi franjevačke provincije presv. Otkupitelja u Dalmaciji, kojoj je u ono burno i kritičko doba bio šef, ali isto tako i politički interesi dalmatinskog stanovništva. Njegova pojava na razmeđu XVIII i XIX st. ostavila je neizbrisivih tragova u hrvatskoj narodnoj povijesti, i s tom su činjenicom na čistu svi koji su o Dorotiću pisali bez obzira na to kakvim su ga kriterijem ocjenjivali.

Međutim, on je bio i književnik. Ne može se doći do cjelovitog suda o Dorotićevu javnom radu bez detaljnijeg poznavanja i njegove književne djelatnosti. Iako su nju uvjetovali elementi koji nemaju čvrste i direktne veze s umjetničkim izvorom, Dorotićeva književna djelatnost jedan je dio njegove ličnosti. Dorotić uzima pero u ruke i piše deseteračke stihove da preko njih prikaže svoju antimletačku i antifrancusku borbu i obrazloži proaustrijsku politiku. Da li je on to učinio i u nekoliko drugih pjesničkih sastavaka, osim u knjižici »Kratko iskazanje jednoga događaja«, još ni do danas nije sasvim riješeno. Zbog toga je potrebno revidirati dosadašnja istraživanja o Dorotićevim pjesmama, tim jedinim književnim radovima o kojima imamo starih i novih potvrda.

Dorotića uvode u hrv. književnost Kukuljević¹ i Ljubić², tako ovaj revolucionarac postaje poznat u književnoj povijesti pedesetak godina po-

¹ *Bibliografija hrvatska I*, Zagreb 1860, 34.

² *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske II*, Rijeka 1869, 426.

slije izlaska svoje pjesničke knjižice.³ Ali njega su preživjeli stihovi iz te knjižice: kad je ona postala bibliografska rijetkost, narod ju je sačuvao u usmenoj predaji. To je potaklo Matu *Ostojića*⁴ da je nanovo tiska. Ostojić je, slijedeći *Zlatovića*,⁵ prihvatio mogućnost i drugih Dorotićevih pjesama, ali za njima nije tragao. *Petrovu*⁶ je posrećila sreća da je pronašao jednu novu Dorotićevu pjesmu, i time je bio otvoren put *Berićevu*⁷ istraživanju. Međutim, ni Berićeu nije bilo jasno pitanje koje pjesme možemo pripisati Dorotiću. I tako je ostao u ispitivanju na polovini puta.

Dorotićevoj poeziji nećemo do kraja ući u trag ispustimo li iz vida da je ona u neku ruku nastavak Kačićeve poezije, da se Dorotić ugledao na RU, prema tome i njega moramo svrstati u imitatore starca Milovana na području Mak. primorja gdje je proživljena Dorotićeva dječaka i mladenačka dob. Dorotić je bio Kačićev učenik još od prvih godina svoga školovanja iako je njegov učitelj Milovan fra Andrija prvi, završio ljudski vijek jednu godinu prije negoli je Dorotić, fra Andrija drugi, kako ga je nazvao Vladimir *Nazor*,⁸ ugledao svjetlo života.

2. – Dorotićevim bio-bibliografskim podacima mogu se dodati neke nove činjenice koje su izmakle Kukuljeviću, Ljubiću, Ostojiću, Petrovu i Berićeu, a da i ne spominjem po imenu pisce povjesničare. *Božitković*⁹ je imao sreću pronaći (1923) u Makarskoj Dorotićeve filozofske spise i otada počinje pravo datiranje Dorotićeva rođenja. Prije Božitkovića obično se držalo da se Dorotić rodio 17. III 1760. U matičnim knjigama Sumartina na Braču, odakle potječe Dorotićeva obitelj, zabilježeno je¹⁰ da je 26. XI 1761. kršten Stjepan, sin Jurja i Matije Dorotić (rođen 25. XI iste godine). Taj nadnevak rođenja danas je općenito prihvaćen kao tačan.

³ Tridesetak godina prije toga Dorotić je bio poznat široj javnosti samo kao filozofski pisac i politička ličnost. U tome pogledu o njemu kratko, ali sa simpatijom govori neki pisac koji je svojoj šifri *I. T.* dodao karakterističnu oznaku »učenik uljudnih knjigah« (isp. *Domородna harnost*, Zora dalmatinska, 1/1844, 28, 223–224).

⁴ *Fra Andrija Dorotić i njegova pjesma*, Spljet 1895, 23–40.

⁵ *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, 458–459.

⁶ *Nepoznata pjesma fra Andrije Dorotića*, Nova revija, 11/1932, 3, 231–239.

⁷ *Andrija Dorotić i njegove pjesme*, Anali Historijskog instituta JA u Dubrovniku, I/1952, 468–475.

⁸ *Fra Andrija II u Vranratcu*, Novo Doba, 21/1938, 242, 9.

⁹ *Ljetopisne bilješke: 6. Fra Andrija Dorotić, kao filozof i pravnik, matematik i fizik*, Bogoslovna smotra, 13/1925, 1, 165–170, 365–371.

¹⁰ Izvorni tekst Dorotićeve krštenice glasi: »1761 die 26. 8bris. Ego fra Antonius Novacovich alliter Maslarda coadjutor r. p. parochi hujus parochialis eccl. S. Martini Brachiae baptisavi infantulum natum die 25 ejusdem mensis et anni ex legitimis conjugibus Giorgio et Matia Dorotich cui nomen impositum fuit Stephanus. Compatres fuere Vincencius Versalovich ex Parochia Povglie et Anna Novacovich alliter Maslardich ex Parochia Bol« (*Matice rođenih župe Sumartin* /1665–1785/, 144, vel. 31 × 21 cm, uvezane u tvrde korice s drugim trima matičnim knjigama, cod. 25, – arhiv franjevačkog samostana u Sumartinu).

¹¹ Isp. *Enciklopedija Jugoslavije* III, Zagreb 1958, 61. Time se ispravlja pogreška u *Enciklopediji Leksikografskog zavoda* II, Zagreb 1956, 375, gdje je godina 1760. navedena kao godina Dorotićeva rođenja.

Rođen i odrastao u sjeni sumartinskog samostana, gdje je još živjela uspomena na Kačića, graditelja toga samostana,¹² Dorotić uči osnovnu i srednju školu (humanističko obrazovanje) u Makarskoj. Period školovanja u makarskom samostanu vrlo je dug: jedan puni decenij (1772–1782).¹³ Pred posebnom ispitnom komisijom u Makarskoj, kojoj je predsjedao provincijal Marojević, Dorotić se 4. I 1783. podvrgao završnim ispitima pokazavši najbolji uspjeh od svih školskih drugova, kako o tome svjedoče ispitne knjižice¹⁴. I tada u 22. godini života ulazi u franjevački red na Visovcu (2. VI 1783).¹⁵ Iz počasti prema ujcu fra Andriji Staničiću (1706–1778)¹⁶ krsno ime Stjepan mijenja u redovničko ime fra Andrija. Treba spomenuti da je Dorotić imao starijega brata (fra Paška)¹⁷ u samostanu.

Zašto je Dorotić učio u Makarskoj dugih deset godina samostansku školu, dok su je drugi franjevački kandidati obično završavali za pet – šest godina i onda polazili u novicijat? Držim da je tome neki dublji razlog, osim zabrane mletačke vlade (1768–1778) da se primaju novi kandidati u provinciju.¹⁸ Dorotićev slučaj ja sam pokušao motivirati na ovaj način: vrlo živahne naravi, svojeglav, kao samostanski đak toliko se zamjerio mladi Bračanin samostanskom vijeću da mu je više puta dalo veto za polazak u novicijat, iako je god. 1778. bila ukinuta zabrana o primanju u red. Kako je, međutim, učio bolje od svih drugih kandidata i pokazivao veliku nadarenost, u nadi da će se temperamentni đak jednom osvijestiti, za njega su se zalagali odgojitelji i učitelji. Vjerojatno su to činili iz obzira prema zaslužnom bivšem provincijalu ujcu Staničiću i prema bratu fratrui, ali isto tako i iz uvjerenja da će Dorotić svojim

¹² O petogodišnjem Kačićevu boravku u Sumartinu na Braču (1745–1750) i o njegovu radu na podizanju novoga samostana isp. K. Eterović (*Fra Andrija Kačić Miošić*, Dubrovnik 1923, 23–27).

¹³ *Akta prov. K. Marojevića* (1770–1773) I, 537; *Akta prov. J. Radmana* (1773–1776), 33, 104, 175; *Akta prov. I. Rajčevića* (1776–1779), 72; *Akta prov. P. Grubišića* (1779–1782), 29, 91; *Akta prov. K. Marojevića* (1782–1785) II, 105.

¹⁴ Ispitne knjižice slučajno sam našao (1961) u arhivu omiškog samostana ne znajući tada da ih je četrdesetak godinu prije mene imao u rukama Kolendić (isp. *Fra Pavao Posilović i njegovo »Naslađenje«*, Rad JA, 206/1915, 185). Ispitne knjižice »Examen puerorum candidatorum« (vel. 30 × 21 cm, jedan svežanj bez natpisne stranice i paginacije, nova paginacija: 16 str.) sadržavaju imenik kandidata provincije presv. Otkupitelja koji su od 1782. do 1788. g. na različitim mjestima (Zaostrog, Živo-gošće, Makarska, Omiš, Split, Sinj, Šibenik, Visovac, Karin) polagali završne ispite (maturu). Ovaj je dokumenat vrlo važan zbog uvida u sistem ondašnjih franjevačkih srednjih škola; uz svakoga maturanta označena je dob života, koliko je godina učio srednju školu, predmeti iz kojih bio ispitivan, ocjene svakog predmeta. Kandidati su se potpisivali na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku (bosančicom). U svim trima jezicima Dorotić se potpisuje: *Dorotijić*.

¹⁵ *Akta prov. K. Marojevića* (1782–1785) II, 126.

¹⁶ O Staničiću, Dorotićevu ujcu, isp. A. Jutrović, *Andrija Staničić* (1706–1778) i popis knjiga franjevačke biblioteke u Sumartinu od g. 1769, Starine JA, 48/1958, 249–273.

¹⁷ Život i filozofski rad Dorotićeva brata fra Paškala (1756–1796) ukratko je prikazao Božićković (isp. *Ljetopisne bilješke: 5. Ante Paskal Dorotić filozof*, Bogoslov-ska smotra, 13/1925, 1, 164–165).

¹⁸ Isp. II poglavlje, bilj. 44.

budućim životom biti na slavu i čast redovničkoj zajednici. I tako je najposlije bio primljen u franjevački red. Ipak u redu nije živio do kraja života: politički rad uvalio je Dorotića u takve svjetovne brige kojima je pravno mogao naći izlaza samo sekularizirani svećenik.

Za desetgodišnjeg boravka u Makarskoj Dorotić je imao, između drugih odgojitelja i učitelja, za profesore Makaranina Ivičevića i Živogošćanina Jukića. U makarskom samostanu, tome kulturnom središtu primorskih franjevaca, pod vodstvom spomenute dvojice, pred kojima je polagao završni ispit,¹⁹ Dorotić je stekao i učvrstio humanističku i književnu obrazovanost. Početke književne obrazovanosti u neku ruku dobio je već u dječastvu kad je u svojoj kući ili u samostanu na Sumartinu čitao RU i »Korabljicu.« Kačićevu pjesmaricu, primjerak, što mu ga je – nagađamo – darovao ujac Staničić, Dorotić je ponio sa sobom u Makarsku. I otada mu je RU bio zabavno–odgojni i pjesničko–povijesni vademekum do svršetka samostanske škole. Čitajući bogzna koliko puta Kačićeve pjesme, prisvojio je njihov izražajni oblik, osim toga participirao je od RU donekle i metodu prosuđivanja ljudi i događaja, ali već tada, osobito u zrelijoj dobi, ništa nije slijepo primao: Dorotić je bio čovjek svoje glave i svoga duha.

Višegodišnji boravak izvan domovine nije učinio Dorotića odnarođenim čovjekom. Poslije završenog novicijata (1784) bio je poslan na više nauke u Italiju.²⁰ U Ferari je učio i završio filozofski studij i započeo teologiju, ali je ne završuje u Ferari, već u Rimu. Postigavši u Rimu na posebnom ispitu titulu generalnog lektora (učitelja) filozofije, predavao je u Orvieto filozofsku disciplinu. Htijući reformirati studij, zamjerio se talijanskim fratrima i napušta Orvieto. Bulom pape Pija VI imenovan je lektorom filozofije na franjevačkom najvišem učilištu Ara coeli u Rimu. Zbog svojih upornih nastojanja da reformira sistem i rimskog studija doživljava još veće neprilike. Morao je ostaviti Rim: boravak u njemu. Zbog svojih upornih nastojanja da reformira sistem i rimskog studija razloga. Pošao je u Mletke s nadom da će u njima biti manje izložen mržnji i progonima. Bio je oštar trn u očima i đaka i starješina. Držali su da je Dorotić rušilac redovničkog mira, a on se nikad nije mogao obraniti i opravdati.²¹

¹⁹ Fra Andrija Ivičević, ljetopisac, u zapisniku Dorotićeva završnog ispita potpisuje se: magister juvenum, testis et examiner. Fra Paškal Jukić, pjesnik, potpisuje se u istom zapisniku: testis et examiner. Uz ova dva redovna profesora bili su članovi ispitne komisije na Dorotićevu završnom ispitu i ujedno ispitivači: fra Ante Perić (1725–1806), prefekt studija, i provincijal fra Karlo Marojević (1731–1811) predsjednik komisije.

²⁰ *Akta prov. K. Marojevića* (1782–1785) II, 388; *Akta prov. J. Loze* (1785–1788), 188. U aktima spomenutih provincijala ne navode se mjesta Dorotićevih studija u Italiji. Međutim s drugih strana znamo da je Dorotić učio u Ferari i Rimu.

²¹ Nijedan od Dorotićevih biografa iz franjevačkog reda (*Zlatović, Vicko Janović, Božithković, Gabro Cvitanović, Petrov*), a da i ne nabrajam druge pisce, nisu bili na čistu s pitanjem gdje je Dorotić u Italiji učio, kakav mu je bio život i rad kao profesora na talijanskim sveučilištima, zbog čega je promijenio više mjesta, što ga je potaklo da najposlije dođe u Mletke odakle se povratio u domovinu. O svemu tome i o mno-

S padom Mletačke Republike (1797) prestale su Dorotičeve borbe oko reformi filozofsko-teoloških disciplina u talijanskim učilištima. Otada započinje drugi period njegova života koji će biti ispunjen ne samo vrlo teškim brigama za dobro svoje zajednice nego i neprestanim radom u korist hrvatskog naroda.

Za prvog vladanja Austrije u Dalmaciji (1797–1805) Dorotić vrši dvije službe u provinciji: bio je kustod (1800–1803) i provincijal (1803–1806). Kako je Dalmacija požunskim mirom (26. XII 1805) pripala Francuzima, to je posljednja godina Dorotičeva provincijalstva prošla u žestokim sukobima s Vickom Dandolom, generalnim providurom u Dalmaciji. Da izbjegne očitoy smrti, pobježe najprije u Bosnu zatim iz Bosne seli u Slavoniju, vraća se zakratko u Dalmaciju, izdaje (12. V 1809) proglas protiv francuskih upravljača. Dandolo ucjenjuje njegovu glavu za 100 dukata. Dorotić, franjevac i narodni junak, ulazi s vojskom ponovo u Dalmaciju, predvodi pobunjenike, razoružava francuske posade, bježi i sklanja se u Hrvatsku videći da je Dalmacija mirom u Schönbrunn (14. X 1809) predana opet Francuzima. Od toga vremena do smrti u Sumartinu (4. IX 1837) veći dio života proživio je kao pobunjenik, diplomat i putnik u domovini (Zagreb, Dubrovnik, Korčula, Vis) i vani (Beč, Skadar, Krf, Malta).²²

3. – Dorotičev životni roman je tek djelomično u autobiografskoj kronici; *Kratko iskazanje jednoga događaja, u komu se naša godine 1813. redovnik f. Andrija Dorotić. Složeno od istoga u retke običajne kod naroda iliričkoga* ... U Beču 1815. Taj je pjesnički rad jedini hrvatski napis šta ga je izdao Dorotić, i to u samih 100 primjeraka; iako je taj rad ušao u hrv. književnost i u narod, ostao je neproučen i danas je gotovo sasvim zaboravljen.

Pjesnik Mate Ostojić pokušao je, u svoje vrijeme, rehabilitirati Dorotića izdajući njegovu pjesmu »Kratko iskazanje« s opširnim uvodom o životu i radu svoga domoroca. Ostojićev uvod umnogome je krnj i neispravan, osobito prije Dorotičeva odlaska u Italiju, u podacima o boravku u Italiji i u motivu zbog čega je morao doći u Mletke. Osim toga

gim vrlo zanimljivim momentima iz Dorotičeve burne prošlosti izvješćuje nepoznati vizitator (isp. *Relazione delle due Provincie francescane in Dalmazia*). Rkp. (vel. 29 × 21 cm, nepaginiran), čuva se u knjižici Male braće u Dubrovniku pod Kaznačičevim br. 895. Tko je pisac toga izvještaja o provinciji presv. Otkupitelja i o provinciji sv. Jeronima, da li je taj izvještaj od 16 stranica izvornik ili prijepis, nisam istraživao; prema grafijskim oznakama nagađam da je pisan rukom fratra »Gluhoga«, fra Inocenta Čulića. Izvještaj, sastavljen između 1806–1810, dao sam mikrofilmovati u svrhu detaljnog proučavanja.

²² O Dorotičevu revolucionarnom djelovanju pisali su hrv. povjesničari Ferdo Šišić (*Neke stranice iz novije naše historije /1797–1814/, Hrvatsko kolo, 5/1909, 213–215*), Grgo Novak (*Pokret za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom (1797–1814)*, Rad 269/1940, 11–27, 69–78; *Prošlost Dalmacije*, Zagreb 1944, 270–275), Stjepan Antoljak (*Roman života fra Andrije Dorotića*, Jutarnji list, 26/1937, 9041, 11–12; *Dalmatinsko pitanje kroz vjekove*, Zagreb 1944, 66–73, 122–125, 133–150). Kod njih je uglavnom navedena i literatura o Dorotiću na francuskom i talijanskom jeziku.

za razdoblje Dorotićeva javnog života ispušten je dobar dio materijala kojim se iz samostanskog arhiva u Sumartinu²³ Ostojić mogao obilno služiti.

Ostojićeva je zasluga što je pretiskao »Kratko iskazanje« i popularizirao ga u široj javnosti. Način kako je Ostojić izdao u svojoj redakciji Dorotićevu pjesmu ne zadovoljava zahtjeve tekstualne kritike. Petrov²⁴ je iznio, uz put, glavne zamjerke tom izdanju; posebno upozorava na ispuštanje predgovora i pogovora iz Dorotićeva izdanja bez čega se ne može dati pravi sud ni o povijesnoj ni o pjesničkoj vrijednosti »Kratkoga iskazanja«.

Ostojić²⁵ je pokušao doći do nekog zaključka o Dorotiću pjesniku. Taj se zaključak čini protivurječan, ali u biti je tačan: uz sve izvanjske ili tehničke nedostatke, u »Kratkome iskazanju« ima i određene umjetničke uspjelosti, npr.: plastičnost opisa, krepčina izraza, čist i slikovit narodni jezik. Nikola Šimić²⁶ upotpunjava Ostojića ističući Dorotićevu plastiku u nekim pojedinostima, kao što je slučaj u prizorima iz životinjskog svijeta: zeca, zmiје crnostriga i ptice volića. »U ime plastičnosti, vjernosti opisa i motriteljskog duha mogao bi mu ove opise koji mu drago današnji realist zaviditi.« Šimić u afektu dalje nadovezuje da se što slično našlo kod grčkih ili latinskih pjesnika, naši bi kritičari takve opise proglasili uzornima, a ovako za Dorotića ne zna nitko.

I Ostojić i Šimić mimoišli su jednu presudnu činjenicu u Dorotićevu pjesničkom radu, naime Kačićev utjecaj. Ostojić²⁷ napominje da je narodna tradicija sačuvala »Kratko iskazanje« sve do njegova djetinjstva, to potvrđuje primjerom neke bračke starice: ona čitavu Dorotićevu pjesmu »znade naizust kao očenaš«. Ostojić ne kaže koji je tome razlog. Petrov²⁸ na nj tek aludira napominjući da je i Dorotićeva pjesma poput Kačićevih pjesama ušla u narod. Kao folklornu umotvorinu držao ju je donekle i Miroslav Alačević unijevši je u djedovu zbirku narodnih pjesama (I–AZ). Nije samo zanimljivost događaja Dorotićeve stihove učinila popularnima, oni su postali omiljeli narodu i zbog onih pjesničkih osobina koje su starcu Milovanu pribavile slavu kakvu nikoji naš pisac nije postigao kod svojih čitalaca.

²³ Iako arhivalija o Dorotiću nisu bila katalogizirana u vrijeme kad je Ostojić spremio (1894) svoju raspravu, ipak ih je mogao lako pronaći među manjom arhivskom građom sam ili uz pomoć drugih u samostanu. Da je Ostojić radio samo na arhivskim izvorima sačuvanim u sumartinskom samostanu, danas se ne bi ponavljale neke netačnosti u pogledu Dorotićeve biografije. Budućem Dorotićevu biografu bit će olakšan rad: u *Kazalu* (str. 56–59) arhivskog materijala u Sumartinu ukratko je opisan svaki dokumenat od br. 44. do 76. (Theca III) koji se odnosi na Dorotića.

²⁴ *Nav. dj.*, 236, bilj. 26. Jedan dio Petrovljevih zamjerki slaže se sa zamjerkama što ih je fra Gabro Puratić iznio u pismu (31. I 1895) Ostojiću malo prije nego je njegova knjižica o Dorotiću ušla u tisak. Puratićevo pismo objelodanio je Ivan K. Ostojić (isp. *Fra Gabro i fra Andrija*, Jadranska vila, 5/1932, 12, 179–180).

²⁵ *Nav. dj.*, 4.

²⁶ *Nepoznat pjesnik*, Iskra, 1/1884, 21, 82–83.

²⁷ *Nav. dj.*, 3.

²⁸ *Nav. dj.*, 235.

Različito od Kačića Dorotić je prolazio svijetom u neprestanom vrenju; njemu nije trebalo dobivati građu preko drugoga niti je pronalaziti u tuđim zbivanjima: na sebi i u sebi doživio je plimu i oseku revolucionarnih vremena. »Kratko iskazanje« sadržava isječak iz Dorotićeva životnog romana. Događaj o kojemu se govori u 642 deseterca i 16 osmeraca odnosi se na boravak u Sumartinu; tu je pjesnik prognanik stigao iz Visa i od proljeća do jeseni (1813) bio sakriven u sumartinskom polju zvanom Vran-ratac, odatle je preko mora doplovio do podnožja Biokova i onda pobjegao u bosanske planine da se spremi za izgon Francuza i ulazak Austrijanaca u Dalmaciju.

Oko toga »jednoga događaja« Dorotić je nanizao nekoliko epizoda koje u stvari ne pojačavaju težinu njegove prognaničke sudbine, ali joj daju pjesničku atmosferu. Osim životne stvarnosti u stihovima ima i motiva s toplim daškom idilske poezije. Među njima ističu se opisi onih prizora iz Vran-raca što ih je naveo Šimić.²⁹ Takvi su i stihovi s opisom vran-ratačkog stana:

*Suhozidnu onde nadoh kuću
U pustoši među grmom vruću,
Kuća slična spili brez prozora,
Kroz prozor se u njoj vidi zora.*

*Oko kuće lizu zmiје ljute,
Zelembaći i lasice žute,
Pristupaju po noći i danu
Pak odlaze slobodno u stranu.*

Suosjećanja životinja s Dorotićevom sudbinom

*Kako znadu, tako se raduju
I nevolje moje sve žaluju. –*

potertavaju pjesnikov doživljaj o težini sedmogodišnjeg emigrantskog života uopće, posebno u prisilnom vran-ratačkom zatočenju.

Vrlo dugo pričanje zgoda i nezgoda u dodiru s prirodom Dorotić, na žalost, sasvim rijetko isprepleće s dijalozima. Tako se tek djelomice umanjuje monološka jednoličnost inače privlačljivog »iskazanja« o nizu intimnih doživljaja u samoći Vran-raca. Na taj način njegovi deseterački stihovi razlikuju se strukturom i učinkom na čitaoca od stihova Kačićevih, ali ima ih nekoliko i u maniru starca Milovana:

*Ali još ne bi zora zabilila
Ni danica lica pomolila,
Zaviknula s Biokove vila
I ovako meni govorila: –*

²⁹ Nav. dj., 82.

Osim neobičnih scena u pustinji Vran-raca na domaku mora Dorotić je iznio i jedan zanimljiv momenat s bijega preko biokovskih vrleti kad se mazga s njegovim stvarima stromoglavila u provaliju.

Ovo što se dogodilo pjesniku na Biokovu i ono što je doživio sam ili u društvu s različitim životinjama u vranratačkom stanu nešto podsjeća Vetranovčevu pjesmu »Remeta«. Kod dubrovačkog starog eremite mnogo je više idilskih elemenata³⁰ na otoku sv. Andrije i svi su povezani jednom osnovnom i centralnom idejom, dok je Dorotiću, bjeguncu ispred francuske osude, prisilni boravak u Vran-racu bio odskočna daska za izvanjsku i raznovrsnu akciju: gonjenje Francuza iz Dalmacije. Zato Dorotićevo »Kratko iskazanje« sadržava i nesumnjivo rodoljubno osjećanje i djelovanje svoga pisca. Osim toga, ono je u neku ruku samoobrana.³¹ Prema tome »Kratko iskazanje« treba uzeti kao svjedočanstvo pjesnikove političke akcije. Njegova umjetnička vrijednost, i pored pojedinih scena lirsko-idilskog karaktera, nema posebnih crta.

4. – To što je rečeno za »Kratko iskazanje« može se reći i za drugi Dorotićev pjesnički rad: *Pisma sloxena u Beču na 18. aprila 1815*. Tu nepoznatu pjesmu našao je (1917) u Zaostrogu Petrov³² ali je ona tek poslije 15 godina predana javnosti s Petrovljevim bilješkama i povijesno-književnim komentarom. Nije bilo teško dokazati da je to Dorotićeva pjesma iako na njezinu rukopisu nije označen autor. Kolacionirajući neke stihove sa stihovima u »Kratkom iskazanju«, Petrov³³ se ubrzo uvjerio da je isti duh i jednak način pjevanja u oba teksta i to je potvrdio s nekoliko primjera. Za potvrdu je naveo, osim sadržaja, i oblik pisma, ali Petrov, međutim, u obliku pisma kao da nije posve siguran u sve: »Ako me oko ne vara, a mislim da nije ...« Imao sam u rukama mnogo Dorotićevih rukopisa s autografom ili bez njega; uspoređujući ih s rukopisom »Pisme složene u Beču«, ³⁴ mogu reći da nema nikakvih razloga sumnji o Dorotićevu autorstvu.

³⁰ Isp. F. Švelec, *Mavro Vetranović*, Radovi Instituta JA U Zadru, 6–7/1960, 365–367.

³¹ Dorotićeva samoobrana osjeća se ne samo u stihovima nego i u proznome dijelu »Kratkoga iskazanja«: *Pridrazložje* (3–8) i *Zabiliženje* (37–47) vrlo su karakteristični za prosuđivanje Dorotićeva političkog određenja i revolucionarnog rada. Ostojić je počinio krupnu redaktorsku pogrešku kad ih je izbacio, pogotovu što je od 100 tiskanih komada »Kratkoga iskazanja« danas vrlo mali broj sačuvanih: u bibliotekama triju primorskih samostana, čak ni u sumartinskoj biblioteci, nisam našao ni jedan egzemplar!

³² Petrovljevu napomenu o Dorotićevoj pjesmi iznosim četrdesetak godina poslije nego je napisana napomena: »Pazi! Ovu sam pjesmu našao god. 1917. u franj. biblioteci u Zaostrogu prevrćući neke spise i knjige. Pjesma je s više razloga od *velike* vrijednosti, a držim da ju je spjevao sam fra Andrija Dorotić. Potom bi ova bila jedna dosad nepoznata njegova pjesma. Ja sam je kanio štampati, ali to dosad nijesam učinio, ali hoću, bude li zdravlja i zgode. Molim da se pjesma čuva, jer je – kako rekoh – od velike vrijednosti. Zaostrog, 18. VII 1920. *Fra Stanko Petrov*.« (Petrovljeva napomena s Dorotićevim autografom nalazi se u arhivu zaostroškog samostana).

³³ *Nav. dj.*, 236–237.

³⁴ Donosim fotokopiju prve strane Dorotićeva autografa; »Pismu složenu u Beču« objelodanio je čitavu S. Petrov (*nav. dj. i mj.*).

*Petrov*³⁵ je Dorotićevu »Pismu« analizirao uglavnom s povijesne strane. Drži je izvorom za poznavanje pjesnikova života. Ona utvrđuje da je Dorotić doživio pad Republike (12. V 1797), ulazak Francuza (13. V) u Mletke i svečanost »stabla slobode« na Markovu trgu (4. VI); ona je dokaz o Dorotićevu prvom revolucionarnom proglasu »Narode slavni«. Još nešto: iz »Pisme« se vidi da je njezin autor već god. 1797. stajao na hrvatskom državnompravnim stajalištu, a ne na austrijskom, osobito u vrijeme postanka »Pisme« (1815). Petrov je suponirao jednu novu činjenicu, koju, koliko mi je poznato, nitko nije prihvatio niti odbacio, naime, da je misao pridruženja Dalmacije s Hrvatskom i Ugarskom Dorotiću bila sugerirana od austrijskog poslanika u Mlecima Humburga.³⁶ Njegovo se ime spominje u 78. stihu:

Dorotiću tajno Humberg piše: –

U misli o pridruženju Humberg je još jače učvrstio Dorotića, ali je on i prije Humbergova savjeta stvarao plan o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. Da ga je Dorotić zamišljao na rodoljubnoj i demokratskoj osnovi, Petrov navodi stihove 95–104, a jedan od tih stihova (103) glasi:

Svi postati mogu plemeniti, –

»To je – zaključuje Petrov³⁷ – čisto demokratska misao: svaki Dalmatinac ima svoju kuću i svoj vrtao, nijedan nije bez imanja, zato svaki može da bude ravnopravan plemiću!«

Petrov je vidio da u Dorotićevoj »Pismi« ima Kačićevih elemenata. Čudnovato je da ih uopće mimoilazi, znajući za Petrovljevu ljubav prema starcu Milovanu.³⁸ To što u »Pismi« ima više Kačićevih elemenata nego u »Kratkom iskazanju« razumljivo je kad znamo da je sadržaj »Pisme« na neki način epskog karaktera, a sadržaj »Kratkog iskazanja« više lirski doživljaj. Nije bilo teško napisati 170 deseteračkih stihova onome koji je čitao Kačićevu pjesmaricu od mladih dana i usisao iz nje ne samo nesavladivu snagu u borbi s jakim protivnikom nego i poprimio pjesničko–stilska svojstva i pokušao da preko njih iskaže, makar i ukratko, sve ono što ga je u životu najdublje potresalo i najteže ranjavallo. Dorotić se vrlo malo udaljuje od Kačićeve stilske ustaljenosti. Uzbud-

³⁵ *Nav. dj.* 238–240.

³⁶ Ako one riječi što ih je Herr von Homburg iz Mletaka pisao (3. VI 1797) austrijskom ministru vanjskih posala barunu Thugutu: »Čini se da su naročito Dalmatinci odlučni da se otrgnu od nove mletačke vlade, a znadem s pouzdane strane da vruće žele da se podvrgnu Njegovu Veličanstvu...« (isp. S. Antoljak, *Dalmacija i Venecija na preleminarima u Leobenu i na miru u Campo-Formiju*, Zagreb 1936, 38–39) dovedemo u vezu sa stihovima 76–116 u Dorotićevoj »Pismi«, onda možemo predmijevati da su se odnosile na Dorotića.

³⁷ *Nav. dj.*, 239–240.

³⁸ Čini se da je Petrovu bila glavna misao prikazati pravi Dorotićev stav prema Austriji: Dorotić je htio sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Ugarskom pod Franjom I kao »ugarsko-hrvatskim kraljem«, a ne kao Austrijancem.

ljive događaje, kojima je pjesnik bio glavni faktor, nalazimo izražene dijaloškim oblikom kao u nekim pjesmama RU s tom razlikom što je nape-
tost radnje kod Kačića ponekad dobila pravu i toplu pjesničku konkre-
tizaciju (npr. »Pisma od kralja Vladimira«³⁹), dok je kod Dorotića
samo nizanje događaja za događajem.

Dorotićeva »Pisma« sastoji se od dijaloga u kojemu učestvuju tri part-
nera (pjesnik, Humburg i car Franjo I). Time je pojačana privlačivost
činjenica i umanjena jednoličnost stihova. U početnom dijelu Dorotić
determinira vrijeme radnje na način koji se ničim ne razlikuje ni od
Kačića ni od drugih narod. pjesama, samo je u posljednja dva stiha prve
strofe zaboravio naznačiti tačan mjesec i dan, a to nije mali propust u
ovome tako značajnom povijesnom datumu:

*Na hiljadu i sedam stotina
Devedeset i sedam godina
Vedro se je nebo rastvorilo
Nad vodenim gradom od Mletaka.*

Sliku otvorenja neba Dorotić je odnekuda preuzeo i prenio na Mletke.
Pojavu strijele o kojoj govori druga strofa:

*Iz neba je doletila strila
Na kojoj je upisana bila
Smrtna žalost i nesrića svaka
Koje prišle jesu svrh Mletaka. –*

Dorotić je pomiješao s pojavom pisma. Prve dvije riječi u stihu treće
strofe:

Gleda strilu Dorotić Andrija, –

kako je upozorio Petrov,⁴⁰ glasile su najprije:

Pismo štije Dorotić Andrija, –

Zaboravivši na tu promjenu, dalje pjesnik nastavlja o čitanju pisma, a
ne o gledanju strijele:

*Štije pismo i suze proliva
Pak ovako sam sebe doziva.*

Dorotićev lapsus calami ili svjesni ispravak ne mijenja sadržaj. U nje-
govu povijesnost utisnut je pjesnikov subjektivni pečat. Kroz intonaciju
Kačićevih uzdisanja nad propašću Carigrada (»Slidi pisma druga od Ca-

³⁹ RU, 154–157.

⁴⁰ Nav. dj., 232. Treba istaknuti Petrovljevo upozorenje razlika »Pisme« u tekstu
i na marginama kao i vjernost u redigiranju Dorotićeva izvornika.

rigrada«)⁴¹ odzvanjaju Dorotićevi plačni deseterci o nesreći što je snašla Mletke ulaskom Francuza u grad:

*Ah, moj Bože, čuda velikoga
Od ovoga grada nesrićnoga!
U kom biše svako veličanstvo,
Ev' izgubi čisto divičanstvo!*

*Sva veselja i sve ugodnosti,
Koje puku davaju radosti,
Evo su se u čas prominule
I na žalost sva srca ganule!*

*Ne čuju se više zvona sveta,
Nit se prosto po mejanam šeta!
Kuće božje jesu zatvorene!
Jakobinske lože rastvorene!*

U trima slijedećim strofama napuštena je atmosfera kojom je u Kačićevoj maniri započet plačni dijalog. Sav opsjednut mržnjom na Mlečane, Francuze i njihove ideje, Dorotić kratko opisuje događaje kojima je bio očevidac u Mlecima. Time je uglavnom objašnjeno Dorotićevo držanje prema svemu onome što su Mlečani i Francuzi učinili u Dalmaciji u bilo kojem pogledu. Prema tome njegova »Pisma« ima autentično značenje koliko za događaje u padu Mletačke Republike, toliko i za Dorotićevo agitiranje da se Dalmacija pridruži zemljama cara Franje I na način već prije spomenut.

Dorotić se ne može sasvim oteti Kačićevu utjecaju: kad je za to najmanja prilika, najednom se pojave stihovi koji se čine kao preuzeti iz RU:

*Ovako je u njem govorio,
Priklonito njega jest molio:
»Svitla kruno, kralju od junaka,
Pošlji svoji hiljadu momaka*

*Da pod krunu Ugričića sjajnu
Primi moju domovinu slavnu,
Pod pravice rvatskog naroda
Buduć oni plemenita roda.«*

A to se još jednom ponovilo, i opet u dijaloškoj formi, kad je Franjo I odgovorio na Dorotićevu molbu izraženu u pismu:

*Buduć Cesar riči razumio
I u pismu svaka razumio
Od mila je suzam oborio
Pak ovako Andri govorio. –*

⁴¹ RU, 354–355.

Sastavljajući u Beču (1815) »Pismu«, Dorotić je nevjerojatnije po sjećanju na Kačićevu »Pismu drugu od Carigrada« postavio Mletke u sličnu situaciju u kakvu je starac Milovan smjestio Carigrad kad je bio osvojen od Turaka (1453). Atmosferu pada Carigrada Dorotić nije htio do kraja prenijeti na pad Mletaka, ali iz nekoliko njegovih stihova osjećamo, iako za tim primarno nije težio, da je navedena pjesma iz RU stajala kao prototip jednoga dijela Dorotićeve »Pisme složene u Beču na 18. aprila 1815«.

5. – Dorotić se u »Pismi«, vidjeli smo, uzgredno dotiče pada Mletačke Republike i djelovanja Francuza. Onaj koji je svojim očima gledao katastrofu Serenissime, ulazak Francuza, uvođenje njihova demokratskog režima i promatrao svečanost »stabla slobode« u Mlecima ne može biti zadovoljan ako tek usput o svemu tome progovori u pet-šest strofa. Događaj kakav je bio god. 1797, kad je Napoleon srušio Republiku sv. Marka i time preokrenuo tijek povijesti, zarezao se u svaku žilicu Dorotićeve svijesti i pamćenja. Iz samostanskih zidina, gdje ga nije mogla slomiti dugogodišnja borba za reformu talijanskih učilišta, s padom Mletačke Republike Dorotić je bio uvaljen u vir političkog života. Poslije nego je u mletačkom samostanu San Francesco della Vigna napisao pobunjeničko *Proглаšenje narodu dalmatinskomu*,⁴² njegova revolucionarna akcija s duhovno-redovničkog terena prenosi se na novo bojište. Tu će se Dorotić oprijeti mnogo žešćem protivniku negoli su bili talijanski fratri. I nije ništa neobično što će jednom »brat Dalmatin« per longum et latum u desetercima iznijeti različite zgode o propasti Mletaka, iskaltiti bijes na talijanske i domaće jakobince i zagovarati da Austrijanci zagospodare Dalmacijom u duhu hrvatske državnopravnosti.

To je učinjeno u dugoj pjesmi pod natpisom: *Pisma upravljena svim Dalmatinom (u) vrime razasnuća Republike Mletačke na 12. mada 1797, kada tijaju u Dalmaciju Francuzi poći i porobiti i svoga prokletoga nuka napuniti, složena i učinjena od istog brata Dalmatina*. Pjesma je sačuvana u prijepisu Ante Alačevića pod br. 161. (1–AZ). Odakle je prepisana, ne znamo. Unuk Miroslav naknadno je umetnuo ispred početka pjesme bilješku: *štampana*. Od njega potječe na svršetku pjesme i napomena o autoru: *Mislim od Dorotića fratra*. Koliko mi je poznato, pjesma nije nikad objavljena; nisam se nigdje namjerio na kakvu aluziju o njoj. U pogledu njezina autora Miroslav nije posve siguran. Iz dalje analize

⁴² Zadugo je bilo među hrv. povjesničarima različitih mišljenja tko je zapravo pisac »Proглаšenja narodu dalmatinskomu«. Konačno je tome učinjen kraj objelodanivanjem pisma što ga je mletački fratar P. Joakim da Chiari pisao (12. XII 1797) Dorotiću (isp. G. Cvitanović, *Jedan prilog biografiji o, fra Andrije Dorotića*, Nova revija, 5/1926, 3–4, 487–488). Iz pisma je očito da je »Proглаšenje« napisao Dorotić u Mlecima, samo se iz njega ne vidi kada je bilo tiskano. Na egzemplaru u makarskom arhivu (vel. 27×21 cm) s lijeve strane u dnu piše crnilom: *U Mlezim na 2 Giugna 1797*. U sumartinskom arhivu (Dorotićeva ostavština, Theca III, br. 48) sačuvan je egzemplar »Proглаšenja« na kojemu je zabilježeno: *30 Junij 1797*. Ni jedan ni drugi datum ne potječe od Dorotića.

vidjet ćemo razloge koji će biti u prilog Mirosavljevoj hipotezi, ali i poslije toga ostaje otvoreno pitanje da li je uistinu Dorotić bio onaj »brat Dalmatin« koji je složio »Pismu upravljenu svim Dalmatinom ...«

Osnovna misao »Pisme upravljene svim Dalmatinom« suglasna je u potpunosti s Dorotićevim društveno-ideološkim uvjerenjem i s njegovom političkom djelatnošću. U njoj je rezimiran prvi proglas koji započinje: *Narode slavni!* U proglasu čak ima stavaka s kojima se gotovo podudaraju neki stihovi »Pisme«. Osim toga iz nje prosijeva jednaka mržnja na Francuze i njihove privrženike kao i iz proglasa, isto tako i antimletačka propaganda. Velika zabrinutost za narodno i moralno dobro lajtmotiv je obaja sastavaka.

Ta svojstva koja potiču i snaže mišljenje da je Dorotić autor »Pisme« ne potvrđuju u većoj mjeri izvanjski razlozi. Građa stihova znatno se razlikuje od građe u dosadašnjim dvjema Dorotićevim pjesmama. U tim pjesmama većim dijelom sačuvana je ritmička cjelina iako tu i tamo ima nepravilnih stihova s lošim rimama. Međutim, »Pisma upravljena svim Dalmatinom« i tematski i formalno je neizjednačena: sadržaj, inače vrlo aktuelan, nagomilan je povijesno tačnim pojedinostima, ali bez dublje povezanosti. To je suhoparno nizanje, bolje reći kritiziranje francuskih pobunjenika iz god. 1797. i njihovih prevratničkih djela. Nepoštedeno se napadaju privrženici francuskih slobodarskih ideja. Posebno je uperena oštrica na domaće jakobince, a njih je bilo posvuda u Dalmaciji na različitim položajima, čak i među samim svećenicima, npr. u Splitu,⁴³ izrijeком je spomenuto ime jednoga od takvih:

*To su braća sve od tvojih sela,
Navlastito pop Stude⁴⁴ iz Kaštela, —*

⁴³ Nada Beritić našla je u Državnom arhivu u Mlecima svežanj dokumenata o sudskom procesu koji se god. 1793. vodio u Splitu protiv mletačkog pukovnika Jurja Matutinovića i njegovih revolucionarnih istomišljenika. Prema izjavi svjedoka na procesu i dva splitska svećenika pristajala su uz ideje francuskih jakobinaca: don Josip Sinovčić i Antun Tokić, kanonik i profesor filozofije u sjemeništu. Navedenoj dvojici Matutinovićevih agitatora treba pridružiti i don Ignacija Bakotića, župnika Kaštel-Gomilica; on je autor nekih pjesama u pohvalu pukovnika Matutinovića (isp. N. Beritić, *Matutinovićev proces u Splitu 1793. godine*, Anal. Histo. instituta u Dubrovniku, 4-5/1956, 574-578). Napomenimo da se sa splitskim procesom je dva može upoređivati proces koji se godinu dana kasnije vodio za više mjeseci (1794) u Beču protiv revolucionara Ignjata Martinovića (1755-1795) i drugih ugarsko-hrvatskih jakobinaca. Između ostalog antifeudalnog propagandističkog materijala Martinović je napisao i hrvatsku revolucionarnu pjesmu od 40 strofa po 4 osmeračka stiha koja počinje:

*Zakaj išli bi Horvati
Prot Francuzu vojevati.*

Pjesma izvješena u Zagrebu (1794) na drvu slobode bila je jedna od glavnih tačaka istrage protiv Martinovića, osnivača tajnog republikanskog društva, i šestorice kolo-vođa bečkih zavjerenika (isp. Vaso Bogdanov, *Hrvatska revolucionarna pjesma iz godine 1794. i učešće Hrvata i Srba u zavjeri Martinovićevih jakobinaca*, Starine, 46/1956, 331-488).

Stude je ovako portretiran:

*U čifutskom getu pripovida.
Dobar zakon njiov da je ispovida.*

*On s Francuzim šeta se po gradu,
Redovništvo ostavlja na tragu.*

Iako je poslije povratka iz Mletaka početkom lipnja god. 1797.⁴⁵ Dorotić kraće vrijeme boravio u Splitu i Trogiru, ipak je mogao sam ili preko drugoga upoznati vladanje francuskih pristaša, osobito u crkvenim krugovima, pa je neke iz tih krugova direktno žigosao. Međutim, udarna tačka prvoga dijela pjesme nisu dalmatinski jakobinci, već francuski. I kad ih je pjesnik jednom imao na nišanu, sa svih strana udara na njih najizostrenijim strelicama. To čini iznoseći nadugo različite učinke francuske revolucije. Da se njegove optužbe ne bi shvatile kao neistinite ili pretjerane, poziva se, poput Kačića, na povijesna svjedočanstva:

*Kažem pravo štogod više mogu,
Ali desetu iskazati ne mogu.
Sumljit ćete od moje davorije,
Talijske štijte istorije.*

Pjesnikovo antimletačko raspoloženje sačinjava drugi dio pjesme. Taj dio započinje:

*Još promisli, dragi brate i znanče,
U Dalmaciji što će vam Lacmanče, –*

i onda se, opet nadugo, slično kao u prvome dijelu, nižu gravamina protiv Mlečana. U njima ima nešto što zaslužuje našu pažnju, a to je onaj demokratski osjećaj koji se očituje i sastoji u vrlo oštroj kritici pljačkaškog sistema mletačke vladavine. Pjesnik govori »svim Dalmatinom«:

*Sviју zloća Mlečani uzrok biše
I vas lude do jučer globiše.*

⁴⁴ Pokušao sam doznati tko je bio taj kaštelanski svećenik Stude, međutim, nisam uspio. Osim Bakotića i Stude, francuskih simpatizera, bilo je u Kaštelima i svećenika koji su radili protiv francuskih vlasti, takav je npr. don Mihovil Jurjetinović Ivakić, prevodilac (1794) jednoga dijela Svetoga pisma staroga zavjeta i pisac (1815) »Popivke«, duge deseteračke pjesme o ruskome caru Aleksandru I, pobjedniku nad Francuzima (isp. D. Berić, *Sitni prilozī, Dva prezimena Mihovila Ivakića iz Kaštel-Štafilica*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 24/1953, 301–303).

⁴⁵ Petrov je, čini se, najbolje riješio pitanje Dorotićeve kronologije od povratka iz Mletaka u Dalmaciju (Split) do polaska u Beč. Za razliku od Zlatovića (*nav. dj.*, 323) koji drži da se Dorotić povratio u Dalmaciju na početku svibnja (1797), Petrov dokazuje da je to bilo dosta kasnije: fra Andrija je svojim očima gledao svečanost »stabla slobode« na Markovu trgu 4. lipnja. Tek između 5. i 12. lipnja nalazimo Dorotića u Splitu. Koliko je ostao u Splitu, Trogiru i Šibeniku, Petrov ne ispituje, ali pretpostavlja da nije pošao u Beč prije 24. lipnja (*nav. dj.*, 238, 240). Vrijeme od dvadesetak dana bilo je dovoljno da Dorotić upozna profrancusku situaciju među klerom i građanstvom u Splitu i okolici.

Za iskorišćavanje dalmatinskih podložnika jednako su krivi i mletački upravljači i naši domaći ljudi, izvršioci tuđinske vlasti:

*Generali još i providuri,
Tad ajdući, dočas banduri,
Koluneli i mladi serdari –
Vavik u nji biše puni ambari.*

Na poseban način izrečena je pjesnikova osuda mletačke krivnje za stradanja više tisuća dalmatinskih vojnika u vrijeme pred pad Mletačke Republike:

*Stoga osta tužna Dalmacija
Jer Rvate proždri Italija,
Koji umri blizu pet iljada
Od zle arije, bolesti i glada.*

*Što ne umri od bolesti nemile,
Slušaj što se od nji dogodilo:
Jedne među na nave i galije,
Druge šalju dolje u Italiju.*

U Veroni, pobivši Francuze, hrvatski vojnici bijahu izdani od Lacmana i predani Francuzima: časnike su zadržali zarobljene, vojnike internirale u Francusku:

*Soldate šalju priko France
Među one nemile pogance.
More ih gladom nit im daju vina.
Ah, što se radi od jadni Dalmatina!*

Sudbonosnim danima prije mletačke propasti i samoj propasti bio je svjedok Dorotić, pa nam je razumljivo njegovo prikazivanje posljednjeg razvoja svih događaja koji su pokopali oligarhijsku vladavinu. Pod prijetnjom mletačkih jakobinaca dužd Lodoviko Manin otpustio je dalmatinske vojnike svojim kućama; to je bio početak svršetka Republike:

*Dalmatini kada svi odoše,
Francuze odmah u Mletke dovedoše.
Na Markovu vode ih čaršiju
Ter im nose vino i rakiju.*

Dalje slijedi detaljni opis postavljanja tzv. stabla slobode:

*Nasrid pjace cablo murve sade
Oko nje mloge sloge grade...–*

i svega ceremonijala te svečanosti, kako nam je poznat iz mletačke povijesti.

Pjesnikova mržnja na francuske jakobince i njihove pristaše, nove glavare Mletaka, inspirirala je jednu strosu ublaženom intonacijom:

*Kamo blago od trinest vikova
Prineseno od mlogi gradova?
Kamo arsenal od sto miljona?
Pun brodova biše i kanona.*

Nije to jedini slučaj u ovoj pjesmi očitog ugledanja na Kačićeve stihove o propasti Carigrada. Poznato je da je Milovan bio ponekad ironičan; ironija podjarila je nekoliko Dorotićevih stihova, npr.:

*Di će osinj komu nauditi,
Di ti ono cablo uroditi!*

*Što će činiti s tilom brez duše,
Što l' s divojkom koja nema ruva?*

Pjesnik ne žali za mletačkom katastrofom, on samo konstatira s dva stiha njezine uzroke:

*Mleci umriše, padoše u tmine
Od starosti i od opaćine. –*

Time je izraženo antimletačko raspoloženje autora i njegovo zadovoljstvo nad skončanjem lava sv. Marka:

Koji se više povratiti neće.

»Pisma upravljena svim Dalmatinom« završuje se porukom Dalmatinima da razviju barjak sv. Stjepana, simbol ugarsko-hrvatskog kraljevstva.

U analizi spomenute pjesme nalazimo prošireno izdanje Dorotićeva proglasa »narodu dalmatinskomu«. To još ne može biti dovoljan dokaz da je isti autor i proglasa i pjesme. Ako uzmemo propagandistički karakter pjesme, osobito dobro poznavanje svih događaja prije pada i u padu Mletačke Republike, onda bi nas to moglo navesti na zaključak da je Dorotić bio onaj »brat Dalmatin« koji je svoju dugu pjesmu upravio »svim Dalmatinom«. Možda su te dvije činjenice potakle Miroslava Alačevića na pomisao o Dorotiću kao piscu »Pisma upravljene svim Dalmatinom«. Gledamo li formalnu stranu stihova, npr. njihovu nepravilnost i k tome osobitost nekih pojedinih riječi, s pravom možemo sumnjati u Miroslavljev navod. Dorotić mnogo bolje pjeva nego »brat Dalmatin«, koliko dakle prepisivač nije kriv za sve propuste u verifikaciji. Međutim, dok se ne pronađe povijesna potvrda o nekom drugom pjesniku, pravom autoru »Pisma upravljene svim Dalmatinom«, ostajemo na mišljenju Miroslava Alačevića da ju je napisao Dorotić.

Spomenuti Alačević napominje bez suzdržljivosti da je »Pismi od Mletaka« u djedovoj zbirci (1–AZ) pod br. 162. autor Dorotić. Uz njega sada ne može pristati kao što je bilo – makar privremeno – u prvom slučaju. Zanimljivo je istaknuti da je varijantu te iste pjesme Dujam Srećko Karaman⁴⁶ našao u jednom splitskom rukopisu i objelodanio je pod natpisom »Propast vlade mletačke«. Karamanova verzija za nekoliko stihova duža je od Alačevićeve. Stihovi o padu Mletačke Republike svojom plačnom intonacijom najbliži su Kačićevim stihovima u »Pismi drugoj od Carigrada.« Mržnja na Francuze javlja se i u pjesmi »Propast vlade mletačke« kao i u Dorotićevim pjesmama, ali u blažem osjećanju. Pjesma je neke vrste sentimentalna osuda aristokratskog režima koji je mletačku vladavinu povijesnom nuždom doveo do rasula. Sudbina Mletaka izazvala je u pjesniku duboku emociju, slično kao i sudbina Carigrada u Kačića. Idući njegovim tragom pisac ukratko rezimira nekadašnju moć i ljepotu duždeve prijestolnice:

*Kamo sada tvoji senatori?
Kamo li ti mudri inkvizituri?*

*Kamo li ti magistrati lipi,
Oficijali, Rvati lipi veliki?*

U »Pismi upravljenoj svim Dalmatinom« samo jedna strofa (već citirana) izražava bol nad izgubljenim blagom, a u »Pismi od Mletaka« to je glavni motiv. Uza svu djelomičnu sadržajnu koordiniranost između obiju pjesama autori su im po svoj prilici različiti. Unutrašnji razlozi prije navedeni to dovoljno potkrepljuju, ali i razlozi izvanjski. Karaman upućuje na splitsku provenijenciju. U tijeku raspravljanja vidjet ćemo da je »Pismu od Mletaka« u 1–AZ (možda i »Pismu upravljenoj svim Dalmatinom«) spjevao najvjerojatnije onaj pjesnik kojega su zbog prisvojenja Kačićeva pjesničkog imena zamjenjivali s Dorotićem.

6. – Pitanje Dorotića kao autora pjesme »Uzdasi i plač starca Milovana vrh rasuća solinskoga« nije riješeno ni Berićevom posebnom studijom. Rezimirajući dosadašnje rezultate proučavanja tko je taj starac Milovan što je proplakao nad propašću Solina i jadikovao s Dalmacijom u dani-
ma pada Mletačke Republike, Berić⁴⁷ je došao do definitivnog zaključka da je to bio fra Andrija Dorotić. »U to vrijeme«, piše on, »nemamo nijednog drugog redovnika, koji bi se po ugledu na Kačića bavio poezijom.« Dorotić je u nizu Kačićevih imitatora jedan od posljednjih koji je u svojim nekim pjesmama sebe nazivao Kačićevim epitetom »redovnik starac Milovane«.

Mnogo prije Berića Kasandrić⁴⁸ je želio ući u trag piscu triju pjesničkih rukopisa u knjižnici Male braće u Dubrovniku. Za rukopis pod br.

⁴⁶ *Marjanska vila*, Split 1899, 117–120, 182.

⁴⁷ *Andrija Dorotić i njegove pjesme*, nav. mj., 473.

⁴⁸ Kačićev »Razgovor ugodni« u drugoj polovini XVIII vijeka, Glasnik Matice dalmatinske, 3/1903–04, 2, 120–122.

338 (*Plać i tužbeno uzdisanje starca Milovana vr rasuća Solina i novo-ga izroda splitskoga*) nagađa da potječe od nekoga prepisivača drugog ili trećeg decenija XIX st. O rukopisima pod br. 400 (*Tužbeno prigovaranje starca Milovana z' Dalmacijom u vrim(e) mletačkoga propadnutja*) i pod br. 420 (*Tužbeno prikazanje, i prigovaranje starca Milovana Dalmacijom rač(a)gljenom u vrime propadnutja Mletačke Republike 1797*) Kasandrić u pogledu prepisivača, odnosno datuma prepisivanja, ne kaže ništa, ali je uočio da između jednoga i drugog rukopisa nema sadržajne razlike: to je u stvari jedna ista pjesma. Njoj je slična pjesma u Karamanovoj zbirci (*»Propast vlade mletačke«*). Na kraju Kasandrić drži uvjerljivim svoje nagađanje da je sve tri pjesme, bolje rečeno dvije pjesme u dubrovačkom rukopisu napisao neki franjevac, Milovanov imitator »kojemu se nije činilo nepristojno ni nečedno prihvatiti i sam Kačićev pjesnički pridjev«.

S Kasandrićevim nagađanjem o franjevcu kao autoru pjesme »Uzdasi i plać starca Milovana« jednim dijelom suglasan je i Ljubo Karaman.⁴⁹ Bazirajući svoje mišljenje na karakterističnim dijelovima sadržaja, Kasandrić drži da bi neki svjetovni svećenik ili fratar iz unutrašnjosti Dalmacije imao biti pisac pjesme. Njegovo mišljenje pomaže da pjesmu o uzdasima i plaću starca Milovana nad rasulom Solina približimo pravome izvoru. Njezina autora treba najprije tražiti među klerom splitske biskupije.

Našavši *Berić*⁵⁰ da se neke misli teksta »Uzdasi i plać starca Milovana« podudaraju s mislima teksta »Tužbeno prikazanje i prigovaranje starca Milovana« nije ništa rekao novo da je »redovnik starac Milovane« autor i jedne i druge pjesme, jer je, kako i sam *Berić* priznaje, *Kasandrić*⁵¹ već prije upozorio na to. Međutim, da taj redovnik starac Milovan nije nitko drugi nego fra Andrija Dorotić, uistinu je vrlo teško dokazati i uz pomoć analognog teksta kao što je »Pisma složena u Beču na 18. aprila 1815«, kojoj je – vidjeli smo – *Petrov*⁵² utvrdio Dorotićevu provenijenciju. *Berić*⁵³ citira nekoliko strofa iz »Tužbenog prikazanja i prigovaranja starca Milovana« gdje se imenom spominje Dorotić i opisuje njegova misija kod cara Franje I slično kao i u »Pismi složenoj u Beču«, njegov je zaključak: »Sigurno to ne bi nitko drugi pjevao, a mi detalji nisu bili nikom drugom poznati, već jedino fra Andrija Dorotić, koji je, kao što vidimo, prekrpio sve anonimnošću.«

Ako istraživanje uputimo onim kolosijekom što ga je, makar u konturama, označio Ljubo Karaman,⁵⁴ dolazimo do protivnog zaključka. U tekstu Krste Stošića⁵⁵ »Uzdasi i plać starca Milovana«, ima i podnatpis: *Pisan pivana godišća gospodinova 1790*. A upravo tada Dorotić se nala-

⁴⁹ *Uzdasi i plać starca Milovana vrh rasuća solinskog i izroda splitskog godine Gospodinove 1790*, Novo doba, 23/1940, 307, 5–6.

⁵⁰ *Andrija Dorotić i njegove pjesme*, nav. mj. 469.

⁵¹ *Nav. dj.*, 121.

⁵² *Nav. dj.*, 235–237.

⁵³ *Andrija Dorotić i njegove pjesme*, nav. mj., 471–472.

⁵⁴ *Nav. dj.*, 5.

⁵⁵ *Isp. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 49/1926–27 (II prilog), 1–10.

zio u Italiji gdje je i prije i poslije toga datuma dugi vremenski period stalno boravio (Ferara, Orvieto, Rim, Peruda, Mleci). Njegove preokupacije bile su usmjerene u drugome pravcu, kako je već rečeno. Živeći preko desetak godina u tuđini, Dorotiću je i fizički i psihički bilo onemogućeno uživljavati se u prošlost Solina i sadašnjost Splita, ništa ga posebno nije vezivalo ni s prošlošću ni sadašnjošću jednog ili drugog grada. Nove splitske prilike prije sloma mletačke vlasti u Dalmaciji tako su potanko konkretizirane u stihovima da je to mogao učiniti samo Splićanin ili onaj koji je u Splitu stanovao duže vremena. Ekslamativni stih:

*Di si, Splita, od Hrvati glavo?*⁵⁶ —

mogao je izaći ispod pera jednoga Splićanina, aktivnog rodoljuba, koji je bio očevicac opasnosti od novoga pokoljenja prekomorskih došljaka.

Takav splitski rodoljub bio je kanonik *Pavao Kovačić* (2. VII 1752–30. III 1822).⁵⁷ Kovačićeva značajna posrednička uloga u danima bezvlasta u Splitu poslije pada Mletačke Republike svjedoči o njegovu društveno-moralnom utjecaju na život svojih sugrađana. Kad su se splitski Varošani spremali prije ubojstva (15. VI 1797) pukovnika Jurja Antuna Matutinovića navaliti na pristaše Matutinovićeve demokratskih ideja, među drugim pomiriteljima razbješnjene mase našao se i kanonik Kovačić.⁵⁸ Tri dana kasnije razjareni splitski puk bio bi ubio Matu Šimunića i don Grgu Galu da ga Kovačić nije odvratio od krvoprolića.⁵⁹ Nije ništa manji Kovačićev utjecaj ni u političkom životu Splićana. Među drugima i on prisustvuje na općoj narodnoj skupštini u Splitu poslije neposrednog Matutinovićeve ubojstva. Na toj skupštini, osim dvojice drugih kanonika, govorio je i Kovačić. Djelovanjem govora trojice kanonika Splićani su jednodušno zaključili predanje Splita pod austrijsku vlast.⁶⁰

Tako smo, dakle, otkrili Kovačićevu političku orijentaciju. Njegovo zauzimanje da Dalmacija dođe pod austrijsku vlast podudara se s Dorotićevim tadašnjim akcijama u Splitu i u okolici. Na istoj liniji našli su se brački franjevac i splitski kanonik. Spojila ih je zajednička mržnja na Mlečane i Francuze u strahu od uvođenja novoga demokratskog režima.

⁵⁶ Isp. F. Bulić, *Dolazak Hrvata i pohrvaćivanje Dalmacije*, Sveslavenski zbornik, Zagreb 1930, 5.

⁵⁷ Za podatke o datumu Kovačićeve rođenja i smrti zahvalan sam Eti Zelić-Bučan. Ona ih je, na moju molbu, prepisala iz splitskih matica krštenih i umrlih (Historijski arhiv u Splitu).

⁵⁸ Isp. G. Cattalinich, *Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopo La caduta della repubblica veneta*, Spalato 1841, 40–41.

⁵⁹ Isp. *Le sciagure della Dalmazia nell' anno 1797* (Al Elisa, poemetto di Nicolo Ivellio), Spalato 1883, 10–11.

⁶⁰ Isp. A. Michieli Vitturi, *Storia delle cose successe in Dalmazia della dissoluzione del veneto governo aristocratico fino all' ingresso delle armi di S. M. Francesco II*, Spalato 1883, 36; G. Novak, *nav. dj.*, 20–21.

Kovačić, »prete illirico«,⁶¹ pripada onoj grupi narodnih ljudi u Dalmaciji koji će, kaže Grgo Novak,⁶² svjesni da su njihovi pređi nekoć bili u zajednici s Hrvatskom i Ugarskom, »usmjeriti svoje nastojanje na to da se Dalmacija združi s Hrvatskom i Ugarskom, i da tako dođe pod žezlo Habsburgovaca«, vođa feudalne Evrope protiv francuske demokracije.

Da je Kovačić do svršetka prve austrijske vladavine (1797–1805) ostao na austrofilskoj liniji, vidimo iz zbirke duhovnih pjesama *Hymnomodion*.⁶³ Posvećujući zbirku grofu Petru Göesu, Kovačić obasipa velikim pohvalama toga dalmatinskog guvernera: pučani ga zovu ocem, siromasi utjehom, gospoda časću, vojnici dikom, crkvenjaci kršćanskim uzorom. Ne samo to, u »čemerni dan« kad je Göes morao napustiti Dalmaciju (1804) Kovačićeva vila plače nad njegovim odlaskom:

*K Beču ki je plemeniti
Grad cesara velikoga,
U kom sidi glasoviti
Franjo drugi imena ovoga.*

Za rođendan »cesara velikog« Kovačić je napisao dugu pohvalnu »pisan« kojoj prva strofa ovako uznosito glasi:

*Dalmatinsku pokrajinu
Jur prosinu slavno zora
Koja nami sriću obilnu
Diku, radost nosi ozgora.⁶⁴*

Kako je Kovačić dočekao i proživio francusku okupaciju, nemamo, zasada,⁶⁵ nikakvih podataka; no ipak imamo dvije pjesme koje govore o mržnji nekog Splitsanina svećenika na jakobince. U prvoj s talijanskim

⁶¹ U zapisnicima sjednica kaptolskog zbora u Splitu (koji se čuvaju u riznici splitskog kaptola) Kovačić je svome potpisu obično dodavao oznaku o nacionalnoj pripadnosti: *hrvatski svećenik* (prete illirico).

⁶² *Prošlost Dalmacije II*, Zagreb 1944, 271.

⁶³ Zbirka (vel. 24×19,5 cm, paginacija: 64 str., – knjižnica Male braće u Dubrovniku) ima potpuni natpis: *Hymnomodion aliti skupljenje pisama crkveni, koje se mogu pivati na dneve svetih obranitelja od svih gradova dalmatinskoga kraljestva u dil virno prinesene od latinskoga u jezik slovinski, u dil složene od prislavnoga Gosp^{na} Don Pavla Kovačića naučitelja u obadva zakona kanonika prvostolne crkve od Splita, u Splitu 1. setembra 1804*. Slijedeći Ivana Augustina Kaznačića (*Catalogo della biblioteca del P. Innocenzo Ciulich detto P. Sordo nella libreria de pp. Francescani di Ragusa*, Zara 1960, 137, 144, br. 379, 475) Ljubić je (nav. dj., 423) donio pogrešan i nepotpun natpis zbirke.

⁶⁴ *Hymnomodion*, 2, 53, 57.

⁶⁵ U najskorije vrijeme pisac rasprave pokušat će istražiti život i rad ovoga nepoznatog splitskog književnika. Kolik i kakav je bio Kovačićev patriotizam, pokazuje jedan mali ulomak iz predgovora »Hymnomodiona«: »Pravi razlog koji me dovede staviti se pod ovih trud nije bio drugi nego užgati u srce moje braće Dalmatinih ljubav za učiti naš slavodobitni hrvatski jezik koji mora biti pristojan od sve lipote, od sve jakosti, od svega uresa koga mogu imati materinski jezici.«

natpisom⁶⁶ i hrvatskim podnatpisom *Šestoredka* izražava se radost splitskog klera nad oslobođenjem pape Pija VII iz Napoleonova sužanštva (1814). U drugoj pjesmi⁶⁷ obrađen je antinapoleonski motiv: veselje Splićana kad su poslije Napoleonova poraza ugledali Ivana Nadu »zdrava otadžbina svojoj povraćena iz Rusije«.

Obje pjesme čuvaju se u rukopisu kod dubrovačke Male braće gdje se nalaze i pjesme o plaču starca Milovana nad propašću Solina i o tužbenom prikazanju Dalmacije u vrijeme mletačke propasti. Svima navedenim pjesmama jednaka je grafija; tekst »Plača i tužbenog uzdisanja starca Milovana vr rasuća Solina i novoga izroda splitskoga« i »Šestoretke« imaju, dapače, isti papir i crnilo. One nisu Dorotičev autograf, i glede toga ne može biti sumnje. Bulić⁶⁸ je imao u rukama Stošićevu verziju o razrušenju Solina i o splitskom izrodu, i njemu se činilo da je taj tekst »sudeći po papiru, izvorni«. Između Stošićeva i dubrovačkog teksta ima nekih grafijskih razlika, ali nisu bitne, čini se, oba potječu od iste ruke iako im papir nije istovetan pa ni crnilo. Osnovna dispozicija dviju antinapoleonskih pjesama i dispozicija dviju pjesama o plaču i tužbenom prikazanju starca Milovana, uza svu tematsku različenost, dosta je slična.

Te četiri pjesme u dubrovačkom rukopisu prepisao je svakako jedan isti prepisivač. Da li je on ujedno i autor, pokušat ću drugom prilikom detaljno istražiti, ovdje iznosim rezultat dosadašnjeg kraćeg rada, tj. naslućivanje da je splitski kanonik Kovačić njihov i prepisivač i pisac. Na rukopisnom primjerku »Hymnomodiona« – a taj prijepis nekog splitskog kaligrafa – vlastoručni potpis na svršetku predgovora: *kanonik don Pavao Kovačić* dokazuje da je on sastavio tu vrlo značajnu zbirku hrv. duhovnih pjesama.

Četiri pjesme u dubrovačkom rukopisu nastale su u različito doba i svaka prema posebnoj motivaciji. Nemajući nakane da ih putem tiska dade svijetu, Kovačić svojom rukom prepisuje samo prigodničarske sastavke.⁶⁹ Njegova grafija nije uvijek ujednačena, ne samo u svakom pojedinom autografu nego ni u jednom samom autografu kao što je slu-

⁶⁶ *Nell' occasione delle feste fatte nella città di Spalato per la prodigiosa liberazione del supremo capo della Chiesa Pio VII.* Kaznačić (nav. dj., 143) pod br. 457. donosi parafrazirani hrvatski natpis: *Pisma za oslobođenje pape Pija VII učinjena u Splitu.*

⁶⁷ Natpis pjesme glasi: *Pisma složena i prikazana časti prizamirnoj gospodina Ivana Nade, zdrava otadžbini svojoj povraćena iz Rusije gdi ukrivišće vele srećno iznašao je kod mogućega Alesandra cara rusijanskoga ispred porazivoga progonstva Napuliunova.* (Pjesmu, vel. 30 × 21 cm, od 9 osmeračkih strofa po 6 stihova, prepisano na dva stupa jednoga arka, našao sam slučajno u knjižnici Male braće u Dubrovniku.)

⁶⁸ Isp. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 49/1926–27 (prilog II), 1.

⁶⁹ Zbirku duhovnih pjesama »Hymnomodion« prepisao je u XVIII st. neki splitski kaligraf; Kovačićev vlastoručni potpis na kraju posvete Gošesu potvrđuje da je on pisac »Hymnomodiona«. Vjerojatno je Kovačić htio tiskati svoje djelo, ali je oduštao kad je guverner Goše (1804) napustio Dalmaciju.

čaj u tzv. Stošićevu tekstu, starijemu od dubrovačkoga teksta u kojemu nema podnatpisa o godini kada je pjesma o plaču i uzdasima starca Milovana pjevana u Splitu.

Ako se prisjetimo da je fra Inocent Čulić (1782–1852) za knjižnicu Male braće u Dubrovniku sakupljao knjige i rukopise s više izvora, onda ćemo razumjeti zašto su i Kovačičeve pjesme u folijantima ili u posebnoj zbirci (*«Himnomodion»*) došle u malobračansku dubrovačku knjižnicu. Između Kovačića i fratra *«Gluhoga»* bilo je književnog dopisivanja i izmjenjivanja knjiga uistinu mnogo češće nego nam je poznato iz jedne slučajno pronađene bilješke.⁷⁰ Kovačić moli Čulića da u ime sinovca kapelana don Jure pozdravi oca Appendinija, pa nastavlja: »Bio je na Visu di čast imao je poznati ga. Priporučamo se oba za kalepin rečeni moleći Vas da arč kažete, a to jest cinu, jer po prvom i novom dolazišću Jelaskinu izbrojit ćemo dinare. Nemoj me zaboraviti.« Da su dva Splitsanina jedan drugome izmjenično slali prozu i pjesme, vidi se iz Kovačičeve molbe da mu Čulić pošalje koju »glendivu pismicu« kako bi je mogao pjevati »uz komin s babami«.

Kovačičeva bilješka objašnjava dolazak njegovih pjesama u Dubrovnik, ali i njegov interes za leksičku građu i šaljivu (glendivu) poeziju. Pod tzv. kalepinom obično se razumijeva bilo koji rječnik, bit će vjerojatnije Kovačić ciljao na određeni rječnik (*«kalepin rečeni»*), koliko nije računao na poznati Dikcionarij talijanskog leksikografa Ambrozija Calepinusa⁷¹ iz XV st. Tražeći od Čulića »glendivu pismicu«, Kovačić je mislio na jednu njezinu specifičnost: da se ona može pjevati (*«neka s babami mogu je pivati»*).

Navedene riječi mogu pomoći da se odgoneta zašto se Kovačić nazivao »redovnikom starcem Milovanom«. Ako je u splitskom Varošu, prekorativši 60 godina, kao kanonik s babama pjevao šaljive pjesme, pogotovu je u mlađim danima kao đak i bogoslov čitao i pjevao stihove iz Kačićeve pjesmarice. Njegova molba upućena je Čuliću poslije Bonapartina povlačenja iz Rusije (1812), a za to vrijeme izašlo je pet izdanja RU. Čitajući Kačića, Kovačić ga je toliko asimilirao da je držao dopuštenim samoga sebe poistovetiti s »redovnikom starcem Milovanom«. Zbog toga što je Kovačić bio svjetovni svećenik ne smije nam se činiti kontradiktorno njegovo nazivanje redovnikom. Ne samo u XVIII st. nego i u XIX, čak još i danas u Dalmaciji na više mjesta obični puk svakog svećenika zove redovnikom. Pod nazivom »starac Milovan« Kovačić je htio svojim pjesmama pribaviti autoritet da bi se preko toga onemogućili eventualni prigovori onih političkih protivnika koji su mogli doći do njegovih stihova o Solinu i Splitu i o mletačkoj propasti. I još nešto. Da bi na taj način osigurao vjerodostojnost događaja prikazanih u pjesmama.

Sva zla koja su snašla stari Solin i novi Split prije pada Mletačke Republike; svi detalji splitskih događaja u samome padu; Dorotićev propa-

⁷⁰ Bilješka je napisana na onom arku papira gdje je prepisana pjesma o povratku Ivana Nade iz Rusije u Split. Bio je zgužvan u hrpi različitih listova u knjižnici Male braće u Dubrovniku.

⁷¹ Isp. S. Musulin, *Hrvatska i srpska leksikografija*, Filologija 2, Zagreb 1959, 45.

gandistički rad u Splitu i okolici, polazak u Beč i misija kod cara Franje I – Kovačić je sve to poznavao iz autopsije. Osim toga bio je i sam aktivan u nekim splitskim događajima. Zbog toga ne može se prihvatiti *Berićev*⁷² zaključak da o svemu tome detaljno nitko drugi ne bi bio mogao znati, prema tome ni to opjevati nego jedino Dorotić.

7. – *Zlatović*⁷³ je svjedok dvaju izgubljenih Dorotićevih rukopisa; jednoga u prozi, drugoga u stihovima; prema sjećanju Vicka Janovića pjesničkom djelu je natpis: *Moje zabave*.⁷⁴ *Petrov*⁷⁵ bi htio da je »Pisma složena u Beču« pripadala toj zbirci. Držeći Kovačićeve pjesme iz dubrovačkih rukopisa Dorotićevima, *Berić*⁷⁶ i njih svrstava u zbirku »Moje zabave«. Bez obzira na to da li je Petrov pogodio ili ne, možemo vjerovati Zlatoviću i Janoviću: obojica su nekad imali u rukama Dorotićeve rukopise. *Petrov*⁷⁷ nagađa da bi i neki politički događaji od mletačke propasti do Dorotićeva dolaska u Beč (1815) sačinjavali sadržaj spomenute zbirke. To bi, dakle, bio glavni sadržaj »Mojih zabava«, ali treba napomenuti da taj natpis može uključivati i nešto drugo, intimno, naime uspomene na različite dogodovštine i lične obračune s različitim ljudima u Italiji i domovini.

Napoleonov končani vojnički slom (1815), osobito njegova smrt (1821) morali su ostaviti dubljih tragova u Dorotićevoj poeziji. Antinapoleonska pjesnička građa jednoga od hrvatskih najljucih Bonapartinih neprijatelja sigurno nije čitava sačuvana. Kad sam u Zaostrogu našao (1959): *Pismu od paklenoga života Bonaparte iz Korzike, kako se učini kralj francuski, a posli prozva se cesarom od Europe; također od nemiloga progonstva i proklete svrhe vladanja njegova, koja dopsi na 2. aprila 1814*, na prvi mah sam pomislio da je Dorotićeva. Namjerivši se (1961) u knjižnici Male braće u Dubrovniku na istu pjesmu pod natpisom *Proročanstva podpuno izvršena Cesarja biskupa od Alepa*,⁷⁸ posumnjao sam u Dorotićevu provenijenciju. Zaostroški tekst kraći je za treći-

⁷² *Andrija Dorotić i njegove pjesme*, nav. mj., 472.

⁷³ *Nav. dj.*, 458–459.

⁷⁴ *Isp. M. Ostojić, nav. dj.*, 4.

⁷⁵ *Nav. dj.*, 236.

⁷⁶ *Andrija Dorotić i njegove pjesme*, nav. mj., 475.

⁷⁷ *Nav. dj.*, 236.

⁷⁸ Pjesma (Kaznačićev br. 429) na kraju ima napomenu: Svrha prve lecie života Napulionova. Nastojao sam pronaći tzv. pjesničku drugu lekciju o Napoleonu, ali sam tražio uzalud, mjesto nje nadoh u knjižnici Male braće u Dubrovniku jedan manje – više antinapoleonski skup u prozi i stihovima na hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku. Od svega toga ovdje spominjem tek dvije latinske pjesme: »Te deum Bonapartem damnamus, te schismaticum confitemur«, »Sequentia Bonaparti: Dies irae, dies illa Quando Magnum in favilla Cernet hominum pupilla.« Zanimljivo je napomenuti da obje pjesme podsjećaju na tri slovenske pjesme: »Litanije Napoleono-ve« (na slovenskom jeziku), »Očenaš za Francuze« (na njemačkom jeziku) i »Latinska jeremijada« (na latinskom jeziku) *isp. M. Pivec-Stelè, La vie économique des Provinces Illyriennes* (1809–1813), Paris 1930, 325. »Latinska jeremijada« iznosi u jednome dijelu optužbe hrvatskih seljaka protiv Napoleonovih vojnika. A to je djelomično sadržaj i trinaesteračke kajkavske pjesme »Veselje Ilirijancev zvrhu ot-

nu od dubrovačkoga, koji ima ne samo manje stihova negoli zaostroški tekst već i drukčiji natpis i raspored stihova. Zaostroški rukopis posljednji je prepisivački rad fra Grge Ivičevića. Grafija dubrovačkog rukopisa upućuje na pomisao da je možda splitski kanonik Kovačić napisao »Pismu od paklenoga života Bonaparte«.

8. – Dorotić, najbuntovnija ličnost u Dalmaciji na razmeđu XVIII i XIX st., i djelom i perom služio je narodu onoliko i onako kako je držao da može i mora biti u ona burna vremena. Njegova pisana riječ izvršila je mnogo manju ulogu od žive riječi. Zahvaljujući tiskanoj pjesmi (»Kratko iskazanje jednoga događaja«) Dorotić je ušao u narod više od svih drugih Kačićevih imitatora, izuzevši fra Franu Radmana (pjesma o sv. Jurju). Nije to bilo tek zbog zanimljivosti događaja isprepletena krvavom borbom da sačuva glavu na ramenu, u većoj mjeri to je bilo i zbog pjesničkog oblika. Najveći vihori političkih preokreta nisu mogli utrnuti iskricu pjesničkog žara pod tvrdom kožom Dorotića pobunjenika. Jednom, davno užgana na plamenu Kačićeve pjesmarice, ta je iskrica s vremenom postala spiritus movens svih pokreta što ih je energično srce pjesnika rodoljuba konkretiziralo u buntovničku akciju.

O Dorotićevoj učenosti svjedoče filozofski spisi. Božićković⁷⁹ uzdiže Dorotića do najviše visine, za njega je on jedan od naših prvih filozofa, izjednačuje ga čak s Ruđerom Boškovićem. Možda bismo Dorotića ipak mogli dovesti u neku vezu s drugim Dubrovčaninom, pjesnikom Gundulićem, kako je upozorio Petrov.⁸⁰ Žaleći što je Ostojić ispuštio pretiskati predgovor i pogovor »Kratkoga iskazanja«, Petrov ističe razlog svoga žaljenja: u njima se nalaze dvanaesteraki stihovi s dvostrukom rimom po načinu starih dalmatinsko-dubrovačkih pjesnika, a ima ih takvih koji nas sjećaju početka Gundulićeva »Osmana«. Ove metričke varijacije govore o mogućnosti Dorotićeva uspješnog rada i u drugim pjesničkim vrstama da ga politički vihor nije bio istrgnuo iz samostana i bacio na bojište gdje je poklič za slobodu više bio od koristi negoli natezanje s talijanskim fratrima o reformi školskog sistema.

hotka Francuzov« (1814) (isp. F. Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda 1790–1832/*, Građa za povijest književnosti hrvatske 12/1933, 63–64). Najžešće oštrice protiv Napoleona uperene su u »Pismi od Napoleona« (RU, IV izd. [1802], 265–267). Pjesma je kasnije umetnuta u Puharićevo izdanje RU (isp. T. Matić, *Život i rad Andrije Kačića Miošića*, RU [SPH], XLIV–XLV). »Pisma od Napoleona« posebno je tiskana s jednostavnim natpisom *Pisna* i s oznakom datuma: MDCC CIV. Nije označeno gdje je tiskana. Knjižica (vel. 16,5 × 12,5 cm, paginacija: 12 str.) nalazi se u biblioteci Državnog arhiva – Zadar, sign. 39. Na ovaj bibliografski raritet upozorio me arhivist Ante M. Strgačić. Osim toga on mi je dao na pregled »Pismu od Napoleona« u prijepisu Tome Marasa iz Malog Iža. Između Marasova prijepisa i tiskanog egzemplara razlika je samo izvanjska, tehnička.

⁷⁹ Nav. dj., 170. Božićković pretjeruje kad Dorotića stavlja uz bok Boškoviću. Bošković je genij, Dorotić je talenat.

⁸⁰ Nav. dj., 236, bilj. 26. Dorotićevo zanimanje za hrv. književnost potvrđuje Petra Zrinskoga *Adrianskoga mora Sirena* (Mleci 1660). Ovaj vrlo dobro sačuvani primjerak nabavio je Dorotić za vrijeme svoga profesorskog rada u Mlecima. To je jedini egzemplar što se nalazi u našoj domovini! Bio je zadugo u biblioteci makarskog samostana, god. 1954. premješten je u samostanski arhiv.

OSMO POGLAVLJE

USTANIČKA POEZIJA ANTE ALAČEVIĆA I MATE URLIĆA

1. – Ante Franjin Alačević (1781–1856) nije imao sreće da bude proučen kako zaslužuje i da onda bude objektivno ocijenjen; ono što je o njemu pisano ima vrlo relativnu vrijednost. Polemike koje su se vodile u hrvatskoj i srpskoj javnosti o nacionalnom prioritetu nekih pjesama u 1–AZ vrlo su malo pridonijele upoznavanju Alačevićeve ličnosti. Bez toga sudovi o njegovu sakupljačkom radu ostaju nedovršeni i površni. Četiri zbirke narod. pjesama trojice Alačevića zanimljiv su i koristan materijal kojim su Ante, Frane i Miroslav uvelike zadužili hrv. kulturu. Ipak se do danas nije našao čovjek da ih ozbiljno i svestrano proučava, i njihov život i njihov rad. U sakupljačkom poslu prvo mjesto pripada Anti.

Ante Franjin Alačević rođen je 8. II 1781. u Drveniku, selu Mak. gornjeg primorja. Njegovi preci, dok se još zvahu Mirkovići, prebjegli su iz Zvornika u Bosni drugom polovicom XV st. u Dalmaciju i nastanili se u Drveniku i Drašnicama.¹ Različita su tumačenja prezimena Alačević. Alija *Nametak*² izvodi ga od turske riječi halač (hallač) u značenju drndara koji raščihava vunu ili pamuk. Rafo *Ferri*,³ naprotiv, od turske riječi ala (aždaha) u značenju zmije. Prema obiteljskoj tradiciji promjena prezimena Mirković u Alačević datira od XV ili XVI st. A nastala je na ovaj način: Turci su htjeli upasti u Drašnice. Jedan od Mirkovića koji je stajao na čelu obrane od Turaka bodrio je svoje suborce

¹ F. Alačević, *Memorie della famiglia Alačević* (Biblioteka za povijest dalmatinsku upravljena od J. Gelčića, knj. 9), Dubrovnik 1884, 3–4.

² Isp. *Nametkovo* pismo (Sarajevo, 9. III 1959) u Institutu za narodnu umjetnost u Zagrebu. Pismo je (11. III 1959) registrirano pod br. 124/59.

³ *Prilog ispitivanju ilirske mitologije*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku 2/1953, 421. Isp. D. Berić, *Dva priloga proučavanju narodne poezije*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 20 1954, 3–4, 275.

riječima: »Allah, braćo, ala na Turkel!«⁴ Poslije pobjede nad Turcima on se prozva Alač, – ovaj oblik prezimena i danas je sačuvan – a od toga je učinjen derivat Alačević.

U I-AZ⁵ imamo neke vrste curriculum vitae Ante Alačevića. Na žalost, taj životopis nije potpun, zbog toga se upotpunjuje podacima iz biografije njegova sina Frane.⁶ Poput drugih Alačevića i Ante Alačević postaje vojnik. Kad je prošlo šest godina kadetskog života (1790–1796) u mletačkom kopnenom puku, promaknut je u čin zastavnika. Boreći se kao poručnik s Francuzima kod Verone (1797), nađe se s čitavim pukom u francuskom sužanjstvu u Milanu. Nakon puštanja na slobodu zakratko nastavlja vojničku karijeru. Godine 1800. umirovljen je u činu mletačkog poručnika. Otada živi u Makarskoj sve do smrti 28. I 1856.

Fizički portret Ante Alačevića dao je Miroslav Alačević⁷ riječima: go-rostas, širokih pleća, jaka glasa. Duševni portret ocrtan je s više rečenica: vesele ćudi, gostoljubiv. Za stolom je uvijek imao goste, često je i sam zalazio prijateljima. Darežljiv, ali je i primao darove u naravi. U dobrim odnosima sa svakim, posebno sa župnicima i seoskim glavarima. Obašao je sva sela mak. kotara, poznavao je viđenije ljude u makarskoj, imotskoj, vrgoračkoj i neretvanskoj krajini. O njegovim službama Miroslav kaže: »Obnašao je razne čine vojničke i građanske, npr. budući već u mirovini, mukte, onu lučkoga upravitelja za burnih anarkičkih godina 1806, 1809, itd. Bio je voditelj ureda poštarskoga za pol vijeka.«

Kad se s padom Republike raspustila mletačka vojska, Ante Alačević, poručnik sa 17 godina, željan slave na ratnom bojištu, prijavljuje se za Napoleonovu ekspediciju u Egipat. Njegov stric Ante, armijski major, odvratio ga je od slavohlepnog nauma. Povrativši se kao umirovljenik u Makarsku, oženio se (1803) Jelenom Nonković, kćerju kolonela Nikole.⁸ Iz tog braka rodio se sin Frane (1805–1858), iz drugoga braka s Marijanom Ivačić rodio se sin Jerko (1834–1861), a iz trećega Franina braka s Mandalenom Bartulović–Puović rodio se Miroslav (1843–1927), Antin unuk. Sva četvorica sačinjavaju sabiračku dinastiju, kako *Andrić*⁹ naziva porodicu Alačevića i nadovezuje: »Porodica ova predala je narodu hrvatskomu dvije debele rukopisne knjige. Jednu staru od djeda Ante, drugu mlađu sinova i unuka. A ona prva pravo je evanđelje i sadržinom i formatom.«

I tako je Ante Alačević postigao mnogo veću slavu nego bi je postigao u Napoleonovoj vojsci: postao je – prema *Andrićevim*¹⁰ riječima – jedan od najkласičnijih sabirača hrvatske narodne poezije.

⁴ F. Alačević, *nav. dj.*, 4–5. Još živi tradicija o postanku prezimena Alačević. Usmeno saopćenje (1962) akademika Jerka Alačevića, sveuč. prof. u m. – Zagreb.

⁵ Podaci, pisani talijanski (I-AZ, 127–128), uglavnom se odnose na period Antina života u mletačkoj vojsci.

⁶ *Nav. dj.*, 54.

⁷ Isp. N. Andrić, *Alačević i Karadžić* I, Glas Matice hrvatske, 3/1908, 16–17, 135.

⁸ F. Alačević, *nav. dj.*, II–IV.

⁹ *Otkud Vuku »Zidanje Skadra«?* Glas Matice hrvatske, 3/1908, 12, 97.

¹⁰ *Isto.*

Pismar narodni (1-AZ) sadrži u prvome dijelu 105 pjesama, a sve su prepisane, osim 5, rukom Ante Alačevića. Njegovom su rukom prepisane i pjesme u drugome dijelu od br. 106. do 170, *izuzevši* 4. Ukupno 9 pjesama unio je kasnije Miroslav. Trećim dijelom (pjesme br. 171 – 176) završuje se prva od četiri zbirke naših Alačevića. Na žalost, »Pismar narodni« nije potpun, fali 13 pjesama. Kakve su bile ove pjesme, jednom prepisane (str. 277–319), a sad zauvijek izgubljene, možemo naslućivati prema sačuvanim natpisima u kazalu drugoga dijela 1-AZ. Treba napomenuti da u »Pismaru narodnom« ima i nešto proze.

2. – Pravi uvid u cjelokupni pjesnički i prozni sadržaj 1-AZ može imati samo onaj tko je duže vremena pomnjivo prelistavao »Pismar narodni«. Osim Ivana Broza i Stjepana Bosanca¹¹ takvu je sreću imao i Nikola Andrić. Pripremajući V knjigu *Hrvatskih narodnih pjesama* (bala-de i romance) u izdanju Matice hrvatske Andrić unosi u nju i nekoliko pjesničkih priloga¹² iz Alačevićeva »Pismara narodnog« (1-AZ). Time je Andrić, uz Broza i Bosanca, najviše učinio da je 1-AZ postala predmet proučavanja. Još prije nego je izašla (1909) spomenuta V knjiga Matičinih narod. pjesama, Andrić pobuđuje interes hrvatske i srpske javnosti za sakupljača Antu Alačevića i njegove pjesme. Kad mu je bio objelodanjen (1908) članak *Otkud Vuku »Zidanje Skadra?»*, pojavljuje se reakcija protiv mišljenja člankopisca da su tri pjesme iz Vukove zbirke (»Zidanje Skadra«, »Smrt Majke Jugovića« i »Bog nikom dužan ne ostaje«) preuzete iz Alačevićeve građe.¹³

Pitanje da li je Vuk uzimao pjesme iz 1-AZ ili je Alačević uzimao iz Vuka, kako su polemizirajući s Andrićem na srpskoj strani držali Jovan Skerlić¹⁴ i Jovan N. Tomić¹⁵ a na hrvatskoj strani Josip Pasarić¹⁶ ostalo je neriješeno. Andrićevu tezu da je Vuk sam ili preko posrednika od Ante Alačevića prepisao »Zidanje Skadra«, »Smrt Majke Jugovića« i »Bog nikom dužan ne ostaje«, i to bez ikakvih promjena, osim u ijekavskim oblicima, nije prihvatila ni hrvatska nauka. Andriću se ne može predbaciti da je u svojim zaključcima o Vukovoj ovisnosti o Alačeviću

¹¹ Broz i Bosanac, prvi redaktori »Hrvatskih narodnih pjesama« u izdanju Matice hrvatske, uvrstili su u I knjigu (1896) jednu pjesmu iz Alačevićeva »Pismara narodnog«; II knjigu (1898) priredio je sam Bosanac, u nju je uvrstio deset Alačevićevih pjesama.

¹² Četiri pjesme u tekstu, četiri u dodatku.

¹³ *Otkud Vuku »Zidanje Skadra?»* nav. mj., 98–100.

¹⁴ *Otkud Vuku »Zidanje Skadra»*, Srpski književni glasnik, 21/1908, 1. Skerliću je Andrić odgovorio člankom: *I opet Vukovo »Zidanje Skadra»*, Glas Matice hrvatske, 3/1908, 14–15, 116–121.

¹⁵ *Evo, otkud Vuku »Zidanje Skadra»*, Srpski književni glasnik, 21/1908, 3, 222–230; 4, 303–311; 5, 381–387; 6, 462–472; 7, 536–545. Tomiću je Andrić odgovorio u II dijelu članka: *Alačević i Karadžić*, Glas Matice hrvatske, 3/1908, 18, 145–148.

¹⁶ *Andrićevo »iznenađenje»*, Savremenik, 3/1908, 8, 487–491; *I opet Andrićevo »iznenađenje»*, Savremenik, 3/1908, 9, 545–557. Pasariću je Andrić dvaput odgovorio, prvi put člankom: *I opet Vukovo »Zidanje Skadra»*, Glas Matice hrvatske, 3/1908, 14–15, 116–121, drugi put kratkim osvrtom: *Još jedan mali rep Vukovu »Zidanju Skadra»*, nav. mj., 127–128.

bio pristran i bez akribije iako nije uvijek sačuvao mirnoću u tretiranju. Tko bi htio kontrolirati Andrićevo pisanje, može se uvjeriti — držeći 1-AZ u rukama — da je u njemu vjerno, bez falsificiranja prikazano tekstualno stanje triju spomenutih balada i svih drugih pjesama.

Stojeći na stajalištu da ni Andriću nećemo ništa oduzeti ni protivnicima ništa nadodati, potrebno je, ovom prilikom, upozoriti na jednu slabu Andrićevu tačku: slijepo je vjerovao Miroslavu Alačeviću. Koliko god su Miroslavljeve uspomene¹⁷ o djedu Anti vrlo korisne, treba da budemo vrlo rezervirani prema nekima od njegovih uspomena, npr. da Ante Alačević nije poznavao Vukove zbirke, da u knjižnici od 3000 knjiga nije imao niti jedne ćirilске knjige, da nije znao ćirilice. I Miroslavljeve napomene¹⁸ o datumu upisivanja pojedinih pjesama i bilježenja čitave djedove zbirke (»Svoju zbirku započeo je u drugoj polu 18. vijeka, a dovršio u prvoj polu 19. vijeka«) kao i o preciziranju vremena (»Djed je zapisivao u svoju zbirku pjesme, netom bi za njih doznao«) — treba primiti s rezervom. U svemu tome možda ga je više vodila porodična slava nego naučna istina.

Da je Miroslav Alačević bio nekritičan duh, objasniti ćemo jednim drugim slučajem. Miroslav je pokušao da se afirmira u nauci o hrv. narodnom stvaralaštvu,¹⁹ ali nije uspio, makar je imao u sakupljanju folklora najbolje vodiče Miklošića i samoga Vuka.²⁰ Znamo, Miklošića je slušao kao student u Beču;²¹ da se, međutim, kao gimnazijalac u Zadrušk. god. 1959/60. upoznao s Vukom,²² i to vjerujemo; u ovome slučaju važna je godina 1859, kad je Miroslav, maturant, knjižnici zadarske gimnazije darovao Petrovićev prijevod Tassova »Gerusalemme liberata«

¹⁷ Isp. N. Andrić, *Alačević i Karadžić I*, nav. mj., 135.

¹⁸ *Isto*.

¹⁹ Isp. *Kopanje blaga*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 5/1900, 156–160. Osim toga priloga Miroslav je želio u Akademijinu Zborniku tiskati prijevod II dijela Lovrićeve knjige (*Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio del signor abate Alberto Fortis*) koji govori o običajima Morlaka. U vezi s tim prijevodnim radom Miroslav piše (1911) iz Splita Andriću: »Ako ste prijatelj sa urednikom istoga (tj. Akademijina Zbornika, opaska pisca), molio bi Vas da ga upitate bi li ga radi primio, tiskao i nagradio.« U istoj ediciji Miroslav je namjeravao objelodaniti i životopis vrgoračkog serdara iz XVII–XVIII st. Rade Miletića; uz Miletićev životopis dodao bi — piše Andriću — »Pravilnik narodne vojske u doba mletačko (talijanski ili hrvatski) i zapovjedi pri muštranju iste naški.« Ne samo to, Miroslav je pokušavao kako bi u Beogradu izdao bosančicom pisani rukopis o hajduku Staniši Radoviću Sočivici. Međutim, od svega toga nije ništa ostvareno. Podaci o književno-naučnim planovima Miroslava Alačevića nalaze se u njegovu pismu Andriću; pismo se čuva u Institutu za narodnu umjetnost u Zagrebu. Zanimljive su informacije Ivana K. Ostojića o karakteru i radu Miroslava Alačevića, njegova nekadašnjeg profesora na splitskoj realci. Kad je početkom XX st. Ostojić započeo u Tuzli izdavati djela nekih hrvatskih pisaca, Miroslav mu je poslao hrpu različitih rukopisa, ponajviše povijesnog sadržaja. U pismu ga upozorava na svoj dugi i marljivi rad na polju povijesti i folkloristike. Ostojić napominje da je, osim različitih crtica iz domaće prošlosti, Miroslav napisao i komparativnu studiju »Dante i svijet slavenski« (isp. *Neke književne uspomene*, Jadranska vila, 3/1930, 7, 101–102).

²⁰ Isp. N. Andrić, *Alačević i Karadžić I*, nav. mj., 134.

²¹ J. Ravlić, *Miroslav Alačević*, Enciklopedija Jugoslavije I, Zagreb 1955, 52.

u Šulentićevu prijepisu. Milan Rešetar,²³ Miroslavljev učenik u dubrovačkoj gimnaziji, raščističujući pitanje hrv. prijevoda »Jerusolima slobodnog«, govori o svome profesoru kao falsifikatoru: prevario je ozbiljnog i solidnog pisca Luku Zore. Naime, Zore je, objelodanjujući u »Slovincu« prijevod Tassova epa – u dogovoru s Miroslavom Alačevićem – zbog reklame kazao da je prijevod II pjevanja »Jerusolima slobodnog« učinjen prema Alačevićevu prijepisu iz Šulentićeva rukopisa. Međutim, toga rukopisa nije uopće nikada bilo, kako je tridesetak godina poslije toga događaja (1902) Rešetar u pismeno priznao »fantastični Alačević«.

Nešto slično, ali ne zbog reklame, već iz neznanja učinio je drugi put Miroslav Alačević, a jedno i drugo zbililo se dvaju zadnjih decenija prošloga stoljeća. Ivan Grgić²⁴ okrivljuje Miroslava da je odgovoran za mistifikaciju, istina, nedužnu, o tobožnjim tekstualnim razlikama u Lovrićevu životopisu hajduka Stanka Radovića Sočivice i u rukopisu što ga je Miroslav dotjerao i priredio za tisak prema prijepisima svoga djeda Ante iz jednog glagoljskog, odnosno bosančicom pisanog rukopisa, sada u Arhivu Istorijskog instituta SAN, sign. 25/10, Tomićev fond u Beogradu. Uspoređujući oba rukopisa, Grgić je ustanovio da nazovipotpuni životopis hajduka Sočivice, spremljen od Miroslava za tisak, nije nikakvo originalno djelo, već samo parafraza, slobodan prijevod Lovrićeva objelodanjenog životopisa.

Ante Alačević nije bio terenski sakupljač. Njegova je građa većinom zabilježena iz druge ruke. Jedan dio te građe umjetne su pjesme. Do njih i do narod. pjesama dolazio je više slučajno nego planski. Bez sistema, kako bi se potrefila prilika u Makarskoj ili u selima mak. kotara, pjesničke priloge prepisivao je iz starih papira, štaviše, i nekad iz tiskanih edicija, ali ih je dobivao i u prijepisu od drugih, a nešto je i slušajući kazivače ubilježio. Od sređivanja sakupljenog materijala do konačnog redigiranja u zbirku bez sumnje je prošlo dugo vremena. Da se može odgovoriti kad je Alačević zapisao ili dobio upisanu pojedinu pjesmu i onda sa stotine listića odjednom unio ili u nekoliko puta svaku posebnu pjesmu unosio u svoj »Pismar narodni«, morali bismo imati sačuvan čitavi sakupljački materijal od prve do posljednje faze. Kako ga, na žalost, nemamo, analiza ortografije, crnila, papira i pjesničkih tekstova ostaje jedino pomagalo u rješavanju pitanja što ga je otvorio Andrić.

3. – Andrić nije svratio pažnju na to da je dvjema pjesmama u »Pismaru narodnom« autor Ante Alačević. O njemu kao pjesniku nešto je malo natuknuo unuk:²⁵ »Djed je i sam bio pjesnik . . ., cijeli mu je život i govor pjesnički.« U kazalu pjesama Antina najstarijeg, izgubljenog rukopisa napisano je Miroslavljevom rukom: 31. (pisma) *Ivana Bana iz Podgore (1807), ispjevana i prepisana od dide*; 32. (pisma) *Kako Žažabac*

²² Isp. N. Andrić, *Alačević i Karadžić I*, nav. mj., 134.

²³ *Pjesme pripisivane Gunduliću*, Rad, 272/1942, 55–56.

²⁴ Uz životopis hajdučkog arambaše Stanka Radovića Sočivice, *Zadarska revija*, 7/1958, 3, 252–253.

²⁵ Isp. N. Andrić, *Alačević i Karadžić I*, nav. mj., 135.

u *Makarsku doge* (1809), ispjevana i prepisana od dide. Jednu i drugu pjesmu uvrstio je Miroslav u svoju zbirku (2-AZ) pod br. 312, 513. Autentični tekst obiju pjesama samo je onaj u »Pismaru narodnom«; kako ga je Ante Alačević napisao, onako ga i uzimamo, a ne kakav se nalazi tiskan u redakciji Antina sina Frane.²⁶

Pisma Ivana Bana iz Podgore, kako s Mozgovom zametnu rat Francuzu i Francuz pridobi i popali im kuće 1807, već natpisom pokazuje da njezin pisac stoji pod Kačićevim utjecajem. U natpisu je kazan sadržaj i godina opjevanog događaja, ali time nije rečeno da je pjesma nastala te godine (1807). Frano Alačević²⁷ drži da su očevi stihovi odmah poslije okršaja Primoraca s Francuzima preneseni na papir. »Pisma Ivana Bana« napisana je, međutim, poslije odlaska Francuza iz Dalmacije (1813), njezin svršetak govori o Austrijancima gospodarima Dalmacije. Zbog privrženosti prvoj austrijskoj vlasti porodica Alačevića mnogo je pretrpjela od francuske uprave. Pjesma je stvarna, iako blaga, osuda okupatorskih zločina izvršenih (1807) u nekim selima Mak. primorja, osobito u Drašnicama, rodnome mjestu Ante Alačevića. Očevicac tih zločina bio je Frane Alačević, otac Antin; od njega je sin doznao za svaki detalj francuskih nasilja. O svemu tome imamo dva Antina svjedočanstva: jedno u prozi, drugo u stihu.

Prvo svjedočanstvo prikazuje rusko bombardiranje Makarske, ustanak Primoraca protiv Francuza pod vodstvom Ivana Bana, varku Francuza i njihovo gušenje narodnog ustanka, represalije u Drašnicama, Igranima i Živogošću, prijeki sud u Makarskoj i sudbinu pobunjenika. Zapiše Ante Alačevića o tim danima teških kriza u Mak. primorju objelodanio je na talijanskom jeziku Josip Alačević,²⁸ Antin sin iz drugog braka. Ako ih pomnivo čitamo, dobivamo dojam da su napisani objektivno, bez afektacije i nekoliko vremena pošto je Francuza zauvijek nestalo iz naše zemlje.²⁹ U to doba možemo staviti postanak i (drugog) svjedočanstva u stihovima koji se, kako ističe Josip Alačević,³⁰ bazira na podacima iznesenim u prozi.

Kad su Napoleonove čete zauzele Dalmaciju (1806), Anti Alačeviću je 25 godina; kad su je napustile (1813), imao je 32 godine. Prema tome njegovi prozni i pjesnički sastavci o Francuzima u Mak. primorju imaju dokumentarnu vrijednost. Ali i s književno-povijesnog stajališta oni su zanimljivi: napisani su po uzoru Kačićeve proze i poezije. Kad je Ante Alačević jednom napustio vojničku profesiju, nikad se više u nju nije vraćao; služba lučkog kapetana u Makarskoj za francuske uprave i ka-

²⁶ *Memorie della famiglia Alačević*, 56-65, 65-72.

²⁷ *Isto*, 65.

²⁸ *Le gravi crisi di Macarsca sul principio del secolo XIX*, Zara 1902, 22-33.

²⁹ Izvješćujući o *Zajedničkoj borbi Rusa i naroda makarskog primorja protiv Francuza 1807. godine* (Slobodna Dalmacija, 5/1947, 755, 5) Berić ne zna da je uspomene o toj borbi u prozi iznio Ante Alačević i da ih je objelodanio njegov sin Josip. Uz Antinu pjesmu koju, između drugih izvora, Berić navodi kao osnovu svoga novinskog članka, Beriću bi bile dobro došle i te Antine uspomene.

³⁰ *Nav. dj.*, 22.

snije bila je građanska. Više je volio knjigu nego sablju. Svoju oskudnu obrazovanost postepeno je razvijao i zato je mogao, zahvaljujući dugom životu, ostaviti baštinicima bogatu biblioteku na više jezika. Na njezinim policama nizala su se izdanja Milovanove pjesmarice. Polazeći u kadetsku školu ponio je sa sobom u Mletke drugo izdanje RU i tako je snove o ratnim pobjedama utvrđivao Kačićevim stihovima (»Slidi pisma o vitezovima primorskim«)³¹ o junaštvu kolunela Nikole Alača, jednoga od svojih predaka:

*Gospodstvo je na sablji dobio,
A nije ga za novce kupio;
Okrvavi svoje bile ruke
Po Levantu sikuć mlade Turke.*

Anti Alačeviću nije bila dosuđena slava slična slavi Nikole Alača, ali ga je zapala čast da prikaže zasluge oca Frane i strica Ante u spasavanju Mak. primorja od pljačke i paljevine francuskog okupatora. Kačićeva prisutnost u Makarskoj bila je življa nego i u kojem dalmatinskom gradu; četrdesetak godina poslije Milovanove smrti Makaranin fra Ante Puarić priredio je RU i izdao u Mlecima (1801),³² a Mijo Puarić prodavaše ga u Makarskoj. Prije toga četvrtog izdanja Ante Alačević imao je Kačićevu pjesmaricu, vjerojatno je iz nje naučio sricati slova, u mletačkim garnizonima ona mu je bila često u rukama. Povrativši se kući, još je više čitao Kačića, i tako je niknula klica za sakupljanje narod. pjesama. Ne samo to, RU dao je Anti Alačeviću pobudu da bilježi događaje u padu Mletačke Republike, da registrira pobunu Primoraca protiv Francuza i osudi njihovu odmazdu nad pobunjenicima.

Ugledavajući se na Kačićevu pjesmaricu, Ante Alačević je držao da onu istu građu koju je ispriopovjedio nevezanim slogom mora iznijeti i u stihu. »Pisma Ivana Bana kako s Mozgovom zametnu rat Francuzu i Francuz pridobi i popali im kuće 1807« u 1-AZ pod. br. 165. ima 69 strofa od četiri stiha i jednu strofu od dva stiha. Sa ispravicima Jerka Alačevića pjesma je lišena svoga izvornog oblika u Miroslavljevu prijepisu (2-AZ, br. 312). Nijedan pjesnički tekst u 1-AZ nije pretrpio toliko ispravljanja i mijenjanja koliko »Pisma Ivana Bana«. Zašto je to učinio Jerko Alačević? Znajući da mu je otac vrlo slab stihotvorac, htio ga je pošto-poto pjesnički valorizirati. To je htio i Miroslav Alačević koji je, još k tome djedove stihove, napisane u strofama, nanizao jedan za drugim. Antin sin Frane³³ objelodanio je »Pismu Ivana Bana« bez Jerkinih ispravaka, ali i u njegovoj verziji neki su stihovi drukčiji nego u autografu.

Shemom koju je Ante Alačević uzео od Kačića, a Kačić od narod. poezije, naime, kad jedan od junaka dviju protivničkih strana piše pismo (npr. *Knjigu piše . . .*), a drugi na pismo odgovara (npr. *Knjigu štije, dru-*

³¹ RU, 551-558.

³² O Puarićevu izdanju RU isp. III poglavlje, bilj. 23.

³³ Nav. dj., 56-65.

gu otpisuje), stvorena je atmosfera radnje i njezina motivacija: Francuzi iz Makarske polaze u kaznenu ekspediciju na Biokovo zbog toga što su Primorci pobili grupicu francuskih vojnika. U potrazi za pobunjeničkim vođom Ivanom Banom i njegovom družinom vojska nailazi na neuspjeh:

*Francuz ide malo ponaprida
Do Podgore sela velikoga,
Ali Bana tute ne nalazi.
Biži Bane glavom bez obzira.*

To je bio povod prvoj odmazdi francuske soldateske: porobljena Podgora³⁴ gorjela je u plamenu kao da je uoči blagdana kad se pali posvit.³⁵

*Kad vidiše sileni Francuzi
Da u selu nikog neimade,
Porobiše što u kućam biše,
A od kuća posvit učiniše.*

Druga odmazda Francuza dobila je šire razmjere; na nju je potrošeno više poteza nego u crtanju prve odmazde. To je razumljivo kad znamo da je izvršena nad pjesnikovim rodnim mjestom. Ulazak u Drašnice Francuzi su platili krvlju nekoliko vojnika. Primorci su ih tukli iz Biokova, Rusi s mora. Najposlije:

*U Drašnice kršne ulizoše.
Svaki biži kuda koji može,
Sve na more i planinu ode.
Pusto misto tada ostade.*

Najjednom se francuska vojska nađe iznenađena nenadanim susretom:

*Jedan starac bile brade,
Bile brade i bili brkova,
Po imenu Alačević Frane,
Prid Francuze biše išetao.*

³⁴ O paljenju kuća u Podgori, o bijegu Podgorana na ruskim brodovima u Sumartin na Braču i njihovu povratku u Podgoru govore spisi što ih je mak. kanonik Mihovil Pavlinović, mlađi rođak političara i pisca Mihovila Pavlinovića, baštiniio od strica don Šimuna Pavlinovića, suvremenika spomenutih događaja (isp. N. Alačević, *Slavni i zaslužni muževi, Makarska i Primorje. Izlet na Biokovo*, Split 1910, 75–76). Gdje su poslije Pavlinovićeve smrti u Makarskoj (1930) prispjeli ti spisi, nije mi poznato.

³⁵ Ova se riječ još i danas čuje u Mak. primorju, i to u ikavskom obliku; ijekavski oblik *posvijet* unio je Mihovil Pavlinović u književnost (*Pjesme i Besjede*, Zadar 1873, 8). Makaranin Jakša Ravlić tumači posvit u značenju lomače, svjetlosti koja nastaje paljenjem ejepanica; nema je Akademijin Rječnik (*Mihovil Pavlinović kao književnik*, Radovi Instituta JA u Zadru, 8/1961, 100).

U obrani Drašnica od francuskih pljačkaša pjesnik prikazuje svoga oca istinito i jednostavno, poput novinskog reportera; kad je držao potrebnim da neki očev čin opiše detaljno, od toga ne odustaje, takav je npr. čin spašavanje seoskih magazina na morskom žalu i crkvene kuće odakle je Frane izbacio vatru:

*Svoje ruke opario biše,
I sarani tako onu kuću lipu.*

Podno Drašnica, na moru, osim crkvene kuće i magazina, bilo je i zgrada u kojima su stanovali ljudi. Ante je sada stajao nemoćan pred francuskom silom, vojska je svaku kuću opljačkala ili popalila, seljaci ostadoše bez ičega:

*Tute robe štogod više mogu,
Pale kuće i što u njimam biše,
Izgori što nosit ne mogaše.
Propade im rana i zimnica.*

Treća odmazda nad susjednim Igranima prikazana je samim jednim stihom:

Robe, pale štogod više mogu.

Tom scenom završena je tragedija Primoraca. Dublje nego ikoji drugi Makaranin njihova je stradanja osjećao Ante Alačević. U tome je zame-tak »Pisme Ivana Bana«. Od onoga dana kad se Primorci pod vodstvom Ivana Bana digoše na ustanak, zbog čega su im Francuzi opljačkali i po-palili kuće, pa do časa kad su ta francuska zla i primorska buna prikaza-ni u stihu, prošlo je dosta vremena. Kraći ili duži razmak od postanka jednog događaja do prenošenja na papir s povijesnog vida može biti veće ili manje jamstvo autentičnosti, umjetnička konkretizacija nezavisna je o vremenu kad je stvarni događaj nastao. Gledamo li s tih stajališta »Pi-smu Ivana Bana«, uključivši i prozne napise o istome predmetu, upoznat ćemo metodu i vrijednost Alačevićeva rada.

Sve što je ispriповijedano u prozi i stihu, faktografski je tačno, objek-tivnost nije umanjena isticanjem porodičnih zasluga. »Pisma Ivana Ba-na« parafraza je »Uspomena« (tj. proznih zapisa) s napomenom da je građa u prvome dijelu pjesme nešto malo slična narodnoj fabuli, npr. vođa ustanka Ivan Ban dobio je naziv Ivanović Ban. Ante Alačević nije imao nikakva stvaralačkog nerva. Ako se eventualno pojavi kakav pravi-lan deseterac ili zvonka strofa, nađemo li ponekad na uzbudljiv mome-nat, to je samo u prvome dijelu »Pisme Ivana Bana«. Drugi dio, kazna i sudbina pobunjenika, pjesnički je balast.

4. – *Pisma kako Zažabac i Bilić na Makarsku dodoše godine 1809.* kra-ća je 15 stihova od »Pisme Ivana Bana«. Kao da nije bilo dosta što je i ova druga pjesma Ante Alačevića (1-AZ, br. 175) doživjela mnogo ispra-

vaka i dotjerivanja pjesnikova sina Jerka, pa je još i unuk Miroslav dok ju je prepisivao u svoju zbirku (2-AZ, br. 513) izvršio neke promjene. Ni *Frano*³⁶ se nije žacao od toga nedopuštenoga posla na očevu djelu. Zbog toga se pjesma o Zažapcu i Biliću (kao i pjesma o Ivanu Banu) izdaje ponovo na svijet kakva je u autografu.

Kako je Ante Alačević doživio burne listopadske dane bezvlasti u Makarskoj i Primorju (1809), onako ih je kasnije u stihu prema sjećanju reproducirao. O kritičnom stanju Makarske, dok je u gradu najednom nestalo Francuza, nema Antinih proznih zapisa. Kad s drugih strana³⁷ ne bismo imali podataka o tome kako su Vinjančanin hajduk Martin Pavlović, zvan Zažabac, i Studenčanin serdar Mate Bilić sa svojim četama ušli u Makarsku, zauzeli vlast i krenuli prema Neretvi oslobađajući zemlju od francuskog okupatora, ostali bismo pod dojmom Alačevićevih stihoa da su oni bili regularni pljačkaši, banditi:

*Koji prvi u Makarsku dođe,
Jedan biše Zažabac vojvoda,
Ajduk, lupež i svakoga dila.
Njemu Gudelj za sekretara biše.*

*Trista ljudi sobom dovedoše,
Sve vlašnju valjali za robiti,
Š njim se sastavi Biliću serdare,
Samo dvi stotine mladi Studenčana.*

Želimo li biti objektivni prema tim ljudima, potrebno je objasniti zašto su prikazani u tako rđavoj slici. U održavanju mira i reda u Makarskoj³⁸ glavnu su funkciju vršili: major Ante Alačević, kapetan imotskog i vrgoračkog odjela, makarski sudac, i njegov sinovac, bivši mletački poručnik Ante, pokrajinski zapovjednik vojnih snaga i lučke makarske kapetanije, autor pjesme. Poslije odlaska francuskih vojnih i građanskih vlasti Makaranci su izabrali za glavara:

*Alačević Antu od vojske madora,
Čovik pametan i puno razboriti
Koji mogaše tada upraviti
Sa Makarskom i njezinom državom.*

Major Ante Alačević, vrlo utjecajan kod Makarana, svjestan društvenog položaja i svoje moći, usudio se Biliću, koji je, ušavši u Makarsku, zahtijevao da mu preda hranu i oružje, bez straha suprostaviti, dapače, uspio je skupiti građane u oružani protuustanak. Situacija majorova si-

³⁶ *Nav. dj.*, 65-72.

³⁷ Isp. S. Zlatović, *Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, 308; J. Ravlić *Makarska i njeno Primorje*, Split 1934, 150; A. Ujević, *Imotska krajina*, Split 1954, 112-113.

novca Ante bila je mnogo teža: na silu je svrgnut sa zapovjedništva lučke kapetanije. Mjesto njega imenovan je pouzdanik Bilićev Ivan Urlić:

*Urlić Alaču govoraše:
»Ja sam danas morski kapetane!«
A s nogama u saliz udaraše,*

*Jer jako mu pritijaše,
Da će platit, on se zaklinjaše.*

Služba toga novoga lučkog kapetana ubrzo je prestala; povrativši se iz Neretve, Ivana Urlića čekala je zla sudbina, uhvati ga Grgo Glavina u Makarskoj i pred svima osramoti:

*Svuče s njega svoje aljinice,
Dade njemu rutavine njegove
Što je junak i prije nosio.
Za njim dica rugat se počеше:*

*»Jučer bijo morski kapetane,
A danas ubožni rutavče!«
Njemu gospodstvo malo duraše.
Kao što za njeg ne bijaše.*

Isključivši subjektivne elemente³⁹ koji su djelovali da je Ante Alačević narodne borce prikazao kao pljačkaše, u drugim pitanjima činjenice su više-manje vjerodostojne. Književna vrijednost pjesme o Zažapcu i Biliću manja je nego »Pisme Ivana Bana«. Rijetko je koja strofa bez većih prigovora, kao npr. ova:

*Svaki nosi oruđe ko što ima:
Puške, sablje, mače i noževe,
Kopja bojna i teške buzdovane,
I ostalo od boja oružje.*

5. – Osim Alačevićevih zapisa u prozi i stihu o pobuni Primoraca i francuskoj odmazdi bilo je i drugih sličnih sastavaka o istome predmetu. Poslije odlaska Francuza iz Mak. primorja društveni život ispunjavaju nove brige, ali uspomena na junaštvo primorskih pobunjenika ne polazi tako brzo u zaborav. O njihovu okršaju s Francuzima i pogibiji jednih i drugih govori *Pučka pisma biokovskih Primoraca* u 1-AZ pod br. 158.

³⁸ Isp. G. Alacevich, *Le crisi di Macarsca* (anni 1808 e 1809), Zara 1903, 101–103.

³⁹ Pod dojmom Ante Alačevića dugo vremena poslije opjevanih događaja stajao je njegov sin Josip u knjizi (*Le crisi di Macarsca*) o kritičnim danima u Makarskoj (1808–1809). Kad je pisao (93, 95, 111, 114, 118–121) o primorskim oslobodiocima, tj. o Martinu Pavloviću, Zažapcu i Mati Biliću, za njih je Josip Alačević imao najgore riječi, a o svome ocu Anti izražava se (103, 112, 113) najpohvalnije.

Pjesma nije prepisana rukom Ante Alačevića, već unuka Miroslava od koga potječu i marginalije da je autor Jozo Urlić, seljak iz Drašnica. Unoseći je u svoju zbirku (2-AZ, br. 311) Miroslav daje pjesmi novi natpis (*O buni biokovskih Primoraca g. 1807*), označujući joj pisca pk. Matu Urlića, težaka iz Drašnica. Varijacije u pojedinim stihovima izvršio je Miroslav.

Miroslavljeva druga verzija otežava istraživanje o »Pučkoj pismi biokovskih Primoraca«; ne znamo pravo tko ju je sastavio: Jozo ili Mate Urlić; ne znamo kakav je predložak imao prepisivač i odakle ga je dobio. Svemu tome nastojao sam ući u trag, ali uzalud.⁴⁰ Zaboravivši Miroslav da je u prvoj verziji pisac pjesme dobio ime Jozo, u drugoj je nazvan novim imenom (Mate) uz jednu precizirajuću okolnost: pokojni Mate. Znači, u međuvremenu je doznao pjesnikovo tačno ime i još uz to da je on mrtav. Da li je Mate Urlić bio uistinu seljak, težak, teško je sa sigurnošću reći. Ako je i bio, vjerojatno je nekada učio u kojem primorskom samostanu i kasnije – napustivši bogzna zašto fratre – živio u Drašnicama obrađujući zemlju.

Da je »Pučku pismu biokovskih Primoraca« sastavio pismen čovjek, u konkretnom slučaju pjesnički vještak kojemu su deseterački stihovi kao iz rukava ispadali, može se uvjeriti svatko tko je pomniju pročitao. Ovaj dobar versifikator morao je poznavati u tančine pobunu primorskih rodoljuba, lokaciju okršaja s Francuzima, brojčano stanje obiju strana, pomoć Rusa, Poljčana i drugih, izdaju Tučepljana, povlačenje i konačno pogibiju glavnih pobunjeničkih vođa. Povezati u organsku cjelinu svaki pojedini momenat i cjelokupnu radnju, a da ne bude djelomično umanjena izvornost zbog tematske sličnosti kojom obiluju mnoge narod. pjesme, ne možemo očekivati ni od boljih pjesnika nego je Mate Urlić. Asimilirajući elemente narod. pjesničkog stvaralaštva, on je ipak ostao na neki način u radu samostalan.

Držeći se platforme narod. poezije, Urlić najprije datira radnju i onda je navješćuje monologom vile. Na taj ukalupljeni početak u slikovitim bojama nadovezan je sastanak pobunjeničkih vođa u Podgori, čime je radnja postala živa i zanimljiva. Kad su arambaše četiriju primorskih sela (Podgore, Drašnica, Igrana i Živogošća) doznali za francusku kaznenu ekspediciju na Biokovo, sastadoše se na podgorskom zboru da vijećaju o suzbijanju Francuza. Dok se primorski prvaci za bogatom

⁴⁰ U nadi da bi se u matičnim knjigama župe Drašnica ili u narodnoj tradiciji mogao pronaći kakav podatak o Jozi i Mati Urliću, obratio sam se (1960) pismeno drašničkom župniku, ali nisam ništa dobio čime bih mogao konkretno potvrditi autorstvo »Pučke pisme biokovskih Primoraca« jednome ili drugome od dvojice Urlića. Iz navedene knjige Josipa Alačevića »Le crisi di Macarsca« (115–117) doznajemo da je kapetan Mate Urlić bio jedan od glavnih boraca protiv Francuza u Drašnicama god. 1809. Kad je župnik fra Vice Lulić odbio optužbu drašničkog kapetana Mate Urlića (12. X 1809) da je francuski špijun, on mu je odvratio: »Pasja viro, sada ćeš platiti!« Župnik je bio ponovno (13. X) napadnut od Mate Urlića. I da nije platio novac, bio bi loše prošao. Možda je baš taj Mate Urlić spjevao pjesmu u čast biokovskih Primoraca – narodnih ustanika.

sofrom nadmetahu u junaštvu uspomenama na borbe s Turcima, šest stotina francuskih vojnika stiže iznenada na Biokovo. Primorci, vični boju, skočiše na obranu:

*Na Stazu se podignula družba,
Prid njima se razviju barjaci*

*A za njima ljutiti junaci
Poletiše uzbrditim drumom –*

Ivan Ban, vođa podgorskih pobunjenika, znao je da će u Tučepima:

Kod Smokvice, vode hladovite

borba s Francuzima bez pomoći Tučepijana biti vrlo teška, zbog toga pozva njihova glavara Ivana Šimića da im priskoči u pomoć. U međuvremenu zametnu se megdan, Primorci prisiliše Francuze na bijeg, ali domalo se povrate s vojskom od šest tisuća ljudi. Primorci, vješti gerili, pobjegoše do svojih rovova na Smokvici:

*Svak zaliga na kamenu stinu,
Teško brane svoju domovinu.*

Francuzi otvore vatru:

*Tu se, brate, živi oganj pali,
Crna zemlja strahovito ječi,
Na sve strane hitro zrnje zuči,
Bije tvrdo drvlje i kamenje.*

Izdajom Ivana Šimića najednom se promijenila ratna sreća pobunjenika:

*Silna četa klonula je duhom,
Poplaši se primorska družina,
Uhvati se kameniti stina;
Pobigoše glavom bez obzira.*

U pjesmi se najviše ističe Grgo Šurivoda iz Drašnica, a to je i razumljivo kad znamo da je i pjesnik Urlić iz tog junačkog sela koje:

*Na boj spravi društvo ognjevito:
Oko šeset ljudi ponositih,
Pred njima je vitez orloviti
Po imenu Grgo Šurivoda.*

Kad su svi primorski prvaci bili pobjegli ili poginuli, Šurivoda sa svoja četiri pomagača neustrašivo jurnu na Francuze, odnese im oružje, nekoliko ih pogubi; ostavši na megdanu sam, ranjen, ne prestaje sjeći neprijatelja:

*Livom rukom crivo uhvatio
I bolesnu ranu zatvorio,
A desnom je rukom udario,
Pa udari sabljom okovanom ...*

Još posljednji put otkine glave nekolicini Francuza, najposlije drašnički arambaša pade:

*U njeg puče bez broja pušaka,
Lagun diže ranjena junaka.*

Pobuna Primoraca protiv francuskog okupatora u Urličevoj pjesmi prikazana je u širim razmjerima nego u stihu i prozi Ante Alačevića. Time je akcija protagonista Ivana Bana i drugih pobunjeničkih vođa dobila duboko rodoljubno značenje, a ne oznaku težnje za samovlašću pojedinih primorskih predstavnika. U dijapazon »Pučke pisme biokovskih Primoraca« ušli su prvaci četiriju sela Mak. donjeg primorja, a ne samo Podgore; osim u realnoj slici svakoga od njih gledamo i u imaginaciji ratne slave; pred našim očima redaju se različiti »saveznici« Primoraca, proklinjemo izdajnika Šimića, plaćemo katastrofu pučana Primoraca i njihovih arambaša. Što se tiče sadržaja Urličeva je pjesma nadopuna Alačevićeve »Pisme Ivana Bana«. I još nešto. »Pučka pisma biokovskih Primoraca« s umjetničkog kriterija neisporedivo je ljepša od Alačevićeve pjesme.

Kad je Urlič napisao svoju poemu od preko 400 deseteraca možemo tek približno odrediti. Stihovi s kraja pjesme:

*Nu promisli, današnja momčadi,
Kakvi biše naši didi stari! –*

ističu aktualnost pjesnikove misli: u mladi naraštaj treba unijeti duh junaštva, snagu otpora i vjeru u pobjedu nad tuđincima. A to je vrijeme prvog buđenja narodne svijesti u Dalmaciji pred početak druge polovine XIX st. Iz Kačićeve pjesmarice Urlič je crpao pobudu u oživljavanju stare junačke slave i u rodoljubnom manifestiranju svoje pjesničke poruke:

*Oslobodi, Bože, Dalmaciju,
Da ne gleda više na Taliju!*

Dalmatinci živili Hrvati!

6. – Kačićev RU više je utjecao na sakupljački nego na pjesnički rad Ante Alačevića. Da nije bilo RU, ne bismo, možda, nikad imali 1–AZ, a bez Antine zbirke ni druge tri zbirke njegovih potomaka. Nauka o narodnom pjesničkom stvaralaštvu može mnogo šta prigovoriti Alačevičevoj metodi, ali mora priznati da je njegovom zaslugom spašeno od zaborava i propasti dobar dio mlađih narod. i umjetnih pjesama u Mak. ko-

taru i Primorju. Na žalost, one starije pjesničke narod. umotvorine što ih starac Milovan čuo pjevati u narodu,⁴¹ ali ih navlaš nije htio unijeti u pjesmaricu zbog toga što su bile svakome poznate ili jer su mu se činile suprotne povijesnoj istini, u većini su propale.⁴² Od Kačićeve smrti do početka Alačevićeva sakupljanja Mak. primorje promijenilo je tri državne uprave, a to je neizbježno prouzrokovalo uzmicanje starijih pjesama pred novijima. Tako su došle Dorotičeve pjesme u »Pismar narodni«, tako i Urličeva pjesma, naravno našli su u njemu mjesto i Antini pjesnički pokušaji.

Osim dviju pjesama u stilu Kačićevih deseteraca imamo od Ante Alačevića i nekoliko pjesama umjetnog stiha. I jedne i druge pokazuju da mu je uopće nedostajala stvaralačka moć. Od događaja koji su bili tako tijesno povezani s njegovom ličnošću nije umio ostvariti umjetničku građu. Ni pravilni stihovi nemaju upliiva na čitaoce bez fantazijsko-emocionalne fakture. A stihovi Ante Alačevića uglavnom su loši, gola proza. Alačevićeve dvije pjesme vrijede ipak kao povijesni izvorni dokumenat uza svu uskogrudnost i neuviđavnost u pitanju ustaničkih ciljeva.

Ante Alačević je najlošiji Kačićev imitator u Mak. primorju na početku XIX st.

⁴¹ RU, 68–69, 566–567.

⁴² Koliko je narod. pjesama Kačić čuo, zabilježio i unio u RU, isp. J. Šetka, *Fra Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma* (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JA, 38/1954, 33–34).

DEVETO POGLAVLJE

DRUŠTVENO-POLITIČKA POEZIJA STJEPANA BORIĆA I STJEPANA IVIČEVIĆA

1. – Od četiri Alačevićeve zbirke narod. pjesama prva (1–AZ) najviše sadržava one pjesničke građe kojoj su autori umjetni pjesnici. Svi su ti pjesnici u zbirci anonimni, pa tako i Stjepan Borić i Stjepan Ivičević, iako su živjeli u XIX st., dakle u vrijeme kad je živio sam zapisivač Ante Alačević. On je obojicu lično poznao, vjerojatno je od njih samih dobio pjesme i onda ih prepisao u svoju zbirku. Kao što ni jednoj jedinoj pjesmi Ante Alačević nije naznačio autore, premda je u nekim slučajevima mogao za njih znati, tako nije učinio ni za Borićeve i Ivičevićeve pjesme. Što je propustio učiniti djed Ante, to je nadoknadio unuk Miroslav. Označujući pojedinim pjesmama njihove pisce, Miroslav nije uvijek naj sretnije ruke, ali kad je pitanje o pjesmama djeda Ante i dvojice imenjaka (Borića i Ivičevića), onda je to bio.

Stjepan Borić (1807–1894) ušao je u 1–AZ samo s jednom pjesmom o kopanju blaga na otočiću Šćedru. Zanimljiva svojim humorom i kačićevskom izražajnošću ta nam Borićeva pjesma otkriva jednog dosad nepoznatog imitatora starca Milovana. Borićevo ime prvi put je bilo spomenuto u polemičkoj raspravi Nikole *Andrića*.¹ Andriću nije bio poznat ni Borićev život ni njegov rad. Zbog toga ništa ne kaže o Boriću osim da je bio kanonik. A to je našao u Miroslavljevoj napomeni ispod Borićeve pjesme: »*Pop Stipan Borić, kanonik*«. Tim riječima Miroslav je htio precizirati da pjesma o kopanju blaga na Šćedru potječe od kanonika Borića. Odmah za riječju kanonik slijedi druga Miroslavljeva rečenica: »Sastavio je, ali nije za tiskanje, budući još žive osobe u njoj imenovane.« Kako je u natpisu pjesme navedena godina (1847) opjevanog događaja, imamo olakšan put za traženje životnih podataka o Boriću.

Stjepan Borić rođen je u Podgori kod Makarske 2. I 1807. u seljačkoj obitelji. Izuzevši godine školovanja, otkad je bio zaređen (1834) čitav život provodi u Podgori i Makarskoj, gdje je i preminuo u dubokoj sta-

¹ *Alačević i Karadžić I*, Glas Matice hrvatske, 3/1908, 16–17, 136.

rostiti god. 1894.² Šematizmi splitsko-makarske biskupije registriraju Borića kao župnika (1840) i vicedekana Podgore, kao kanonika (1855), župnika dekana (1856) i dekana mak. kaptola (1877). Uz ove crkvene funkcije vrši i različite građanske dužnosti u Makarskoj, npr. odbornika »Javne dobrotvornosti«³ (1856) i školskog kotarskog nadzornika (1867).⁴

Ti kronološki podaci ne govore bogzna što o društveno-političkom i kulturno-književnom Borićevu radu. Ipak i jednog i drugog je bilo. Kaptol u Makarskoj imao je u prošlosti nekoliko članova kojih je djelovanje poznato izvan granica domovine. Takvi su bili npr. Makarani: Petar Bartulović-Puović, Josip Pavlović-Lucić i Josip Čobarnić, sva trojica⁵ pisci na hrvatskom, talijanskom i latinskom jeziku. Među makarskim svjetovnim svećenicima bilo je i takvih koji su svoje sile obilno i trajno trošili, pa i posve istrošili u nacionalno-političke i kulturno-prosvjetne potrebe naroda, npr. Josip Kažimir Ljubić.⁶

Borić odlazi (1855) iz Podgore u Makarsku, a župničku službu u Podgori iz Borićeve ruke preuzima Mihovil Pavlinović. Poslije će Borić kao makarski kanonik, župnik i dekan pomagati podgorskog Ognjišara u radu oko narodnog preporoda u Dalmaciji. Na podgorskoj župi, znamo, Pavlinović⁷ je napisao ciklus od osam pjesama. Ti pjesnički prvenci pod natpisom »Iskre«, ujedno i prva očitovanja Pavlinovićeve političkog programa, formalno su (više nego sadržajno) udaljeni od Kačićeve pjesmarice. A tu pjesmaricu, još u dječaćko Pavlinovićevo doba, pružio je u ruke svome budućem nasljedniku župnik Borić.

2. – Borić je rado i s užitkom čitao Kačićeve pjesme; on je i sam slagao stihove imajući starca Milovana pred očima kao uzor. Potvrdom je toga: *Pisma vrhu kopanja blaga na otoku Šćedru od Blačana i Podgo-*

² U knjižici sjednica makarskog kaptola »Liber partium« 1770–1937 (vel. 33 × 23 cm, pergamentni uvez, paginacija do 155. str., kaptolski arhiv – Makarska) na predzadnjoj nepaginiranoj strani piše: »Stephanus Boric obiit die 18. XII 1894. anno aetatis 87.« Ovim se ispravlja Dušan Berić koji god. 1893. datira kao godinu Borićeve smrti (*Priča o zakopanom blagu na otočiću Šćedru*, Slobodna Dalmacija, 9/1952, 2453, 4).

³ Isp. P. Kaer, *Makarska i Primorje*, Rijeka 1914, 74.

⁴ Isp. *Stato del clero e popolo della diocesi di Spalato e Macarsca per l'anno 1867*. Spalato 1867, 9.

⁵ O Bartulović-Puoviću (1746–1815) isp. M. D. Grmek, *Enciklopedija Jugoslavije* I, Zagreb 1955, 382; o Pavlović-Luciću (1770–1828) isp. Đ. Körbler, *Narodna enciklopedija* III, Zagreb 1928, 370; o Čobarniću (1970–1852) isp. V. Štefanić, *Hrvatska enciklopedija* IV, Zagreb 1942, 329.

⁶ Kao zastupnik na dalmatinskom saboru, predsjednik zemaljskog odbora i član pokrajinskog školskog vijeća Ljubić (1833–1897) je najviše učinio da je u Makarskoj gdje je rođen i umro, otvorena (1877) građanska škola (isp. P. Kaer, *nav. dj.*, 86). Koliko je Ljubić, prvi upravitelj novoosnovane građanske škole, djelovao na odgojno-prosvjetni razvitak Makarana, isp. N. Alačević (*Slavni i zaslužni muževi...*, Split 1910, 17–18). O Ljubićevu radu u redakciji »Narodnog lista« i u tajništvu »Matice dalmatinske« kao i o njegovu značenju za dalmatinski narodni preporod isp. *Narodni list*, jubilarno izdanje (1862–1912), 9.

⁷ *Pjesme i Besjede*, Zadar 1873, 179–190; isp. Marin Pavlinović, *Mihovil Pavlinović i narodni preporod u Dalmaciji od godine 1848–1887, u svjetlu nepoznatih izvora*, Zagreb 1936, 32–34; o Pavlinovićevim pjesmama uopće isp. J. Ravlić, *Mihovil Pavlinović kao književnik*, Radovi Instituta JA u Zadru, 8/1961, 90–107.

rana u mjesecu lipnju godine 1847. uvrštena u 1-AZ pod br. 109. U 1-AZ (str. 147–148) nalazi se i nešto proze o postanku pjesme. Prozni tekst pisan je talijanskim jezikom, nema napomene tko ga je napisao, ali je bez sumnje Borićev: dva svetopisanska mota, jedan iz Izaijine, drugi iz Sirahove knjige s tačnom citacijom mogao je navesti crkveni čovjek. Taj čovjek – podgorski župnik Borić – sastavljaajući »Pismu vrhu kopanja blaga« imao je na pameti svoje župljane i Juru Pavlinovića, župskog kapelana. Čežnja za zemaljskim blagom, opća društvena pojava, u Borićevim župljanima pretvorila se u gramzivost, neumjerenu težnju za obogaćivanjem na lak način. Od te mane nije bio pošteđen ni podgorski kapelan. Na svršetku proznog materijala kaže se s podrugljivim tonom da je pjesma sastavljena »na vječnu uspomenu«. Borićeva je intencija bila istaknuti da čovjekova sreća nije u blagu i novcu.

Događaj, kratko prikazan u prozi, a u stihovima detaljno, Borić je dobro znao i po viđenju i po čuvenju. U kopanju blaga na Šćedru⁸ u lipnju god. 1847. sudjelovalo je pet Podgorana (Josip Borić, Mihovil i Andrija Vela, Ivan i Stjepan Vodanović); na čelu te ekipe stajao je podgorski kapelan Jure Pavlinović, u narodu poznatiji pod imenom don Zorzi. Ti Podgorani s općim ljudskim nedostacima i posebnim tjelesnim deformacijama (Borić runjav kao medvjed, Mihovil Vela crn kao Etiopljanin, Andrija Vela sa po šest prsta na rukama i na jednoj nozi, Ivan Vodanović kilav, Stjepan Vodanović klinčav) nisu izmišljeni⁹ kao što nije izmišljen ni kapelan, protagonist radnje.

Jure Pavlinović, 12 godina mlađi od Borića (rođen 16. VII 1819) odmah poslije ređenja (1844) dobiva kapelansku službu u Podgori, rodnome mjestu, vjerojatno po želji župnika Borića. U Podgori je ostao četiri godine. Poslije toga nalazimo ga (1849) u Rašćanima, najprije kao župskog upravitelja, zatim kao župnika i dekana imotskog dekanata.¹⁰ Župa Rašćane, smještena u klancu biokovskog gorja, zadovoljavala je Pavlinovićevim materijalnim potrebama mnogo bolje nego podgorska župa na kojoj je župničke dohotke pobirao Borić. Siromašni kapelan pokušao je na drugi način poboljšati egzistenciju: pozvan od mesara Josipa Borića da

⁸ O geološkom sastavu i geografskom položaju Šćedra, otočića na Jadranu, isp. Vujević Pavle, *Narodna enciklopedija* IV, Zagreb 1929, 634; o Šćedru, izletničkoj tački južno od otoka Hvara, isp. Z. Giunio, *Otočić Šćedro i njegova prošlost* (Jedan izlet za vrućih ljetnih dana), Novo doba, 11/1928, 222, 4–5; na Šćedru su prilično dobro sačuvani ostaci starog dominikanskog samostana koji Vinko Pribojević (1525) spominje u govoru »De origine successibusque Slavorum«, isp. G. Novak, *Dalmacija godine 1775/6. gledana očima jednog suvremenika*, Starine JA, 49/1959, 31, bilj. 42.

⁹ Dugogodišnji (pokojni) podgorski župnik Milan Pavlinović kao osamdesetgodišnjak u penziji potvrdio mi je (1960) prema sjećanju iz matičnih knjiga da su uistinu živjeli i u Podgori umrli spomenuti Podgorani, ali nije mogao zajamčiti da se u Podgori sačuvala uspomena o njihovoj kopanju blaga na Šćedru.

¹⁰ Isp. *Schematismo della diocesi di Spalato e Macarsca per l'anno 1845*, Spalato 1845, 20; *Stato del clero e popolo della diocesi di Spalato e di Macarsca per l'anno 1868*, 11. Juru Pavlinovića Borić netačno naziva Jurom Rusendićem (*Priča o zakopanom blagu na otočiću Šćedru*, nav. mj.). U šematizmima splitsko-makarske biskupije nigdje nije registriran kao kapelan u Podgori i župnik u Rašćanima Jure Rusendić, već samo Jure Pavlinović.

pri kopanju blaga na Šćedru – slijedeći narodnu predaju – izvrši svećeničku ulogu u žrtvovanju crna četveronožna ovna vragu, nadao se dobrom nagradi. Međutim, povratio se praznih šaka: vrag nije puštao blaga iz svojih pandža.

Neuspjeh podgorske i blaćanske ekipe u kopanju blaga što je, kako narod priča,¹¹ još od starih Grka bilo sakriveno pod crkvenim pragom na otoku Šćedru, izazvao je senzaciju u Podgori. O njemu se svakojako komentiralo među svećenstvom i seljacima u Mak. primorju. Kapelan i »kopači« blaga našli su se, jednoga dana, kao krivci ispred župnikova pera. Iz moralizatorskih pobuda Borić je njihovu gramzivost htio osuditi i u stihu. Možda je osjećao, vođen pastoralnim taktom, da je to bolje učiniti nego »kopače« blaga žigosati s oltara.

3. – Kakva je bila Borićeva književna obrazovanost, koje je pisce domaće i tuđe volio, da li je osim te pjesme napisao i što drugo u stihu i prozi – zaslužuje, svakako, da se kojom prigodom istraži. Pjesma o kopanju blaga jedina je Borićeva pjesma koju danas imamo, i to zaslugom prepisivača Ante Alačevića. Iz ove pjesme zaključujemo da je Borić bio vješt u stanovitoj mjeri u deseteračkoj versifikaciji, a do vještine, pa ni u deseteračkom pjesnikovanju, ne dolazi se bez prakse, bez duljeg građenja stihova. Što se toga tiče, Borić je najviše naučio od Kačića, iako Kačićeve osobine u njegovoj pjesmi nisu predstavljene u posebnoj mjeri. Usprkos tomu možemo ga ubrojiti među Milovanove imitatore.

Sam natpis pjesme (»Pisma vrhu kopanja blaga na otoku Šćedru od Blaćana i Podgorana u misecu lipnju godine 1847.«) očituje Kačićev utjecaj; on je vidljiv i u načinu kojim je ispričan postanak radnje. Borićev uvod (17 strofa) ima ton nekih Kačićevih pjesama:

*Viće čine blaćanska gospoda
Vrhu puta i njiova hoda.
Viće čine, među sobom zbore
Kako čovik blago naći more.*

Nastojeći da mu stihovi kao u navedenoj prvoj strofi budu rimovani, Borić se udaljuje od Kačića. Time se gubi neposrednost u razvoju radnje, ovdje u razvoju vijećanja kako doći do sakrivenog blaga.

Inicijatori pustolovnog pothvata: korčulanski Blaćanin Petar Nažak¹² i Podgoranin Josip Borić pojavljuju se u radnji kao marionete koje, osim

¹¹ Priča o zakopanom blagu na Šćedru, zabilježena na talijanskom jeziku u I-AZ, 147–148, podrijetlom je iz Blata na Korčuli. Zbog toga sam pismeno zamolio (26. II 1962) pravnik dra Franka Cetinića, dobrog poznavaoца prošlosti Blata i pisca o narodnom životu i običajima u Blatu, za informaciju da li živi u njegovu rodnom mjestu predaja o kopanju blaga na Šćedru. Međutim, kako me Cetinić izvješćuje (8. III 1962), u narodu nema predaje da su Blaćani kopali blago na Šćedru pred nekih 115 godina.

¹² Nagiaccio Nažak (Naxach) nadimak je izumrle obitelji Plemić u Blatu. U matičnoj staroj knjizi »Stato delle anime« župe Blato piše da je Petar Plemić Nažak rođen 20. II 1814. Prema tome on je bio od strane Blaćana onaj kojega Borić u pjesmi imenuje kao inicijatora u kopanju blaga na Šćedru god. 1847. Za podatak o datumu rođenja Petra Plemića Nažaka i izumrloj obitelji Plemić u Blatu zahvalan sam Franku Cetiniću.

opće težnje za obogaćivanjem, ne pokreće ništa što bi izlazilo iz lične pobude. Njihov kompanjon don Jure tek je nešto bolje preciziran, ali ni on u stvari nije prikazan u svome kapelanskom siromaštvu:

*Mlado popče za blago pomamno
Na noge se skače tako (po)mamno,
Svome kumu poče govoriti:
»Ja ću poći i sobom poniti*

*Kripke moći i svetinje mloge
Da se naše i ukripe noge,
Da se vragu kripko mi opremo,
Da mu lašnje blago još otmemo.*

Kad je složna »ekipa« stala kopati, Borić njihovo kopanje prenosi ovako u stihove:

*Svaki dube, svak se zemljom bavi
Tako snažno kano da su lavi.
I što dublje u zemlju uzmiču,
Sve to više oni snagu stiču.*

Može se primijetiti da tu ima ponešto zgusnutosti i sugestivnosti čega je vrlo rijetko naći kod Borića. Slično je to u strofi u kojoj je portretiran pustinjač na Šćedru:

*U ta doba starac njim se ukaza
Bile brade, a crna obraza,
Vedra čela, a mutna pogleda,
Pun godina, a mlad priko reda.*

Ili kad pisac, opisujući odlazak Podgorana na put preko mora, daje sliku žena kakvu je gledao u selu pred rastanak:

*Nike svoga grle oko vrata,
Druge svome zatvaraju vrata, –*

odnosno na podgorskome gatu dok muževi zabrinutih Podgorki:

*Bila jidra vitru otvaraju,
Uza sinje more zajidriše.*

U želji da slabosti svojih župljana i svoga kapelana ironizira, pa bilo i blago, Borić je sastavio »Pismu vrhu kopanja blaga«. Bez želje za pjesničkim uspjehom idejni je cilj postigao na onda uobičajen način: izražajnim sredstvima Kačićeva RU. Zrela dob i sama književna kultura nisu pomogli da Borić u živoj pjesničkoj slici uhvati jedan zbiljski do-

gađaj. U pjesmi ima i ponešto elemenata literature, umjetne i narodne, čime se mogu objasniti njezini čakavizmi koliko, možda, nisu posljedica metričkih principa.

Borić¹³ je primjer dekadanse Kačićevih imitatora u Mak. primorju. Ali on ipak, i takav, svjedokom je neumrlosti pjesnika RU kojega ni vrijeme, ma koje, ni kultura, ma kolika bila, ne mogu otrgnuti ni od njegovih čitalaca ni od imitatora.

4. – Stjepan Ivičević (1801–1871), prvi životopisac starca Milovana, posljednji je Kačićev imitator u Mak. primorju do polovine XIX st. S njim se završuje proučavanje makarskih pjesnika koji su – ugledavajući se na svoga učitelja – u deseteračkom stihu bilježili različite događaje od stotinjak godina.

Ivičević je rođen 24. I 1801. u Drveniku, u istome selu gdje se dvadeset godina prije njega rodio i Ante Franjin Alačević. Ivičevićeva porodica, slično kao i Alačevićeva, starinom je iz Bosne. Preselivši se u Dalmaciju, mletačka joj vlada priznaje stare povlastice i plemićki naziv.¹⁴ Iz toga doba potječe rodoslovno stablo Ivičevića.¹⁵ Ova ugledna porodica u Mak. gornjem primorju dala je narodne junake Pavla, Petra i Nikolu¹⁶, kolunele Jakova i Jurja i kapetana Stjepana,¹⁷ svećenike fra Andriju¹⁸ i don Petra;¹⁹ osim toga i dva pisca: Stjepana i Matu.

Njihov književni rad u mnogim tačkama se razlikuje, ali u jednoj tački je potpuno jednak: i Stjepanu i njegovu rođaku Mati²⁰ Ivičeviću prvi učitelj bio je Kačić, prva hrvatska početnica bila je RU.

¹³ Borić nije poznat makarskom narodu kao pjesnik. Više nego pjesmom o kopanju blaga na Šćedru Borić je zadužio Makarsku i Primorje svojim zauzimanjem i radom u materijalnom pogledu, npr. Boriću treba pripisati u zaslugu pošumljivanje »Donje luke«, jedne od najboljih kupališnih plaža uzduž jadranske magistrale.

¹⁴ L. C. Pavissich, *Memorie macarensi. Nuova serie in tre fascicoli. Fascicolo I: Stefano Ivichievich (Stipan Ivičević) e la sua epoca in Dalmazia*, Trieste 1897, 2–3.

¹⁵ Za više godina stajalo je izvješeno u biblioteci makarskog samostana. Udovica Vjekoslava Vranjicana izručila je poslije prvog svjetskog rata rodoslovno stablo Ivičevića starješini mak. samostana fra Juri Božićkoviću. Na molbu Vjekoslavljeva sina dra Milana Vranjicana, zagrebačkog kirurga, stablo je predano (1954) u njegovo vlasništvo.

¹⁶ Isp. RU, 30, 48, 555, 569.

¹⁷ Isp. RU, 33; isp. A. Lulich, *Compendio storico-cronologico di Macarsca*, Spalato 1860, 100, 101, 102.

¹⁸ Isp. G. Bujas, *Makarski ljetopis od godine 1773. do 1794*, Starine JA, 47/1957, 283–284.

¹⁹ Isp. A. Lulich, *nav. dj.*, 94–95. U pismu Ivanu Berčiću (4. III 1858) Ivičević napominje da je bio odgojen u Makarskoj u kući prastrica don Petra Ivičevića.

²⁰ Mate Ivičević (1825–1875) surađivao je stihovima i prozom u »Zori dalmatinskoj«, »Glasniku dalmatinskom« i u »Narodnom listu«. Posebno je tiskao tri knjižice pjesama: *Sluga i gospodar*, *Gospodar i sluga*, Split 1861, *Vinac pisamah mirisa dalmatinskog, hrvatskog i slovinskog*, Split 1861, *Jabuka*, Split 1867. U prvim dvjema knjižicama Ivičević propagira sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. U preporodnom radu Ivičević je crpao pobudu iz Kačića. 100-godišnjica Kačićeve smrti direktno je djelovala na izdavanje druge knjižice. A to je Ivičević istaknuo u posveti na prvoj unutrašnjoj stranici: *Slavnomu puku dalmatinskomu / od serca napijajući / najpri društvu i pobratimstvu / s braćom Hrvatim i Slavoncima / a za time / pridruženje a ostalom braćom jugoslavenskom / pop Mate Ivičević / iz Dervenika makarskoga / ovi vje-*

Neka sam Ivičević govori kako je u ranoj dobi, prije pohađanja škole u Makarskoj, kao seoski dječarac čitao Kačića: »Budući se ja rodio u selu, od majke Slovinke, koja nije znala talijanski, dok me nisu poslali u grad, u devetoj mojoj godini nisam ni ja znao ni slova talijanski. Dok sam bio u selu, učili su me štiti na bukvaru talijanskomu, po talijansku, i bio sam izučio kojekako (šlambikati) sricati. Čuo bi dietetom štiti od moga otca pjesmaricu Kačića, i one pisme godile bi mi srcu. Kad mi ne bi otca bilo kod kuće, ni matere, ter bi ostavili da čuvam, ili zibljem, mladega brata, uzeo bi ja onu pjesmaricu, pa bi kušao – mogu li išta proštiti, po onomu što sam znao talijanski sricati (štambikati), budući ja vidio da su slova jednaka. Izprvice nije mi se dalo sve liepo po vrstopisu štiti, bijaše knjiga staroga izdanja u Mletcih; ali sam bio počeo mnoge rieči razumiti.«²¹

Ovim i slijedećim riječima, navedenim prema prijepisu²² Ivana Vranjicana u originalnoj ortografiji, Ivičević je htio (1863) Božidaru Petranoviću razjasniti metodu svoga autodidaktičkog čitanja. Znajući talijanski alfabet, Ivičević je bez ičije pomoći naučio čitati hrvatska slova iz Kačića. »Pjesmaricu bilo mi štiti lasno, jer kako reko, kad bi mi jezik hrđavo izgovorio, uho bi ga pobilo, a tada bi mi pamet doskočila rieči po smislu i zašto rieč imala je biti slovinska, to jest moja materinska.« U očinskom domu, jer u Drveniku nije bilo škole, Ivičeviću je RU bio prva početnica i prva čitanka. Ispočetka je čitao polagano, slovkajući dok najposlije ne steče vještinu u čitanju. »A kad sam prid otcem počeo štiti trkomice čisto, otac mi se začudio i prekrstio, pak je htio da štijem kad je koji prijatelj došao...«²³

Čitajući tako Kačićevu pjesmaricu, Ivičević je stekao ljubav prema starcu Milovanu, još dječarac samouk naučio je iz RU mnogo stihova na pamet. Ivičevićev interes za Kačića iz mladih dana nizom godina aktivizirao se u različitim kačićevskim radovima i člancima.²⁴

nac pisamah / kogno je u višjem dila savio / po stolitno izadnjemu dnevnu / neumrlog našega pivaoca / otca Andrije Kačića Miošića / posvećuje i poklanja. Živeći u Splitu Ivičević je 1868. god. predavao hrvatski jezik na splitskoj realci (isp. N. Alačević, *Slavni i zaslužni muževi* ..., 36). Na Matu Ivičevića, zaslužnog pjesnika-propagatora narodnog dalmatinskog preporoda, ukratko se osvrnuo G. Novak (*God. 1860. u polemičkim spisima. Jedno poglavlje iz povijesti borbe Dalmacije za sjedinjenje s Hrvatskom*, Radovi Instituta JA u Zadru 8/1961, 31–33). Objelodanjujući *Dopisivanje Stipana i Mate Ivičevića* (Mogućnosti, 9/1962, 12. 1179–1204) Cvite Fisković je iznio vrlo zanimljivih podataka iz života i rada dvojice zaslužnih Ivičevića, osobito Mate. Time je još jače istaknuto njihovo značenje za narodni preporod u Dalmaciji.

²¹ Citat je uzet iz Ivičevićeva »Razjasnjenja« o njegovoj tzv. novoj metodi kako bi težaci i čobani najlakše naučili čitati. Šaljući u pismu (10. VII 1863) Božidaru Petranoviću rukopis svoga samoučnog bukvara u nakani da bude tiskan, Ivičević moli Petranovića da on kao pametniji učini opaske na rukopisu kako bi njegova metoda o čitanju uspješnije pošla »u međusobno poučavanje seosko od jednoga do drugoga«. Do izdanja toga Ivičevićeva bukvara uopće nije nikada došlo.

²² Prijepis se nalazi u arhivu makarskog samostana – Ivičevićeva ostavština.

²³ Podatke o svome prvom čitanju Ivičević je opširnije i na malo drukčiji način iznio u pismu prijatelju Pavišiću (isp. nav. dj., 6–8).

²⁴ Nabrajam samo neke: *Kratki životopis o. Andrije Kačića Miošića*, Zora dalmatinska, 3/1846, 12, 92–93; *Mnjenja o pšmarici fra Andrije Kačića Miošića*, nav. mj., 13, 101–102; *Andrija Kačić Miošić*, Neven, 3/1854, 51, 810–811; *Kratki životopis o*

Privatnim i školskim studijem u Makarskoj Ivičević ubrzo steče glas učena mladića; poslije dvije godine rada na preturi (sudu) kao pisar bi okrivljen (1820) zbog karbonarstva i osuđen na 20 mjeseci zatvora u Zadru.²⁵ Kroz čitav život pratio je Ivičevića žig osude, ali usprkos tome daju mu najviše društveno-političke službe: načelnika makarske općine, zastupnika na ustavotvornoj skupštini u Beču (1848), zastupnika dalmatinskog sabora u Zadru; član je različitih odbora u Makarskoj, Splitu i Zagrebu; počasni član križevačke županije; urednik zadarskih listova (»Glasnik dalmatinski«, »Osservatore dalmato«).

Politički rad donio je Ivičeviću mnogo muka i gorčine. Primivši se (1861), prisiljen materijalnom bijedom, uredništva »Glasnika dalmatinskog«,²⁶ glasila vlade, nađe se najednom ostavljen od svih rodoljuba i narodnjaka: u njihovim je očima izdajica.²⁷ Razočaran piše (1866) Petranoviću²⁸ da mu je žrvanj života pretežak; puno je pretrpio i učinio za narodnu stvar, a sad ga svi napustiše. »Zaboravljen sam, kano odića starak«, tuži se Petranoviću. Najteži udarac Ivičeviću dade Mihovil Pavlinović²⁹ kad ga je u govoru na saborskoj sjednici u Zagrebu (3. II 1866) kao narodnog izdajicu s prezirom isključio iz kola dalmatinskih prvaka. Ivičević se ipak prije smrti izmirio s narodnom strankom i s Pavlinoviću.

Andrije Kačić-Miošića iz Brista u Gornjem primorju to jest u Krajini, Vijenac uzdarja narodnoga o. Andriji Kačić-Miošiću, Zadar 1861, III – IX. (Ovaj drugi prošireni životopis zajedno s Preradovićevom pjesmom u čast Kačićevu posebno je objelodanjen pod jednim natpisom: Na stoljetnicu o. Andrije Kačić-Miošića dne 14. prosinca 1860. u Zadru.) Neke od svojih dotadašnjih priloga o Kačiću Ivičević je preradio, njima je dodao nove radove, i tako je pod zajedničkim natpisom: *Na stoljetnicu Andrije Kačić-Miošića dne 14. prosinca 1860.* nastao ciklus od pet dijelova: I *Oglas pozivu*, II *Kratki životopis*, III *Knjige po kojim se fra Andrija najviše spominje i hvali u puku jesu »Razgovor ugodni«*, IV *Ulomak – Razgovor o pjesmarici; Što je pjesmarica Milovanova? – Što kaže pjesmarica Milovanova? Što uči vjesmarica Milovanova?*, V. *Na daći Milovanovoj 16. prosinca 1860. u Makarskoj* (isp. J. Čuka, *Za stogodišnjicu Stjepana Ivičevića*, Glasnik Matice dalmatinske, 1/1901–02, 2, 155).

²⁵ L. C. Pavissich, *nav. dj.*, 8–9.

²⁶ Ivičević je uređivao »Glasnik dalmatinski« od 79. broja god. 1861. do 9. broja god. 1864.

²⁷ Dobro je ovdje upozoriti na Ivičevićevu obranu iznesenu u pismu (10. I 1862) Metelu Ožegoviću: »Povikaše na mene kao na bijelu vranu da sam izdajica zato što sam se primio ove poluslužbe vladine. A ja mislim da je dobro imati prijatelja i u đavljivoj kući (veli naša poslovica); i mislim da nije svak izdajica koji vladu služi, a eto sjajnoga ugleda u Vama. – Čitajte, reko, braćo, pa me sudite!« Prijepis Ivana Vranjicana (Ivičevićeva ostavština) u arhivu makarskog samostana.

²⁸ Ivičevićeva korespondencija – samostanski arhiv u Makarskoj. Radovan Vidović u raspravi *Doprinos Stjepana Ivičevića u kulturnim nastojanjima dalmatinskih preporoditelja* (Radovi Instituta JA u Zadru, 8/1961, 187) netačno navodi L. C. Pavišića kao naslovnika Ivičevićeva pisma.

²⁹ Isp. Pozor, 5/1866, 67. Nabrojivši svoje zasluge u narodnom radu, Ivičević u odgovoru Pavlinoviću ogorčeno jadikuje: »Posle svega toga je li pravedno da o Ivičeviću nema biti ni spomena sasvim da je on bio prvi na čelu? Pavlinović ne napomenu, a nijedan Hrvat ne prihvati! Svak se ogluši! Čudne harnosti i čudne plaće! Biše li to pravo? Sudit će unuci.« Da li je Ivičevićev odgovor bio objelodanjen, nije mi poznato; našao sam ga u prijepisu Ivana Vranjicana (Ivičevićeva ostavština – makarski samostanski arhiv).

ćem,³⁰ i tako bude po treći put biran (1871) za makarskog zastupnika na saboru u Zadru; nisu prošla ni tri mjeseca što mu je bio potvrđen (16. IX 1871) zastupnički izbor, Ivičević umire u Makarskoj 17. XII 1871.

Ivičevićev mnogostruki rad³¹: lingvističko-filološki, kulturno-književni i političko-publicistički u originalu i prijevodu dijelom je ostao u rukopisu, dijelom je objelodanjen u periodicima i posebnim edicijama. U većemu broju ostala je neobjelodanjena Ivičevićeva korespodencija³² s mnogim ličnostima u zemlji i u Italiji. Izdanje Ivičevićeva epistolara koristilo bi, kaže Jakov Čuka,³³ povijesti hrvatskog narodnog preporoda, ali bi, dodajmo, mnogo pridonijelo i boljem razumijevanju života i rada ovoga najpoznatijeg polihistora i poliglote u Dalmaciji sredinom XIX st. Ivičevićevi radovi u stihu i prozi ni u manjemu dijelu nisu uspjeli biti tiskani za piščeva života ni poslije smrti.³⁴ Prokletstvo sudbine! Neka nas stogodišnjica Ivičevićeve smrti (1971) obdari barem dobrim izborom iz različitih spisa ovoga vrlo zaslužnog, ali i toliko zaboravljenog književnika!

5. – Danas je najmanje poznat Ivičevićev pjesnički rad, to je zato što je sav, bez izuzetka, prigodničarskog sadržaja. Govoreći o tome radu Šenoa³⁵ piše: »... Ivičević je bio pjesnik i filolog, pjesnik i politik. Po

³⁰ O svojim nesporazumcima i sukobima u političkom životu i o pomirenju s narodnom strankom i Pavlinovićem Ivičević je na smrtnoj postelji diktirao Makaraninu Zammariji Vukoviću. Ovaj važni dokumenat, sačuvan u ostavštini fra Gabre Puratića – arhiv samostana u Makarskoj, ostao je nepoznat biografu Pavišiću i svima drugima koji su o Ivičeviću pisali.

³¹ Popis Ivičevićeva književnog rada u originalu i prijevodu što ga je (1890) izradio njegov baštinik dr Ivan Vranjican, makarski liječnik, objelodanio je Jakov Čuka (isp. *nav. dj.*, 151–156). Na žalost, popis je nepotpun ne samo u pogledu broja Ivičevićevih rasprava, članaka i književnih radova u stihu i prozi na domaćem i tuđem jeziku nego i u pogledu napomene gdje je od golemog nabrojenog rada što tiskano, a što je ostalo u rukopisu.

³² Duplikat Ivičevićeve korespondencije (nešto više od 100 pisama) sada je u arhivu makarskog samostana. (To nisu sva pisma što ih je Ivičević pisao drugima.) Originali Ivičevićevih pisama nalaze se i u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci i u Državnom arhivu u Zagrebu. U Makarskoj su samo duplikati Ivičevićevih pisama, svi prepisani njegovom rukom. Pisma što ih je Ivičević primao od drugoga uglavnom su u spomenutim zagrebačkim ustanovama gdje su originali Ivičevićevih pisama. U sporazumu s akademikom Antunom Barcem prepisao sam (1955) Ivičevićeva pisma iz makarskog arhiva za Akademijinju ediciju *Noviji hrvatski pisci* kojoj je Barac bio urednik. Iste godine Barac je preminuo, i tako nije došlo do izdanja Ivičevićevih pisama ni do drugih dviju-triju knjiga Ivičevićevih odabranih spisa.

³³ *Nav. dj.*, 141. Isp. N. Alačević, *Slavni i zaslužni muževi...*, Split 1910, 14–15.

³⁴ Nedugo poslije Ivičevićeve smrti Ivičevićev baštinik Ivan Vranjican uputio je hrvatskoj javnosti (23. IV 1873) »Književni poziv« najavljujući izdanje dviju Ivičevićevih knjiga: 1. Prijevod Danteova Pakla, 2. Pismovnik u 2 dijela: korespondencija i pjesme. Kako se, međutim, nije prijavio dovoljan broj pretplatnika, Vranjican je odustao od toga prvog pokušaja da izda izbor iz Ivičevićevih spisa. Sličan je pokušaj učinio Vranjican i god. 1887. ali sve uzalud. Deset godina kasnije (1897) Vranjican je poslao Petru Kuničiću u Blato na Korčuli na njegov zahtjev četiri knjige Ivičevićevih djela da bi ih priredio i turio u tisak, ali ni od svega toga nije bilo ništa.

³⁵ *Stjepan Ivičević*, Vijenac, 1874, 10/18.

tom su mu i pjesnički plodovi karakterisani. Njegova namjera ne bijaše samo da pjeva; on je stihom htio dokazati da se hrvatskim jezikom mogu izraziti sve uzvišene misli, on je izvornom pjesmom htio kod raznih prigoda buditi narod.« U Ivičevićevim pjesmama, nastavlja dalje Šenoa, ne plamte samonikle misli i žive slike, a ipak se, uza sve filološke osobine, primaju srca: pjesme su spjevane pučki, tj. stihom narodnog deseterca.

Mnogo prije Šenoa, Ivičević se o svom načinu pisanja stihova izrazio riječima koje su i za ondašnji obični svijet bile nerazumljive. Nabrojivši svoje pjesničke prijevode s talijanskog, latinskog i grčkog jezika, Ivičević u pismu (1843) Petranoviću³⁶ javlja: »A neka znate, poveo sam se sad i ja za Tomazeom, da se pjeva *slovinski na slovinsku*, to jest s prilikom pučkim sebičnjim a rednim deseterostrukima (decasillabi sciolti), a ne slaganim (rimati), budući da je slaganje razumu usilovanje i zaprička. Naš deseterostručan redac jesti pravi stari *junački dušak*.« Uz ovo što je rečeno o Ivičevićevoj prozodiji i metrici pridružimo i napomenu o jeziku. U pismu (1858) Ivanu Berčiću³⁷ Ivičević u trećemu licu o svom jeziku kaže: »Jezik Ivičevićev jest pučki, s jednim koračajem u književni, za napridak. Prva riječi iz dojednoga naričaja slavskoga, po izgovoru srpskomu, netom su korena slavskoga.«

Ako onu nategnutu frazeologiju iz pisama Petranoviću i Berčiću prenesemo u današnju govornu praksu, onda ćemo reći da je Ivičevićev glavni stih bio junački (narodni) nerimovani deseterac, a kao sredstvo pjesničkog izražavanja služio mu je onaj jezik koji je više-manje sam iskonstruirao. Taj tzv. dalmatinski jezik mješavina je svih pokrajinskih narječja, ali u knjigama pisanim za puk ipak je u tome jeziku dana prednost ikavskome govoru.³⁸

Što je Ivičević drugima preporučivao, najmanje je izvršavao u svom pjesničkom radu. Dovoljno je prelistati dvije-tri »pučke pisme«, objelodanjene ili u rukopisu, i vidjet ćemo da je Ivičević samoga sebe pobijao: u njima ima svega drugog, a ništa ili vrlo malo Kačićeva nasljeđa i pravog narodnog izražavanja.³⁹ Ivičevićeve »pučke pisme« čini takvima sa-

³⁶ Ivičevićevo pismo (30. IV 1843) u duplikatu, Ivičevićeva korespondencija – arhiv makarskog samostana. R. Vidović (isp. nav. dj, 190) krivo navodi da je Ivičevićevo pismo datirano 10. (IV). To je dan kad je u travnju god. 1843. Petranović pisao iz Visa Ivičeviću. Ivičevićev odgovor iz Makarske Petranoviću datiran je 30. IV 1843.

³⁷ Kad je Zdranin Ivan Berčić pismeno zamolio (13. II 1858) Ivičevića da mu pošalje bio-bibliografske podatke, on mu u popratnom pismu (4. III) odgovara da se ne drži dostojnim da ga Berčić unese u čitanku i uvrsti u kolo izabranih ljudi, no iz harnosti prema Berčiću šalje mu zatražene podatke. U dodatku toga pisma (kojega je duplikat u arhivu makarskog samostana) priložena je Ivičevićeva bio-bibliografija, a iz nje su (u prijepisu Ivana Vranjicana – arhiv mak. samostana) Ivičevićeve riječi o jeziku.

³⁸ G. Urlić, *Rad Stjepana Ivičevića oko hrvatskog jezika*, Program državne gimnazije u Zadru za šk. god. 1902–1903 II, Zadar 1903, 15–17. Urlić kaže (26,36) da je Ivičević u ono vrijeme dosta lijepo pisao hrvatski, ali nije bio pravi gramatičar ni filolog; kao samouk s vremenom je nagonilao silu znanja, a ipak ni u jednoj struci nije imao sistematskog obrazovanja. Zbog toga mu je nedostajala naučna metoda.

³⁹ Takva je npr. *Pisma pučka* (Split 1845) u desetercu, spjevana u čast splitsko-makarskog biskupa Luidu Pina za njegov dolazak u Makarsku (12. VIII 1845).

mo formalna prisutnost deseteračkog stiha. I još k tome: različiti datumi svakodnevnog života u svim slojevima puka, uzevši taj pojam u širem značenju. Kalendarski događaji, npr. rođenje, vjenčanje, imenovanja, smrt, potakli su Ivičevića da u stihu uzveliča svečanost pojedinih ljudi u Makarskoj. Takvi sastavci, motivirani lokalno-patriotskim vezama, ni u svoje vrijeme nisu bili aktuelni više od par dana ili kojeg tjedna.

Međutim, i jedan od ondašnjih povijesnih događaja u hrv. političkom životu – proglašenje tzv. konstitucije i Jelačićeva imenovanja banom (1848) – nije ostao bez dubljeg odjeka i dužeg traga kod Makarana. Ivičević je u dvjema deseteračkim pjesmama ostavio svjedočanstvo učešća makarskih građana u proslavi narodnih svečanosti. On je tim događajima dao posebno političko tumačenje. I samo zbog toga su pjesme zanimljive, a ne zbog književnih kvaliteta.

Događaji poslije proglašenja (15. III 1848) tzv. konstitucije u bivšim austrijskim zemljama podigli su Ivičevića na najviši položaj u Makarskoj. Kako se to dogodilo, o tome imamo bilješku Ante Alačevića:⁴⁰ »U petak na 24. istoga miseca (tj. ožujka, op. pisca) dođe stafeta ovde na pretura i donese proklam od konstituciona i u isti dan bi sazvan puk na pjacu i bi štivena i onda od puka biju odabrani novi potestat Stipan Ivičević, a kapitan Frane Alačević, i odma se poče pisati civika.« Koji dan prije toga, dok još nije bio plebiscitarno izabran za gradskog načelnika, Ivičević je složio pjesmu o novome ustavu.

Ivičevićeva *Pisma od novoga zakona konstitucion koju daje cesar Ferdinando prvi na 15. ožujka 1848. u Beču, a bi razglašena u Makarskoj na 24. istoga* nalazi se u I-AZ pod br. 148. Drugi dio natpisa (*Ova pisma bi učinjena od Stipana Ivičevića*) dodatak je prepisivača Ante Alačevića, od njega je vjerojatno i čitav natpis.⁴¹

»Pisma od novoga konstituciona« širila se u prijepisu među građanima i pučanima ne samo za tri dana makarskih svečanosti nego i kasnije kad je Makarska jednoglasno odlučila da je na bečkoj konstituenti zastupa Ivičević.

Ivičevićeva pjesma u neku ruku politički je manifest. To se vidi iz teksta i konteksta čitave pjesme. U političkim pitanjima Ivičević ima vrlo čudnovate poglede. Prema njegovu mišljenju nekada su Bosna i Dalmacija sačinjavale jednu Dalmaciju. Makarska, u prošlosti bosanska kći u Dalmaciji, u novo doba mora biti posrednica između Bosne i Dalmacije. Vođen mišlju da je ekonomski napredak u Makarskoj i u primorskom i biokovskom pojasu nemoguć bez Bosne i Hercegovine, Ivičević je zahtijevao: slobodnu luku u Dalmaciji, ukinuće zdravstvenih granica između Dalmacije i Hercegovine i političko ili barem trgovačko sjedi-

⁴⁰ I-AZ, 219.

⁴¹ U Zori dalmatinskoj (5/1948, 15, 57–58) natpis pjesme sav je od datuma: 15. ožujka 1848. Takav natpis dao je sam Ivičević.

njenje Bosne s Dalmacijom.⁴² Ove tri tačke što ih je Ivičević formulirao (4. IV 1848) u pismu Pavišiću⁴³ bile su u posebnoj molbi izražene i predane (4. IX 1848) ministarstvu unutrašnjih poslova u Beču.⁴⁴

Šaljući Pavišiću »Pismu od novoga konstitucionala«,⁴⁵ Ivičević je htio upozoriti svoga prijatelja na njezin lajtmotiv koji mu je bio već otprije poznat iz pisma početkom travnja. Treći zahtjev, više nego prvi i drugi, došao je u pjesmi do punijeg izražaja. Da bi svoje planove o političkom ili trgovačkom sjedinjenju Bosne s Dalmacijom što uspješnije propagirao među građanima i pučanima, Ivičević uzima deseterački stih, držeći da je najprikladniji za tu svrhu. Međutim, njegovo pjesničko izražavanje nije vjeran odraz ni narodnog ni Kačićeva deseterca: to je neka simbioza umjetnog i narodnog deseteračkog stiha u Ivičevićevu »nepučkom, a na pučku krojenom« jeziku.⁴⁶

Ivičević je – vidjeli smo – zarana čitao Kačićeve pjesme, skupljao je pjesničku građu s narodnog stvaralačkog izvora,⁴⁷ prema tome nije mogao biti sasvim očuvan od utjecaja koji su izlazili iz jednog i drugog pjesničkog korijena. To se odmah vidi na početku »Pisme od novoga konstitucionala«:

*Doletila od Dunaja vila,
Vila što je za svidoka bila,
Kako Nimac i on slobod štuje,
I za srce junačko se čuje.*

*Doletila Zadru na krajinu
Ter bečku mu dokaza novinu
Što se zgodi ožujka do pola
Baš u Beču kod kraljevskog stola.*

Ivičević brzo napušta kačićevski žanr. Čitavu radnju, poslije uvoda od triju strofa, priča kroz usta jedne iste vile (bečke). Da je do kraja slijedio Kačićevu praksu, koja je opća tečevina narod. poezije, govorom dviju vila (tj. bečke i, recimo, makarske vile) radnja bi postala življa i gipkija. Osim toga, u dijalogu bi političke misli bile više naravni izljevi a manje razumske pretpostavke pjesnikove, otpalo bi ono praktično uputstvo o sastavu općinskih i sudskih vijeća, isto tako i neizvorno rezoniranje o slobodi: pjesma bi po svojoj svrsi i po sastavu bila ujedna-

⁴² Isp. P. Kaer, *nav. dj.*, 145; J. Ravlić, *nav. dj.*, 155.

⁴³ *Nav. dj.*, 46.

⁴⁴ Isp. P. Kaer, *nav. dj.*, 147.

⁴⁵ Pavišić je preveo pjesmu na talijanski i objelodanio u svome djelu o Ivičeviću (46–48).

⁴⁶ Dodatak glavnom natpisu Ivičevićeve pjesme (Zadar 1857) o Vinku Cimi, splitsko-makarskom pomoćnom biskupu.

⁴⁷ Ivičević je najmanje poznat kao sakupljač narod. pjesama. U njegovoj ostavštini (prijepis Ivana Vranjicana – arhiv mak. samostana) sačuvana je *Zbirka pučkih pjesama*. Na poledini te zbirke zabilježio je (11. IX 1893) Vranjican: »Ovo 21 pučkih pjesama poslao sam u Zagreb Ivanu Kostrenčiću, tajniku Matice hrvatske, da ih upotrebi u Zborniku hrv. pjesama.«

čena. Ovako je »Pisma od novoga zakona konstitucion« izašla manje interesantna, iako je Ivičević htio postići i propagandistički i pjesnički interes.

Ipak se Ivičević ne može sasvim osloboditi reminiscencija što ih je u dječjačkoj dobi primio iz čitanja Kačićeve pjesmarice. Drugi dio pjesme govori o sjedinjenju Bosne s Dalmacijom s ekonomskog pogleda; pjesnik nije propustio priliku da taj dio ne započne sličnim stihom kojim je starac Milovan započeo »Pismu najposlidnju od slavne Bosne«⁴⁸ (*Probudi se, Bosno, zemljo slavna*). Početak Radmanove legende o sv. Jurju Ivičević je malne od riječi do riječi prisvojio i priključio ga pjesmi kao da je samonikli proizvod:

*Veseli se i ti, Bosno ravna,
Kojano si na glasu odavna!
Eto tebi lipo pramaliće
I novi ti Jurjev danak sviće.*

Na sjedinjenje dviju pokrajina Ivičević gleda prije svega ekonomski, s trgovačkog probitka Bosne i Dalmacije, uključujući ne samo izmjenu prehrambenih dobara nego i opću ekonomiku čitave zemlje:

*Vi nosite kruva i peciva,
A mi ćemo soli, ulja, piva, –

I vidit ćeš uz gvozdenu Stazu
Kako kola bez volova lazu,
Ter od mora tja do Biograda
Dva dni oda sama bić će tada.*

To što je Ivičević fantazirao o međusobnoj trgovini i prometnoj vezi od dalmatinske obale do Beograda postala je realnost. Zbog toga je »Pisma od novoga zakona konstitucion« aktuelnija danas nego prije stotinjak godina, gledajući je retrospektivno.

Sa istog stajališta Ivičevićeva druga pjesma *Kolo vila dalmatinskih na Biokovo* nije nimalo drukčija. Iako su obje pjesme genetički srodne, različita im je sudbina u bibliografskom vrednovanju i u praktičnoj primjeni. Pjesmu o novome ustavu pratila je dobra sreća: bila je najprije kao letak u rukama Makarana, zatim objelodanjena originalno i u prijepodu, imamo je još k tome u prijepisu Ante Alačevića. Naprotiv, »Kolo vila dalmatinskih na Biokovo« nalazi se samo u 1-AZ pod br. 142. Koliko mi je poznato, ostala je potpuno nepoznata, nema je ni u popisu Ivičevićeva književnog rada. Da u djedovu prijepisu Miroslav Alačević nije slučajno naznačio Ivičevića kao autora pjesme, iz sadržaja i načina kojim je ona sastavljena i sami bismo pomislili na njega. Razlika je među prvom i ovom drugom Ivičevićevom pjesmom u broju stihova: prva

⁴⁸ RU, 611–613.

ima 23 strofe od četiri deseteračka stiha, odnosno 24 strofe ubrojivši dva stiha iz mota i dva s kraja pjesme, druga ima 54 strofe od jednakog broja stihova.

Jelačić je 23. III 1848. imenovan banom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Taj događaj toliko je uzбудio Ivičevića da je od velikog veselja sastavio pjesmu »Kolo vila dalmatinskih na Biokovo«. Upravo u to vrijeme Makarska je tri dana (24, 25, 26. ožujka) slavila proglašenje novoga ustava. U bilješkama Ante Alačevića⁴⁹ o tome narodnom slavlju ne spominje se Jelačićovo imenovanje. Nekoliko dana poslije banova imenovanja, svakako prije Jelačićeva proglasa kao novoimenovanog gubernatora Dalmacije (10. XII 1848), nastala je Ivičevićeva pjesma. Izabran u srpnju za zastupnika na bečkoj konstituenti, Ivičević je pošao u Beč. Stigavši u austrijsku prijestolnicu (8. VIII), boravi u Beču do svršetka studenoga, a otada do raspuštenja sabora o Kromjerižu, i tu ga zateče vijest da je Jelačić postao gubernator Dalmacije.⁵⁰ Prema tome možemo s priličnom sigurnošću odrediti vrijeme postanka »Kola vila dalmatinskih na Biokovo«: ne odviše dugo poslije Jelačićeva imenovanja za bana.

Ova druga Ivičevićeva pjesma planirana je na mnogo široj osnovi nego prva. Slaveći na Biokovu rano u zoru imenovanje novoga bana, dalmatinske vile pozivaju bosanske i hercegovačke posestrime da s njima zaigraju kolo u čast Jelačića:

*Zlatne vaše raščesljajte kose,
Obučite svečane aljine
I tecite prid slavnog vojvodu
Komu vruće na srce ležite.*

*Vi ste naše jednokrvne seke;
Svi smo jednim mlikom zadojeni:
Bošnjak, Erceg, Hrvat, Dalmatinac.
Ili Srbi il Latini bili,*

*Svi je jedna majka odranila,
Jedan jezik, isti običaji,
Istog ćemo imat i vojvodu!*

U Ivičevićovo kombiniranje narodnog jedinstva triju pokrajina Bosne, Hercegovine i Dalmacije iz političkog takta nisu ušli muslimani: bojao

⁴⁹ Prenosim bilješku o proslavi trećega dana (26. III 1848) u Makarskoj: »U nedilju na 26. istoga jutra bi oglašeno puškaranjem, i naodeći se u portu jedan brod Ankonitana, oni otiše dio od veselja. Oni dan puškarajući, bi rečena misa s muzikom i pivan Te Deum, okupljena sva civika. Od podne na pjaci vas puk spravili obid: mesa pečenoga, salate, kruva i vina, dozvaše Ankonitane svojim barjakom, i tu veliko veselje biše. Pretur i svi inpiegati dođoše, po ponistram od kuća biše gospoja koje gledaše, koje pozvaše i dignuše da sađu na pjacu da se vesele, da jidu i piju i balaju na istoj pjaci. I tako dan svršši u skladu i veselju« (1-AZ, 219).

⁵⁰ Isp. L. C. Pavissich, *nav. dj.*, 55-61; Kaer, *nav. dj.*, 147-148.

se o njima izreći svoje političko mišljenje; time što o muslimanskom elementu Ivičević u pjesmi ništa ne govori, slijedio je diplomaciju mudrih i lukavih političara.

Ako »Kolo vila dalmatinskih na Biokovo« s estetske strane usporedimo s »Pismom od novoga zakona konstitucion«, vidjet ćemo da je među njima nemala razlika. Pjesma o novome zakonu je monotona, gotovo amorfná; pjesma o kolu dalmatinskih vila je uzbudljiva, dinamična. Ivičević nas melodramski uvodi u situaciju na vrhu Biokova pojavom vile primorkinje; njezin poziv vilama slovinkinjama odjekuje svježom arijom jutarnjeg buđenja u prirodi:

*Ne čujete kô slavić žubori,
Kô romone studeni kladenci,
Koli buba more adrijansko
Na ugodno zorno povitarce,*

*Kako težak za volima ajče,
A čobani po polju sviraju,
Čobanice u kolo igraju! –*

odmah iza toga vila jadikuje nad ropstvom »ugnječenog našega naroda«:

*Odavna smo mućec jaukale,
Inorodne dvoreć gospodare,
Odavna smo ležale u tminam
I povrgle stare običaje.*

Najednom se izmjenjuje registar tonova. Ivičević ga podiže do najviše ljestvice oduševljenja; prilikom Jelačićeva imenovanja za bana dalmatinska vila poziva slovinske mladiće:

*Nek pobace šušnjave klobuke:
Nimaštinu i talijanštinu,
A ustaknu crljene fesove
Štono im je od dida ostalo.*

*Nek obuku toke do ramena
I ogrnu bugar-kabanice,
Nek pripašu svitle jatagane,
Samokrese i sablje zlačane.*

Fortisimo Ivičevićeva patriotizma izraženo je veseljem što je Dalmacija u novome banu dobila svoga vođu i gospodara:

*Nećeš više u tminam drimati,
Već ti tuđin gospodarit neće.*

*Dalmacijo, evo tvoje sriće!
On će tvoju braniti slobodu,
Bit će viran tvojemu narodu.
I ti njemu, deder, budi virna, –*

Ivičević, aktivni političar, kroz viziju sloge i bratstva poručuje »bidnim Slovjanima«, i Hrvatima i Srbima u turskoj Bosni i Hercegovini:

*Nek pobace zlobu ustavanu
Kuju ima jedan na drugoga*

*I koja je uzrok ponajveći
Što odavna cvile u nesreći.
Nek se grle kano braća prava,
Jednodušno nek pripravní budu.*

Naravno, Ivičevićeva nada da će za godinu dana nestati u Bosni i Hercegovini turskog ropstva, bila je iluzorna; aktuelnost pjesnikove poruke o slozi Hrvata i Srba potvrdila je današnjost.

Ovaj drugi Ivičević pokušaj da u stihu propagira svoje političke poglede o Bosni i Hercegovini mnogo je uspjeliji od prvoga. Za »Kolo vila dalmatinskih na Biokovo« Ivičević je uzeo nekoliko elemenata sa izvora narod. pjesničkog stvaralaštva i iz kačićevske tradicije, ali ih nije asimilirao snagom samostalnog stvaralačkog rada. Čitajući njegove stihove nailazimo na strofe u kojima je svjesno ili nesvjesno plagiranje Kačića i narod. poezije. U najviše slučajeva slike nisu precizne, misli su razvučene, izražaj ritmički i jezično nepravilan. Ivičevićeva pjesma o kolu dalmatinskih vila na Biokovu ima tek sekundarnu vrijednost.

6. – U »Marjanskoj vili«, zbirci narod. pjesama, ima nekoliko pjesničkih tekstova kojima su pisci ili nepoznati ili krivo označeni. Među anonimnim pjesmama u ciklusu »Prigodnice« nalazi se i *Voza godine 1825*. Čija je, odakle i od koga je dobio tu deseteračku pjesmu, Dujam Srećko Karaman⁵¹ ne kaže. Držeći da je splitske provenijencije, dao joj je u »Marjanskoj vili« mjesto među drugim narod. pjesmama »sakupljenim u Spljetu«. Pjesmu o vozi god. 1825. unio je Miroslav Alačević u svoju zbirku (3–AZ, br. 359), ali pod dužim natpisom i sa neizmijenjenim sadržajem. Na svršetku pjesme Miroslav napominje da je prepisana iz jednog starog rukopisa što mu ga je posudio D. S. Karaman. Između Karamanove i Alačevićeve verzije razlika je još u tome što Miroslav navodi Matu Kovačića kao autora pjesme, a kod Karamana toga nema.

A ipak »Voza godine 1825« – iako govori o pobjedi Splitsana – nije splitske provenijencije, kako drži Urlić⁵² oslanjajući se na Karamana,

⁵¹ D. S. Karaman, *Marjanska vila*, Split 1885, 57–65. Pjesma je pretiskana i u II izdanju (Split 1889, 104–108) i u III izdanju (Split 1910, 66–67).

⁵² *Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru*, Nastavni vjesnik, 13/1904–05, 4, 433.

nego makarske. Urlič nije svratio pažnju na popis⁵³ Ivičevićeva književnog rada; u tome popisu »Pisma od uvoza koji se učini u Splitu na 7 svibnja 1825« izrijekom je spomenuta kao Ivičevićeva izvorna pjesma. To je uočio Berić⁵⁴ i upozorio na to da je Ivičević spjevao »Vozu godine 1825«; međutim, kako nije imao Ivičevićeva originala ni njegov prijepis iz druge ruke u 3-AZ, Berićevi su podaci o tekstu pjesme nepouzdati i manjkavi. Autograf pjesme sačuvan je u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (sign. R 5903).⁵⁵ Vranjican je donio samo prvi dio natpisa, čitav originalni natpis pjesme glasi: *Pisma od Uvoza koji se učini u Splitu na 7. svibnja – Na poštenje građana makarski – Složena za pivanje Hrvata u jezik slovinski po izgovaragnu puka makarskoga.*

Da je do Karamanovih ruku došao Ivičevićev original, nikad ne bi bio objelodanjen u »Marjanskoj vili«. I ne samo zbog toga što »Vozu godine 1825« nije narod. pjesma nego i zbog samog sadržaja: u Karamanovoj verziji slave se Splićani i njihova pobjeda u regati, a u Ivičeviću autografu Makarani i njihova zadobivena slava. Time se objašnjaju i sve druge varijante u splitskom tekstu: brojevi stihova, protagonisti radnje, lokacija morske utakmice. Mate Kovačić ili neki drugi nepoznati Splićanin preinačio je Ivičeviću pjesmu u korist svojih sugrađana pripisavši im pobjedu Makarana. Čini se da je za to imao pravog razloga i da nije radio kampanilistički: i sam Ivičević indirektno priznaje njihov djelomični uspjeh.

Živeći u Makarskoj od devete godine (1809), zahvalni Ivičević prikazuje »na poštenje građana makarski« jedan od svojih prvih pjesničkih pokušaja. Do god. 1825. sastavio je samo tri »pismice«; i tek tada kad je prošlo punih sedam godina od prvih stihova u tim »pismicama«, bila je »složena za pivanje Hrvata u jezik slovinski« njegova »Pisma od uvoza«. U prvom deceniju pjesničkog rada (1818–1828) Ivičević će napisati nekoliko prigodnica, ali prije god. 1835. neće imati prilike da svoje pjesničke pokušaje ponudi za tisak. Kad je Ljudevit Gaj objavio (20. X 1834) proglas o izdavanju »Novina hrvatskih« i »Danice«, Ivičević mu iduće godine u pismu šalje »za prvi put dvi pismice koje su istumačene iz drugih jezika«.⁵⁶ Čekat će još desetak godina da ugleda tiskanu prvu pjesmu (1844).⁵⁷ I tako u kasnijoj dobi života (sa 43 godine) Ivičević ulazi u hrv. književnost kao pjesnik.

⁵³ Isp. J. Čuka, *nav. dj.*, 151.

⁵⁴ *Dalmatinske regate u prošlosti*, Slobodna Dalmacija, 8/1950, 1696, 2.

⁵⁵ U fasciklu *Različiti spisi* (A, br. 1–35) pod br. 4. (svežnjić *Razne pjesme i fragmenti pjesama*) nalazi se Ivičevićeva pjesma.

⁵⁶ Duplikat pisma čuva se u arhivu mak. samostana – Ivičevićeva korespondencija. Iz sadržaja pisma – koje nije datirano – možemo zaključiti da je napisano u II polovini prosinca god. 1834, ali ga po svoj prilici Ivičević nije poslao Gaju. Da je to učinio, sigurno bismo i njegovo pismo našli među objelodanjenim pismima pisanim Gaju (isp. V. Deželić, *Pisma pisana dru Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci* (1828–1850), *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 6/1909, 1–329; J. Horvat – J. Ravlić, *Pisma Ljudevitu Gaju*, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 26/1956, 1–513). Zahvaljujući Ivičeviću prijepisu (koliko to nije sam original) njegovo pismo, i to prvo, nije izgubljeno.

⁵⁷ Njezin je natpis: *Na »Pozdrav Zori dalmatinskoj« Car-Janka Hervata, odzdrav Stipana Ivičeviča, Makarana, Zora dalmatinska*, 1/1844, 20, 153–154.

Ali kao takav on je u Makarskoj već otprije bio poznat: pisao je različite »pisme« i »popivke sedmoglasne« u čast pojedinih Makarana i u pohvalu grada pod Biokovom s kojim će od dječastva do smrti biti vezana njegova sudbina. Veslačka utakmica (7. V 1825) između Makarana i Splitskana, prethodnika članova današnjeg veslačkog kluba »Gusar«, dala je Ivičeviću priliku da opjeva slavu potomaka onih makarskih građana koji su prije šezdesetak godina (1767) nadjačali Splitskane u regati. Da je on znao za dvije Radmanove pjesme o njihovoj staroj pobjedi, našli bismo u pjesmi bar nekakav spomen. Ivičević ipak aludira na jednu makarsku utakmicu na moru sa Splitskanima prije trideset godina, ali ne spominje nijednu dalmatinsku regatu iz god. 1807.⁵⁸

Odnijevši Makarani po četvrti put (1825) slavu Splitskanima, i to na dan splitske svečanosti, Ivičević piše pjesmu ugledavajući se na Kačića (»Pisma od zbora primorskoga, učinjena u Makarskoj rata od Kandije«).⁵⁹ Ivičević se razlikuje od Milovana samo u tematici, ali ne u tendenciji s napomenom da je makarsku »prisvitlu gospodu«, tj. plemiće kojima je posvećena »Pisma od zbora primorskoga«, Ivičević zamijenio »građanima makarskim«. Da su ti Makarani bili građani srednjeg i nižeg staleža – a oni su sačinjavali većinu hrvatskog pučanstva u gradu – potvrđuje drugi dio natpisa pjesme složene »za pivanje Hrvata«.

I tako smo došli do fakture »Pisme od uvoza«. Kačić je utisnuo duboki trag u svijesti dječaka iz Drvenika. Slaveći »u jeziku slovinskom« junaštvo Makarana, Ivičević je pod direktnim nacionalnim utjecajem starca Milovana; riječima »po izgovaranju puka makarskoga« istaknuta je funkcija »jezika slovinskog«: »Pismu od uvoza« treba čitati ili pjevati u onoj pučkoj ikavštini kakvom se pisalo (u talijanskoj ortografiji) i govorilo od pretkaačićevskog doba do Ivičevićevih dana.

Na idejnoj i jezičnoj osnovi starca Milovana Ivičević je napisao svoje deseteračke stihove o makarskoj regati u koju nas uvodi stereotipičnim početkom:

*Na iljadu i osam stotina
Dvaest i pet suviše godina,
Stopro biše isteklo proliće
I procvalo po dolinam cviće; –*

Kolikogod je taj početak i za ono vrijeme vrlo običan, ipak je njegova banalnost umanjena trećim i četvrtim stihom zamjenjujući determinaciju dana i mjeseca (7. svibnja) pojavom proljeća u prirodi. Time Ivičević izaziva naše zanimanje za veslačku utakmicu između Makarana i Splitskana. To je zanimanje postignuto samo u onim momentima kad su situacije i opisi izraženi neposrednošću pjesnikova doživljavanja. Kao dječak u Drveniku ili kao mladić u Makarskoj gledao je Ivičević ribare i mornare u međusobnom natjecanju tko će bolje pripremiti svoje lađe za ri-

⁵⁸ »Kraljski Dalmatin« (god. 1807, br. 39) izvješćuje da se prilikom proslave sklopljenog mira u Tilsitu igrala regata (15. VIII 1807) u Trogiru i na Rabu (isp. D. Berić, *nav. dj.*) ; da li se igrala i u Makarskoj u izvješću se ne kaže.

⁵⁹ RU, 572–574.

bolov ili za plovidbu preko mora do poljskog imanja na ovu stranu Hvara i Brača. Iz toga direktnog promatranja nastala je slika o spremanju dalmatinskih brodova za splitsku regatu:

*Niki maste, niki podmazuju,
Niki tuku, niki pritvrđuju,
Spravljaju se, svakako se muče,
I niki se nase vozit uče.*

Možda je Ivičević i prisustvovao veslačkoj utakmici gledajući je s mora ili kopna, ali jedva to možemo vidjeti iz opisa same utakmice. On je glavnu brigu uložio da u protagonistu radnje Ivanu Čelebiću oliči predstavnika starog junaštva i hrabrosti. Poslije pada mletačke vlasti u Makarskoj je izmijenjen u mnogo čemu društveni život: nema više onoga nekadašnjeg viteštva, trgovanja i obogaćivanja, prema tome ni ambicije za slavom u veslačkom natječaju:

*Di su stari Makarana ruke
Kad voziše priko splitske luke
Koje svimam drugim uvezoše,
Dar i diku vičnju odnesoš?*

Poznavajući dobro Makarane i njihovu situaciju materijalnog osiromašenja zbog političko-državnih promjena, Ivičević uzdiže Čelebića, čovjeka moralne svijesti i vjere, da će nadvladati rivale snagom svojih mišica.

*Naše ruke brod i vesla jesu,
U njim prave pomoći jur sve su.*

Čelebićevo ohrabrenje stvorilo je na dotada lijene Makarane psihološki uvjerljiv učinak:

*Tu se brže nose vesla, stropi,
Tu se vuku palci i konopi.
Tu se ništa drugo ne izbira,
Nego nose što im se namira.*

Slabići se pretvaraju u morske vukove; hrabri, stasiti Makarani, s veslima velikim kao jablani:

*Zavezoše jutrom prije zore
I odoše niz makarsko more.*

Kad su stigli u splitsku luku, nađoše pripravne za utrku i »ostale vo-sce«. Pjesnik izrijeком navodi samo Bračane, a sigurno su bili doplovili osim njih i Trogirani i Hvarani prema pozivu splitske gospode. Bračani, odavna držani za kukavice, videći velika vesla u rukama snažnih Makarana, izgubiše volju za regatu. Njihov kukavičluk projiciran je s dva stiha:

*Padoše im uši do ramena,
Ostadoše ko stina studena.*

Da bi prikazao jednakost u rivalstvu makarskih veslača sa Splitsanima, jedinim preostalim takmacima na veslačkom natječaju, Ivičević uvodi guslara koji je, pjevajući na krmi o junaštvu Makarana, morao svjedočiti kako su, uza svu svoju vještinu, Makarani bili drugi u veslanju:

*A međuto drugi dovezoše,
I Splitsani dare odnesoše.*

Na margini autografa obrazložena je čudnovata kombinacija o podjeli darova i slave između Splitsana i Makarana:

*Dar se daje mornarim Splitsaninim,
A sva slava osta Makaraninim.*

Naime, Splitsani su pozvali Makarane, iz obzira prema domaćinima – organizatorima Makarani su im lažirali takmičenje na moru. I tako je pjesnikova nepristranost sankcionirala oduševljenje kojim se završuje »Pisma od uvoza«:

*Dosta mi je Makaranin biti
Za posvuda slavu odnositi.
Od kolina do kolina sada
Nek se slavi od grada do grada.*

*I otiće od vika do vika
Makarana glasovita dika.*

II. DIO

PJESME
FRA FRANE RADMANA

SEQUENZA IN TUONO DEL DIES ILLA

Dan od gniva i žalosti
Rastresa mi moje kosti
Kad pogledam po svitlosti.

Videć žene i divojke,
Mlade ćeri, stare majke,
Otkriv kose, otkriv dojke.

Nimalo se već ne stide,
Neg u crkvi tako side
Da s' otajna njima vide.

Zakon Božji potlačiše,
A crkovni odbaciše
I principov još odviše.

Trublja Duha svetog zuče
Koji Crkvi rajske ključe
Prida s glasom, a ne muče.

Žene glavu da pokriju
I vas obraz da sakriju
Pak da mole i da bdiju.

Al su mnoge otvrdnule
Veće nego turske bule,
Koje zakon nisu čule.

Pak još idu na pokore
Za učinit grije gore
K duši zovuć sve zlotvore.

Jer ne kažuć grija toga,
Uvriđuju Stvorca svoga.

Zato Lino sveti papa
Suzam obraz vas natapa
Ter jim crkvu on zaklapa

Da u crkvi već ne bdiju
Koje glavu ne pokriju,
Nek se vrazi s njima smiju.

Zato Lino sveti piše,
Ne more se reći više.

Jer u grijū smrtnom stoje
Ispraznosti slideć svoje,
Nisu ovo riči moje.

Tako pišu bogoslovci
I još mnogi sveti oci,
Naši duša čuvaoci.

A nut vidi što govore
Da običaj ta ne more
Držati se, i još gore:

Da su vražje službenice,
A Božije odmetnice
Take žene i divice.

Jer se čine grisi mnozih
Buduć kose njima bozi,
Za koje ji đava vozi.

Nut poslušaj kako Mleci
Naređuju, pak jim reci,
Plaću s neba tere steci.

Nepoštenim dopustiše,
More li se reći više,
Alesandro biskup piše:

Doć u crkvu gologlave
Kurve mogu, a ne prave,
U poštenju ke su zdrave.

Sveti Ivan iziskuje,
Ov' ostavit pravo nije,
On svi žena upituje:

»Što ste došle vi u crkvu?
Istinu mi kažite ovu:
Al vas ljudi k sebi zovu?

Al idete da igrate
I u kolu proskačete,
K sebi koga namamite?

Ali k mužu u postelju
Za ispunit svoju želju,
Al rad koje stvari, velju?»

PISMA OD KARABATLAKA

Karabatlak svate kupi,
U ta doba Vrana rupi,
I mole ga kao brata
Da za starog bude svata..

Tu s njim malo povećaše
I talir mu obećaše,
Starešinom ga učiniše,
Starešinom i prija biše.

Odtolen se podigoše,
Po divojku otiđoše,
Na rudinam pospavaše,
Jedva zore dočekaše.

Na noge se ustadoše
I divojku povedoše.
Al jim ne bi tute mirno,
Kolakuša njih potira.

Kod Nozdrače kad ji stiže,
Odma na nje kamen diže.
Kad udari jednom Bilu,
Materinu dragu, milu.

Odma Bile k busu kleče
Dokle njemu krv odeče,
Da ne čini putem traga,
Nek je manje štogod smrada.

A kad udri drugom Juru,
Jure leža mrtav uru
Kad li udri trećom Vranu,
Zadade mu smrtnu ranu .

Tad i pivci zapivaše,
A tovarci zarevaše.
Niz Osoje trgli svati,
Ustaše se žene s

Što će svati večerati,
Svaki muke da ne plati.
Malo toga prošlo vrime
Etol' ide cvileć Šime.

»Ajme, Marta, moja drugo,
Kamo svati, naše rugo?«
Marta jedva progovara,
Cvileći joj odgovara:

»Evo Bile jedva dođe,
A tvoj Vrana cvileć prođe,
Vrlo cvili tere plače
Uz te gori guste drače.«

Kad je Marta razumila,
Plaćući Bili govorila:
»Ajme, Bile, moja mile,
Zaludu ti jaja, Bile.

Ti ćeš tute jadan ćulit
A drugi će jaja gulit,
Uzdajući se u pravicu
Staviše te u tamnicu.

Tijuć dovest nevisticu,
Metnuše te u s ,
S tobom biju ove vrane,
Dopale ji ljute rane.

Kakono su teške muke
Od Kolaka live ruke!
Tu mu biše srića loša
Jer tu dođe Parvoluša.

Oti vrata zavaliti,
U kući ga zapaliti.
Ona Bilu nadvor tira,
Po vratu ga glavnjom smira.

»Kamo vižle, moja ćerca,
Ubiću te ka i kenjca.«
Kune joj se iz dubina:
»Uteče nam iz rudina.«

Dado Vrani da je pazi.
Ona Vranu nogam zgazi,
Ja pokleko na kolinu,
Uđe nami niz dolinu.

Pak se dvakrat ona vrcnu,
Svakom svatu trikrat prcnu:
»Odte sbogom, moji svati,
Neimam čim vas darovati.

Eto vami tri jabuke,
Primite ji sad na ruke,
A kad dođe moja mati,
Bolje će vas darovati.

I kad dođu moji stari,
Bolje će vam dati dari.
A jadni ti tvoji dari
Po vratu me glavnja pari.

Čemernija tvoja mati
Kad me od strah' čini s ...«
Tu protrča Šime kasom,
Ali cvileć velim glasom:

»Ajme meni, moja Vrano,
Smrtna srca moga rano!
Kad ja vidim ine vrane,
To su majci veće rane.

I ostale tvoje druge,
To su majci veće tuge.
Svaka leti, svaka grče,
Na strvinu svaka trče.

Svaka pada tere kusa,
Za tobom se majka busa,
Je li tebi rekla mati
Nemoj obnoć putovati.

A ti večer na poklade
Tuđu ćercu napopade.
Pribiše ti kosti Toma
Divojka ti uđe doma.

Pribiše ti ruke, noge,
Jadnoj majci tuge mnoge.«
Ištom Vrana progovara,
Cvileć majci odgovara:

»Prodi me se, draga mati,
Daj mi s mirom bolovati.
Već mi beri aptovinu,
Pari mi je na kominu.
Poda me je, majko, meći,
Jer ti odma idem leći.«

SIROMA ĐAVA BRANI SE I GOVORI

Ne p. . . . , luledžije,
Brezobrazno di vas psuje
Baš zajedno s burmutaši
Neprijatelj dila vaši.

Vrag nit p. . . niti smrdi,
Ko to kaže nek se stidi,
Jer brez prkna i brez jila,
Ne čine se taka dila.

Niti duhan vami sije
Da g' u luli svaki pije,
Nit ga kopa, nit ga sadi,
Već svak od vas o njem radi.

Ovo i vi svi znadete,
Vrtle za njeg kad pletete,
Kad kopate il orete,
S grabljam travu izbirete.

Nek vam dobro on urodi
I u čistu vrtlu plodi,
Za moći ga dost' imati
I u drugog ne gledati.

Kad nareste i uzori,
Vami đava ne govori:
»Držite kamiš, držte lule,
Nek vam duhan mrči surle.«

Nek su s njima izmeljane
Kolik' da su sve p. ,
Ter od njega neka smrde
Kano đavli kada p. . .

Jer kad duhan jur ne kviri,
Vaši duša on ne mari:
Oli vam ga uvijek piti
Oli posve ostaviti.

Niti đavla vi slušate,
Kamiš s lulam kad imate,
Koji za vrat vi stavljate
I kao dušu kad čuvate.

Već od stare braće vaše
Čuvat lule i kamiše
Davno jeste naučili
Da ji ne bi izgubili.

Premda koji luledžija
Na svitu je kadgod bija,
Kad s' ujutro on ustane
Il blagovat kad pristane,

Da se lule spomenujo
Pri neg Bogu zafalijo,
U nepomlji sagrišio
I svog Boga uvridio.

Svi s' ovaki reć ne mogu
Jer se mnogi mole Bogu
Pomljiivije nego drugi
Koji kamiš s lulam kudi.

Ako kamiš sve glodete,
Dim duhana potežete
Jutro, večer, vrime svako
Korist vaša oće tako.

Za od crvi ličit zube
Da s' ne grizu, da s' ne gube
I za srce pokripiti
Neka može jaće biti.

Što balite, di sidite,
Duhanom se sve falite?
Bolje je bacat nadvor bale
I duhanu davat fale.

Nego bale uzdržavši
Još i duhan ostavivši,
U prsima kašalj imat
I kašljući p.

Što vam puti svud vonjaju,
Lula tonju svud imaju,
To vam daje likariju
Jer razbije zlu ariju.

Što l' vas zovu smradne prče
Kad u jesen koze prče,
I za veću dat vam tonju
Za svidoke sebe zovu.

To govore oni ljudi
Kojim nosu duhan hudi,
Koji kada lipo gori,
Stra imadu da ji umori.

Al bi otio da mi kažu
Svu istinu i ne lažu,
Da su straga smrad primili,
Kog bi vraga govorili.

Kao u jazva vaše kuće
Da su smradne oni oće
Rad duhana kog pijete
I u luli sažižete.

A ne vide slipci jadni
Da iz kuća duhan smradni
Tira zmiije i gujine
I otrovne sve živine.

Da u njima pribivate
Bez strah', pokoj uživate,
Da vam ne bi naudile,
Zdravlje vaše pokvarile.

A što vaša usta smradna
Ne može oprat voda ladna,
Narav svake likarije
Brez dosade nigda nije.

Mladi, lule što kitite,
Brez kita ji ne pušite,
Ljudi mladi, još i žene
Nose stvari nakičene.

A kad stari i rđavi
Druge jeste vi naravi,
Pašuć bilu ječermínu,
Ištuć koren po Čerinu.

Kratak kamiš imadući
I brez kita uzimljući,
Kao derviš ovog svita
Po planinam kad se skita

Nisu čudesa take stvari,
Nego dila ljudi stari
Odbacujuć sve olosti
S kojim staju u mladosti.

Goli, bos! kada jeste
I brez gaća gole pešte
Vazdan duhan kad pijete,
Sto ušiju imadete.

Goli, bos! još ji imade
Prem za lulu još ne znade,
Brez gaća ji jošter ima
Koji s golom pestom klima.

I drugih su blago uši
Koji lule i ne puši,
Po njem lizu, njega kolju
Premda pušit neima volju.

Što vas oće da ustave,
Prid oči vam nauk stave,
Da već lule ostavite,
Da se s njima ne služite.

Ako ćete ljudi biti,
Prid njima se ne stiditi,
Ako ji bacit jur želite
Prija neg se pristavite.

Turci, Grci i Latini,
Svi narodi jošter ini,
Mladi, sridnji još i starci,
Siromasi i bogaci:

Brke suču, brade glade,
Lule pijuć lice jade,
S njom se fale, s njom se diče,
S njom ne moći svoje lice.

A ti meštiri sad brez glave
Oće da ji svi ostave,
Sve narode da nauče,
Da se k njima sad priluču.

Ako će se ljudi zvati,
S pravim ljudma pribivati,
Kol da im je s neba dato
Sve narode učit tako.

Dajuć svitu te nauke
Još zazivlju i divojke,
Njim govore i nji plaše
Da ne idu za lulaše.

Zašto će im založiti
I za duhan poarčiti
Ručni prsten i maite
Neće nigda biti site.

Al s' divojke tomu smiju,
Takim meštrom im diju:
»Mučte tute, šuplje glave,
Kruh ostavte, paste trave.

Što su prsten i maite,
Izgubit ji nije štete,
Ištom muže kad imamo
I kada ji uživamo.«

Jošter ovi meštiri viču
Da divojke već ne trču
Udavat se za lulaše
Jer jim smrde lule vaše.

Ali one i ne mare,
Takim meštrom sve govore:
»Mučte tute, blesetine,
Ne vičite, budaline!

Premda mužev smrad imamo,
I mi njima naš davamo,
Ki premda je mnogo gori,
On nam ništa ne govori.«

Kolik' mogo branio sam,
Što sam znao rekao sam
Za utišit vas lulaše,
Za umuknut psorce vaše.

Sad mi drugo ne ostaje,
Već nazivam lipo zdravlje
Da vi duhan svi pijete,
A nikog se ne bojite.

PISMA

OD D: IVANA GLAVAŠA I NJEGOVE ANDELIJE KOJI PRIMIŠE NA RAZLIKIM MISTIM RANE, NA 1766.

Dva su druga virno drugovala:
Glavaš jedno, Anđelija drugo.
Drugovali devet godin dana
Skitajuć se po gori zelenoj.

Obađoše Liku i Krbavu,
Slavnu Bosnu i Ercegovinu,
Dalmaciju do Erceg-Novoga
I svu zemlju cara čestitoga.
Nit se oni kada rastadoše,
Rastadoše oli zavadiše.

Kad li svrši deveta godina,
Otidoše gori u planine,
U Vrdolu lito litovaše
Pasuć koze i bijele ovce.

Lito prođe, lipa jesen dođe,
Govoria pope dom Ivane:
»Virni družo, curo Anđelijo,
Evo mlika nesta ni za lika,

Mi hajdemo doli u Primorje,
Onde ćemo zimu zimovati,
A kad opet na proliće bude,
Izaćemo ovde ladovati.

Ja ću pisat duždu mletačkomu,
Daće nami po Vrdola ravna,
Polak Župe kmeti će nam biti,
A Slivljani pasti će nam ovce.«

Pak odoše goricom zelenom.
Kad su bili kod Saranča vode,
Puče puška iz gore zelene,
Udarila popa dom Ivana.

Uzlo ga je misto udarila,
Niže pasa u debela mesa.
Pade tužan pope na poljanu,
Zove k sebi curu Anđeliju:

»Anđelijo, po Bogu sestrice,
Evo će mi potavniti lice,
Jer me ljute rane dopadoše
Koje će me s dušom rastaviti.

Ostati ćeš kano kukavica,
Suze roneć kano udovica.
Zavijaj mi grdne rane moje,
D' ako li ti ja pribolim, dušo.«

Anđe mu je rane zavijala,
Suzicam ji svojim oblivala
I žutim ji kosam istirala
Dok je popu rane izličila.

Brzo pope rane pribolia,
Anđeliji mladoj govoria:
»Pusti mene, družo Anđelijo,
Da otiđem k Zadru bijelomu,

Poklonit se banu đeneralu.
Ljubit ću mu skuta i kolina,
Prid njime ću tužbu učiniti
Jer tijahu mene pogubiti.

Oću moje osvetiti rane,
Porobit ću Slivno i Župljane,
Uzet ću im ovce i timare,
Živim ću ji ognjem opaliti.«

Ode pope k Zadru bijelomu,
Ljubi banu skuta i kolina,
Gorko plače i suze proliva.
Ovako je banu govoria:

»Smiluj mi se, bane đenerale,
Ter pogledaj grdne moje rane,
Umalo ti nisam poginuo
Od Župljana, da ji Bog ubijol!

Daj mi, bane, pomoć i oružje
Da satarem Slivno i Župljane,
Za osvetit grdne moje rane,
Nek se paze ostale krajine.«

Smilova se bane đenerale
Na nevirne suze Glavaševe,
Daje njemu pomoć i oružje
Da satare Slivno i Župljane.

Kad se pope natrag povratia,
Odma biše četu sakupia,
Ta je četa cura Anđelija,
Ter otiđe s njom robit Župljane.

A kada li on u Župu dođe:
Robi, pali, uzimlje timare,
Prodaje im ovce na pazare.
Sve ucivilo malo i veliko.

Uze sobom Jerka Vuletića,
Svoga mlada zeta nesrećnjoga,
Kad su bili niz primorski klanac,
Govoria pope dom Ivane:

»A moj zete, Vuletiću Jerko,
Nut obuci ti moje aljine,
Učini se kano popadija,
A eto ti moja Anđelija,
Ter ti odi s njome ponaprida.

Ja ću malo ovde počiniti,
Jerbo sam se mnogo umoria.
Ma pazi mi moju Anđeliju,
Dokle dođem da mi nije sama!»

Privari se Vuletiću Jerko,
Privari se, ujide ga zmiја,
On obuče popovu odoru
Ter otiđe s mladom Anđelijom.

Kad su bili malo ponaprida,
Puče puška iz gore zelene,
Udarila Jerka Vuletića,
Ali mu je dobra bila srića
Jer mu smrtne ne zadade rane

U vratne ga žile udarila,
Al mu mozga nije prikinula,
I u obraz neka se poznaje
Da je obuka popove aljine.

Druga puška iz gore puknula,
Anđeliju mladu udarila
Ispod pasa u debela mesa,
Kak' i popa biše udarila.

Pade Anđe na zemljicu crnu
Pa upita druga dom Ivana:
»Dom Ivane, da od Boga nađeš,
Evo sam ti sada poginula.«

Procivila pope dom Ivane,
Cvili junak kano zmiја ljuta,
Udara se rukom po kolinu,
Kose guli, a suze proliva.
Ovako je cvileć govorija:

»Što ćeš sada tužan, dom Ivane,
Brez tvogoga druga Anđelije?
Jadna majko, što si me rodila
I bijelim mlikom zadojila!

Tužna smrti, što me ne umori
Pri' neg odo u planine gori!
Ah prokleta ura ona bila
Kad sam ovda poći zamislja!

Što me zmiја prvo ne udavi
Oli strila ozgor od nebesa!
Što ja prvo nogu ne ulomi,
Ol me ljute zviri ne razdriše?

Oj prokleta gorska aramiјo,
Zašto nisi mene udarila,
Neg udari dragu Anđu moju –
Sve veselje i raskošje moje?»

Pak se Anđi svojoj obratiјo
Cvileći joj junak govorijo:
»Jao meni, draga Anđe moja,
Eto ćeš mi sada priminuti.
Kak' ću ti jadan ostanuti,
Anđe dušo, ružico rumena?»

Tišila ga mlada Anđelija:
»Muč', ne boj se, pope dom Ivane!
Zavijaj mi grdne moje rane,
Čini mi se da ću t' priboliti.«

Dom Ivan joj zaviruje rane,
Plaući je junak govorio:
»Odkud ćeš mi, dušo, priboliti?
Na tebi su do tri grdne rane.

Jedna smrdi, ne mogu vonjati,
Druga svrbi, ne mogu izčešati,
Treća boli, ne daš se doditi,
Sve tri su se rane sastanule.«

Suzicam je rane opiraho
I svojizim kosam istiraho
Pak dozivlje Batošić Mijata
Ter je njemu tijo govorio:

»Liči rane, moj po Bogu brate,
D' ako meni ti ozdraviš druga,
Biti ćemo prijatelji vazda,
Niti ću te zaboravit kada.«

Starac Mijat uzimlje očale,
Zaviruje tere miri rane,
Oće li mu doteći vitilji.
Mireći je glavom okrećao
Ter je popu Mijat govorio:

»Čudne rane u pasije pare,
Čudne mire u nijedne vire,
Čudna smrada u paklenog vraga!«

Još je popu Mijat govorio:
»Ja bi ove rane izličia,
Al će puno otići melema
I vitilja, ni broja se ne zna.«

Ali mu je pope govorio:
»Liči, brate, a ne gledaj toga,
Platiću ti trude i melema
I još ću te lipo darovati.«

Ištom oni besideći tako,
U ta doba s Imotskoga čato
I s njim ide ećim Nikolica
Da gledaju rane u divojke.

Govoria ećim Nikolica:
»Ove su se rane usmrdile,
Perite ji vinom i rakijom
I oće se ulja trolitnjega.

Tri su rane, tri s' oće vitilja:
Kožan, rožan i od beza bila.
Divojka će rane priboliti,
Nek je liči Batošić Mijate.«

Kad to čuho Glavaš dom Ivane,
Odma vojsku sakupio biše,
Pokupio braću i družinu
Da kod njega na oružju stoje
Dok divojci izaviya rane.

Ličise je petnaest danaka,
Dok joj rane sočiti počese.
Kada li joj sočiti počese,
Govorila popu dom Ivanu:

»Dom Ivane, do potrebe druže!
Na tebi je pizma od Župljana,
Ti ćeš ludo glavu izgubiti,
Nego uzmi dva tri virna druga
Tere biži doli u Primorje.«

Dom Ivan je Anđu poslušajao,
Oruža se kano aramija
I uzimlje do tri dobra druga
Ter pobiže doli u Primorje.

Bila ga je vila dozivala:
»Ej delijo, pope dom Ivane,
Svi su tebi puti obsidnuti,
Ti ne odi kuda idu ljudi,

Nego biži Kozjakom planinom
Kudno proći ne mogu ni vile.«
Bilu vilu Glavaš poslušao
Ter otiđe povr Kozijaka.

Zdravo pope na Makarsku dođe
Ter se fali svojim prijateljem
Da junački biše utekao
A s poštenom glavom na ramenu.

Ali kuka kano kukavica
Jer se svojim drugom rastavia.
Kukao je tri miseca dana
Dok je Anđe rane preholila.

Utiši ga s' Oseljave vila:
»Dom Ivane, lukava ti glava,
Ade ti je rane pribolila,
Eto ide ozgar niz Primorje.

Ali nemoj s njome putovati,
Jer si jedva jednom utekao,
Drugom te je zete zaminuo,
Trećom nećeš ti odniti glave.

Ostavi se puta i g.....,
S Anđelijom tvojom drugovanja,
Nego uzmi knjigu i tespije,
Ter promišljaj grdne tvoje grihe
Da se s tobom vilaet ne smije.

Nemoj grdit pošteni popova
Koje s tebe krajina opsova,
Ne meći im krcije na glavu
Kojeno su tebi na pofalu.

Nuder slušaj ti strica dom Vida
Kojino je golema razuma
I s kojim se diči Dalmacija
Jer je uvijek slava naša bia.«

Glavaševa ovo je popivka
Kojino je rugo redovnika.

PISMA OD GOSPODE SPLITSKE

Što će vrani krila sokolova,
Što l' Albertu perje na klobuku,
Što li će mu srebrena baketa,
Što li će mu pust konjic zelenko?

Kad se vojska pod Dulcinj spravljaše,
Ante globi tužne siromahe
Ter on cini i naše i Vlahe.

Slatinjane u studene stine,
A Splićane u žute cekine,
A Klišane u crnu munitu,
Crnila se sestrice za njime!

Dugopoljce u brze konjike,
Sućurane u debelu ribu,
Kambelovac u prolitnje ulje,

Žrnovčane u spuže pundure,
Stobrečane da mu pasu tuke,
A Šoltane u bijele masti.

Od Mikela uzeo je malo,
Uzeo je četiri cekina
I žutoga dva barila vina.

Al mu je išla s vragom pedotina,
U za čas mu došla stomorina,
Vrag odnia ko ga je rodia,
Kak' onoga ko ga je učinia,
Jer zlu uči Kambelović Peru
Ter obadva siromahe deru.

Zovorović čini štogod more
I on kože siromahom dere.
Ali Jurić on se i ne fali,
Siromahe ispodmuče pali.

A Šingorić namistio klade
Uzme i on što mu koji dade.
Spingarolić on se ne oglaš, a
Svima će im poći s vragom duša.

Posidarac i pali i siče,
Po Kotara prama njemu više.
A Žanković on je svim dovrha,
On ji dere s podanka do vrha.

A Todorin Grego buzoradi
O veliku vragu sada radi,
Domilija, siromaška majka,
Piše braći zamalo suplika.

Al gospodin Ive Pelegrine
On izgoni iz Vlaha cekine,
Dotur vražji pri gospodi može,
A ovamo siromaom laže.

U našega dotura Ostoje
U njeg m... niže prkna stoje,
On se skita pokraj bikarije
Tere prknu ište likarije.

Svi se oni za ruke vodili
I po paklu s vrazih prigonili,
Jer su dosta siromae izili.

Ovo je pisma Albertova Ante,
Pribila mu drinovača gnjate,
Koža mu se na suncu sušila,
Gavrani mu oči izvadili,
A čavke mu criva rastezale.

Duša njemu raja ne vidila,
Već po paklu pržinu gonila.

PISMA OD SVETACA

Uboštvo, poslu i čistoća prava
Kriposti jesu za koje se dava:
Slava nebeska, vikovičnja dika.
Ove kriposti umrlog čovika
Čine izvrsna prid Bogom uvika,
Jednom anđelu učine se slika.

S ovizim jesmo puku kršćanskomu
Vazda korisni, ne sebi istomu,
Ali se mnozi sasvime poznaju
Od oni koji ova obetaju,
Čine se dobri, varaju se tužni,
Čine se sveti za ne bit poslušni.

Drže da nisu kakvi jesu ini,
Sebe ne vide da su vražji sini,
Prija vrimenta oni druge sude,
Ter sebi osude zadobiju hude,
Mukte prcaju ko carevi linci,
Pak sebe drže da su redovnici.

Izvan što prose da se nasakitaju,
Nikakva posla drugog ne diluju,
Ne samo neće da budu pastiri,
Ma što je gore u kršćanskoj viri:
Ni riči Božje neće pripovidat,
Niti će sisti virne ispovidat.

Zaer ne znadu da je sveti Frano
Zapovidiya nami jošter davno
Da mi pošteno svi trudit imamo,

A kada za trud plaće neimamo,
Tada možemo i tada imamo
Proseći po vratim da se proskitam.

Trud je pripošten stado Božje čuvat,
Dilo je misnika grije odrišivat
I apostolsko puku pripovidat
Ter s trudom takim ranu zadobivat.
Al naši sveci to drže za grije
I svaki od nji tomu se nasmije.

I oni vele da nije pošteno
Čuvati stado Božije uzorno,
Ni riči Božije sijati u puku,
Zašto se novci primaju u ruku.
Od oni koji tako dilo čine
Osuđeni su zato doistine.

A ja govorim i takizi pitam,
Da se svi drugi i ja tako skitam,
Tko bi pak bija kršćanom koristan,
Bi l' zakon Božji bija tako stavan,
Kada ti proseć moreš imat novce
Kolik' i oni pasuē Božje ovce.

I tako oni koji su pastiri
Mogu obluživat živući u viri,
Nikada novca rukom ne tičući
Kakono i ti tud se skitajući,
Također i svi pripovidaoci,
Premda se njima darivaju novci.

Žudiom biše Bog zapovidio,
 Kako u Pismu svetom jesam štio,
 Da dan subotnji svetkovat imaju,
 Ta dan ničesa neka ne posluju,
 Pak farizeji i niki zeloti,
 Kojim prokleta jest duša i kosti,

Za ukazat se bolji od ostali,
 Čuvaju se niki stvarčica mali,
 Nektiaju ni iglu nositi,
 Ni vode prići, većja priskočiti,
 Još da bi oni i u smrad padnuli,
 U dan subotnji ne bi se dignuli.

Ovo zaisto naši su zeloti
 Za ukazat se u svojoj dobroti
 Da su najbolji od svih frataru,
 Ali se tužan svaki od njih vara,
 Cineći oni da niko ne znade
 Da su opaki, da su niki vade.

Ako im kogod reče radi pravde
 Da njiov život taki ne valjade
 Tu se rasje kako lavi ljuti
 Da se i vrag isti tada od njih smuti,
 Osvade njega i omrče kruto,
 Odtiraju ga pak od sebe ljuto.

Ukratko velju, oni bi otili
 Da ji svak fali u njiovi dili,
 Da živu sveder po načinu svomu,
 A ne upravom u Redu ovomu,
 Zakon stavljaju iznova u svemu
 Ne ktiuć živit ni po Božijemu.

A kamoli će obslužit uprave
 Našega svetoga Franceška priprave.
 Oni po sebi zakone naode
 I taki život na svitu provode,
 Što je griota za grih ne poznaju,
 Di griha nije oni se varkaju.

Da su opaki, po tomu se vidi,
 Zloća u njima farizeja slidi,
 Još se je bojat da su odmetnici,
 Tvrdi duhovi, silni odmetnici.
 Ah, jeda Bog da da ne bude tako
 I da ne svrše oni naopako.

Svak jest dužan svet život činiti,
 Uzdat se ima svaki posvetiti,
 Ma neima niko tako varati,
 Već po zakonu sveto dilovati,
 Jer svece kozje ljudi će zazvati
 Ki brez zakona oće svetac biti.

PISMA

OD VELIKE BUDALAŠTINE I SLAVE PRIMORACA I NJIOVA JUNAŠTVA

Zapivalo momče od Mostara
 Ter se čuje do Ravni Kotara:
 »Što se bili krajem sinja mora,
 Od Makarske gori do Vratara?

Al su snizi, al su bile vile,
 Al Primorke žukovinu bile,
 Al su ovce, ali labutovi,
 Al popeti bili čadorovi?»

Doživlje ga vila iz Kotara:
 »Muč', ne luduj, momče od Mostara!
 Nisu snizi nit su bile vile,
 Nit Primorke žukovinu bile.

Nit su ovce nit su labutovi,
 Ni popeti bili čadorovi,
 Već mlinice krajem sinja mora
 Od Makarske lipo do Vratara

Kojeno su skoro sagrađene,
 Od Mostara novi utvrđene,
 Kokoši ji ne bi podkopale,
 Kamo li će žabe od Gabele.

Jakišine mline zatvoriše,
 Sa svi strana njega okoliše,
 Od istoka pope dom Ivane,
 Od zapada Glasović Stipane.

Ne ostade nigdi potočina
Od Makarske do kule Norina
Na kojim se jažve ne digoše,
U mlinicam mlini ne promliše.

Bog ubio kože Talajića,
Talajića i Batinovića.
Na Vrataru vodu prisušiše,
Dom Ivanu mline opustiše.

Dobra srića Buzdeku Stipanu,
Više skoka nađe sebi ranu.
Žrvnovicu vodu upazijo,
Do pasa je u nju ugazijo.

Lovreta je njemu govorila,
Ovako je njemu govorio:
»Ej, Lovreta, po Bogu brajane,
Sad je vrime, ne izdaji mene.

Što te pitam, sad mi kaži pravo,
Kaži pravo, tako bijo zdravo:
Mogu li se mlini sagraditi,
Platnom bilim voda opasati?«

Lovreta je njemu govorila,
S očima je k zemlji oborila:
»A ne boj se, Stipe, dite mlado,
Poslušaj me, ako ti je drago.

Nu pokupi vitezove jake,
Ako moreš i makarske đake;
Iz Baćine Matija Krilića
I mlađana Ivana Katića.

Od Lavčanja Nikolu Stipića,
A od Brista Ivu Miošića;
I Alača ispod Drvenika.
Istina je, Stipe, ne zanika.

Ovo jesu najbolji tobolci,
Mladi momci, na glasu trgovci.
Svaki ima po dvajest cekina,
A tako me ne ubila stina.

Biće tvoja dika i pofala,
Vrtiće se dvanajest vitala,
A trinesto stupa glasovita
Jer je ono voda silovita.
Al se bojat raka i babica
Da ne padne u more mlinica.«

Što rekoše, tako učiniše
I mlinice brzo sagradiše,
Zavrti se dvanajest vitala,
Izvadi Primorce iz kala.

Bog ubijo rake i babice,
Podkopaše bijele mlinice;
U more je sinje oboriše,
Sva se brza kola izlomiše.

Poslušaj me, dragi pobratime,
Koji nosiš od junaka ime:
Čini mi se da ću pogoditi
Što se ima brzo dogoditi.

Al će nova isteći danica
Koja nije prvo isticala
Ter će rodit vino i šenica
Dino voda nije izvirala.

O! će brzo udariti Turci,
O! ajdući, ali mrki vuci;
Oli kakva od Boga morija,
Oli koja druga davorija.

Zašto vidim ja čudna činjenja,
To su, pobro, čudnovata zlamenja,
U Primorju ispod tvrđi stina,
Kogod ima desetak cekina

Neće tužan da vinograd sadi,
Veće trče da mlinice gradi.
Gatala je baba u babonjke
Po prilici da će biti g....

PISMA
OD ŽENIDBE JAKOVA PEKIĆA KOJU UČINI NA DEVET
JANUARA 1772. PROTIVA SVOMU KAPELANU FRA ŠIMUNU
MIOŠIĆU, A TO SVE PO NAGOVORU SVOGA
BRATA KAPETANA

Kad se ženi Pekiću Jakove
Iz Lavčanja sela malenoga
Više Graca u Gornjem primorju,
Di udara u more Neretva.

Isprosia mlađanu divojku
Od pedeset i devet godina
Od Kačića roda i plemena,
U Sućurju gradu odgojenu.

Po izbor je svate sakupia
Od Baćine Krilića Matija,
A iz Brista svoga netijaka
Po imenu Vežića Andriju.

Zove s Čiste Jozipa Rajića,
Svoga mlada zeta jedinoga,
A od Graca Stipana Benića,
Ter ji lipo Jako razredia:

Starog svata Krilića Matija,
I prija je u svate odija,
Zna da znade učiniti štine,
Jer je alfir od sela Baćine
I još sudac od Primorja svega.

Za staćela meće braca svoga,
Kapetana od Primorja svega,
Neka mu je dika i poštenje,
Kada oni dođu na Sućurje.

Za prvinca Andriju Vežića,
A za kuma Stipana Benića,
Barjaktara Jozipa Rajića,
Za divera svojega sinovca
Po imenu Juru, dite mlado.

Tijo im je Jako besidio:
»Poslušajte, gospodo svatovi,
Kad dođemo k dvoru divojčinu,
Činite joj urmet i poštenje.

Gospoja je i gospodski znade,
Ako naški besidit ne znade,
Kapetane, ti poteci odma,
Svaka čini kâ su joj ugodna.

Ako l' štogod naški probesidi,
Odma joj se, divere, pokloni
Ter obsluži svaka koja t' reče
Da joj tuga srce ne obteče.«

Odtolen se svati podigoše
Pivajući i puškarajući.
Stresaju se s visoke planine
I bijele oko mora kule.

Od straha se poslušat ne more,
Sinje se je zadimilo more
Od pištola, pušak i mušketa
Dževerdana Ive kapetana
Koje donese iz istočni strana.

Kad su bili pram punti Sućurja,
Svatovom je Jakov besidia:
»Družinice, mila braćo moja,
Evo ćemo sada kraju doći.

Sućurani jesu ponositi,
Oni će se nami narugati,
Opravmo se što lipše moremo
Prvo nego k Sućurju dođemo.

Metnimo na se čizme i kalpake,
Oblačimo dolame i ćurke,
Pripašimo mače bedrenjaše
Nek je, braćo, sve poštenje naše.«

Kad dođoše na puntu Sućurja,
Prič'kali ji mladi Sućurani,
I prid njima Barišić serdare
Ispod bila principova grada.

Govoria Barišić serdare:
»Dobro doša, Ivo kapetane,
Zaludu si svate podigao,
Danas nećeš braca oženiti.

Jer on neima vire od biskupa,
A jutros nam bila knjiga dođe
Od vašega oca kapelana
Da se s njome on naodi svojta.«

Kad razumi Ivo kapetane
Što govori Barišić Serdare,
Udrija se rukom po kolinu.

Kako se je lako udarija,
Crljen skerlet puče na kolinu
I opade ploča sa rukava,
Ter je svomu bratu govorija:

»Ajme, brate, ujila te zmiya,
Kad te nisam danas oženja;
Da te budem jutros poželia,
I tu bi mi žalost manja bila,
Od sramote doći ne moremo
K bilu dvoru ne vodeć divojku.«

Tu po dneva jadom jadovaše,
Kada li je po podnevu bilo,
Zavezoše uza sinje more,
Prvo zore došli u bile dvore.

Brez barjaka i brez dijevojke
I brez svitli pušak talijanka,
Brez večere pošli na ložnice
Jer jim tuga srce odkiduje.

Kad je sutra danak osvanujo,
Povisoko sunce odskočilo,
Otvoriše od palaca vrata,
A tot' nije na ložnicam svata.

Svaki biži glavom brez obzira,
A, moj Bože, plemenita pira!
I brez ručka i lipoga dara,
Nek svak znade da ji Jakov kara.

Ovako se svakom dogodilo
Di ne sluša mlađi starijega,
Već svit prima od mlađega druga,
Zato svaki neka mu se ruga!

PISMA O MLINICAMA IVANA PEKIĆA

Vila više gori iz visina,
Iz primorski baš Crljeni stina
Ter dozivlje sve Primorce mlade
Da im nauk plemeniti dade.

Pak iz srca uzdišući jako,
Bila vila govori ovako:
»Davor, jadna Primorska krajino,
Moja lipa, prva otačbino,

Vrlo ti si jadna poludila,
Kano da si pamet izgubila.
Kamo tvoja uživanja stara,
Svit i nauk prvi gospodara?

Kogano vam oni ostavljaše,
Dokle s vami prvo upravljajaše,
A sad ima ne vele godina
Da dvorite novog gospodina

Po imenu Pekića Ivana
Koji dođe iz puljički strana
I donese sobom iz Napulje
Trgovine luka i kapule.

Svukoliku kada je prodade,
Gospodinom on tada postade,
Odriče se imena Pekića,
Podmeće se pod pleme Kačića.

Oblači se u kožu Damića,
Pripasiva sablju Markovića
Ter se čini gospodin od svita,
A ne gleda kuda se je skita.

Niti znade za čast ni poštenje,
Već pristaje kano gladno štene
Da mu dade kogod komad liba
Neka ne bi od glada pogiba.

Da ne bude za krvcu Damića,
Vidili bi toga sokolića,
Naslidovat rođaka Andriju,
Prodati se s njime na galiju.

Još i svoga dida Nikolicu,
Vrat lom niz glavicu,
Neimadući u sebe kolača,
Ode kozlac kopati iz drača.

Ali mu je loša srića bila,
Pod njime se otisnula stina,
Kad je bia nasrid Grabovice,
Sleti doli mrtav brez torbice.

Ma nije se tomu ni rugati
Jer od glada ne mogaše stati,
I njegova toli srića bila,
Da g' nesrića ne bude ponila.

Pokraj mora on bi čupe para
Da ne bi ubia ostara
I pokrao principovo blago:
Pra, baline i što mu je drago:

Sablje, mače, puške i muškete
Ne gledajuć principove štate,
Što donese sobom iz Kotora
I kad dođe s principova mora.

A sad neima uza se soldina,
Poče mislit za steći cekina,
Ter započe graditi mlinice,
Po Primorju kupiti petice.

Eto njemu sriće i šićara
Zašto tako on mloge izvara:
Ko nalipe, koji na sramotu,
Svak mu daje odma tu na botu.

Koji paka neimade petica,
On od njega prima i smokvica,
Nit odmeće bajam ni oraje,
Već pod arač on svrće i Vlaje.

Da mu daju žita i ovnove,
Oli odma petice gotove.
Nije ovo ni odavna bilo
Otkad se je ovo dogodilo.

Al ne dade Božija desnica,
Ni pričista Marija Divica
Da se dava spored njima diči,
Već ga pusti da uvice kriči.

Diže njemu Piera Nutrizia
Kogano je on puno izia.
Ostade mu puščana mlinica,
Ogladni mu i gore g.....

Neima sada kod sebe ni novca,
Već se skita po punti od Graca
Ter pogleda kano čuk s batine,
Ide li mu kogod iz Bačine.

Tad ugleda Ivana Katića,
Ili zeta svog Božu Franića,
Noseći mu boba od Norina
Il u ruci koju tikvu vina.

Paka počmu tute mrmorati,
Dušu svoju u pakao slati,
Koji će mu kuća bit dovika
Ak' s' ne bude proći redovnika.

Kada side digod među ljude,
Tute smija i odviše bude,
Jer kad oće da s kim pobesidi
Čuka mu se svakolika vidi.

Na njemu je sagnila nosina,
Ide kano skotna keđusina.
Oči su mu kano gola čuka,
Kad je koji vrlije odtuka

Ter započne odma razložiti,
Al se valja vrlo ga paziti,
Zašto neće proći jedna ura,
Dok oznani za to providura.

S tizim mu se vere u g.....
Za imati kod njeg užinicu,
Ali ne znaš, rugo i baleče,
Da i providur na te zato više.

Ovo je pisma Ivana Pekića,
Ubila ga Božija desnica!
Koža mu se na suncu sušila,
A duša mu raja ne vidila!

TUŽBA

CIPLARA MAKARSKI I NJIOVI GOSPODARA

Ciplari se teško tuže:
Bolje nam je loviti spuže.
Mih trudimo i dan i noć,
Šteta nam je, a ne pomoć,
Ništa nismo ulovili,
Po svi pošta jesmo bili.

Što je jošter puno gore,
Zaludu se tuče more.
Mih nećemo uloviti
Niti će nam srića biti
Zašto fratar ribu plaši,
Zaludu su trudi naši.

Plaši ciple po Neretvi,
Virujte nam našoj kletvi:
Fra Ciprijan, ne bilo ga!
Nami neima nijednoga;
S njime konte Bartulović,
A kadgod je još i Zrnčić.

Sve su ciple rasplašili
I po moru rastirali,
Biže kako pomamljeni
Jali ognjem opaljeni.
Kud god velo jato gmiže,
Al od pošte cipli biže.

Nut vi ki ste gospodari,
Napravite ove stvari:
Da se ujeti i pokara
Koji ribu nam razbara.
Sakupimo brod i mriže,
Kad ji meće ili diže.

Ili oće gore biti,
Mi ćemo ji sve pobiti.

Gdi ji godi ufatimo
Naše vrime kad vidimo,
Pak vih kako gospodari
Smirićete ove stvari.

Jedan od gospodara mriže odgovara:

»Valja pisat deneralu
I ne držat za stvar malu,
Nek jim lovit on zabrani,
To ja mislim još od lani.«

Drugi gospodar mriže odgovara:

»Ma nije toh reći dosta,
Već na naši ako pošta
Fra Ciprijan ciple lovi,
Razlog biće dobar ovi.
Al ja čujem, kako kažu,
Da ribari naši lažu.

Jer dvanajest gori milja
Kud Ciprijan ciple pilja
Daleko je od svi pošta,
Jal' otiđe na Lovišta.
Kako more zlo činiti
I ciple nam rasplašiti?«

Treći gospodar govori:

»Tako bijo, braćo, zdravo,
Ja ću reći sada pravo:
Ciplari su pogan naši,
Nitko njima ciple plaši.
Oni leže kako krave
Pak nam lažno ovde prave.

Našim mrižam zabrcaju
Kako mnogi ovo znaju,
Ujte ručak i večeru,
Opiju se i ožderu.
Voće, zelje tuđe krađu,
Svi primorci ovo znadu.

Plote lome, oganj lože
Da se podnit već ne može,
Štete koje sveder čine
To zaništo oni cine,
I ne čine ciplom stražu,
Pak nam tako lažno kažu.

Još jim drugda cipli dođu
Baš u poštu pak i prođu,
A oni se i ne kreću:
»Bogme ja se topit neću
Vragu stope sad u more«,
Tako lovci naši zbore.

A pak mista kud Ciprijan,
Bartulović š njime Ivan
Ciple love u fronzate,
Oni sami nisu, znate.
Neretvani, Omišani,
Sućurani i Briščani,
Svi tud love i ribu plaše,
I tu štete nije naše.

Kada dakle love ini,
Što Ciprijan veće čini?
Što pritite pak pobiti,
Oće l' oni tute biti?
Nisu ripe ljudi ovi
Ni rodakve po sadovi.

Mučte tute, poganijo,
Da ja nisam ostario
Ter da mogu odit s vami,
Bilo b' ribe dosta nami;
I vazda je ribe dosti
Gospodarske di su kosti.

Al smo sada mi gospoda
Ter nam mriže nosi voda,

Uzdajući se u vas tako,
Sve nam ide naopako.
Još smo rad vas prikoreni
I lupeži potvoreni.

Sadovi se od vas kvare,
Svak proklinje gospodare.
Ko pokrade, ko je biža
Ne pita se, nego mriža
Čigova je tute bila,
Izgorila, ne dobila.

Jošter nami tu govore:
»Proždrlo ji crno more!
Ko je steka i namaka,
Vrag odnio s njime svaka.
Čini mi se šteta taka,
Da bi propa on u paka.«

Eto korist gospodara
Što imamo rad ribara,
Pak na fratre da se kara,
Otila bi vražja para,
Da jim ribu on razbara,
Zašto lovi kod Vratara.

Tih, ribaru moj nevirni,
Sram te budi kod svi ini!
Evo čujem, stvar je nova,
Da si skoro fratre psava,
Da su oni pasje vire,
Jidu, piju svi brez mire.

Naidu se pak p...
Posli s... pak smrde;
Znadu mnogi, znadem i ja,
I to reći ti si smija,
Kal' da si jim vonjušio,
Al skoro u gaćam bio?

Prosti će mi, ko me sluša,
To je rekla crna duša
Za pogrdu redovnika,
I to im se čini dika.
Svaka usta ist imaju,
Kako isti vrazi znaju.

Dakle za jist nek svak lovi;
I razlozi vaši ovi
Ne valjadu prid obrazi.
Svi smo ljudi, nismo bozi.
Općeno je nami more,
A loviti zabranit se ne more.

A mi ki smo gospodari,
Kad poznamo tako stvari,
Take psosti od ribara,
Neka svaki svog pokara,
Od mriže ga nek odnimi,
A drugi ga nek ne primi.

Ako mi toh propuštamo,
Dobra nikad ne čekajmo,
Već čekajmo pedipsije,
Maskarit se ovde nije.
Jer na fratre ta je vika
Kad su oni naša dika?

Dok ja starac lovit moga
Manastira kad kod koga,
Mi bi ribe ulovili,
Fratrom bismo dijo dali,
Nek blaguju i osole
I nek za nas Boga mole.

A sad lovci naši ovi,
Kada koji što ulovi,
Neće fratrom ni prodati,
Kamoli im darovati.
Pohole se oni odma,
Prija zore biže doma.

Paka oće još zabranit
Da se fratar neima ranit;
Da ne radi i ne lovi,

Ter kakav je narod ovi?!
Dosta reko, al sve pravo,
Vi, gospodo, da ste zdravo!

A vi, ruzi naši lovci,
Crnodušni kako lonci,
Neka nikad vi ne date
Fratrom ribe, kako znate;
Nu vaš jezik pokratite,
Fratrom vrtle ne kradite.

Pošteno se zborit ima,
Kapa skinut još prid njima.
Za misnici ne mrmljajte,
Već za oce nji držite.
Ako nemoš štogod dati,
Lipo reći moreš znati.

Ako ne znaš besiditi,
Nauči se umuknuti;
Zašto ovo imaš znati,
Da ti u rilo mogu dati.
Što će pritnje, što će buke,
Jeda fratar neima ruke?!

Ah, siromaši redovnici,
Ki ste svete Crkve vinci,
Podnosite te pokore,
Od nevirnik' ne bi gore.
Što se komu malo čini
Da podnose Frane sini?

Čuti tako brbotanje
I imati ustrpljenje;
Pogrđeni tako biti,
A rilo mu ne razbiti:
Čudesa su to velika,
Ustrpljenja redovnika!

PISMA
OD MATE I TOME KOSoviĆA, NIKOLE KUMPARKA,
TAKOĐER JURKE KRALJEviĆA, MANDE MATUTINoviĆA
I ANICE POBRIĆKE, UČINJENA NA 1775.

I

Iz onoga crnoga oblaka
Glas se čuje lipo do Mletaka
Više sela bila Zaostruga,
Vila zove tri od onog sloga.

Prvog zove Matu Vodopiju
Usrid sela dino vino piju:
»Pobratime, bogoslovče Mate,
Biži jadan eto vike na te.

Što u mladost nisi učinia,
Pod starost si tužan zaludia,
Ti pristupi sve zakone stare
Koji tebe i dušu ti kvare.

Spomeni se, Bogom pobratime,
Da ti nosiš teologa ime,
Da je igrat kolik' i opsovati
Boga tvoga oli ti ga prodati.

Koliko si kolom okrenuho,
Onliko si griha učinio,
Zločest izgled i nesrića tvoja,
Pobratime, sramota je moja.

Ostavi se kola i g,
Časno živi to malo zemana;
Plači grihe i čini pokoru,
Pobratime, vikovnji prikoru.

Ja sam tebi, pobro, govorila
I odavna tebi navistila
Da je vino ljudska likarija
Koji bi ga u triznosti pija.

A ti si se njega odrekao
I k vodi se tužan pritiskao,
Al te voda izličiti neće
Jer te zloća sve u ludost meće.

Ovako se baš od tebe zbori
Usrid sela di se voda ori,
Kad na vodu priđu vodarice
Da operu izmeljano lice.

Ti si njima metla i lopata,
Bacaju te često priko plota,
Bogoslovče, je li ovo lipo,
Svak te psuje još i dite slipo?

Nut promini holost u tišine
Ter promini od moždana tmine,
Nek te slavi Krbava i Lika,
Teolože, bit će moja dika.«

II

Glas podiže malo vrlo više
Jer jošter joj od potrebe biše,
Ter dozivlje drugog Kosovića
Kojino je od istoga vića.

I njemu je vila popritila:
»Od poganstva bit će tvoja dila,
Ne vidiš li ti, nesrićo moja,
Od divojak' opakoga boja?

Jurka, Manda i Antica mlada,
Od koji se niko ne bi nada,
Obukoše odiću junaka,
Mlade dice, veliki momaka.

Može li se štogod više dati,
Neg divojka čordu pripasati
I nositi odiću delija?
Ah! Čako ji s majkom poželiša!

Majke jadne, što ste dočekale
Da vam čerice čisto lice kvare?
U za čas ji odgojile majke
Jer dadoše opačine take.

Po Božiću na svetog Stipana
Da bi bila koja ukopana,
Kadgod bi se majke utišile.

A tako će biti prikorene
I u oči bit će ubijene.
Prokleta vam materino mliko,
A vražija i paklena sliko!

Tako obnoć odeć priko sela
Doćeš doma digod nevesela.
Brzo ćeš se gaća nasititi,
Ali ćeš se mučno izbaviti.
Kad ti čedo u truhu kmekne,
Neka ti ga majčica izmetne!»

III

Vila kune vodu pijavicu:
»Bog ubija Niku pijanicu.«
Žestoko ga ona proklinjaše,
Niz obraze suze prolivaše.

Plaćući je njemu govorila:
»Di je tebi pamet tvoja bila
Kad si vuka bija ufatija,
Jer se nisi krvce nadoija?

Bolit će me i do smrti duša,
Jer je tebi luđo bija uša.«
Al Nikica vili odgovara:
»U noći je ta bila privara.

Izenada ta nesrića dođe,
Kroz srce mi odma tuga prođe,
Zagrli je da poljubim, vilo,
Arambaši to je drago bilo.

Do dva druga oko njega staju
Ter iz srca oba uzdisaju,
Proklinjuć me ne pristaše tute,
Di ja njima tu priteko pute.

Ah, tako te ne želio, vilo,
Nije više tu na putu bilo,
Već ji pusti da odu u kolo,
A ja odo putem naokolo

Da sakupim družinicu novu
Nadajuć se ja drugomu boju.
Družinu sam moju sakupia
I busiju novu postavia.

Što sam prvo bia izgubia,
To sam posli sve ja naplatia,
A neka se uvijek pripovida
I po svitu prosto ispovida.«

To junaštvo mladi divojaka
Nevolja ji obujala jaka,
Kojim stida u obrazu nije,
Već s njim' olost po svem selu vije.

Dospivajuć pozdravljam te lipo
Staro selo, plemenita diko,
Sad se u teb' ova dogodiše,
More li se štogod dati više?
Viruj, pobro, tako pero piše,
A ja sada pisat neću više.

PISMA

OD POKARANJA KOJA DOJDOŠE SVRHU DALMACIJE 1778.

Na iljadu i sedam stotina,
Sedamdeset i osam godina,
Po došašću našeg Gospodina
Dogodi se slideća istina.

Baš na sedam prosinca miseća
I sve nebo biše vedra lića;

Ništo puče iz neba vedroga
Puno jače od groma svakoga.

Kako da se neběsa soriše,
I to malo prija podne biše.
To je puklo ozgor iz visoka,
A na zapad litnjega istoka.

Zatim sičnja slideće godine
Daž natopi polja i planine.
I to biše na dan Vodokršća,
Pak nam ne bi veće dobra srića.

Prodoše nam dnevi još i Sveci,
Ne natopi za 9 miseci:
Niti rosi niti daždić pada
Do početka sjajnog listopada.

Voće rodi svakoga imena,
Ali žita ne bi ni simena,
Već u poljim di su blata bila,
Prosa, sirka biše izobila.

Zatim lito dojde jošter gore:
Niti plodi zemlja niti more.
Samo vina dosta loza dade,
Al zaludu jer se ne prodade.

Do godišta miseca veljače
Led udari nikad od toga jače,
Nit je prija čula živa glava:
Sve izebe, i gora i trava.

Odtad nisu ni pivci pivali,
Tja do lipnja kukurike dali.
Pak pomriše mnoga čeljad tada
Od zle boli, od velika glada.

A od glada niki utekoše,
Cesarovu zemlju naseliše.
Od mletačke Dalmacije samo,
Od glad pomri i pobiže tamo

Za pedeset i sedam iljada
Što pobiže i pomri od glada,
Ama trista još i osamdeset –
Reku Turci: otiđe na mezet.

Turska se je zemlja okužila,
Treći dio Bosne pomorila:
Ljudi, žena, divojak' i dice,
Tako pišu ozgor iz Vojnice.

Paka pade straovita tmina
Svrhu zemlje, mora i planina.

Od po lipnja do polak rujna
I ta bič sta tri miseca puna.

Međuto je kuga udarila,
Cetinu je ravnu pomorila,
Pak i kljišku i kninsku krajinu
Nagrdila kuga uistinu.

Cetinu je kuga razrušila,
Iljadu je duša pomorila;
Svrh' iljade jošter dvi stotine,
Samo jedno manje do istine.

Oko Kljisa, pritvrdoga mista,
Pomorila veće nego trista;
Dvi stotine oko Knina grada,
Al poslušaj jošter većeg jada.

Uvali se kuga usrid Splita:
Puk, trgovci i gospoda ona
Pomrli su, što se dosad znade,
Sedam stotin' više od iljade.

Navr Brača, malenoga sela,
Pomorila kuga nevesela
Sto pedeset i četiri duša,
Virujte mi ko me godir sluša.

Nebeska su pak čudesa ova:
Ne otrova školja ni gradova
Split koji se miša sa ostalim,
Božju milost i u tom falim.

Po krajinam sva mista ostala
Zdrav' ostaše, milom Bogu fala.
Sve do međe turske kuga mori,
Priko međe al se ne obori.

Kud se veće od glad' razbignulo,
Onda nije tada kuge bilo.
Dakle, biči jesu od nebesa
Od koji se svaka duša stresa.

Dva su biča od nebesa došla
I oba su, fala Bogu, prošla:
Glad i kuga, bolest prinemila,
Dostojna su toga naša dila.

Al' ako se, braćo, ne skrušimo,
Još i sve grije ne ostavimo,
Još čekajmo vojske straovite,
Veće biće i većma srdite.

U vojsci će momci izginuti,
U sužanjstvo divojke padnuti;
Ostaviće dicu, udovice,
Isće orli starce i starice.

I prija se ovo dogodilo,
I to nije sasvim davno bilo.
Dalmacija sva je pusta bila,
Jer je ljude kuga pomorila.

A od kuge što je ostanulo
Od mača je ono izginulo.
Do mora je svuda gora bila
I svaka se zvirka uzmnježila.

Opet more tako brzo biti,
Ne tismo se od grija kajati.
Nuder, braćo, ostavimo grije
Doklen opet zagrmilo nije.

Nije ovo pisma zarad smija,
Već udarci ljući neg od zmijsa;
Jer su bići zarad naši grija,
Svak promišli, a promišljam i ja.

Ova pišem svimam za poštenje,
Svi od Boga pitajmo proštenje.

PISME
OD IVANA BUŠIĆ ZVANA ROŠO
HAJDUČKOG ARAMBAŠE

PISMA I

Hrani majka nejakoga sinka
U Gorici ispod Imotskoga
Po imenu Bušića Ivanka,
Odhranila dite do naramka.

Crljena mu kosa do ramena
Kano kosa zmaja ognjenoga,
Labarskog je oka i pogleda,
Pod njim noge kano u medvida.

Kada biše od petnaest lita,
On se s dicom igraše po polju,
Skokom skače i baca kamenom,
I s njima se dite utruje.

Nitko njemu odskočit ne more,
Ni odmetnut s ramena kamenom,
Ni uteći nasrid polja ravna,
Okriće se kano viverica.

Poče dite nosit svitlu pušku,
Gdi se godi smiraju puškari,

Svugdi Ivan odnosi obdulju,
Gdi bi tio, onde bi smirio.

Gledao ga Sočivica Stanko,
Arambaša silni od hajduka,
Teško mu je Ivan omilio,
Jer viđaše da će junak biti.

Stanko biše turski krvopija.
Kad bi htio dočekati Turke,
Poče vodit Bušića Ivana
I davat mu paje od obdulje.

Kad to čuje Sukljaš Alibego,
Turčin plemić od Mostara grada
I kadija mostarske bekije,
Da Ivana mami Sočivica,

Ametu je sinu besidio:
»Oj Amete, moje dite drago,
Mi imamo dvore i timare
U Mostaru gradu bijelomu.

Drugi su nam ovdi na Posušju,
A treći su doli u Gorici
Gdi je Bušić, naš komšija prvi,
Mi idemo od dvora do dvora.

U gori je Sočivica Stanko
Koji svoga osvećuje brata,
Kogano su Turci pogubili,
Turke siće i peče na ognju.

Dozovimo Bušića Ivana
Tere ćeš se s njime pobratiti,
On će nami u jardumu biti
I Stanko nas neće pogubiti.«

Jedva toga Amet dočekažo,
Pobratil se s Bušićem Ivanom;
Ivan mu je u jardumu bio
Da ga Stanko nije pogubio.

Malo zatim vrime postojalo,
Ivanu je Amet besidio:
»Pobratime, Bušiću Ivane,
Evo tebi deset dukat žuti,

Pogubi mi Zuku Aramšadu
Aramšadu, slugu baba moga,
Jer je mene s babom zavađio
I mene je njemu omrazio.

Ivan dite, dukati mu dragi,
Brzo jesti Zuku pogubio.
I to znade Sukljaš Alibego.
Muči starac, ne govori ništa.

Još ne projde jedan misec dana,
Alibeg je dozivo Ivana
Tere mu je starac besidio:
»Moj posinko, Bušiću Ivane!

Evo tebi dvadeset dukata,
Ti otidi do Mostara grada
I pogubi Nogića Zukana
I odnesi njegovu odoru.«

Kad to vidi Sukljaš Alibego,
Ametu je sinu govorio:
»Oj Amete, moje dite drago,
Ti si dao pobratimu blago,

Da pogubi Zuku, slugu moga,
A ja sam mu i dvostruko dajo,
Da pogubi Nogića Zukana.
I oba je Ivan pogubio.

Ako ovo budu doznat Turci,
Oba će nas, sinko, pogubiti,
Već radimo pogubit Ivana,
Nek se ne zna, što smo učinili.«

Ide Bego k bilu Imotskomu
Ter govori Roku providuru:
»Providure, od Imote bane,
Evo tebi ja skrovito kažem,

Da će ti se okužiti krajina,
Imotu će kuga pomoriti,
Jer odhodi Bušiću Ivane
Do Mostara gdino kuga mori.«

To govori Sukljaš Alibego,
Da b' Ivana Roko pogubio,
Kakono je pogubio druge
Koji jesu među prihodili.

Kad je Roko dobro izvidio,
Ni vidoka, ni svidoka neima,
On Ivana ne nahodi kriva,
I zato ga ne hti pogubiti.

Ivana je Roko milovao
I zvaše ga Rošom kapitanom,
To će reći crljen arambaša,
Odtada se Ivan zazva Rošo.

Kad to vidi Sukljaš Alibego,
Poručuje Bušiću Ivanu
Da do njega na Posušje dojde,
Na putu mu zapeo busiju.

Ide Ivan poočimu svomu,
Sobom vodi do dva Markotića
I Mijata brata rođenoga.
Dočeka ji u gori busija.

U Ivana oganj oboriše,
Al Ivana nisu udarili,
Već Ivana brata nesritnoga,
Mrtav Mijat na poljanu pade.

A kad vidi Bušiću Ivane,
I on svojoj puški oganj daje.
Dvoje junak odma pogodio
I oba ih s' zemljom rastavio.

Pak se vrati Ivan uzutruga
I odnese mrtva brata svoga.
Lijepo ga je junak ukopao
I groznim ga suzom oplakao.

Često Ivan ide na Posušje
Da bi svoga ovetio brata.
I on ište kmete Sukljaševe
Koji jesu bili u busiji.

Jošter dite ne zna za neviru,
Za neviru poočima svoga.
Al tko drugom o neviri radi,
Nevira će njega dostignuti.

Namiri se Ivan na Posušju
Na svojega Bogom pobratima
Amet bega, sina Sukljaševa,
Gdi se Amet svojim kmetom kara.

On opsova kmeta kršćanina,
Krst i viru Amet opsovao,
Isukrsta i Bogorodicu.
To Ivanu vrlo mučno bilo.

Po nosu se prstom udario,
Domalo je njega pogubio
Još i slugu Murtu Erme
I odnese njiovu odoru.

Vrlo cvili Sukljaš Alibego,
Cvileći je starac besidio:
»Ajme, Amo, moje dite drago,
U za čas ti stavismo busiju

Da pogube pobratima tvoga.
Busija je njemu povidila
I zato se tebi osvetio,
Brzo će se osvetit i meni.

Po tom znade Bušiću Ivane
Svu neviru poočima svoga
I svojega Bogom pobratima
Amet bega, sina Sukljaševa.

Zato Ivan u goru otide
I zazva se Rošo arambaša.
On pogubi devet Mostarana,
Sve gospode po izbor Turaka.

Alibega poočima svoga
I njega bi Rošo pogubio,
Ali starac umri od žalosti
Plaćuē Amu, sina jedinoga.

PISMA II

KAŽE SE KOJE TURKE POBI I GDJE KOJU BALU RAZBI

Sinoć paša od Stambula dojde,
Pod Travnikom raspeo čadore.
Jutros dojde tužba od Turaka,
Od Turaka Livna bijeloga.

Príd pašom su oni zaplakali
Još i svoje brade ogulili.
Cvileći su paši besidili:
»Gospodine, durat ne moremo

Od zuluma Roše arambaše,
Od Imotskog, gnjizda hajdučkoga.

Dočeka nam balu u Prologu
Su trideset družine hajduka.

On pogubi Gušić buljukhašu
I njegovih sedam dobrih druga,
Sve Turaka od bijeloga Livna,
I njihova biše trgovina.

Odnio je teško tursko blago:
Skerlet, svilu i srebro i zlato,
Ploče, toke, igle pozlaćene,
Puške, ćorde, svitle jatagane.

Jošter nam je Rošo pogubio
Bogatoga Vejsagića bega
I njegovu odnio odoru,
Srebro, zlato i svitlo oružje.«

Istom oni govoreći tako,
U to doba Turci Glamočani,
I oni su davu učinili
Na hajduka Rošu arambašu:

Da je Rošo pogubio Turke,
Pogubio dva Nesimagića
Vridnog bega Čauševića Ibru,
Adabašu Deli Raskovića,

Dva trgovca dva Vojnovića,
Deli Saku Barijamovića,
I Čivića jošter kapetana
I njegova do dva dobra druga.

Još se oni nisu naplakali
Ni paši se posve istužili,
Ali idu Turci Sarajlije,
Ljube paši ruke i koljena,

Cvileći su paši govorili:
»Davor paša, mili gospodare,
Od zuluma durat ne moremo
Od hajduka Roše arambaše.

Ne more nam doći trgovina
Ni od Splita ni od Dubrovnika,
Jer dočeka Rošo u busiji,
Bije Turke, nosi trgovine.

Jednu balu razbi kod Kuprisa,
Bala biše sarajskih Žudija,
A prid balom Deli Mačukiću,
Selim aga, Turčin Sarajlija.

Dočeka ji Rošo u Suljezi
S devet svoji družine hajduka.
On pogubi Deli Mačukića
I njegova slugu Mujazina.

Drugu nam je balu dočekajo,
Dočeka je u Ivan-planini

Samo sedam družine hajduka
I pogubi sedam Arnauta.

On odnese mnogo tursko blago:
Srebro, zlato i svitlo oružje,
Kopče, puca, ploče pozlaćene
I čemere nasute dukata.

Treću nam je balu dočekajo
Niže Stoca kod Raše vodice.
Prid njom biše Arnautin Mujo
I š njim do tri druga Arnauta.

S Rošom biše još sedam hajduka,
Pogubiše Arnaute Turke,
Odneseše mnogo tursko blago:
Svilu, skerlet i srebro i zlato.

Jošter oni u riči bijahu,
Ali idu Turci Mostarani,
Davu čine da durat ne mogu
Od zuluma Roše arambaše.

On pogubi Sukljašević bega,
Zuku Kurtu, Murtu Erme
Koji bihu momci Sukljaševi,
I deliju Nogića Zukana.

Još kadiju bega Piragića
I Mesijana Počijakovića
Bariam Čilu i Mun
I Šipića vridnog Asan-agu.

»Još nam razbi balu u Neretvi
Šiškovića našeg barjaktara,
I njega bi bio pogubio,
Da ga nije dobar konj odnio.«

Istom oni tako govoreći,
U to doba Turci od Drešnice,
Od Županjca i od Banje Luke,
Od Dervente i Bijača bila.

Još od Skopja dojezdise Turci.
Svi su paši davu učinili
Da je Rošo pogubio Turke
I njiovu odnio odoru.

Od Drešnice dva brata Knežića
I još š njima tri vrsna Turčina.
Od Županjca Meruna kadiju,
A od Biača do dva ročića.

Od Dervente tri Nesimagića,
S Banja Luke Kadrugića,
I njegova još četiri druga,
I od Skopja dva Nesimovića.

Tu se Turak vojska sakupila,
Svi su guleć brade zaplakali,
Svi zajedno jesu zavikali
Ter su paši oni besidili:

»Daj nam testir da mi otidemo,
Da mi našu braću osvetimo,
I da naše blago naplatimo,
Robit ćemo do sinjega mora.«

Ali im je paša besidio:
»Ja ne mogu vami testir dati,
Već ću pisat caru čestitomu.
I kada mi care odgovori,

Dva će topa puknut na Travniku,
Tad dojdite k meni da vam kažem,
Što čestiti care odgovara.
I da ste mi zdravo i veselo!«

PISMA III

Knjigu piše paša iz Travnika
Ter je šalje bilu Carigradu
A na ruke cara čestitoga.
U knjizi je paša besidio:

»Gospodare, moj čestiti care,
Evo su mi tužbe dodijale
Od gradova sve Bosne ponosne,
Od gospode i tvoje hiruje

Na nikoga Bušića Ivana,
Koga zovu Roša arambaša,
Od Imotskog, grada mletačkoga,
A od gnjizda vazda hajdučkoga:

Da po Bosni on bale razbija,
Da pogubi šezdeset Turaka,
Svaki valja tri careva grada,
Još i raje ni broja se ne zna.

Da je odnio teško tursko blago:
Svilu, skerlet i srebro i zlato.
Turci mole, da im testir dadeš
Da sataru Imotsku krajinu,

Da bi tursko blago naplatili,
Da bi svoju braću osvetili,
Da porobe do duždeva mora,
Klanjam ti se, čekam odgovora.«

Odgovara care iz Stambula:
»Slugo moja, moj bosanski paša,
Davno su mi tužbe dolazile
Na hajduka Rošu arambašu.

Ali meni dužde odgovara,
Da je i njemu Rošo dodijao
I da bi ga davno pogubio,
Al ga kriju bosanske planine.

Dakle, paša, ja ti odgovaram:
Kad Bošnjaci taki su junaci,
Da valjadu svaki po tri grada,
Nek pogube Rošu arambašu.

Ne dam testir da robe do mora
I na ovo neću odgovora.
Pozdravljam te kako slugu moga
I nemoj se strašit od svakoga.«

PISMA IV

Što procvili kod Vrlike vode
Kud konjica od Imote projde,
Al je vila, al je ljuta zmiya,
Ali sestra za bratom podvija?

Nit je vila nit je ljuta zmiya,
Niti sestra za bratom podvija,
Veće cvili Simo kaluđere,
Bradu skube, niz obraz se dere.

Cvileći je Simo besjedio:
»Odkad sam se od majke rodio
I jesam se pokaluđerio,
Zla gorega nisam zapamtio.

Odkada je Imota postala,
Nije nikad bez hajduka stala;
Hajduci su po gori hodili,
A rišćani jataci su bili.

Al je ovo sada žalost naša,
U gori je Roša arambaša:
On rišćana za jatake neće,
Veće njima priteć glavom kreće.

Gdigod koga stigne ali sritne,
Onde njemu rusu glavu skine;
On pogubi do tri Ninkovića
I dva brata oba Tadijića.

Kađevića i Stojanovića,
Risto ime jednom i drugomu.
Još pogubi Crvoguza Marka,
Arambašu, žalosna mu majka.

I Pačića ubi i Stamića,
Još četiri pogubi djetića;
I Kuzmana, serdarova brata,
Jataganom siče ista vrata.

Na srcu je meni teška rana,
Jer petnaest poginu rišćana;
Sve pogubi Roša arambaša,
Ovo jesti teška tuga naša.

Pravoslavni jadovni rišćani,
Leturđiju ne vide od lani.
Oni iđu u crkve latinske
I popove poznadoše rimske.

Vrlo cvile i meni se tuže
Da će brzo početi jesti spuže,
Žabe, crve, svake gadaline,
Da će slijedit mrcine Latine.

Pobiže nam Sundečić Filipe
I ostavi svoje dvore lipe,
Zašto se je s Rošom zavadijo,
Tko zna Roši što je učinijo.»

Cvileć tako Simo kaluđere,
Cvileć tako rad rišćanske vjere.
Iz gore ga vila dozivala,
Ter je ona njemu kazivala.

Da učini crne mađiluke,
S mađulucim crne oporuke,
Brzo će ti Rošo poginuti
I s glave se vaše otkinuti.

Ali Simo vili odgovara,
Ter je cvileć svituje i kara:
»Nuder muči, moja bila vilo,
Jeda ne znaš što je skoro bilo.

Činili smo crne mađiluke,
S mađulucim crne oporuke,
Jeda bi nam Rošo poginuo,
Jal' da bi se živuće raspanuo.

Čudne stvari on ima na ruci,
Ne mogu ga stignut mađiluci.
Skoro mene dočeka u gori,
Pak mi Rošo ovako govori:

Ti si meni meća mađiluke,
Ja ću tebi raskinut dotluke.
Otpasa mi čemer i istrese,
Što sam imo sve Rošo odnese.

PISMA V

Pocvilila gorica zelena:
»Ajme meni, ostala sam pusta!
Pogibe mi Roša arambaša,
Sad sam gora ja bez razgovora.

Jedni vele da je poginuo
Od Turaka u Bosni ponosnoj,
Drugi da ga ubiše družina,
Treći vele da je od jataka.

Evo ima pet godina dana
Odkad Roša u gorici neima,
A ne zna se gdi je poginuo,
Gdi li mu je blago ostanulo.«

Ali vila goru razgovara:
»Muč', ne cvili, gorice zelena.
Nije tebi Rošo poginuo,
Već lov lovi s kraljem od Napule.«

A gora je vili besidila:
»Kaži, vilo, ne bila prokleta,
Kako Rošo sinje more prođe,
Kako l' junak u Napulu dođe?«

A veli joj vila planinkinja:
»Ode Rošo doli k sinju moru,
Namira je njega namirila
Na demiju od Jakina grada.

U demiji more pribrodio
I otide k Rimu bijelomu;
Onde stajo još osam miseci
Pijuć vino po rimskim meanam.

Pak otide Rošo u Livorno,
Onde mu se namiri demija
Trgovaca kralja ingleskoga,
Ode s njima Rošo za vojnika.

Zajedriše niz veliko more,
Odnese ih more u pučinu.
Kad su bili doli do Afrike
U tisnomu moru Gibiltere,

Dočeka ih od boja demija,
A demija kralja španjolskoga,
Jer se biše tad rat učinio,
S Ingilterom Španju zavadio.

Ufatiše inglesku demiju
U kojoj je Roša arambaša,
Kû Kalezu gradu odvedoše,
Onde staše dva miseca dana.

Pak ugleda Petra Dabovića
Iz Dobrote od Kotora grada,
Gdi doveo biše trgovine
On u svojoj u bojnoj demiji.

Poznade se Rošo s Dabovićem
I on s njime otide za druga.
Drugovaše dvi godine dana
Trgujući po svim kraljevinam.

Pak otide Roša arambaša
Na veliku od boja demiju,
Na demiju kralja španjolskoga,
Španjolski se vojnik učinio.

Malo vrijeme tute vojevajo.
Hitiše ih ingleske demije,
K' Gibilteru gradu odvedoše,
Ingleski je sužanj ostanuo.

Kada dojde Roša arambaša,
A ne htio poviditi majci,
U kakvu se ognju dogodio,
Kako malo nije poginuo.

Od Ingleza kad se izbavio,
Opet ode k Rimu bijelomu;
Onde stajo tri miseca dana
Pak otide junak u Napulu.

S kraljem ide on lovak loviti,
Nemoj, goro, cvilit ni plakati,
Ja sam sinoć u Napuli bila
I s Rošom sam rujno vino pila.

Eno Rošo po Napuli šeta,
Neće više Turkom činit šteta,
Uzeo je knjige i tepsije,
Boga moli, plače svoje grije.

Vučiju je kožu ostavio,
Janjetiju na se postavio;
Nemoj kogod razdrijet janjetinu
Da ne vidi vučju mišinu.

I vuk se je bio posvetio
I danas bi Jaer svetac bio.
Vrag natenta gusku ter na nj punu,
Vuk se odma na vučiju sunu

I otkide jadnoj guski glavu.
Učiniše svi na vuka davu,
Da se vuče bio posvetio
Pak svetinjom tako privario.

Na meščemi pravo odsudiše,
Na svetoga da niko ne puše;
Dakle niko ne puši na Roša,
Kad se Rošo zla činiti proša.

Zašto ako kogod na njegov pune,
Bojati se da se opet sune,
Da odbaci s' sebe janjetinu,
Da pokaže staru vučevinu.

PISMA VI

Pita majka Bušića Ivanka:
»Oj, bora ti, moje dite drago,
Jesi li se ikad pripanuo
I jesu li te rane dopanule?«

Veli majci Bušiću Ivanko:
»Vira moja, moja mila majko,
Kad sam bio gori u Siveri,
Vidio sam gdi lituju ždrali.

Pak evo me teška želja dojde
Da otidem dolj u pučinu,
U Afriku gdi ždrali zimuju.
I otidoh priko sinja mora.

Hodio sam tri godine dana
U đemijam gdi su trgovine;
U deset sam bio kraljevina,
Obaša sam kraje od Afrike.

Namira je mene namirila
Na đemije kralja španjolskoga,
Na svakoj je po sto lumbarada,
Po hiljadu i veće vojnika.

Na jednu sam i ja otišao.
A tot idu ingleske đemije
I na njima po sto lumbarada,
Po hiljadu i veće vojnika.

Udriše se tu bojne đemije
Na tismomu moru Gibiltere.
Tu se prosu oganj na sve strane,
Tude puca po sto lumbarada,

Tute pada mrtvi na stotine,
Tu se gazi krvca do kolina:
Tada sam se junak pripanuo,
A već nisam nikad nikadare.

A rane me nisu dopadale
Ni od puške ni od britke čorde,
Ni od koplja ni od jatagana,
Ne rani me junaško oružje.

Već kada sam bio u Taliji
Jednom sideć, majko, na čaršiji,
Tere pivam uz tanku tamburu,
Glede mene s pendžera Latinka

Kâ mi baca kite vesliđena.
Na vesliđen nisam ni gledao;
Baci me se rumenom jabukom,
Udari me njome na kolino.

Onde me je teško zaskrbilo,
Gdje se mi se rana otvorila
I teško se bila pozledila,
Jedva sam je junak izliječio.«

Ali mu je majka govorila:
»Jesam li te, sinko, zaklinjala
Da ne pivaš nikad uz tamburu
Gdi te gleda Latinka djevojka.

Latinka te bila promirila,
Kada te je jabukom udrila.

Da t' se nije rana pozledila,
Ti bi bio umro od uroka.«

Latinke su oka hudobnoga,
One lako ureku Hrvata,
Tere mnogi umru od urokli.
Latinka te bila promirila.

PISMA VII

Knjigu piše Roša arambaša
Po imenu Bušiću Ivane
Ter je šalje paši bosanskomu.
U knjizi je junak besidio:

»Poslušaj me, paša gospodare,
Da ti pravo moje jade kažem.
Ja sam resta ispod Imotskoga,
Blizu dvora Sukljašević bega.

Nisam ima neg petnaest lita,
Ne znadijah za zlo ovog svita.
Alibeg me lipo milovajo,
S Ametom me sinom pobratio.

Daju meni kruške i jabuke,
Navezane bosanske jagluke,
Pak ne projde ni godina dana,
Oni meni dadoše dukata

Da pogubim dva Turčina mlada,
Dva Turčina od Mostara grada.
Oni su mi i oružje dali,
Naučili kako jesu znali.

Ja sam sluša Sukljaš Alibega
Kao moga poočima draga,
Koji jošter i kadija biše,
Amet bega kao pobratima.

Jošter me je Sukljaš naučio ,
Tko bi opsova Boga velikoga,
Isukrsta i Bogorodicu,
Da se ima napoli rasići.

Da se tako uči u čitapu
I Muhamed svetac zapovida;
Da su oni Turci opsovali,
I zato sam oba pogubio.

Al se Sukljaš Jaer pobojava
Da mučati dite nisam znao,
Poruči mi, da do njega dojdem,
Na putu mi zapeo busiju.

Evo idem k poočimu momu,
Sobom vodim brata jedinoga.
I kada smo na po puta bili,
Dočeka nas u gori busija.

U mene su oganj oborili,
Ali mene nisu udarili,
Udariše jedna brata moga,
Pogubiše njega nesritnoga.

Ja sam moga osvetio brata,
Kadgod kad kog sve sam pogubio,
Pogubio kmete Sukljaševe
Koji jesu u busiji bili.

Ja neviru poočima moga
I mojega Bogom pobratima
Sukljaš bega i njegova sina
Nisam znajo jer sam dijete bio.

Al tko drugom o neviri radi,
Nevira će njega dostignuti.
Nevira je mene namirila
Gdi Amet beg svoga kmeta kara

Pak opsova Boga velikoga,
Isukrsta i Bogorodicu.
Zato sam ga po po prisikao,
Kako me je Alibeg učio.

Čini davu Sukljaš Alibego
Mom kralju, duždu mletačkomu.
Dužde mi je uzeo timare
I moje je razorio dvore.

Još je dužde blago obetajo,
Tko bi meni glavu osikao.
Ja ne imam kuće ni kućišta,
I zato sam u goru otišao.

Tri sam lita po gori hodio,
Dok sam pozna ja taku neviru
Alibega poočima moga
I Ameta moga pobratima.

Istina je, paša gospodare,
Da sam dosta Turak pogubio,
A još veće Vlaha i Latina
Koje mene htiju pogubiti.

Onizi sam i bale razbio
Koji su me pogubit hotili,
A ostali hodili su s mirom,
Nikom nisam činio zuluma.

Ali ima i gorih od mene
Koji čine i veće zulume.
Oni uzmu jednog najgorega
I zovu ga Rošom arambašom.

Pak zlo čine, a na moje ime,
Još su niki tako poginuli,
Njihova je glava odnesena,
Svak je mnio da je glava moja.

A moja je glava na ramenu.
I bio sam otiša po svitu,
U deset sam bio kraljevina,
Nek već niko za mene ne znade.

Hodio sam pet godina dana,
Al trgovci svud po svitu idu
I đemije turske i mletaške,
Svugdi mene brzo poznadoše.

Svugdi su mi penjali busije
Obetajuć groše i dukate,
Tko bi moga pogubiti mene.
Malo nisam izgubio glavu.

Pak sam doša opet u planine,
U planine od Bosne ponosne
Gdi poznajem drvlje i kamenje,
Gdino svakoj jeli ime znadem.

Obeta sam Bogu velikomu,
Zakleo se Papi latinskomu
Da već više hajdukovat neću,
Ni učinit nikomu zuluma.

Al ako me ne pomiriš, paša,
Ja ne mogu zavirit ispuniti,
Jer ne mogu u gori živiti,
Ako neću bale dočekati.

Već tako ti konja i oružja
I tako ti turske vire tvoje,
Prosti meni što sam počinio,
Pomiri me s carom i s principom.

Junačko je i gospodsko dilo,
Prosti onom' kî proštenje pita,
A žensko je i dičinje srce,
Koji nikad prostiti ne znade.

A ja junak kad sam dite bio,
Prostit nisam dušmanom umio,
Osvetih se kako čine dica,
Zato mi je kuća kabanica.

Ako mene budu pogubiti,
Neće zato nikom korist biti;
Ako l' mi se po dobroti prosti,
Bit će mnogim goleme koristi.

Ja ću branit bale od hajduka
I to neće meni biti muka.
Trgovci će s mirom trgovati,
Aračije arač pronositi.

Ja se uzdam u dobrotu tvoju
I po tebi ištem sriću moju,
Ljubeć skute kabanici tvojoj,
Ev' ostajem u gori zelenoj.»

PISMA OD IVANA ROŠE

Veseli se i gora i trava
Zašto ima žestokoga lava
Koji po njoj čestito četuje
Ter u rape zmije utiruje,

Nek ne dave janjce plemenite ,
Kojizim se i nebesa kite,
Nek u miru oni počivaju.
I pritilost trave uživaju.

Sad počimljem ja u ime Boga
Kazat svakom zmaja žestokoga.
Gora, trava još i svaka strana
Zove lava baš Rošu Ivana,

A zviri su nevirnici Turci,
Kano mrki iz gorice vuci,
Koji klaše krajišnike mlade,
Dok im nebo lava ne podade

Koji čini, da se zviri male
Već s junaštvom svojizim ne fale.
On ih krši i tare i kolje,
Čini od nji da smrdi polje.

Razdire ih kako vuče janje,
Svaki dan imade ih manje.
Onog palom kreše, onog siče,
Onog rukom davi, onog smiče.

S mirom njimam nije večerati,
U velikim stravu idu spati.
I drugda se smrti ne nadaju,
A ujutro mrtvi osvanjaju.

Dršće, strepe od onoga lava,
Sanu gore nego liti trava.
Vole čuti u svom dvoru kugu,
Ol nemilu koju bolest drugu,

Nego samo ime Ive Roša
Da je s gorom on s družinom proša.
Kad s Moskovom Turci bojak biše,
Mlogo krvi utaman proliše.

Al evo mi oni isti kažu,
Valja reći da ne lažu.
Isti oni govore ovako
Radi česa ja virujem lako:

»Bog sačuva da tko čin' spomena
U toj vojsci od Roša imena,
Da zavika kogod: eto Roša,
U za čas bi po nje danak doša,

Jere ne bismo okrenuli pleća,
I bila bi od nas žalost veća.
Domu svome ne bi nitko doša,
Nut kakvo je strašno ime Roša.

Kad se čuje svi smo izvan svisti,
Ne da nam se ni odit ni listi ,
Manjka život, a stanja nam nije,
Kolik da nas grom iznenad bije.

Još bi bilo gorski aramija,
Ali nije ovaka delija.
On ne leti kako jedna lunja,
Nego siva kako jedna munja.

I gore nas nego munja biše
Kadno sine pak je nema više.
Tako i on dođe iznenada
Pa dvadeset mladi Turak svlada.

Bi li čovik od nevolje plaka,
Što mislimo naša znade svaka.
Mi ne smimo o njem govoriti
Zla nikakva jer će nas pobiti.

Tužimo se duždu od Mletaka
Da nam neće ostati odžaka
Kojeg Rošo neće porobiti
Jer nam svimam on žestoko priti.

Al nam bane besidi ovako:
»Fatajte ga, bit će vama lako.
Fatajte ga ter ga dovedite,
Smaknut će ga neka sud vidite.«

Al ko ga će uvatiti moći,
Ko l' onome da će lavu doći,
Kad ga ne bi dostignule strile
Jol planinske od Mostara vile,

Kamo li će krajišnici Turci,
Kojino su kako mrki vuci,
Kad ne smidu ni zlo ga gledati,
Jere će ih sve palom poklati.

Sada, Turci, poslušajte mene,
Ne pustite da vam srce vene,
Ter na za' čas na njeg ne odite,
Nikadar ga pridobiti nećete.

Što se od vas na njeg više viče,
To ja vidim da vas gore smiče.
Jednu stvar ću sad vami kazati,
Uistinu neću vam lagati,

A bit će vam i korist i dika,
A pristat će odma vaša vika.
Jur znadete da je lav priljuti,
Ne može vas ni vidit ni čuti.

Vi podite banu đeneralu
I pitajte u njeg milost malu,
Nek vam smiri žestokoga lava,
U Carigrad kog se čuje slava.

U Bana je srce milostivo,
Otvoreno i još dobrostivo,
Dopustit će vami milost laku,
Ako poći budete ovako.

Ako li vam ne dopusti bane,
Obratite se i na druge strane:
Ogulite vaše skube brade,
Pak odite bilom Carigradu.

Ljubte caru skuta i kolina,
Neka moli dužda gospodina,
Da pomiri lava krilatoga.
Ovu milost sprosit, molte Boga.

Nećete li, činite što znate,
Govorim vam da ludo vratate.
Ja nevolje sad bi vaše plaka
Jer neće vam ostati odžaka.

Poklat će vas kako janjce male
Nek se bule za vami pokale,
Dok i njimam zlo jutro ne dođe
Kad ih davit on u Mostar pođe.

S bulam vaše saranite živote,
Da s' u miru po Mostaru kote.
Sad vidite u komu ste stanju,
Oberite vašu štetu manju.

Muhamed vas isti svetac uče
Da vas Rošo brez milosti tuče,
A pomoći ne more vam dati
Jer se boji i njeg će zaklati .

Kad je uzeo jaram Muhamedu,
Podavit će do jednog po redu.
Vi činite da se uznemiri,
Poklat će vas brzo u toj viri.

Ne tužite se da vam vrlo priti,
Ima razlog zlo za zlo vratiti.
On mir želi, od vas ga nemade,
Ostarit vam nijednom ne dade.

Mitite ga, bit će za vas bolje
Prvo neg sve vas ne zakolje.
Nećete li, čut ću od vas buke,
Pomrit ćete od njegove ruke.

PISMA

KAKO IVAN ROŠO NA SVETU VIRU OBRAĆA GRKE BREZ PRIPOVIDANJA I POČIMLJE

Započće činiti od lani
Svoje više Grci Imočani
Da Ivana Rošu zadobiju
I družinu njegovu pobiju.

Al u za' čas po se učiniše
Jer im ne da on živiti više.
Od Turaka progoni ih gore,
Tere čini da strmoglav nore.

Budalasto nikoga ne smica,
Najpri vidi je li rkežica.
Koji naprav virovanje reče,
Oni smrti slobodno uteče.

Al ko ne zna ter ga on ufati,
S ramena mu brzo glavu smlati.
Blago njimam jer se na svit rodi
Kojino ih na spasenje vodi.

Blagoslovi pet njiovi kuća,
Vražje mriže njiovi neputa.
Naslidnike Lutera, Focija,
Marka Efeza još i Akacija.

Gore od vuk' kad lisicu tira,
Jer on oće da je jedna vira.
Iz kuće im ne da on izaći,
A uža ih i u kući naći .

Radi toga po kućam se veru,
Soldati im dvor čuvajuć s...
Rad uzroka jer na njega viču,
Iz ruku mu nigda ne utiču.

I ovo je stvar slušati lipa:
Iz Imotskoga istira Filipa,
Koji voli pobignuti k moru
Nego primit njegovu pokoru.

Blagoslovit ne hteći se tada,
U Skradinu naodi se sada.
A i onde drćući pribiva,
A drugi mu baščinu uživa.

Ne čudim se jer je božje zvanje,
Da Lutera na svitu je manje.

PISMA OD IVANA ROŠE

Tursko momče puno ponosito
Zapopiva tanko, glasovito,
Uznosi se i puno je fale
Prid družinom sarajevske bale:

»Stra nas nije, država je naša,
Izaći ne smi Roša arambaša.
Ja pram sebi svoje dvore gledam
Stoga vele od Roše ne predam.

Mlogo blago uteče ti danas,
A ti junak ne smiš izaći na nas.
Dar je ovo sveca Muhameda
Jer ti ne da udariti na nas.«

Pisme nesta niti je Alače
Jer ga Rošo s družinom naskače.
A kada ga prid sobom ugleda,
Studeniji ostade od leda.

Kad ga udri iznenada strila
Tad zavika:
Ukide se s konja iznenada,
S Muhamedom se naodi sada.

A ostala družba pobigoše,
Turke kupe, po Roša je loše.
Turke kupe naokolo svuda,
Nu ti čut ćeš velikoga čuda.

Prvo nego balu svlačit poče,
Sa svi strana Turci na njeg toče.
Valja bižat, nevolja je taka,
Obastri ga šest stotina Turaka.

Pri glavi je ter misli duboko,
Među nje se miša kako soko.
U sridi je, obastrt je svuda,
Nu ti slušaj velikoga čuda!

Svoju družbu svu za sobom zvaše,
U Turke se mlade zalicaše.
Šćar nije, ma nije ni loše,
Isprid Turak mladi utekoše.

I bižeći kroz planinu tada,
U ruke im mlad Turčin upada.
Posiće ga i zatizim svuče,
Jaspri nađe da jedva odvuče.

I tutekar kakve biše sriće,
Jaspri nađe više od po vriće.
Ono čudo kad Turci vidiše,
Žestoko se oni pomamiše.

sveca Muhameda
Da mi Rošu pogubiti ne da.
Jer ne aješ i ne vidiš danas
Ter im neće da pomoći daje.

»Ne vidiš li, sveče Muhamede,
Al se i ti za Rošom povede?
Jer ne aješ i ne vidiš danas
Da na vratim on udara na nas?

Odnese nam što se lipše steče,
Pomozi nas, Muhamede sveče!
Ako l' nećeš pomoći nikada,
Bit će od nas velikoga jada.

Šest stotin ga ulovit ne more,
Mi vidimo da je po nas gore.
Kidat ćemo mi čitape stare,
Slat ćemo mu i mite i dare.

Ne bi li se nami smilovajo
I sići nas jedanput pristajo.
Molit ćemo da nam veće prosti
Jere smo ga uvridili dosti.

Vičuć na njeg brez pristanka banu,
Stoga Turkom mlogim glava panu.
Pustit ćemo, vikali smo dosta,
Jer našega odžaka ne osta.

Umešt će nas gore nego kuga,
I dospismo jer je pisma duga. «

PISMA

OD SMRTI I OD OŽIVLJENJA ARAMBAŠE ROŠE

Pocvilele mlade stopanice
Na krajini turskoj i kaurskoj
Od Graova do mutne Neretve,
Ne može i nitko utišiti.

Cvileći su one govorile:
»Dok nam biše Sočivica Stanko,
Posli Stanka Rošo arambaša,
Ne vidismo na vratih Turčina.

S mirom naše muziamo ovce,
Sir i maslo u miru činjamo,
Ne bijaše turskoga zuluma,
Smrđaše im doći na stanove.

Sada nas je Stanko odbignuo,
A pogibe Roša arambaša
Na nesrićnom polju Ilijinu.
Tko će sada odoliti Turkom?

Ah, nevirni Vekiću Ivane,
Kolino se tvoje utrulo,
A duša ti raja ne vidila,
Već po paklu pržinu kupila.

Jer pogubih Roša arambašu
Na privari i na tvrdoj viri?
Kako ćemo poći na stanove,
Ko li će nas braniti od Turaka?

I kad si ga jurve pogubio
Jer mu barem ne odneseš glavu
Da se Turci š njome ne primeću
I ne nose od grada do grada?

Ej, prokleta polje Ilijino :
Nit rađalo nit se zelenilo!
Na tebi je vitez poginuo
Kojino se do Stambula čuo.«

To slušala s Matokita vila,
Stopanicam tiho besidila:
»Ne cvilite, mlade stopanice,
Ne kunite Vekića Ivana.

Nit kunite polja Ilijina
Jer vam nije Rošo poginuo.
Ja sam sinoć š njime večerala,
Jutros rano njega izčešljala.

Neka Turci glavu pogrđuju,
Nek je nose od grada do grada.
Nije glava kako oni misle,
Već je glava drugoga junaka

Kojino se bio zarekao
Pogubiti Roša arambašu
Za potegnut mito od Turaka,
Od Karare i od Sundačića.

A kada se ovo očituje,
Vidićete čuda velikoga:
Di se smiju koji su plakali,
A di plaču koji se smijaše.«

Kad to čule mlade stopanice,
Bilu vilu Bogom zaklinjale:
»Kaži, vilo, po Bogu sestrice,
Je l' kod tebe Rošo arambaša?

Ako li se od tebe dilio ,
Kaži pravo, tako bila zdravo:
Di danuje, di li konakuje,
Da šaljemo pite i pogače.

I ako se opet k tebi svratih,
Reci njemu nek s' ovda navrati
Jer ga žele vidit stopanice,
Po krajini naše čobanice.«

Stopanicam vila odgovara:
»Nije sa mnom Rošo arambaša.
Di noćuje, onde ne danuje;
Ni ja ne znam kud se okrenuo.

Jer ni meni, virnoj posestrimi,
On ne kaže što je namislio:
Di će noćit, di li danovati,
Di će ručat, di li večerati.

Nit ja tražim njegovih konaka,
Nit njegovih iziskujem putah.
Jer da dozna Rošo arambaša,
Već ne bismo bili prijatelji.

Ako kadgod opet k meni dođe,
Kazaću mu što ste govorile,
Al se bojim da će tamo doći
Dok ne bude gora olistati.

Jer Karara od Imote ravne,
A Nonković od mutne Neretve
Ištu glavu Roša arambaše
Jer jim turske tužbe dodijaše.

A Sundačić Greko buz.....
Obetaje blago nebrojeno
Ko pogubih Roša arambašu,
Ni ja ne znam zašto li, kako li.«

PJESME
FRA LUKE VLADMIROVIĆA

PISNA

Neretva je naselila stara
Ter sinove svituje i kara
Iz Frigije ili iz Fenicije,
Tako mi fratra fra Felicije.

Vojvoda im Naronio biše
Kako mudri to Copio piše.
Copio je Neretvanin stari
Tere naši stvari ne iskvari.

Još podavno Copio je bio
Kad je na svitu ovom živio
Ter upisa ne more se lipše
Niti se more želiti više.

Al Copija uspomene lipše
Neka poznađu i sve glave slipe.
Ponovi ji naš Plinio mudri
Na koga nemilo vas svit udri.

Dušmanin mu priveliki biše
Kojino se lažno Tirino piše.
Mnoge otrove on jest bljuva,
On se u paklu u vike kuva.

Al se svakoj laži svrha nađe,
Učit ljucki nekader pođe
Tere neka pazi mista svoga,
A ne grdi čovika mudroga.

Još ne prosti dušmanin psovati
Koga ima potpuno štovati,
Već da pokaže zlo pleme svoje
Svemu ovom svitu ono što je.

Ali sada ovo ostavimo
Ter o našem poslu besidimo,
Zlu narodu ko će aka doći,
Svaki će ji prija u paka poći.

Četa puka kojano jur dođe
I prid njome Naronio pođe
Ter Neretvu staru naseliše,
U njojzi se oni razrodiše.

Ovo se je pravo dogodilo
I u stara vrmena zgodilo
Posli svega svita stvorenoga
I Adama još učinjenoga

Okolo dvi iljade godina ,
Viruj meni da je baš istina
Jere tako mudro pero piše,
Viruj, brate, već ne more lipše.

Tu se oni puno uzdigoše
I mnoga mista oni naseliše,
Ogradiše sela i gradove,
Gledaj, pobre, sriće ove.

Od njizi se bani izrodiše
I za kralje još uzdigoše
Ter vladaše morem i ravninom
I svakom još visokom planinom.

Od Dunava do rike Tanaj,
Viruj tako Nikoli Talaj,
Od Karnolije ter do Grecije,
Tako mi kralja od Švecije.

Baš meši ovo jesu stari
Neretvani kuda su vladali ,
Puno, pobre, stotina godina
Imadoše svoga gospodina.

Al Rimljani kad se podigoše
Uput otimati podoše,
Neretvanom učiniše rate,
Aj nepravde, moj mili brate!

Pet se puta na nju zavraćao
Dok Neretvu oni pridobiše
I vladanju svomu podložioše,
Kada li je oni imadoše,

Šalju u nju svoje vladaoce
I od senata još prve oce:
Po imenu Lucija Vladimira
Još Nedimija i Corarija

Da Neretvom oni upravljaju
I još s njome primudro vladaju,
Da ji drže podložne Rimljanom,
Veselili se oni i sa mnom.

Još od Lucija srićnog imena
I sada ima njegova plemena,
Vladimiri se oni pravo zovu,
Procini nuder sriću ovu.

Ovo se je dogodilo pravo
Tako, pobre, jošter bio zdravo,
Na sto šeset i dvi godine
Prija neg se rodi Gospodine.

Međuto jesu Goti došli,
Iz Škandinavije kad su pošli
Pak Rimljane oni pridobiše,
U Tribinju kralja okruniše.

Valdmira su tri kralja bila,
Kako mi svidoci bila vila,
Od istoga roda i plemena
I njiova slavnoga imena.

Neretvani su bile pobojsice,
Svaki od nji ne boji se dvojice.
S Mlečani su oni bojak bili,
Ali su ji Mlečani pridobili.

Kad li Memed žestok care dođe
Ter nemilo robiti Bosnu pođe,
I Neretvu baci posve doli,
Nut, brate, jada i teške boli.

Kako je onda ona ostala,
Veće više nije ustala,
Nit će ustati do sudnjega danka
Žalosna i nevoljna majka.

Lezi tute tužna zakopana
I u glibu jedna ukopana,
Rad nevirni tvoji pastoraka
Nesta jedna tebi obojaka.

Sve tvoje iziše i popiše,
A ni od klašanja suknje ne skrojiše,
A da budu sinovi ti pravi
Koje jedna dosad kruom rani.

Oni bi te dosad iskopali
I pošteno majku ukopali,
Nit bi svoji druga zadnja bila,
Kakono mi kaže mudra vila.

Nit uče nauke ni kriposti,
Nut jadan privelike žalosti.
Neretvi je ovo puno ruga,
Zato je je i obašla tuga.

Jeruzolimu jur što je bilo,
Sve mu se je raspadnulo tilo,
Baš rad nesklada i zle nevire
Po njem sada svuda paka vrije.

Izaija je dobro prorokova
I u svoje vrime pravo reka
Od pokaranja uteć neće
Ko nut dobra dila odmeće.

Ko za kriposti mudre ne mari,
On svoju jednu dušu pokvari.
Ovo ti je sada u Neretvi,
Ter svaki žive u zloj prokletvi.

Puno bi moga još ovdje reći,
Ali ko će ikad uteći.
Sudim bolje posve mučati
Ako želim u miru ručati.

Neima kriposti ni nauka,
Ovo ti je naša teška muka,
Neimade sklada, eto jada:
Zato sad svaka srića pada.

Neimade dobra vojnika,
Jošter nije mudroga knjižnika
Koji bi majku ogovorio,
Na mejdanu sabljom obranio.

Jadna Neretvo, što si dočekala,
Vrlo ti si prikovrata pala,
Koja si uviče u nauku cvala,
A sada te odnese svu ala.

Već se drugo jadata neću,
Nego Boga molit baš poču,
A ti tute jedna nut poživaj
I nevolju vičnju uživaj.

Odgovor Neretve

Jadna majka sinku odgovara
Tere sebe tužnu ogovara:
»Prodi me se, sinko Prudencio,
A kamo ti sinak kralj Gencio?

Kamo Agron i Pipin njegov sin
Kojino ogradi baš na krajini Knin?
Kamoli ti Teuta kraljica
I ostala moja draga dica?

S Rimljani sam još bojak bila,
Ali sam ji uviike pridobila,
Kada sam moje sinove imala
Kojeno sam jur sad izgubila.

Dok me Rimljani posidovaše,
I onda moje srce cvatiše.
Al kad dođe Turčin prokleti,
Tad od mene srića odlēti.

A sad, sinko, ti se mene prodi,
Veće od tvom poslu radit podi.
Neću više o tom zboriti,
Niti ću s tobom išta govoriti.

Nemoj metati soli u more
Da ne bude jošter što i gore,

Veće, sinko moj, ostaj zhogom,
Neka bude uviike svagdi s tobom.

Ja ću ovde nut tugovati,
Zakopana jedna bolovati.
Čekati ću sudnjega danka
I plakat uciviljena majka.

Jer vrimenta davno jesu bila,
Kakono mi dokaziva vila.
Ali takova neće već doći,
Sve će ovo prikovrata poći.

Nu ti, sinko, k Bogu okreni se
Tere tvoje duše spomeni se,
Već ostavi se zla i nevine
Jer se iznenada umire.

Ko godir dobri ne učini dila,
Smrca će mu bit nemila.
S kakvim dilim prid Boga se dođe,
S onakim se i vikovat pođe.

Već der moli Boga velikoga
Da t' učuva pakla prokletoga,
Tere te postavi na desnu svoju,
Pak da uživaš slavu Božiju.

PISNA

SVRHU PRVOGA OBRAĆENJA CVATUĆEGA I MOGUĆEGA GRADA NERETVE:
QUAE FUIT AEMULA, OLIM REIPUBLICAE ROMANAE, ET AD TEMPUS
FLORIDA, AC MUNICIPALIS COLONIA ROMANA

U ime slavno Boga velikoga,
Spasitelja nut svemogoga,
Evo ću pisnu zapivati,
Neretvanom braći pripivati.

Pak neka oni svi dobro znadu
Kakvu lipu sriću imadu.
Među ostalim svim narodi
Bog ji svojom miloćšu poodi.

Posli svita odkupljenoga
Posla Isus apostola svoga
Po imenu Pavla velikoga
Da on uči čovika svakoga.

Po svem svitu da on pripovida,
Isuusovo ime ispovida.
Kuda godir Pava prolazaše,
Svud svetu viru pripovidaše,

Mnoge ljude Bogu porodi,
Kuda godir s Bogom Pava odi
Proglašajuć Isuosve rane
Da nas one duovno sarane.

Posli Azije i Bitinije,
Grecije i naše sve Tracije,
Iz Tracije u Ilirik pride,
Pripovidaju, u Neretvu dođe.

Onde Pava puno pripovida,
Isusovu viru ispovida
I duovne sinke porodio
Kojeno je k Bogu obratio.

Redi Pava druge redovnike
I umnoža Božje službenike
Neka prez pristanka Boga fale
I da tomu uče još ostale.

Glavar crkve puno nastojaše,
Od službe Božje ne pristavaše,
Veće svakoga k Bogu zove
Neka na nje Božja milost plove.

Zakon Božiji on pripovida,
Isusovu viru ispovida
Tere uči čovika svakoga
Da ostavi nut idola svoga.

Da se klanja Bogu svemogomu,
Isusu Spasitelju svomu.
I sve puke službenici uče
Radi idolina da ne buče.

Klanjati se Bogu svemogomu
Ocu, Sinu i Duhu svetomu;
I u Trojstvo kripko virovati
Ko želi s Bogom kraljevati.

Pava obra kuću Vladmira
Nek se raširi Božija vira.
I kako se tada obratila,
Već se nije natrag povratila.

Od kojeno čudno procvatoše
I duovne plode učiniše:
Biskupi i sveti redovnici
I Božiji drugi službenici.

Još cvate do današnjega danka,
Tako ne umra iz vire vanka,
Jer svi koji se od nje srićno rode
Istinito uprav k Bogu ode.

Uvik je svetu viru branila
I u srcu svomu saranila.
Pripovida jošter istinito
Da viruje svaki stanovito:

Oca, Sina i Duha svetoga,
Našega Isusa propetoga.
Branila je uvijek svećenike
I Spasitelja nasljednike.

I brani do današnjega danka,
Tako mi živ i otac i majka,
Branice jošter unaprida,
Tako mi pomoći svetog Vida.

Mnogi narodi tad se krstiše
Pak u Boga kripko virovaše,
I u njima sveta vira cvaše
I Crkva se čestita zoviše.

Kad se vira ukoreni sveta,
A iskorenu nevira prokleta,
U viri se puci utvrdiše
Kako sveti Augustin piše.

Pisaoci ovo dokazuju
I istinito nam prikazuju.
Još bi moga mnoga druga reći
Sveti stvari jošter puno veći

Copio kojano dokaziva,
Istinito nami prikaziva;
Ali ću ova ostaviti,
Jere neću vrlo dug biti.

Latinski ću ji ja sve izreći,
Drugi stvari jošter puno veći.
Kad se svaka ova ispuniše
I Bogu se fale uzdadoše,

Tad se oten sveti Pava dili
Drugim mistim da milost podili
Ućeći virovati svakoga
U Oca, Sina i Duha svetoga,

Da ostave prokletu idolstvo
Za imat nebesko kraljestvo
I da kripko u Boga viruju,
Svoje duše u raj saranjuju.

Pripovijajući natrag pođe
Pak u Epidavra pravo dođe.
I onde je viru sija svetu,
A digao neviru prokletu.

Kad li iz Neretve Pava pođe,
Uput sveti Timoteo dođe,
Ter u puku sveta vira cvaše,
Kršćanin se svaki od nji zvaše.

U istomu gradu on pripovida,
Isusovu viru ispovida.
U viri je puke utvrdio
Kojeno je Bogu porodio.

Pak im daje sve naredbe lipe
Da ne slide pak nauke slipe,
Već da u Boga kripko viruju
I da svi dobra dila diluju.

Posli, brate, nek se lipo svanu,
Učenik Pavla sveti Tito banu.
U Neretvi i on pripovida
I nebeski nauk ispovida.

Pak najposli sveti Luka dođe
I pravovirne on mnoge nađe.
Naredbe im prve potvrđiva
A iznova druge naređiva.

Ter svima žestoko zapovida,
Isusovu viru pripovida
Da svi oni dobra dila čine
I nevire Bogu ne učine.

Dospivši pak Luka on se dila,
Božje im milosti podila,
Ter da ji svaki posve uživa
Doklen na svitu ovom pribiva.

Evo nami časti i poštenja,
Od nebesa veliki zlamenja.
Veselimo se, mi Neretvani,
I drugi narodi skupa s nami,

Da je nam ova srića pala
I suviše na brušket dopala
Tere uzdignimo k nebu ruke,
Spomenmo se Isusove muke.

Pak počimimo dobro činiti,
Tad će nas Bog u raj primiti.
Drugo nami ništa ne ostaje,
Veće da se nas svaki kaje.

Svaki prez pristanka Boga moli
Ter ko znađe da milost izmoli .
Dospivajuć pozdravljam lipo
Da u napridak ne živete slipo.

Ovo vami piše Prudencio
Komu je did bio kralj Gencio.
I on se u Neretvi rodio,
Tako, brate, ja zdravo odio.

Drugo sada ništa ne velju,
Već vas štovat imam želju
Jer ste vi svi moja braća mila,
Kako naša dokaziva vila.

Od mene pisna, a od Boga zdravje,
Na poštenje Neretvana, brate.
Bog nam dao duovno spasenje,
Na nebesi vičnje uživanje.

SLIDI PISNA OD ISTE KUĆE NOVKOVIĆA

Od izoda jur mnogo srićnoga,
Tako mi slavnog imena moga,
Slavne kuće Novkovića
I od nje rođeni ditića

Iza Zažabe visoke planine,
Neka im slavno ime ne gine,
Lip početak oni imadoše,
Svaku dobru sriću stekoše.

Broćanac misto se zoviše
Di se oni čestito rodiše.
Posli toga neka svaki znade
Da ovake sriće neimade.

Drugi, druže, prošastoga vika,
To je moja još velika dika,
Uzdiže se kuća Novkovića
I njezina svaka dobra srića.

Na iljadu i šest stotina
Osamdeset i sedam godina
Posli roda našega Gospodina,
To je slava ovoga kolina.

Odvrze se Niko Novkoviću,
Dobar vojnik i jaki ditiću.
Š njime mu i sinak Vule pođe
K principu kadno delija dođe.

Mnoge kuće još dovedoše
Pod krilo principa privedoše.
Serdar Nikola on se zoviše
Kojino glava puka biše.

Princip njega darovaše lipo
Zovnući ga kavaliru Niko.
Daje njemu lijepu duku, da
Governatura učini Vulu.

Za junaštvo mu kavalirstvo daje.
Komu je žao, neka on laje.
Ovo je Nikina bila dika
I svi njegovi uvijek vika.

Njima daje od zlata medalje.
Neću, pobre, odit nadalje.
Daje njima zemlje i baštine,
Viruj meni, druže, do istine,

I ostale po Slivnu starine
Neka im slavno ime ne gine.
Još i mrtvu plaću daje,
Što ko govori princip ne haje.

Da s mirom uživa štogod ima,
Komu je ža neka se nadima,
Tere neka svaki dobro znade
Da drugi ove sriće neimade.

Princip Vulu čini kavalira
Još na početku ovoga mira
Ter neka virno Bogu služi,
A principa nigda ne poruži.

Luku sina učinio biše,
Kakono baš zlatno pero piše,
Za zapovidnika vele mlada
Da s Neretvom on uviče vlada.

Sve se ovo ispunilo bilo,
Viruj meni, iz planine vilo!
Kada li je Luka priminuo,
Bratac ga je Ive izminuo.

Ali ovde čudo ne dospiva,
Već ko znade nek se svuda piva.
Na Ive misto jest nastupio
Sinovac mu Ante pristupio

Kojino Luke sinak biše,
Kakono se u patenti piše.
Ova pamet puno knjige znade
I mudrosti ter dosta imade.

Ovi i danas s krajinom vlada,
Istina je, ne umra od glada.
Vrlo dobro, već ne more bolje,
Jer niti davi niti kolje.

Poslušaj to, moja majko,
Ko jesti Novkoviću Jako.
Do istine on je sinak Luke,
Tako, druže, ne umra od muke.

On je, pobre, od Zažabja serdar
I on doisto ne mari za dar,
Pun mladosti i dobre kriposti,
Još lipote i svake milosti.

Gledaj, druže, Novkovića Nike,
Ni na njega neima vike.
On je sinak kapitana Frane,
Tako mene ne dopale rane.

Kolunel je, pobre, od Makarske,
Ni prama njime neimade praske,
Veće mudro svima upravlja
I potribne milošću zabavlja.

Ovo je pisna od Novkovića,
Izabrani gospodičića,
Ter svaka srića njima cvala,
Božja milost pak na nji pala.

Neretva naša sva jošter cvate,
Moj mili i pridragi brate.
I s njima se ona posve diči,
Protivnici, ostavite riči.

Imade sešet i četiri lita,
Tako se ja po svitu ne skita,
Odkada zapovida kuća
U Neretvi nut Novkovića.

Bog njima dobru sriću dao
I porod im puno umnožao.
Od nji cvali mudri redovnici
I poštteni jošter svitovnici.

Mnoge druge časti i poštenja,
Radi česa ja im pitam oproštenja,
Porad moga govorenja kratkosti
Ostaviću mnoge radosti.

Već dospivajući pisnu ovu
Prikazivam je s njima Bogu.
Potpisujući se ja ostado
Ter Bogu potpune fale dado.

PJESMA
IVANA AKČIĆ-JURIŠIĆA

STRILJANJE ALKE
PISMA DRUGA NA NAČIN DRUGI

Na iljadu i sedam stotina
Osamdeset i jedna godina,
Na dvadeset i još pet aprila
Uranila prija zore vila.

Podvikujući zvaše s Biokove
Od Makarske mlade vitezove:
»Na noge se, sivi sokolovi,
Eto k vami po moru brodovi.

Dojedrit će tute do dvi ure
Knez od Fara Balbi providure,
A od Splita velika vlastela
I junaci od bili Kaštela.

Svak svog konja iz potaje vadi,
Eto k vami Omišani mladi,
A po kopnu eto vam Sinjana,
Na noge se, eto Imočana!

Svi ti idu da s očimam vide
Istinite jesu li beside,
Jer su čuli da jeste junaci
Na oružju kano i Ungarci.

Njim junaštva vaša pokažite,
Prid fratarski manastir odite,
Alku ćete ondekar smirati
I ko Sekul jabuku striljati.

Da kad vide, neka vas poznadu
I pofalu dostojnu vam dadu,
Pak ne kažu, neka vas proglase
Da prid vami svi odstupe nase.«

Kad to začu Tomičiću Frane
I viteže mlad Koiću Zane,
Dugaš Ante i s njim Marko Tuta
I Terziću Rade, zmija ljuta;

Majstorović Mate, Kačić Klemē,
Kojegno je od starine pleme,
Ivičević Jako, Ivanišević Grgo,
Svi ih devet sad po redu vrgo.

Svoje brze konje podsidoše,
Prid fratarski manastir odoše,
Sliđaju ih izvanjska vlastela
I glavari od primorski sela.

Klemente je Ivaniševiću
Među svima ko ruža u cviću:
On je glavlar i vođak za diku,
S golom sabljom na konju veliku.

A drugog mu držaju ko lava
Do četiri slugе, nek je slava,
Na kom čultan sa zlatom bijaše,
A odora sva ko sunce sijaše.

Vođaju ga gole držeć mače,
A on zvizde od sile i skače.
Aleksandro pak prid njim iđaše,
S trubljom trubi, a na konju jaše.

Tamburla im dade knez od Fara
Da prid svima zvonі i udara.
Kad prid bili manastir priđoše,
Namišćenu tu alku nadoše.

Sviju glavlar tada se obraća,
Družbi reče: »Ođte do Mandrača,
Nek vam slugе kopja nose sprida,
Krajem Doca, a fratarskog zida.

Od Mandrača, od onoga brista
Trčat ćete do ovoga mista.
Neka zemlja strese se i sječi
Kad tamburin udre i zazveči.

Konjma vašim razljutite zube,
Onda trčete, kad ovdі zatrube,
Svak po redu kako se pristoji,
Slišajte me, vitezovi moji!«

Zatim zgleda tri silna junaka,
Do dva naša, jednog od Mletaka,
Pak zazovnu i Pijera Titu
Da prostire velud, svilu, svitu

Prid plemiće i prid vitezove,
Prid gospodu i mlade knezove:
Kolunela Niku Novkovića,
I prid Balbi mletačkog plemića,

I prid Petra Nikolića kneza,
Od starine silnoga viteza,
Pak ih poče ponizno moliti
I ovako njima govoriti:

»Kolunele, Novkoviću Niko,
Sve krajine poštenje i diko,
S knezom farskim svitlim gospodinom
Sidi zdesne s Balbi vlastelinom!

A slave će knez Nikolić sisti,
Poznajem vas, da ste ljudi čisti,
I glavari sva tri izvrstiti,
Vi imate danas suci biti.

Što prid vami razastrto stoji,
Znam dat ćete, komu se pristoji,
Buduć da sam vas obrah i naša,
Oprostit će, znam, dobrota vaša.

Stani i ti, Jakove Marini,
Piši punte tko veće učini,
Svakom pravo, neka nije škoda,
Jer si i ti gospodskoga roda.

Mili Bože, velikoga čuda,
Gdi svak gleda naokolo svuda:
Markio Balbi providur od mista
S live strane, s njim gospode trista.

Kad sidoše na pristolju suci,
Trknu s kopjem Tomičić u ruci,
Prvi smiri svim alku za diku
Na dogatu konju priveliku.

Za njim leti Koić kano srna,
Al kakono iz lumbarde zrna,
Vranac mu je dobar, trče ljuto,
Alku smiri gizdavo i kruto.

A za njime Dugaš se otišće,
I on smiri usrid alke višće.
Pofališe njega usta svaka
I gospoda ista od Mletaka.

Pak poleti za njim onog puta
Na zelenku konju Marko Tuta.
Strilja, sasvim da je ruka liva,
Svak zaviknu: »Ah, bravo, eviva!«

Rade Terzić za Tutom je peti,
Na žestokom on konju poleti,
Stisnuo se biše kano soko,
Alku smiri, gdi mu zgleda oko.

Majstorović Mate šesti trče,
Sasvim da mu konj zvizde i frče,
S kopjem alku smiri tako čisto
Gdi se oće i gdi joj je misto.

Sedmi trknu Klemente Kačiću,
Leti junak na konju vrančiću,
I ustrili alku usrid sride
Ter je nosi da je suci vide.

Ivičević na konju zaigra,
Alku smiri leteći ko tigra,
A dogi mu na nos skače pina
Ko kad puše u morskog dupina.

A deveti Ivaniševiću
Grgo leti, kuša svoju sriću,
Sinu, zgrmi, a zemlja se strese,
Alku smiri, na kopju odnese.

Imadiše konja ko labuta,
Trčali su po redu tri puta.
Veselje je, ne može se više,
Jer svaki put alku pogodiše.

To gledajuć izvanska vlastela
Zavapiše: »Pamet nam se smela,
Neumimo falit vas zadosti
Ni iskazat vaše rabrenosti.

Bolje nam je mučat neg reć malo,
O Makarska, diko i pofalo,
Kad porodi take vitezove
I junake sive sokolove.

A Jozafat niki Franca Villa
Ti slišajuć proplaka od mila,
Zareče se: »Pisat ću do Pulje,
Makarani ko svrh vode ulje.

Svi junaci po svitu su voda,
Ovi ulje svrhu svih naroda;
Kad s Mrdulje voziše Splićani,
Tko uveze nego Makarani.

Tko uteče, tko li im odskoči,
Neka priđe, neka zasvidochi.
Tko odvrže kamenom al stinom,
Tko ih dobi s pravdom al s istinom?»

To izreče, a suci zazvaše
Ter Kačiću Klemi velud daše,
Koić Zani svilu šarovitu,
A Terziću, Radi lipu svitu.

Da bijaše još obdilje više,
Svim bi dali jer dostojni biše,
Buduć da su viteški smirali,
Svak ih diči, uzdiže i fali.

Vratiše se k Makarskoj nazada,
Razjašiše konje posrid grada,
Pak se časte i čine šemluke,
Svi prid njima skiduju klobuke.

Što ja vidi i ču, to i kaza,
Makarani, svitloga obraza,
Oprostite, neumidem bolje,
Tko zna lipše, široko je polje.

Skazalo je moje slabo znanje
Svu istinu, ni više ni manje.
Ne bojim se stog prikoren biti
Od onizi koji budu štiti.

S čim ostajem na zapovid vašu,
Niti pitam kano niki čašu,
Nego da mi svi dobra želite,
I što reko malo, oprostite.

PJESME
FRA PAŠKALA JUKIĆA

PISNA

OD KRVAVOGA BOJA I RVANJA VLASTELINA IVANA KNEZA MIRKOVIĆA KOGA UČINI SVOJOM POLAKOM PRAMA BOJNOMU ŠAMBEKU FRANCESKOMU

Otkada su jači vitezovi
Započeli slovinskoga roda,
Vrsnijega ne biše naroda,
Koji znaše dobiti zlotvora
Od junaka od kotorske Buke,
Hrvaskoga jezika i ruke.

Kotor jeste misto kamenito,
U komu se legu sokolovi,
Al je od vika bilo zlamenito,
Koje resi puno Kaštel–Novi.
Od njega se junaci rodiše
Na oružju koji svud dobiše.

Njega resi vrsnost stari dida
Koji na moru slavno zadobiše
Svud zlotvore kada se pobiše,
Ter dobića krunu dostigoše,
Ali mladost ka nji stope slidi,
Rabrena se još i sada vidi.

Za stra služi Ivanović i Bronza
Sa svim slavnim vojvodam od Buke
Svim zlotvorom svakojake ruke,
Da kroz more jidriti ne smiše.
A posilniji ovi naši lita
Čula se je slava plemenita:

Slava, dika Mirkovića kneza
U dobiću silnoga Franceza.
Pram njem ide u bojnom šambeku
Sa sto vrsni oružani druga,
On s četrnest u maloj polaki,
Da dobiše ne da razlog svaki.

Kad jidriše niz more široko
Od Tuniza put Livorna grada,
Hodeć tako priko sinja mora,
Ugledaše jidriti zlotvora,
Vide šambek da je drvo bojno,
Tad rekoše: »Nu pomljivi stojmo!«

Štapom diže barijak ingleski,
Tad Mirković diže svog cesara,
Prvi vara, da je prijateljski,
Al u drugom ne biše privara,
Jer vlastelin od istine biše
I zakone od mora znadiše.

Jidre tako kroz široko more,
Al se k njemu veće približaše,
I premda ga dostignut ne more
Na sva jidra koja otvoraše,
Zato opet šambek s topom meće
Da polaka naprid nagne veće.

Tad Mirković sva jidra zatvara,
Poče čekat šambek strahoviti
Na mejdanu, na pučini mora,
Od zlotvora još se ne ositi,
Jer je Inglez prijatelj s cesarom,
Premda hodaše s privarom.

Kad dojidri šambek, drvo bojno,
Tako blizu da sobom govore,
Pita od nji, što nije dostojno,
Od vojvode veće
Napokon ga silnovito zove
Ili da će užgati topove.

Jer noć biše, šambeka ne sluša,
Da odstupi, hoti tijo reći,
Bliže doći stupit neka ne kuša,
Il srneći da će ga sažeći,
Prem polaka da malahna biše,
Pram šambeku srce imadiše.

Tad se šambek ognja uzboja,
Poče lagat d' Algerini biše,
Da ne bije s lumbardam od boja,
Da je prijatelj lažno se činiše.
Vojvoda je s turskim ričma kuša
Al franceski govoriti sluša.

Tad družinu on svoju slobodi:
 »Zlotvori su vire i naroda
 I na kopnu, na moru i vodi.
 Sad ću vidit jeste l' slavnog roda,
 Od bukeški rabreni ditića
 U mejdanu kojizi je srića.

Za barijak i slavnoga kralja
 Rvimo se, ne dat se u ruke!
 Za njeg prolit našu krvcu valja.
 Spomente se od kotorske Buke,
 Od kojizi drugi se strašiše,
 Mejdan bijuć vazda zadobiše.«

Dok vojvoda junački slobodi,
 Na nj nasrće drvo od šambeka,
 Ali oganj pram sebi nahodi
 I otstupi malo iz daleka.
 Oganj siplje s jedne i s druge strane,
 Al Bukeži viteški se brane.

Trikrat šambek juriš učinio
 U polaku da naglo uskoči
 Kako bi je za se zaplinio,
 Al se brani, udara u oči.
 Kol koji god u nju usrnu,
 Sve ih svlada i pod mač obrnu.

Plavutaju po moru tilesa,
 Kako ribe mrtvi i ranjeni,
 Mali drugâ to biše čudesa,
 Koji skaču da su oboreni:
 Sabljam, s mačim, s trumbunim se brane.
 Ko ne gine, nosi ljute rane.

Kada poče tu rat ognjevit,
 Mrkle noći tad biše ponoći,

Koj Bukežem biše zlameniti,
 Do podne se biše sa sve moći,
 S malo druga sa velikom vojskom,
 Malo drvo s tom haždajom morskome.

Videć šambek da dobit ne može
 Malu četu koja se rvaše,
 Da uskaćuć prima mače, nože,
 Pa mu mrtvi po moru plivaše,
 Nema družbe za već biti bojak
 Kod polake jere osta nejak.

Sedamdeset i dva poginuše,
 Dvadeset ji četiri izraniše,
 Među sobom kad se obrnuše,
 Tad poznaše da ih nije više.
 Od sto druga četiri zdrava ostaše,
 Za dobitne kada se poznaše.

Na robje se više ne obzire,
 Dali biži doma brez družine,
 Od žalosti i tuge umire,
 Kada biše vrime od užine,
 Al Bukeži sobet im spraviše,
 , s krvju, s topim otrpaviše.

U za čas ga varajuć hinio:
 Zagrabiti nasrid sinja mora,
 Bikariju družbe zaplinio,
 Nema za njeg više razgovora.
 I brez plina i brez družbe osta,
 Naučiti pamet bi mu dosta.

Na mejdanu Mirković ostade
 S pobijenim koji plavutaše,
 Jer se rvat on viteški znade
 Sa družinom kâ se ne pridade.

POPJEVKA

SLAVNOMU MEJDANŽIJI GOSPODINU IVANU KNEZU MIRKOVIĆA
 IZ BUKE KOTORSKE SLAVODOBITNIKU NA MORU PROTIVA BOJNOMU
 ŠAMBEKU FRANCESKOMU

Tebe vazda slavit ima narod slovinski,
 Svi narodi i još puci grčki, latinski,
 Koji znade zadobiti,
 Svog zlotvora pridobiti
 S ratom krvavim.

S bojnim drvom nasrid mora tebe okruži
Silni šambek na privari da te obruži,
Kao sužnja vodeć doma,
Al pristrašen kao od groma
Osta dobiven.

S vojskom silnom od sto druga na te naskoči,
Ali srića tebi veće tada priskoči
Da s četrnest sami druga
Ne daš mu se zvati sluga,
Dal se protiviš.

On s lumbardam bojnog rata tebe udara,
Osamnajest brojem biše, ali ne vara,
Tvoja mala virna družba
Da zlotvoru biše tužba
Smrti nemile.

Kad pristupi k tebi ljuto Francez nemili
Da te sužnja il ubije ili ucvili,
Ti se znade njem opriti,
Krv u njemu činiš vriti
Sržbe nemile.

Koji u brod tvoj uskočit naglo tijaše,
Izvan broda
Koji siče slavna ruka
Ili tvoja il tvog puka
Snagom viteškom.

Po šambeku kad ugleda mnoštvo zlotvora,
Tvoja družba ognjem živim smrt im otvara,
Kako s metlom sve pomete,
Kog ne ubi onog smete,
Za se ne znaju.

Ali di će dvanest druga prama stotini?
Rvati se, opriti se prama istini?
Da odnosi oni mejdan,
Di ih je više, gubi jedan
Svagdi u boju.

Ali istine ne valjadu di je kotorska
Mladost, vrsnost i desnica kad je viteška.
Prid jednime deset pada,
Uzrok stida, uzrok jada
Svomu zlotvoru.

Kad se vrati uskočit u nji polaku,
Cineć ništa nji družinu tako nejaku:
Iz lumbarda ognjem siplju,
Po moru ih razasiplju:
Mrtve, ranjene.

Ovo čudo svrhu čuda kada dobiše
Kotorani, i Franceze bižat vidiše,
Da njiova četa mala
Pridobiti njih je znala,
Osta s dobićem.

U šambeku tom silnomu od sto družine
Od ponoći koji boj biše tja do užine:
Sedamdeset mrtvi osta,
Ali ni to nije dosta:
Dvajest ranjeni.

Tu vojvoda i vladalac naglo poginu,
Kad ostanak izranjeni od nji pobignu.
Svim šambekom raskinutim,
S jedom, s tugom, jidom ljutim
Bižat nastoje.

I Mirković primi ranu, ali za slavu,
Koji bilizi dati hoće njemu zabavu:
Slavni pečat rabrenosti
I izvrsne njeg kriposti
S kojom zadobi.

U tom boju ognjevitu slavno dospíše
Dva mu druga vele vrsna kad se osvitliše,
Pet ih drugi izranjeni,
Al kod svita proslavljeni
Jer se rvaše.

Po istine svidočanstvo rane dadoše
Kada slavno svojim drvom kraju dođoše:
Da krvavi boj bijaše,
Da se slavno svi rvaše,
Da zadobiše.

Jer barijak svoga kralja slavno braniše,
Zato milost i š njom slavu što je najviše:
Svi nahode, svi primaju
I za mito svi poznaju
Svoje vrsnosti.

Vojvodi je spravna plaća ruke cesara
Jer vrsnosti slavna doma nova i stara
Dostojanstva zna združiti,
Virno kralja svog služiti
Za njeg vojujuć.

Njem medalju od suhoga zlata darova,
I kolajna zlata biše njemu gotova
Da se slavi, da se diči,
Da s tim darim rane liči
Slavodobitne.

Njeg sinovac i družina mrtva i živa
Po medalju svi primiše da im pribiva:
Vičnja slava, vičnja dika,
Kod svi ljudi sviju vika
Jer su dostojni.

O kotorska sva mladosti, nu se progledaj
Na vrsnosti slavni kipa i već ne predaj
Od svakoga rata, boja,
Da l' se sramuj od pokoja,
Budi rabrena!

PISNA

OD VIČNJEGA SLAVODOBIĆA KOGA PRINESE GN IVAN KZ.
MIRKOVIĆ SVOJOM POLAKOM S 14 DRUGA OD BOJNOGA
ŠAMBEKA FRANCESKOGA U KOMU BIŠE OSAMNAJEST
LUMBARADA I STOTINA DRUŽINE

Zajidrila jedna četa mala,
Al junaka, koji je poslala
Od Tunisa kojim Turčin vlada,
Put Livorna glasovita grada.

Polaka se Skenderbeže zvaše,
Al i srce njegovo imaše,
Š njome vlada Mirkoviću kneže
Od krajine, u boju viteže.

Od kotorski Buka rodom biše,
Svi viteško srce imadiše.
Vrsno jidre ne boječ se koga
Izim samo stvoritelja Boga.

Zajidriše priko sinjeg mora
Ne sumljeći išta od zlotvora.
Trećeg dneva poslin podne biše
Bojni šambek na moru vidiše.

Na oku ga svi opazno drže
Kad se šambek s bojnim topom vrže.
S topom diže barijak ingleski,
Kog poznaše da je prijateljski.

Tad se miru vojevoda dade
Jer naroda zakon da je znade
Prijatelj se kazat s barijakom,
Il strašivim iliti junakom.

I on diže barijak cesara
S ognjem topa di ne bi privara.
Nema sumljit od kakve privare
Jer mir ima s Inglezom cesare.

Oba jidru kroz široko more,
Al ga šambek dostignut ne more;
Opet zato s lumbardam se meće,
Da ga čeka naić naprid veće.

Tad vojvoda svoja jidra smota
Dok ga stiže šambeka strahota;
Oko noći k njemu pristupio,
Iz šambeka silno zavapio

Da ukaže ko biše vojvoda
U polaki, od kojega roda,
Otklen jidri i pram komu mistu
I besidu na sve dade čistu.

Tad govori i ljuće i gore
Malu plavcu da pusti u more
I u šambek da na poklon dođe
Prija nego mrkla noćca prođe.

Vojvoda mu tijo odgovara
Da zakona i nova i stara
Običaj je, primljen od naroda,
Ne ide obnoć izvan svoga broda.

Ali šambek tog razloga neće,
Dal vojvodu zove sve to vće
Bliže iduć priti sažeć drvo
Ako k njemu ne pristupi prvo.

Što će činit Mirković vojvoda
S malim drvom kod šambeka broda?

Na pogibli oda sviju strana,
Ne vidi se za njega sahrana.

Smrt je od mora, smrt je od zlotvora,
Vrstan boja, al plašiv prikora:
Al slobodnim glasom odgovara:
Ne pristupit i da se ne vara.

Premda Šambek imade sto druga,
Mirkoviću neće da je sluga.
Premda ima osamnaest topova,
Ne straše ga svakolika ova.

On nemade neg 14 druga,
Rvati se svak bi mu se ruga.
Brod mu ima 6 mali topova,
Opriti se svaka su gotova.

Al se u boju slavno srce gleda
Koje k sebi pristupiti ne da,
Zato reče da dalje stojeći
Bude, ili da će ga sažeći.

Ove riči šambek zbiljne primi,
Zato viče: mi smo Alderini;
Da na njega s ognjem ne udara
Jer smo znanci od tvoga cesara.

Tad vojvoda razložno sumljeći
Svrhu drva i poče misliti
Da izdajna to privara biše
Od koje se pazit imadiše.

Poče družbu vrsno sloboditi
Da su spravni i krvcu proliti
Za slavnoga kralja i cesara,
Ne bojat se, premda je privara.

RAZGOVOR IZMEĐU SIRENE I VILE

Sirena:
Evo ti povidu bojni rat nemili
Komu su i bozi puno se čudili,
Vrsnosti kotorskoj, mloavosti franceskoj,
Kojizi junaštvo pozna se tad.

Bi u vodi, kad se zgodi,
I to gleda, od stra preda
Kada se dogodi toliki jad.

Vila:
Reci mi, sestrimo, hoće li Mirković
Sa bozim stajati, koj zna dobiti
Jačega zlotvora, da mu se otvara
Kičena stalištva ugodni grad?

Jer je mala ovdj fala
Takog kipa, koji hipa
Satrti zlotvora, dobiti zna.

Sirena:

Ovdi se ne ištu lažljivi darovi
Jer ovi vitezi znadiše dobiti
Jakosti velike, zlotvora pobiti.
Biti će darovan obilno sad.

Prvo ime za sve vrime

Slavno dobi kada pobi
Malana četica šambeka puk.

Vila:

Koji su darovi da budu zadosti
Mititi, platiti velikoj vrsnosti,
Zadati mladosti jakosti priliku,

Sliditi, slaviti za svaki vik?

Nije dosta da živ osta

Kažuć rane na sve strane,
Hoće se darovi, ranama lik.

Sirena:

Sada š njim kraljuje cesare čestiti,
Obilno daruje, koji je izvrstiti.

I njega nadari obilnom mjošću:

Od zlata medaljom vrsnosti plod.

Na vrat đerdan, jer je jedan,

Suha zlata, ta je plata

Vrsnosti njegove za vas vik.

KAD VIDIŠE SA ŠAMBEKA STRAŽE

Kad vidiše sa šambeka straže
Da polaka na boj se pripravlja,
Brže svomu kapitanu kaže
Da se odma za bojište spravlja.

Odmače se šajka Mirkovića,
Tope puni i sablje naprašiva
Na mejdanu da se kuša srića,
Da se otkrije izdaja laživa.

Kad je sutra jutro osvanulo,
Iz šambeka lumbarda zaori,
Prvo neg je sunce ogranulo,
Franceski se barijak rastvori.

Kad ugleda Mirković barjaka ,
Izdaje se biše ositio,
Zato mudro on pripravi svaka
Ne bi li se njemu osvetio.

Malo vrime postojalo bilo,
Iz šambeka zoviše Ivana:
»Pridaji se, od Kotora Ivo,
Na besidu i na tvdu viru.

Ti si uša u francuska mora,
Tvoj je cesar s nama u nemiru,

Ti si sada u našima rukam.
S nami nema ti mejdana biti.
Drugi bi te sve do kože svuka,
A ja oću tebe nadariti.

Dat ću tebi lipu poputbinu
I tvojizim momcim od đemije
Što vam more biti za izbinu,
Dobro svaki nek ide i pije.

Neće Ivo ni da odgovara,
Nego sprema od boja oprave:
Sva oružja i nova i stara,
Od starine, od njegove slave.

Iz šambeka vatra oborila,
Strahovito ormanicu mljati,
Ali ona biše otvorila
Silni šambek nemilo striljati.

Al Francuzim loša srića bila.

PJESMA
FRA ANDRIJE DOROTIĆA

PISMA

UPRAVLJENA SVIM DALMATINOM U VRIME RAZASUĆA REPUBLIKE MLETAČKE NA 12. MAĐA 1797, KADA TIJAJU U DALMACIJU FRANCUZI POĆI I POROBITI I SVOGA PROKLETOGA NAUKA NAPUNITI, SLOŽENA I UČINJENA OD ISTOG BRATA DALMATINA

Probudi se, Dalmacijo slavna,
Kojano si zaspala odavna!
Poslušaj me s visoki palnina,
Šaljem tebi nesrićni novina.

Francuzi nam dužda porobiše,
Iz pristolja doli oboriše,
Sad si ostala kakono sirota,
Al dok imaš joštera života,

Ti sakupi sinke Dalmatine
Koje izgubi dužde Mlečanine.
Ma ovo čini dok ti je na vrime,
Po gradovim tuci Jakubine,

Jer te izdaju i Francuze zovu,
Nit za viru mare Isusovu.
Puni duga i svake opačine,
Stoga ne mare za svoje otačbine.

Pogrđuju lipu slavu tvoju
Za napuniti sebi kesu svoju.
Svaka rade postaviti tmine,
Živit kano brez uzde živine.

Poznat ćeš ti lako izdajnike,
Jere čine ljudske neprilike.
Bilig nose od ruke francuske,
Oštre škarpe i visoke klobuke.

Od stidoće obraz kosom kriju,
Pram cesaru i Crkvi vapiju.
To su braća sve od tvojih sela,
Navlastito pop Stude iz Kaštela,

Koji tebe teško pogrđuje,
A Francuze odveć uzvisuje.
U čifutskom getu pripovida
Dobar zakon njiov da je, ispovida.

On s Francuzim šeta se po gradu,
Redovništvo ostavlja na tragu.
Nu se kaži da si Dalmacija,
Ma ovo čini štogod možeš prija,

Ter se vladaj od tvoga plemena,
Kakono si i u stara vrimena.
Ako li svakom budeš virovati,
Porobljena brzo ćeš ostati.

Nemoj tuđe zakone primati
Ako misliš štogod uživati:
Ni Francuze zvati ni Talijance ,
Već njimam ti zasidni klance.

Ako dođe Tudešak cesare
Ter potvrdi privileđe stare,
Ne odbacite njegovu dobrotu,
Nek ne ide samo na sramotu.

Sa svim tizim ne prolivaj suza ,
Bit ćeš bolje sveder od Francuza.
U zlo nisi nikog oborio,
Ma jest Francuz, da ga bor ubijo:

Kraljicu je i kralja pogubio,
Dobru upravu svaku razrušio.
Da ti je prije smrti kraljice bilo poslušati
Kako cviljaše, od žalosti se iskazati
ne more.

Od tuge i prinemaganja jedna kraljica
Gdi svome kralju tare suzna lišca.
Svog obliva suzam gospodara,
Jer nevoljna cviljaše: ah, milom Bogu
fala!

Ustim mučase, a srcem besidaše,
U svog kralja proštenje pitaše:
»Ah, Luiđi, moja svitla kruno,
Oprosti jer te uvridi puno.

Više neću vidit tvoga lišca!
Ajme, kud će sada naša dica?
Zaludu mi je kruna i kraljestvo,
Na svu Francu pade proklestvo.

Sad bi bolje bilo da sam čobanica
Neg nesrićna francuska kraljica
Jer mi valja umriti od vojnika,
Od Francuza, moji podložnika,

I brez krune i brez redovnika.
Kom francusko poštenje i dika?
Još ne dadu meni kukavici,
Na čas smrti da dadem celov dici.«

Jedva od tuge kralju izgovara
Ter kraljicu tiši i nagovara:
»Tvrdo u viri, moja kraljice,
Bog će upraviti s ono naše dice.

Prosti od srca podložnikom svimam,
Jer nas oštra čeka giljotina.«
Svrhu puka svoga zaplaka gorko:
»Ja vam prašćam«, zavika visoko.

Pak dolfina sina dozivaše,
Strašnu smrcu njemu navišćaše:
»Ajme, sinko, jabuko uzorita,
Danas sa mnom ićeš s ovog svita.«

To rekavši na zemljicu padoše.
Jakubini brže pritekoše,
Ter ji bojnomo privedoše stupu
Da im prija ne umru na putu.

Tu od zvizda misec rastavi se,
Svrhu kralja želju ispuniše.
Kršćanluka boljeg ne bijaše.
A sad se posve nakaze učiniše,

Nit poznaju Boga ni zakona.
Pazi ga se kakono i groma,
Učiniše zaviti straoviti:
Kralja i crkve da će progoniti.

Oni sveti zakon prevrnuše
I u smutnju vas svit postaviše,
Crkve ore, misnike biju,
Ter s mrtvi robu sadiraju,

Još iz greba kosti izmećaju,
I u ladnu vodu bacaju.
Ali voda na suvo ih vraćaše,
Jadnim majkam tuge zadavaše.

S ljudskim glavam misnike udaraju,
Izvan France dobre izgonjaju.
Plakalo bi od kamena srce,
Al zaludu, svak k Francuzom trče

Koji neće popa ni frataru,
Već brat brata kolje i para.
Odskrvnjuju mlade koludrice,
Majke kolju kod njiove dice.

Još i dice trinest iljada
Pogubiše kod Parida grada,
Sve gospodske, koje od koga lipše,
Koji jošter mlikom se raniše.

Jauk stoji, ne čuje se zvona,
Robe, pale kakono brez zakona.
Tu se vide kuće upaljene
I divojke na silu oskrvnjene.

Kažem pravo štogod više mogu,
Ali desetu iskazat ne mogu.
Sumljit ćete od moje davorije,
Talijanske štijte istorije.

Da je istina, kazat će vam i žene
Jer su i one teško ucviljene.
Plaču srebro i nakićenje lipo
Vele: »Zlato naše, lipa diko!«

Evropa otkada je postala,
Gori ljudi na svit nije dala,
Nit se u knjigam štije od progonstva
Da tlačiše crkve i gospodstva,

Kano sada naroda ovoga.
Čudit će se vika došastoga.
Sumljit oće od ljudske istine,
I od sadanji ljudi opačine.

Sve kralje oće da s pristolja skinu,
Dobru upravu svaku da ukinu.
Od dimsuzu vojnu sakupiše,
Četvrtinu svita dosad porobiše.

U dekretim svojim navistiše,
Rat pram kraljim da upravljen biše.
Podložnike da neće krećati
Koji budu bratinski čekati.

S ovog mlogi glave izgubiše
Jer Francuzi svakog privariše.
Ma kad daklen išću samo kralje,
Siromaštvo zašto arač daje?

Ne prašćaju staru ni malaknome,
Popu, fratru, mudru ni naučnome.
Crkve, zakon i ljudstvo potlačiše,
Kud dopiraše, teško porobiše.

Niti laže moja davorija
Jer Fjandre kažu i Talija,
Kojino su sasvim oguljeni,
Podložnici teško ucviljeni.

Jauk stoji i proliće suza.
I pravo je jer zvaše Francuza,
Jer svak znade da ovo odrediše,
Dionikom svojim navistiše

Bana i kralja da se ne ostave,
Doklen god ih crivim ne udave,
Od najposlidnjega popa Evrope,
Jer njim polak svita slidi stope.

Al je evo članjak vire svete,
Kršćanluka da ponestat neće,
Sve do svrhe i najposlidnjega vika ,
Sve će imat svojizi misnika.

Premda Crkva nema ni kraljevine,
Još ni države ma ni banovine,
Grada, sela, školja ni krajine,
Što ne misli padnuti u tmine,

Kralje izdati, ne slušati nikoga,
Biti misnik, a ne poznavati Boga.
U tom ima svake vrsti ljudi,
Kojino su išćećene éudi,

Al najviše Žudija i Luterana,
Poluvirca i nesrični kršćana,
Dobar dio popa i fratarara,
Još biskupa i od stata glavara.

Ovi misle s Crkvom bojak biti,
Ali doisto neće je pridobiti,
Jer ko bude pravedne progoniti,
Pravdi Božjoj teško će platiti.

Sve to Francuz posla naučiti,
Nek svit može lašnje porobiti.
Su dvi riči kralje poplašiše,
Puku, svitu pamet zaslapiše,

Koji od imena saliva taščina:
Bi jednakost, drugo slobostina.
S ovim ričim teško zaslapiše
I glavu neki sebi priložiše.

Još plaćaju im jaspram podložnike,
Da pobiju gospodu vićnike,
Da se odreku Crkve i glavara,
Da ne drže popa ni fratarara,

Pak slobodni da će biti zvani,
Svi jednako zvati će se građani.
S ovoga se mlogi privariše,
Glave, blago i vladanje izgubiše.

I to će se svakomu dogoditi
Ko ne bude oči otvoriti
I za svoje obiri vladaoce,
Bogostrašne ljude i mudrace.

Vladanje se daje virnim u ruke
Da pomljivo brane ljudske muke,
Koji znadu mudro upravljati,
I toliku zloću zauzdati.

Jer kud, braćo, dolaze Francuzi,
U uboštvu, u smutnji i ostavljaju u tuzi.
Prijateljski u gradove dođu
Kad sve sadru, rugajući se pođu.

Kud dopiru daje vam na znanje,
Iskorenuše zakon i imanje.
Ko vladanja želi francuskoga,
On odstupa od Boga velikoga.

Ako njega budete primiti,
Što ozgar pisa sve ćete trpiti.
Još promisli, dragi brate i znanče,
U Dalmaciji što će vam Lacmanče,

Kada čine gore od Francuza,
Crkve čine kuće za dimsuzi,
Svetkovine neće da svetkuju,
Bludno griše, đavla nasliđuju,

Redovničke deru manastire,
Za soldaške ih čine kvartire.
Štono sveti ljudi sagrađiše,
Sad kršćani u ništo obratiše.

Ta čude se i ljudi pogani
Što sad rade na svitu kršćani.
Pak vidite kako ih i Bog kara,
Jer se neće da prođu popa i frataru,

Jerbo oće da okrvave ruke ,
Pa posiku svete Crkve stupe.
Sviju zloća Mlečani uzrok biše,
I vas lude do jučer globiše.

Generali još i providuri,
Tad ajduci, dočas banduri,
Koloneli i mlađi serdari –
Vavik u nji biše puni ambari.

Pusta ostaju sela i krajine,
Od glad bižeć priko Posavine.
Još upisa, otić jedni na vojniciu.
Prodadoše vole i podvornicu.

Što bi otišli konji i volovi,
Ma kamo nam braća i sinovi?
I duva im lagune mletaške,
Koji teško kunu žene vlaške.

Poljičkinje plaču Lozić kneza,
Imoskinje proklinju Daneza,
Jer po izbor sakupi Imočane,
Kano i Nakić mlade Vrljičane.

Svi otoci i sve od mora strane,
K Mletkom idu da principa brane.
Ostavljaju majke i ljubovce,
Jedni šalju brode, a jedni novce,

Da Mlečani branu s njimam Stata
Kad imade dosta mladi Rvata.
Zaludu bi pomagat dimsuze
Jer potajno svi zvaše Francuze.

Stog Rvate jadne uciviliše,
Jer ih u misto bolesno postaviše,
Nit mariše za njihove suze,
Jer dan po dan čekaše Francuze.

Stoga osta tužna Dalmacija
Jer Rvate proždri Italija,
Koji umri blizu pet iljada,
Od zle arije, bolesti i glada;

To bijaju momci naglizdati
Niti si se moga ih nagledati.
Imočana biše pet stotina i sedamdeset.
Živi osta malo više od pedeset.

Uzrok biše izdajnici Pivci
I Mlečani, zaslipljeni linci,
Da toliko umri Dalmatina
Jer ne tiše oružati konfina,

Ni na vrime smaknuti Jakubina.
Italija sva bi sad bila mirna,
Nit bi umrlo toliko soldata,
Sve da budu boj bili za Stata.

Što ne umri od bolesti nemile,
Slušaj što se od nji dogodilo:
Jedne među na nave i galijske,
Druge šalju doli u Italiju,

Da je ravnu brani od Francuza,
Od ozgar rečeni dimsuzi.
Kada njimam ta naredba dođe,
Sve se skoči i veselo pođe ,

Cineć da će Francuze dobiti,
Sebi staru slavu ponoviti.
Zaludu je njimam slava stara
Jer ne biše prid njimam glavara.

Razviše se svioni barjaci,
Mnogi odoše rabreni Kotarci.
Pod Veronu kada dođoše,
S Lacmanin se zajedno sastaviše.

Sve Francuze pobiše po gradu,
A za ostalim odoše potragu.
Ali zaludu jer ih izdadoše,
U francuske ruke pridadoše.

Sad mi viruj koga srce steže,
Da kriv biše Salim beže viteže,
I ostali mlogi oficiri
Koji radiše sveder o neviri.

Jerbo generali obnoć utekoše,
A građanim ništa ne rekoše.
Niti ću vam kazivati sada,
Što se zgodi od Verone grada,

Već vam kažem da je vojska izdana:
Rvate jadne vode put Milana.
Sto i deset s njimam oficijala,
Virujte mi da ovo nije šala.

Tu kroz Brešu kada propratiše
Brešanci sve pobit otiše.
K Milanu bilu nji dopratiše,
A oficale natrag povratiše.

Soldate šalju priko France,
Među one nemile pogance.
More ih gladom, nit im daju vina.
Ah, što se radi od jadni Dalmatina!

Ko bi viran ko naši Rvati,
Pak na tvrdoj viri tako ih izdati.
Oficirskog ne falim junaštva ,
Niti su imali izaći iz sužanjstva,

Ni brez sebe pušćati soldata,
Sve da bude na otkup dukata.
Ne čudim se, posestrimo vilo,
Zašto je malo virni bilo.

Ne znadoše od boja zanata,
Već izdati sebe i soldata.
Nisu višći dimu od pušaka,
Već od kafe i ljubiti divojaka,

Jer se mlogi tada Bogu oteše,
Svoju virnost Francuzu zakleše,
Koje sada imenovati neću
Za ne činiti im sramotu veću.

Oh kamo vam Dalmatini stari?
Ne radiše nikad o privari,
Već pošteno sveder vojevaše,
Bogu i kralju vavik slavu daše.

Sad se izrodi niki porodiše,
Otačbinu i stare pogrdiše.
Ne mislite da ja lažem vami,
Istorije kažu i Mlečani:

Virna i sad biše vojska rvaska,
Al zločesta gospoda mletaška,
Priprostitute ljude privariše,
Mloge dobre u zlo oboriše.

Jakubinluk uzavri toliko,
Pram Francuzim ne sprema se niko,
Nit se biše u kog pouzdati,
Jer sve pravno staše za izdati.

Samo virni biju soldati,
Al malo biše ko će ih upravljati.
Kada vićnici izdajstvo vidiše,
Najposlidnje više učiniše,

Da ako će kući Dalmatini poći,
Al Francuze pustit u grad doći.
Jakubini tada zavapiše
I principu teško zapritiše:

»Neka znadeš, Ludovik Manine,
Da imaš poslati sve Dalmatine.
Ako l' Francuze ne pustiš doći,
Nećeš zdravo kući poći.«

Svoj gospodi tako zapritiše,
I sve dobre pobiti htije.
To bi im se dogodilo svimam
Da ne bude bilo Dalmatina.

To s dobrim zaplaka Manine,
Jer gubi Mletke i Dalmatine
Kojizi biše dvadeset iljada,
Sami otiše braniti grada.

Al za obranu neće ih izdajnici,
Već oće da im dođu Pivci,
Da im skine sa glave peruku,
Nek im žene provađaju za ruku.

Na Rvate viču brez pristanka
Da se dile za tri bila danka,
Pušćajući kući oružane,
Bojeći se da krvca ne padne.

Da im plaću još za dva miseca,
Jer Mlečanin od stra srce jeca.
Mlogi plaću, jedni od stra biže,
Sva se vojska na Malamuk diže.

Dalmatini kada svi odoše,
Francuze odma u Mletke dovedoše.
Na Markovu vode ih čaršiju
Ter im nose vino i rakiju.

Taj bič Božji pade posrid grada,
Republika ode prikovrata.
Pride vojska svake zloće puna
Kano jednom kralja Farauna.

Skakavice i još gusine meke,
Tako Francuz glasovite Mletke.
Nisi moga gledati od smrada.
Ma sa svim tizim izdajnici od grada

Po gradu skaću kao maniti.
Jedna skupa poče vapiti:
»Evo nami priporoditelja,
Od zločinstva osloboditelja!«

Svetog Marka bacaju prilike,
Odma šalju dobre redovnike,
Nasrid pjace cablo murve sade,
Oko nje mloge sloge grade.

Crljenu kapu na nju postavljaju,
Na dan Duova istoj se klanjaju.
Ispraznosti oko nje provodeći,
Neizbrojene arče tu čineći.

Još vapije kolino prokleta,
Da »Klanjajte se, ovo je cablo sveto!«
Jošter siku prilike od lava,
Mili Bože, budalasti glava!

Di će osinj komu nauditi,
Di ti ono cablo uroditi!
Pak za svoje obiru glavare
Zle čifute i mlade lihware,

Izdajnike, žbire, šalančije,
Nemoj reći da istina nije.
Još poslušaj što dimsuzi rade,
Nasrid pjace opet sloge grade:

Ženu bludnu na nju postaviše,
Sva otkrivena po prsima biše,
Drži prve od suknje skute,
Vladaoci skupiše se tute.

Svi njoj se tute skupa pokloniše,
Tamnjinom je lipo okadiše.
Ah, iskoreni, Bože, kipoklonstvo
Da ti sveto ne gine kršćanstvo.

Među njimam tri popa bijaju,
Jakubinske odore nosaju.
Navratnice nose od tri vrste,
Oprosti im, dobri Isukrste!

Premda tebe teško pogrđuju,
U Oca tvoga ništa ne viruju,
Tog sadiru crkve i otare
Ter Francuzim daju za arače.

I ostalo blago glasovito,
Sve im daje što je osobito.
Al se ne smi ništa govoriti
Jerbo prite vezati i ubiti.

Kamo blago od trinest vikova,
Prineseno od mlogi gradova?
Kamo arsenal od sto miljona?
Pun brodova biše i kanona

I ostale mloge lipe stvari,
Što su naši dobivali stari,
Sad dimsuzi za dva dni prosuše,
Ne osta ništa, već jauk i suze.

Njimam suze, Francuzim blago,
Grad cesaru bit će kad mu drago.
Ostav, kume, već od tizi stvari,
Jeda cesar zato vele mari!

Što će činiti s tilom brez duše,
Što l' s divojkom koja nema ruva?
Mleci umriše, padoše u tmine,
Od starosti i od opačine.

Bre nije toliko od starosti,
Već od one francuske bolesti,
Od koje umri četvrtina svita.
Još je gladna ter Dalmaciju pita,

Koja će joj spraviti likariju
Do potrebe činiti bikariju.
Od bolesti ječi Italija,
Zdravo dosad stoji Dalmacija.

Sve to osta s reda porobljeno,
Dalmacija podnese se rabreno.
Nek se znade tko su Rvačani,
Francuzi se boje i Lacmani.

Dalmatini sivi sokolovi,
Službenici pravi Isusovi
Ako vami do potrebe bude,
Ne tlačite vaše vire tvrde,

Bogu i kralju valja virni biti,
Ako će se i krvca proliti.
Promislite što vi reko ozgora,
Pazili se Francuza sa mora!

Po gradovim mloge imate dimsuze,
Oni rade dovesti Francuze.
Nemojte se, braćo, pripadati,
Doći će ko će vami pomoć dati.

Branite se od oni ajduka
Koji rade satrti kršćanluka!
Ko sad umre braneć viru svetu,
Čisto znadem da u paka neće.

Radite se vazda poniti pošteno.
Svak vas fali, to je otkriveno.
Svak vapije: »Vrsni Dalmatini!«
Samo suju Pivci i Jakubini.

Nemojte se, braćo, sramotiti,
S Lacmanim se nipošto složiti,
Dok bludnica s njima zapovida,
Dok poganski zakon ispovida!

Jer poklen ste izgubili Marka
Koga plače zemlja talijanska,
Koji se više povratiti neće,
Neka ora nad vami trepeće,

I barjaci svetoga Stipana!
Svetog Juru štujte i Ivana!
Zovte u pomoć svemogućeg Boga
I cesara, Franceška Drugoga!

Pisma 16

329

Uprovaljena suim Dalmatnom vrime razamchia kopub-
blike Mletaske na 12 Maggia 1797 Kada tija je
Dalmatni Francuzi rochi i porobiti i suoga
prokletoga nauka napuniti slovena i
ugigana od istoga bratstva Dalmatina

Probuise Dalmazio Slavna
Kojanosi zapala odavna
Losluzima, Suisoki Slavna
Saagiem tebi narichati novina
Francuzi Darda porobice
Iz pristoglia dobi oborice
Sad si ostala Kacora girata
Al' doc imas porci zivota
Tih sacupi sinke Dalmatina
Koje izgubi Darda Mletaske
I ma ovo zini dokle nabrima
Do Gradovim tuci Jacubina
Izavte izdaje, i Francuzi zovu
Nit za vrime mane i musova
Luni Tuga i suoka ogagino
Stoga nemare za svoje stogbine
Logorgioje lipu slav' hucio
Ia napuniti sabi Kama Surojo
Suaku rade postaviti u tmina
Kiviti Kanno biaz uzda Xivine
Poznacesi tako izdastike
Iano zine gijoka nepitike
Biligh nose od ruka Francuska
Ostir searpe i visoke klobuka
Od Sticatha obrac Kosam Kiviti
Lram Casaru i Cargui vagijo
Tosu bracia sue od tucip sela
Navlastito Kop Stude iz hostala
Koj tebe tesko pozargioje
A Francose odvech vrisupe
U Cifuskome Gheta prizonida
Dobov zakon gioru daz izgonida

On i Francuzim Sedase po Gradu
Nadovnistvo ostavlia na tragu
Nusa Kati dazi Dalmazio
Ma ovo zini stogod moxos prija
Tiste uladaj od tucog plemena
Kalonosi i u stara trimena
Aholi suakom bades vinvati
Porobljena barjoties ostati
Nemoz tucog zakone primati
Aho malis stogod zivovati
Ni Francuze quati ni Dalganza
Vicin primama ti zasidni klanje
Aho daz Tulesok lezare
Ter porvardi privilege stare
Ne od bacite gnagov do br oti
Nek misje samo nagramota
Sasvim lipim neprolijvoj suga
Nicheis boglie suagor od Francuz
U Zlo misli nikogoh oborio
Ma ject Francuz daza bor ubijo
Kragljiva, i Kraglja pogubio
Dobru izgvan suaku var rusio
Dahie gija smarti Kraglja bilo poslu
Raco Curbias od Kaborie izkorenio
Od tughe i primanog gaga jedno Kraglja
Gdi momo Kraglja turo sazaa liseja
Suggh obliva suzam gozno daz
Ioi navogha czugliare, od milom Bogu
Ustim musaju a sarzam basidare
U suogh Kraglja prostoga pitare
Ah Luvij moja sautla Kanno
Ogrosi parte vriti punno

PJESME
ANTE FRANJINA ALAČEVIĆA

PISMA

IVANA BANA IZ PODGORE, KAKO S MOZGOVOM ZAMETNU RAT FRANCUZU I FRANCUZ PRIDOBI I POPALI IM KUĆE 1807.

Knjigu piše od sela glavare
Po imenu Ivanović Bane
U Podgori krajem sinja mora
Pak je šalje mozgovskome đeneralu:

»Gospodine, Mozgov đenerale,
Mloga me je vojska obrvala,
Sve Francuzi, golemi junaci,
Već te molim, mili gospodare,

Šalji meni prava i olova
I družine što je od potribe.«
Đeneralu knjiga dolazila,
Onu štije, odma drugu piše

Pak je šalje Ivanović Banu:
»Slugo moja, Ivanović Bane,
Poslat ću ti prava i olova
I družine što je od potribe.

Ako li ti do potribe bude,
Poslat ću ti do dva topa mala
Jednog meći na Stazu, na klanac,
Drugog meći kod crkve na vrata.

Poslat ću ti dvista dobri druga,
Ti pokupi od sela vitezove,
Pak udrite slobodno na nje,
Iz brodova ja ću tebi pomoć dati.«

U to vrime priko Staze prođe
Jedna kita mlađeni Francuza,
Deset konja goneć postolova.
Š njim u družbi jedan fratar biše.

Podgorani tute dočekaše
I pobiše one pratijoce
I odniše što na njimam nađoše,
Odvedoše konje i postole.

Al Francuzim prikazano biše
Da je fratar turna s Podgoranim bijo.
Oni njega ufatiše tute
I na Makarsku dovedoše.

Na smrt ga osudiše odma,
Sasvim da pravedan biše,
Na Donjoj ga luci mušketaše,
I tute ga ukopaše.

Kad Francuzi svaku razumiše,
Iz Makarske vojsku podigoše
Ter odoše gori u Tučepe.
U Smokvici tabor učiniše,

Prama Stazi i Banovoj vojsci.
Kad je bila noćea oko ponoć,
Francuz tute kalauze nađe,
Da mu kalauzi njegovi bubnjare.

Dva šalje gori pod planine
Više vojske Ivanović Bana
Druga dva iza pleća šalje,
A druga dva niže iste vojske.

Mislić oće da ih je vojska obastrla.
Kada li je zora zabilila,
Udariše u Smokvici hubnji,
Drugi gori pod planinom tuču,

Treći bubnji iza pleća ječe,
A četvrti niže njih zveče.
Kad to začu Ivanović Bane,
I njegova vojska silovita,

Ne zna niko koji kuda skače:
Jedni skaču niz visoke brigove,
Tute oni vrate ulomiše.
Drugi biže glavom brez obzira,

Misleć da ih sva sila obastrla
I sva Franca na nje došla.
Osta vojska kralja mozgovskoga,
I ona je pleća okrenula

Ter je sinju moru pobignula
U Dračevac di ih brodi čekahu,
A za njimam Francuzi junaci,
Mlogo ih je poginulo biše.

Francuz ide malo ponaprida
Do Podgore sela velikoga,
Ali Bana tute ne nalazi,
Biži Bane glavom brez obzira.

Sve pobiže moru i planini.
Krcaju se na svoje brodove,
A prekrcaju se na mozgovske demije,
Da ih vode do otoka Brača.

Kad vidiše sileni Francuzi
Da u selu niko ne imade,
Porobiše što u kućam biše,
A od kuća posvit učiniše.

Za njim idu Tučepnjani mladi
Koji njimam za kalauze biše
Oni robe što Francuzu ostaje
I sukanja dosta odnosiše,

Svoj vilajet oni zaodiše.
Kunu njih Podgorke mlade,
A najviše od sela glavara
Što dopusti da ih robe braća,

Da im nose njine suknje stare,
Što Francuz na bunišće baca.
Pokupiše ulje i oruđe i piće
I sve drugo što do ruke dođe.

Ode Francuz malo ponaprida
Kada dođe u klanac tisni
Radovanjac, koji se zoviše,
Klanac tisni biju zapričili.

Iz planine kuke obaraju,
S mora Mozgov lumbardama pali,
Ali Francuz ništa i ne mari.
Malo vojske tute izgiboše

U Drašnice kršne ulizoše.
Svaki biži kuda koji može,
Sve na more i planinu ode.
Pusto misto tada ostade.

Jedan starac side glave,
Bile brade i bili brkova,
Po imenu Alačević Frane,
Prid Francuze biše išetao,

Štap noseći u obadvie ruke,
A na štapu bila knjiga staše,
U istoj njoj đeneral zapovidaše
I to starac da se rišpetat imadiše

I njegove kuće što on kaže.
Otvara im kuće i konobe,
U njim biše jedna hačva vina.
Poče Francuz točiti u ploske,

Ali proliju i ščetu činjaju.
Starac Frano moli da ne proliju.
On donese vrč i livčić
Ter napunja njimam tikve vina.

I kaže im koje su kuće njegove.
On sarani svoje i svoji konšija,
I svuda di dopriti mogaše,
I saranio štogod više moga.

Ode vojska doli do mora,
Za zapalit one magazine.
Stari Frane pritrčajo biše,
Sve magazine saranio biše.

Kuća od crkve tute se naodaše,
U nju Francuz prašku uvalio,
Zapalio i pozatvorio.
Starac Frane tute pristupio,

Živu vatru tute ufatio
I na vrata izbacio vanka.
Svoje ruke opario biše,
I sarani tako onu kuću lipu.

Tute robe štogod više mogu,
Pale kuće i što u njimam biše,
Izgoriše što nosit ne mogaše
Propade im rana i zimnica.

Otolen idu na Igrane gori,
Tute mirno sve nađoše oni,
Jer vilajet utekao bio,
Koji moru, koji u planinu.

Robe, pale štogod više mogu.
Sva se vojska uz Primorje digne
Pak uz planinu do Vrgorca grada,
Pak se vrati doli na Makarsku.

Mozgov ode s brodim priko mora,
Do onoga bračkog otoka.
Iskrcaje koji š njimem biše
Koje oni uzbuniše tada

Prema kralju i svojoj otačbini.
Gladni, žedni i poplašeni,
Videć kuće porobljene,
Porobljene i popaljene.

Vrlo cvile podgorske divojke,
I proklinju od sela glavara:
»Bog ubio Ivana Bana
Što je naše dobro rastavio,

Što je nami ostavio babo!
Ni to nami ne bi našao bilo,
Di je nami iz sanduka ruvo?
Što je nami ostavila majka!

Ne bi nami ni to žao bilo,
Di je nami kovak sakovani,
Što su nami stari ostavili
Pod kojim se dičiti mogosmo?»

Tišio ih Ivanović Bane:
»Ne cvilite podgorske divojke!
Danas Bane, sutra đenerale,
Poći oću na skelu makarsku,

Onde ćemo kovak sakovati.«
To začula seka Maruška,
Pak je svomu bratu govorila:
»Muči, brate, mukom zamuknuo!

Francuzi nam dvore zapališe,
I mlina paprice izvadiše,
Prodaše ih doli u Makarsku.
Prodaše ih baš Lulića Anti.

Da bi stali do godine dana
Dočekat će Ivana Bana.«

Osta pusta do tri sela tada:
Podgora, Drašnice i Igrane.
Vas puk na Brač pobignuo biše,
Gladni, žedni, vrlo poplašeni!

Knjigu piše od Makarske komandante
Francuz, koji tute zapovidaše,
I šalje je do otoka Brača
Da se svaki svojim kućam vrati,

Da im neće ništa učiniti,
Koji jesu mirovali s mirom.
On će iskat krivce i potaknike
Koji jesu smutnju zametnuli.

Puk se vrati svojoj otačbini,
Plaćuć kuće i svoje imanje,
Sve izgoreno i porobljeno
Od Francuza i njiovi kalauza.

Malo vrime postajalo biše,
Doklen jesu krivce pofatali,
Ter odoše Splitu gradu,
Krivce vode povezane doli,

A svidocim zapovidi se tada
U taj dan da se u Splitu nađu.
Tute proceš strašan učiniše,
A u crkvi svetog Dominika.

Izvedoše krivce i pravedne,
Sve svidoke koji šta znadiše.
Tute oni biju ispitani
Od njiova oda i dilovanja.

Knjige, pisma tute izvadiše,
Tanko po tanko tu se ispitiva,
A svidoci biju ispitani,
Što znadoše oni potvrdiše.

Niki Tomić među njimam biše,
S Dubrovnika bijeloga grada,
Svaka pita i iskušava,
I na krivicu ih nagovara,

I sucima lažno prikaziva.
Ko kriv biše i ništa ne imadiše,
On pravedan tute ostajaše,
Samo da krivicu na bogate meće.

Ko bi bogat, taj krivac ostaje,
Po svidodžbi nevirni ljudi.
Francuz oti neka tako bude
Za odniti kuće i imanje

Za platiti špije i njiove dangube,
I postole što na Stazi oteše
I vojnike koje tu pobiše,
I druge troške koje od procesa biju.

Krivci tada koji ostadoše
Jure Beroš, delegat od Makarske,
Frane Danež, kolunel od Krajine,
Stipe Kačić Terzić, serdar od Makarske,

Ivulić Gabre, ajutante Daneža,
Mrkušiću Pave od Podgore,
Frane Miletiću od Vrgorca,
Sam uteče kolunel Daneže,

Biži jadan glavom brez obzira,
Za njim trče Grubišiću Pere,
Prija Pere u Vrgorac dođe,
Prija Pere turski meaš prođe.

Ove krivce na smrt osuđene
Još naredi militarsko više
Da se odma izvršit imade,
Niti niko ustaviti mogaše.

Marmont koji u Zadru zapovidaše
Znaduć da su krivo osuđeni
I nepravdu svaku učinili,
Naredbu daje od pjace komandantu

Da ne da soldate za vršenje
Ozgor rečene šentencije.
Ter ih vode u klišku forticu,
Da u ladu tu počivaju.

Malo vrime postajalo biše,
Otolen ih biju prometnuli
U forticu od Kotora grada.
Tute staše godinicu dana,

Otole ih šalju priko Italije
Čak na France u najdalje meaše.
Tute oni mira uživaše
Dok mir općeni učinjen bijaše.

Pak ih pušću kući poći.
Kad oni u Makarsku dođoše,
Tu Francuza više ne nađoše,
Cesar tada u Dalmaciji zapovida.

Tad se vidi njiova pravica,
Pa ih cesar pomilovao biše
Vraćajući im njiova imanja
I impjege koje imadiše.

Bog pokara one krive suce,
Nijedan nije živio godinu dana,
Od zle smrti svi pomriše,
Od neprijatelja isičeni biju.

PISMA

KAKO ZAŽABAC I BILIĆ NA MAKARSKU DOĐOŠE GODINE 1809.

Kad francuska vojska podiže se
Iz Dalmacije, slovinske države,
Dati pomoć svojem cesaru,
Napuljonu kralju velikome,

Koji s vojskom puno strahovitom
Put Beča se bio podignuo.
Tada Marmont u Dalmaciji zapovidaše,
U Ostrovici kanap učinivši,

Doklem vojsku sakupio biše.
On pokupi po Dalmaciji konje
Koji će njemu barut donositi
I sve ostalo što od potrebe biše.

Frane Alače, alfir od vojnika,
S tizim konjim upravljaše,
Š njimam ide do Gospića grada,
A otolen ih Marmont natrag vraća.

Kada Marmont sve spravio biše,
Tad se uputi u ličku državu,
Svi mu klanci zapričeni biju
Od Ličana, golemi junaka.

Prid njima je Tomašić đenerale
Silnom vojskom i u tisnim klancim.
Tada Francuz natrag je poslao
Sve te konje što imadijaše.

Svaki vojnik žabanu sobom nosi.
Ter udari srčeno na nje,
Razbi vojsku i klanac otvori,
I otiđe Beču kod Dunaja.

Prija njega vojska francuska
Došla Beču i osvojila ga.
Kada dođe Marmont đenerale
S vojskom koja u Dalmaciji biše,

Cesar Frane utekao biše
I otiđe k ravnoj Ungariji
Iščuć pomoć, obraniti sebe,
I sve blago što sobom nosaše.

Tada Dalmacija osta brez vojnika,
Brez vojnika i zapovidnika.
Svak se svojom pameti vladaše,
Svak željaše pod cesarom biti.

Tad skočiše novi predikaturi
Kontra Franci, a u pomoć cesara.
Tu dođoše novi đenerali
I glavari od lupeža stari.

Koji prvi u Makarsku dođe,
Jedan biše Zažabac vojvoda,
Ajduk, lupež i svakoga dila.
Njemu Gudelj za sekretara biše.

Trista ljudi sobom dovedoše,
Sve vlašnja valjali za robiti.
Š njim se sastavi Biliću serdare,
Samo dvi stotine mladi Studenčana.

Ova vojska na Makarsku dođe,
Di ne nađe nikakve obrane.
Oni otiše zapovidat tada.
Tu nađoše svoji naslidnika

Od Makarske, bijeloga grada,
Grgu Glavinu, koji se zovjaše,
A Grgina pridivkom se zvaše,
Ive Urlič iz Drašnica sela,

Lupež, ajduk, vele za zlo dobar.
Njega Grgin biše obukao
S holjom robom koju imadiše,
I rutovac jedan bi prosvitljen.

Tuđom robom tu narešen.
A Zažabac uze njega za svojega druga,
Za otići gori na Neretvu
Osvojiti kulu od Norina.

Tad Makarska u zlu stanju bila,
Brez obrane, ni zapovidnika.
Gavala delegat koji tada biše
I Nonković, kolonel od krajine,

Oni pobigoše gori u Neretvu,
Zatvoriše se u kulu od Norina.
Tada skupiše se starci od Makarske
Ter učiniše oni za glavara

Alačević Antu od vojske mađora,
Čovik pametan i puno razboriti
Koji mogaše tada upraviti
Sa Makarskom i njezinom državom.

Tad ga Bilić prida se dozivlje
Da mu nađe što mu potribe biše:
Krua, vina i opanaka,
Prava, olova i što je od potribe.

Ali mađor njemu odgovara,
Sve za plaću njimam dati oće,
A brez plaće ni vode studene.
To je njemu vrlo žao bilo.

Popriti mu Biliću serdare,
Viće čini s poglavicam svojim.
Najpri zove Zažabca vojvodu,
Drugog zove Glavinu Grgura,

Arambašu od Makarske grada,
A za njimem Urlića Ivana.
Al Glavina tada odgovara
Da se digne sol iz magazina,

Kopja bojna i teške buzdovane,
Urlića čine za morskog kapetana,
Da s družinom na Neretvu ide,
A ostali da će krajem poći.

Da se družini daje što je od potribe;
Urlića čine za morskog kapetana,
Da s družinom na Neretvu ide,
A ostali da će krajem poći.

Urlić ide u kapetana od porta
Da mu nađe do četiri leuta.
Alač Ante za kapetana biše.
I daje mu do četiri leuta.

A mornare neka oni traže
Zašto niko slušati ne tijaše,
Brez plaće i rane otići ne tijaše
Jerbo snaga u njeg ne bijaše.

Tad se u šanitadi sastadoše,
Urlić Alaču govoraše:
»Ja sam danas morski kapetane!«
A s nogama u saliz udaraše,

Ter jako mu pritijaše,
Da će platit, on se zaklinjaše.
U Primorje poručio bio,
Da svak na Makarsku doći imadijaše

Pod oružjem kako se pristoji.
Al glavari ludi ne bijaju,
Nego oni ulaka poslaše:
Ako je zvanje Mađora Alača,

Da oće svi na Makarsku doći
I branit je ako do potribe bude,
A drugog da slušati neće.
Ali mađor njimam odgovara,

Da svaki kod svoga doma miruje
Da ne slušaju malo dobre ljude
Koji sebi nisu dobra učinili,
Već gledaju prikovratiti vilajet.

Tada mađor naredbu daje,
Da vas puk od grada Makarske
Koji može oružje nositi
Da se jutrom na pijaci nađe.

Svaki nosi oruđe ko što ima:
Puške, sablje, mače i noževe,
Kopja bojna i teške buzdovane,
I ostalo od boja oružje.

Kada li je danak osvanio,
Vas puk tute na pjaci se nađe:
Oružani mladići i starci,
Puna pjaca tad vojnika biše.

Kad to vidi Biliću serdare,
Svojim vićnicim govoriti poče,
Da se nije nadajo viditi
U Makarskoj toliko mladosti

Niti bojna toliko oružja.
Njemu trnak u srdašce uđe,
Onu noć iz Makarske pođe,
A za njime Zažabac vojvoda,

Put Neretve i kule Norina.
Kad su bili u Gornjim Klancimam,
Od družine svoje ubijen biše.
Rastrka se sva njegova vojska

Kano oblak kad ga vitar nosi.
Kad to vidi Urliću Ivane,
On se vrati na Makarsku doli.
Ufati ga Glavina Grgine,

Svuče s njega svoje aljinice,
Dade njemu rutavine njegove
Što je junak i prija nosio.
Za njim dica ruĝat se počeše:

»Jučer bijo morski kapetane,
A danas ubožni rutavče!«
Njemu gospodstvo malo duraše
Kao što za njeg ne bijaše.

Malo vrime postajalo biše,
Francuz opet na Dalmaciju ide.
Tad se mlogi jesu pristrašili
Koji kontra njimam jesu govorili.

Al se nađe jedan fratar ludi
Po imenu Radonić Ivane.
On iđući niz makarsku pjacu,
Njega zove Kačiću Jakove:

»Znaj dobro, Radoniću f. Ivane,
Da se Marmont na Dalmaciju vraća.
Ti si puno prama njimam reka,
Sada čini gvozdena opanke.«

Kada fratar razumi govorenje,
Ne smi jadan u manastir poći,
Nego ispod brista kroz vinograde biži
I otiđe gori u Podgoru.

Nađe braću i sinovce tute
Odma čini da ga priko mora voze,
Do Korčule bijeloga grada.
Mozgov onda tute zapovidaše.

Pak otolen na Maltu pođe,
Tute staše dok Francuz zapovidaše.
Kadli cesar u Dalmaciju dođe,
Prida nj ide Radonić f. Ivane,
U Župi ga biše susretnuo.

Tužbu velu njemu učinio
Da je od Francuza prognat bio
Zašto puk cesaru obrćuje,
I jedva živ jesti utekao.

Na Maltu je pobignuo tada
Di kuga žestoko moraše.
Pita njega Franjo cesare,
Koji milost učinit mu more.

A Radonić njemu odgovara
Da manastir s. Križa vrati
Koji se gori u Živogošću naodi,
Da će on sa svim redovnicim skupa

Boga moliti za njegovo zdravlje.
Nato se je cesar smilovao
I vraća im kriški manastire
I sva dobra koja su imali.

Još suviše iz Beča im šalje
Vrlo lipi jedan ostensorij
U komu se sveti Sakramenat prikaziva,
Koji valja dosta lipa blaga.

PJESMA
MATE URLIĆA

PUČKA PISMA BOKOVSKIH PRIMORACA

Bože mili, čuda neviđena,
Na hiljadu i osam stotina
Još i sedam suviše godina
Viče vila s kršne Bokove.

Rano raneć glasovito zove:
»Na noge se, primorske delije!
Još je bolje da vas živih nije
Jer francuskog cara naljutiste

I naža mu puno učiniste,
Jer mu vojsku pod mač okrenuste
Navrh Staze, visoke planine,
Blizu crkve svetoga Ilije.

Nasrid drumu, puta širokoga,
Rad kršnoga događaja toga
Eto na vas od vojske navala.
Već je Omišu na Cetini pala.

Šest hiljada pišaca junaka,
Sve izabranih francuskih momaka.
Ta se vojska na Primorje miče,
Znoj krvavi vrh Primorja pliva,

I nose vam dare jadovite,
Britke sablje, puške ubojite.
Ne pomaže ni srebro ni zlato,
Rusim glavam platit ćete za to.

Da bižite u jame bezdajne,
Ostat će vam ucviljene majke!
Sve Primorje poplašila vila,
Četri sela tek se ne plašila:

Podgorani i š njim Drašničani,
Još Igranci i Živogoščani.
Nego svoju četu pripraviše
I na boj se brzo sakupiše.

Tu se drugo ne diluje ništa,
Već s' oruđe pripravlja i svitla
Prah saviše, olovo prilije,
A kremen se na puške privija,

Sablje oštre, priviju barjaci.
Na Stazu se digoše junaci.
Od prvoga sela Živogošta
Podiže se pedeset junaka.

Prid njima je Petričević Petre
A toliko iz sela Igrani.
Prid njima je Antičiću Frane.
A Drašnice, selo krševito,

Na boj spravi društvo ognjevito:
Oko šeset ljudi ponositih.
Prid njima je vitez orloviti
Po imenu Grgo Šurivoda.

Ne bijaše nakoga sokola
Ni sokola ni mlada viteza
Ni u vojsci ruskoj ni francuskoj.
Doškaše jih lipo Podgorani.

Sto i triest ljudi izabranih,
Izabrani, dobro oružani.
I prid njima Banoviću Ive,
Od Podgore vridni arambaša.

Vira i Bog, sastase se braća,
Tu se lipa mladost sakupila,
Sve pod redom ograničenih kipa,
Malo manje od trista junaka,

Sve potomci baš starih Bošnjaka,
Gdi bi dvorje podgorskoga hrama,
Tu su družba na vino pozvana.
Bi prid dvorom velika mandžija.

Puna biše primorskih delija.
Tu su spravne masne zaobljice
I šenične velike pogače.
Tu bijaše šemluk i veselje,
Podgorani goste prijatelje.

Tu se divno kolo uhvatilo,
Udariše diplo i mišnice
I svirale tanke dvogrlice.
Bi u dvoru sofru pripravljen
I bijelim platnom pokrivena.

Na njoj biše svaka razređenja,
Dosta hliba i rujna vinca
I bez broja gospodske promine.
Zasidoše četiri delije
Navrh stola trpeze bogate.

I oko njih mladi poglavari
Ispod njizih svih barjaktari.
Svak se smije, niko ne tuguje,
Arambaše vino nazdravljaše
I junake stare spominjaše.

Besidio Banoviću Janko:
»Slavonijo, od junaka majko,
Otkad si se Srbim naselila,
Nigda nisi bez junaka bila.

Srce hoće baš sada u Janka
Da vam vridna spominjem junaka
Primorskoga roda i plemena
Koji biše u stara vrimeņa.

Ja spominjem Kačića fra Petra,
Fratar reda svetoga Frančeška,
Vridni biskup, hrabreni vojvoda,
Oslobađa on primorska mista

Od Turaka, krvnijeh okrutnika.
To učini sve kripost Kačića.
I neka mu slava ne umire,
Doklen srce u junaka žive.«

Još je Janko sablji besidio:
»Sabljo moja, da bi opustila,
Kad se ne bi krvca napojila
I junačko dilo učinila!«

Besidio Šurivoda Grgo:
»Čuste li me, dobri prijatelji,
Prije čaša nek je popivena,
Vridnim ljudim da je uspomena.

Ja spominjem fratra frančeskana,
Svitl' biskupa Lišnjić Marijana,
Jer po smrći biskupa Kačića
Silni Turci utroviše mista.

Od Neretve do hladne Cetine
Sve krvave popadoše tmine.
Sve primorske pitome krajine
Od Turaka ostaš' osvojene.

Postaviše zelene barjake
Na bijele od Primorja kule.
Lišnić biskup sakupivši zbore
Vridne ljude od Primorja zove.

Njih mi biskup u zboru svituje
I od strane Božje ih nutkuje
Da uzdignu sablju i desnicu
I da siku Turke sunetice.

Svak posluša Lišnića biskupa,
Svakom mignu na oružju ruka,
Potiraše Turke zulumčare
Uz vilene od Primorja stine.

Sklad sastavi Lišnić Marijane
Biskup svitli stolice makarske.«
Još delija Šurivoda Grgo
Igraše se sabljom okićenom
Ka divojka na piru prstenom,
Pak je svojoj sablji govorio:

»Vira moja, svitla sabljo moja,
Vidit ćeš me sutra kod Smokvice,
Od Primorja po izboru divice.«
Kad to čuo Antičić delija,

Po sablji se rukom udario
I družini vako besidio:
»Evo britke sablje okovane,
Koja mloge zadobi megdane,

I turske se krvi napojila,
Kad je Zali u desnici bila.
Ljuba mi se u crno zavila
Kad se ne bi sutra napojila

Od Francuza na bojnem megdanu
U desnici Antičić Ivana!«
Još družina besiditi htela,
Al jim tada u nevrime bilo.

Viknu vila sa Susvida briga
Te delije primorske zaziva:
»Na noge se, primorske delije,
U Podgori šemluk ostavite,

Na Stazu se na boj priprave!
Eto na vas mlada lacmanlija:
Šest stotina francuskih delija,
Prva vojska cara francuskoga

Brzo dila boja krvavoga.
Svak tu skoči brzo na oružje,
Na Stazu se podignula družba,
Prid njima se razviju barjaci,

A za njima ljutiti junaci,
Poletiše uzbrditim drumom
Sa svojizim starim oštroumom.
Stade vojska na svoje starine,

Pod Ilijom gleda meterize,
Od kamena stine stanovite
Kod Smokvice, vode ladovite.
Stale čete i na boj su spravne.

Kad razvidi Banovića Janko,
Ter poviknu iz grioca tanko:
»Prijetelju, Šimiću Ivane,
Ajde na boj vodi Tučepljane

Na Smokvicu stavno vode ladne
Da branimo didovinu staru.
Ne plaši se, nismo, pobro, sami,
Još je družbe u pomoći nami!

I s nami su delije Mozgovi,
Trista ljudi kako pero broji.
I brzo nam dobra pomoć ide
Od susida naših krajišnika,

Sve junaka i mladi ditića
Od Poljica Čoviću vojvoda,
Š njim zajedno omiška gospoda.
Od Imoski Stipane Knežiću,

Od Vrgorca Miletić serdare.
Sve ostale velike krajine
Na boj kupe mlade Dalmatine.
Sa svih strana eto nam pomoći,

Nami, pobre, srčene radosti.
Ako si se poplašio, pobre,
Nu pogledaj na studeno more,
Tu ćeš vidit velike brodove

Što su puni prava i olova,
Svaka po sto imade topova,
A junaka kano sokolova,
Sve delije slavnih Mozgovaca.
Sve su spravne nami do potribe
Što nam posla care od Rusije

Bojne brode ognjene topove
Da nam brane Jadrijansko more.
Dođi k meni, moj sivi sokole!
Kada li ga je Ivo razumio,

Nemilom se mamom pomamio,
U solupe brke rastirao,
Pod obrve oči obrnio,
Krivo gleda svoje Tučepjane,

Pak jim oštro poče besiditi:
»Ako bi se koji od vas naša
Da otiđe na boj kod Smokvice,
Crnoj ću ga smrti pripravit,

Tužit ću ga Marmont đeneralu,
Izgubit će na ramenu glavu.«
U to doba mlada lacmanlija,
Čim na dvaest dođoše Francuzi,

Boj krvavi tu su započeli.
Četa jih je lipo pozdravila,
Živim ognjem na nje oborila
Iz velikih i malih pušaka

Dadoše jim iljadu hitaca.
To se zgodi sve u malo časa.
Kad vidiše francuske delije,
Kakva na nje živa vatra siplje,

Kad vidiše mejdan kod Smokvice,
Pobigoše glavom bez obzira.
Al jih četa od Primorja tira
Tere ne da njima mira.
Potira jih od ladne Smokvice

Čak do brda Kozorovice.
Eto sriče iznenada loše,
Posili se mlada lacmanlija.
Bože mili, jada velikoga,

Da je kome pogledati bilo
Od velike strane Buhnjavice,
Pak do brda do Kozorovice:
Ravnim drumom vojska pritisnula,

Kano magla po Tučepi pala,
Šest hiljada nije manja sprava.
A kad vidi od Primorja četa,
Pohigoše glavom bez obzira

Do svojizi prvi metezira.
Kad dođoše na Smokvicu ladnu,
Svak zaliga za kamenu stinu,
Teško brane svoju didovinu.

U to doba šest hiljad Francuza,
Razviše se orli jednoglavi
Nad francuskim svijetlim barjacim,
Prahoviti mejdan zametnuše,

Strahovito brda zagrmiše,
Rekao bi, nad Podgorom stine
Da se ore, brate, u dubine.
Stresaše se bojni položaji,

Tu se, brate, živi oganj pali,
Crna zemlja strahovito ječi,
Na sve strane hitro zrnje zuči,
Bije tvrdo drvlje i kamenje

I junake, mlade, neženjene.
Puške grmu, brda odjekuju,
Dvi se vojske strahovito biju,
Polićale kape i kalpaci,

Zajektaše ranjeni junaci.
Tu je teško žalost jadovala,
Na sve strane vatra prosipala.
Odjekuje planina Ladana

Ter svidoči od boja zlamenja.
Četri ure za dneva se biše,
Čak i petu noćnu zavatiše.
Kada ura noći izlazila,

Biše mračni mejdan rastavila.
Ostaviše mejdan kod Smokvice,
Al' trpiše dneva do zorice.
A kad vidi Šimiću Ivane,

Poskoči se na noge lagane
Ter ostavi svoje bile dvore,
Đeneralu na Smokvicu ode,
Pa mu Ivo tio besidio:

»Đenerale, mili gospodare,
Što se brane primorske delije,
Tvrde su jim kamene zaside,
Sutra ću ti vojsku navoditi,

Pak ćeš njizi lako pridobiti.
Ako li jih ne dobiješ sutra,
Drugi danak bit će veće društvo,
Mnogo iljad mladi Dalmatina,

Vojsku će ti na mač okrenuti
I tebe će mlada pogubiti.
Poslušaj me, ja ću ti kazati,
Kuda ćete vojsku provoditi,

Pomoće vam ova noćca tavna.
Ja ću tvoje provesti junake,
Primorske ću osvojiti klance.
Ali neću da niko ne znade

Kad ko hoće da koga izdade:
Udarimo sa sve četir strane,
Prija zore, gospodaru, na nje!
Pod bila jim pleća naskočiti,

Sve jih mlade pod mač okrenuti.«
Provede jih jedan izdajica,
Ne vidio Božijega lica!
Eto, braćo, jada velikoga,

Sinu vojska cara francuskoga
Kud jim kaza Šimiću Ivane,
A sa njime mladi kapetani,
Virne slugе Delzon đenerala.

Ta se zgodi u noći privara,
Još ne biše zora zabilila.
Slušaj, brate, jada iznenada,
Udarila vojska sa svi strana

Pučka pisma. 158
 biokovskih primoraca
 Bože mili čudno rečigjena,
 Na hiljadu i osam stotina,
 Jos i sedam stotina godina,
 Vica vile s krstene biokovici,
 Keno rane i glasovito zove,
 Na noze se primorale delje,
 Jos je bolja da vas žieth rije,
 Jas francuskoj care razglediste,
 I na da ona puno ni misle,
 Jas mi vjeku pod mri okreniste,
 Na voh Slaga, visoka plavina,
 Blizu crkve svetog Stije,
 Na svi drume puta širokoga,
 Pod krmom dragega luga,
 Ito na vas d vopila navale,
 Vaci ja omisluje baltine pulu,
 Tuti hiljadu putu junača,
 Sve cakraid ponastih nomaku,
 Pa se vopila vohomoga mla,
 Dvoj krasni voh bismorja pliva,
 I voh voh dca jadvito,
 Pritla tabje pušta abgite,
 Napomoga ni sreba, ni alata,
 Kacim glavom platiscate za to,
 I tute i jine bezdjie,
 Patic voh avastigra mupla,
 Sve bismorja poplata voh,
 Itri taba tek da se plavile,
 Bozgorani jipini, Drabici,
 Jos Igrani i Divogoci,
 Nago vopja cti priprovidi,
 I na boj se bago sakupice,
 Pa se drage se d luge nita,
 Vaci s omoga priporja i voh ca,
 Pak vohi slov m lji,
 I krenu se pušta privija
 Tabje ostre privija borja,
 Pa Slaga se dgoe juna i,
 A prvoga selo Divogoci,
 Podize se pedet junača,
 Pod njima je balticini lita,
 A toliko iz selo Igrani,
 Pod njima je Anticim juna,
 A Drabice selo kativito,
 Na boj vopri drustvo vopriob,
 Eho voh jvad ponastih,
 Pod njima je voh orlovito,
 A imenu Gogit senivoda,
 Kacijan nalogu sokola,
 Ri sokola ni nalogu d lji,
 Kacijan vopri voh jipini,
 Dostata jip lipo Bozgorani,
 Itri luvst jvad igabrami,
 Igabrami d lji orjavani,
 I pod njima Bravici d lji,
 A Bozgori vridni Avastigra,
 Vica i Boz d lji se voh,
 Pa se lipo voh d lji sakupila,
 Sve pod voh opomiti lji,
 Hala moga d lji junača,
 Sve potome bati d lji,
 Itri b lji d lji Bozgorani,
 Pa se drage na voh jipini,
 Bi pod voh vohi m lji,
 I lji b lji voh d lji,
 Pa se drage m lji jipini,
 I lji vohi jipini,
 Pa b lji voh d lji,
 Bozgorani voh jipini,
 Pa se drage b lji voh d lji,
 I lji voh d lji voh d lji

Od istoka, juga i podneva.
Al se brane primorske delije
Kano ljute iz Afrike zmiје.
Al zaludu branit jim se biše

Kad jih Francuz jadne prevario.
Sa svih strana oganj oboriše,
Na junačka pleća naskočiše.
Na Smokvici pod vodicom ladnom

Silna četa klonula je duhom.
Poplaši se primorska družina,
Uhvati se kameniti stina;
Pobigoše glavom bez obzira

Mala četa s boja krvavoga.
Osta junak Grgo Šurivoda,
Jošter s njime četiri sokola,
Tvrda srca slovinskoga roda.

S njim ostade Vukušić Josipe,
Bi jedino u matere dite.
Kako ga je na boj opravila,
Već ga jedna nije ni vidila.

A drugi je Bezere Ivane,
A treći je Petričević Niko,
A četvrti Ivanović Jure,
Mali sinak Ante arambaše.

Tu se brane, pridat se ne htiše.
Crnim prahom i teškim olovom
Juriš čini sila od Francuza
Na četiri primorska viteza

I na Grgu mlada arambašu.
A kad vide četiri delije,
O rameni puške obisiše,
A britkih se sablja dohvatiše:

Na Francuze jesu jurišali,
Oružje jim svitlo zauzbiše
I s ramena glave odkiduju,
Krvava jim sablja do balčaka

I junačke ruke do ramena.
Budi njima slavna uspomena
I lovorom dila okrunjena.
Al velika od Franceza sila

Živim ognjem na nje udarila:
Mrtav pade Jure i Josipe
Od francuske ruke silovite;
Mrtav pade Bezere Ivane,

Silni junak od sela Igrane,
I delija Petričević Niko,
Momče mlado, pristalo i lipo;
Osta njemu zlato neljubljeno,

Neljubljeno, teško ucviljeno.
Osta junak Šurivoda Grgo,
Kano drvo osičeno tvrdo,
I bez brata i bez rodijaka

I bez čete mladih Primoraca.
Još mu stoji na ramenu glava
A i sablja u ruci krvava.
I njem loša srića priskočila,

Grdna ga je rana dopadnula.
Grdna rana tilo mu raspara
S live strane kod viti rebara.
Niz pojas je puška udarila,

Crna ga je krvca ogreznula.
A kad vidi vridni arambaša
Da ga rana dopadnula taka,
Zubim škrinu a srce mu jeknu,

Livom rukom crivo uhvatio
I bolesnu ranu zatvorio,
A desnom je rukom udario,
Pa udari sabljom okovanom

Na Francuze, silene junake:
Deset ih je bio pogubio
Posli neg je ranu zadobio,
A usve ih triest i četiri.

To svidoče koji su vidili.
U njeg puče bez broja pušaka,
Lagum diže ranjena junaka.
I pogibe, žalosna mu majka!

Evala mu što se proslavio!
Nu promišli, današnja momčadi,
Kakvi biše naši didi stari!
Francuzi jim mejdan zadobiše,

Al ga triput krvavo platiše,
Jer ih dosta mrtvih ostadoše,
A još više rane dopadoše.
To se zgodi kod vode Smokvice.

I otad su, Bogom pobratime,
Proplakale crne kukavice,
Napopale velike nesriće,
Oboriše gnizdo sokolovo

Pod planinom, slavnom Biokovom,
Pod zelenim bustom savijeno
I na oštrim sabljama dobiveno.
Naši stari didi ga dobiše,

Kad alkoran turski pogaziše.
Onda bilo, sad se spominjalo.
Oslobodi, Bože, Dalmaciju
Da ne gleda više na Taliju!

Dalmatinci živili Hrvati,
Poštena jim na ramenu glava,
Dičila se velika država.

PJESMA
STJEPANA BORIĆA

PISMA

VRHU KOPANJA BLAGA NA OTOKU ŠĆEDRU OD BLAĆANA I PODGORANA
U MISECU LIPNJU GODINE 1847.

Viće čine blaćanska gospoda
Vrhu puta i njiova hoda.
Viće čine, među sobom zbore
Kako čovik blago naći more.

Svaki zboreć svoju misal kaže,
Za nać blago sve načine traže.
Jedni vele: »Stvar je mušna ova,
Nismo ljudi mi od toga lova.«

Drugi vele: »Jeda Bog i srića
Ter korisno da nam bude viće.«
Niki vele: »Mlogi to činiše
I svoj život kratko svršiše.«

Svaki veli komu što je drago,
Svi slagaju za iskopat blago.
Ter ovako oni besideći,
Usta jedan između sidići

Po imenu parun Pier Nažako,
Poće stojeć govoriti ovako:
»Ja sam čovik ki sam svit prošajo,
More, kopno, sve sam obašao

Od istočni do siverni strana
Ja poznajem velog i malana.
Po svitu iduć sam očelavio,
Dosta sidin u glavu zadio

Sliša jesam i Grke i Latine,
Nimca, Ingleza još i Papaline
I ostale mudre ljude od svita
Kê bi kaza da me ko upita.

I sve one kê sam poznat moga,
Vanka Grka nije nijednoga,
Kom je tako bistro dati znano
Dino stoji blago zakopano.

I od Grka nauk jesam ima,
Otkrivam ga vami sada svimam.
Sad je vrime da se obogatimo,
Od uboštva da se izbavimo.

On mi reče da je otok Šćedro ,
Kog obliva jako more vedro,
Među Blatom i otokom Farom
Sloboštine jur nadaren darom.

Na njemu je stari manastire,
Od frataru zgrađen stare vire.
U njem stavi dvi škrinje cekina
Ivan, ćesar grada Bizantina.

Još odviše jednog zlatnog križa
Zanat koga s biserom izmriža.
Četri noge zlatne jošter meta
Ke priliku nose od krmeta.

Ovo blago izvaditi se nima
Brez biližni ljudi i živina.
Naći valja jednog popa mlada,
Snagu vraga nek zakletvom svlada.

Ovna crna ki je brez biliga
I na glavi četri roga ima,
Ki na blagu zaklati se ima
I vragom ga prikazati svima,

Dvanest ljudi jošter samatani,
Stari, mladi, svaki izmišani,
Mladić jaki od dvadeset i tri prsta,
Manji, veći i od više vrsta,

Malog čovu kano i miguda,
Lišca crna i po tilu svuda,
Još kilava jednog i klinčava
Ke betegu nadvor znat ne dava.

Sve je ovo triba sastaviti
Za moći mirno blago iskopati.
Sve mi ovako carsko pismo kaže,
Pravo veli, a ništa ne laže.«

Družba čujuć zadovoljna osta,
Svi rekoše: »To je nami dosta.
Ovde taki ima dijo veći,
Sve ostalo nam će s nami steći.

Baš ovdi je Borića Joze
Koji kolje na kamardi koze.
Mi ga sada oznamimo od svega,
I da bi nas u ovome pripomoga.«

Pak Nađako do kamarde šeta:
»Dobar dan, Jozo, i za mlogo lita
Men je triba od posluva tvoga,
Ter ne baci govorenja moga!«

Pak mu kaže što je i kako je.
Jozo veli: »To su misli moje.
Samo kaži što ćeš meni dati,
Kad ti sa mnom dođu ovi svati.«

»Nije triba da me pitaš za to,
Jednako će svakom biti dato.«
Tu se družba lipo dogovori,
Paka pođe svaki svojim dvorim.

Borić Joze niza sinje more,
Da još prvo doprit dvoru more.
Brzo junak u Podgoru dođe,
Brez odanut svome kumu pođe:

»Ti, o kume, Pavlinović Dⁿ Jure
Pomozi me, brate, ove ure.
Mloge stvari puno skrovne imam,
Tebi samu kažem, a ne svimam.

Na Šćedru je blago zakopano,
Za dignut ga valja ranit rano.«
Pak mu bistro sve uvite pravi,
Nek se s njime i on na put spravi.

Mlado popče za blagom pomamno,
Na noge se skače tako [po]mamno,
Svome kumu počē govoriti.
»Ja ću poći i sobom poniti

Kripke moći i svetinje mloge
Da se naše i ukripe noge,
Da se vragu kripko mi opremo,
Da mu lašnje blago još otmemo.

Radi paka samatani ljudi
I još oni betežni u mudi,
Sve na moru naći ćeš kod mandrača
Dino stoje Vodanovića braća,

Naći ćeš momče od dvadeset i tri prsta,
Kilav, crni i od svaki vrsta.
Ono jesti zemlja obećana
Za čovika rodit samatana.

Radi naći ovna četveroga
Brez biliga, crna sve do noga,
Poći valja do otoka Brača,
Daj za njega koja bude plaća!«

Kad je kume svite razumio,
Na sve strane jesti obletio,
Samatane ljude sakupio,
Crna ovna jeste pribavio,

Pak opravlja brzo barku svoju,
U nju meće i ćuskiju koju,
Mašklin, maže i tvrde čekiće,
Bile maže i za blago vriće,

Kruva, vina za nedilju dana,
Svoj družini što će biti rana.
Vesla, jidra i sve u red meće,
Što je staro ništar u brod neće.

Kada biše svaka priprazio
I družinu svoju sakupio,
Hoti prvo neg se s kraja dile
Pozdraviti mile svoje vile.

Dali evo tuge i čemernosti,
Obrati se radost u žalosti.
Ljube vide gdi se dragi dilu,
Ostavljaajući svoju dicu milu,

Ljuto cvile i suze proliju,
Suzam lišce i dojke obliju,
Misleć jadne da će svi pomriti
I vrag jošter da će sve odniti.

Nike svoga grle oko vrata,
Druge svome zatvaraju vrata,
Milo mole i Bogom zaklinju,
Dajuć vragu i njegovu sriću.

Dali dragi zato i ne aju,
Neg u ruke vesla uzimaju,
Bila jidra vitru otvaraju,
Uza sinje more zajidriše.

Viknu vila glasa vele jaka
Ter dozivlje Petra Nažaka:
»Dobra srića, još ti dobro vrime,
K tebi ide, dragi pobratime,

Svojom družbom baš i Boriću Joze,
Lipo jidre i još bolje voze.
Ti sakupi svoju virnu dicu,
On će doći tebi u Prigradicu!«

Brzo junak Prigradici dopri
Di družinu sakupljenu otkri.
Dvi se družbe lipo pozdraviše
I rujna se vina ponapiše,

Pak se dižu od tvrda kamena,
Ter se dile put mista žudena.
Kad su došli u Šćedrovu luku,
Za van izaći daju popu ruku,

Pak oblaze zidnu manastirinu,
Crkvu jednom jošter i gustirnu,
Nać ne mogu nikakva biliga
Da je iko prvo blago diga.

Tada odža svoj družini reče:
»Nije korist vrime gubit veće,
Pokripimo naše boke gladne,
Vino pijmo, a ne vode ladne,

Nek se naše i ugrije tilo
Da se bolje i dovrši dilo.
Sada valja pokazati snagu,
I kripko se opriti vragu.«

Kad se družba bila pokripila,
Rujna vina lipa ponapila,
Pak rekoše nek se svak uredi,
Neka čini svak što koga čedi.

Odža uze krunice i štolu
Paka kleknu na kolina gola.
Križ postavi u desnicu ruku,
Kune vraga da ne čini buku.

Borić Joze drži nož i ovna,
Kad pristupi prikaza kripovna,
Da utoči čašu krvi crne,
Nek je pije, a nji pusti mirne.

U red među samatane ljude
Što list kaže da ispuno bude.
Svi ostali koji onde biše,
Tvrdo oruđe svoje ujitiše.

Tvrdu zemlju dube skladna družba,
S njimam stoji milost, a ne tužba,
U svakomu srcu hitro trepi,
Ki će prvi blago otkrit lepi.

Svaki dube, svak se zemljom bavi,
Tako snažno kano da su lavi.
I što dublje u zemlju umiču,
Sve to više oni snagu stiču,

Cineć da će brzo blago otkriti,
I do njega brzo jur dopriti.
Ter dubeći ukaza se stina:
»Sada dobro, ovdi je cekina.

Evo ploča ka skrinju pokriva
I pod sobom blago jur pokriva.
Nju veselo sada oprostimo
I od zemlje paka rastavimo!«

Paka dubu na sve četiri strane,
Svuda traže ništa da ne ostane.
Pricrpaše do sva četiri zida,
Još iz dvora brez naći kus mida.

Sve se obađe, ništa ne ostade,
Dali zaman vas trud njiov pade.
To videći sva družina side,
Čezne, vene i u lice blide.

Znoj studeni taru ter uzdišu,
Trud svoj videći, tugu sberu višu.
Stoje onde kano ubijeni,
Gladni, žedni, teško umoreni.

U ta doba starac njim se ukaza,
Bile brade, a crna obraza,
Vedra čela, a mutna pogleda,
Pun godina, a mlad priko reda.

Paka side na tvrdu kamenu,
Sidu glavu drži otkrivenu,
Ter njiove sve razgleda sprave,
Vide ljude, dali na sve zdrave.

Ludim dilom nji poče koriti,
Još ovako njimam govoriti:
»Pribivalac jesam ovog mista,
Pun godina i nevolja trista.

Čovik jesam od lipoga mira,
Staro dilo činim od pastira.
Stado moje meni ranu daje,
Srce moje za drugo ne aje.

Kako vidim ovdí vi stupiste
Za bogatit drugog i vas iste.
Dali ja vam kažem ovu istinu,
Naći nećete drugo nego stinu!

Dvajest godin jurve još nazada,
Ja sam pasa ovde moja stada.
Nike ljude ja vidi dopriti
Ovdi blago kopat i odniti.

Nji je srića već neg vas slidila,
Zat' ostaju prazna vaša dila.
Od ovoga ja vas znane činim,
Vas zaludu znojít da ne vidim.

Vi se daklem ne trudite više
Jer vas prvo drugi blago odniše.
K domu vašem vi pridíte u miru,
A u Grku vi nemajte viru!«

Na te riči družba tad se osvisti,
Svaki pita: »Ima li šta isti?«
Paka idu na barku u luku
Žaleć jadan svaki svoju muku.

Hranu vade ka u brodu biše,
Nek im ništa ne ostaje više.
Tako iduć jedan drugom veli:
»Teško smo se i dosada smeli.

Što će biti paka unaprida?
Stid nositi i venuti od jida!
Što će reći domoroci naši?
Svi će pitati: 'Gdi su novci vaši?'

Rugat će se dica i još žene,
Nek od tuge naše srce vene.
Pravedno je i dostojni jesmo!
Kleta ura u ku to začesmo!«

Kad se družba biše izjadala,
Svi rekoše: »Nek je Bogu fala!
Ostavimo ovi otok ludi,
Pustošno je od zlata i ljudi.«

Tu se družba lipo pozdravila
I srčeno jošter poljubila
Pak se dili svaki svojoj kući,
Jedan drugom peli da svak muči.

Paka voze uza sinje more:
Misto blaga sobom nose ukore
Ki njih nigda ostaviti neće,
Neg ih valja trpit sve to veće.

Vako će se svakom dogoditi
Ki brez Boga želi bogat biti.

PJESME
STJEPANA IVIČEVIĆA

KOLO
VILA DALMATINSKI NA BOKOVO

Istom rano zarumeni zora
U zlatnima povejima svojim,
Zemlja svuče porušnu odiću,
A u vrhove taneni jela,

Po visokim planinam redom
Žarko sunce zrakom upiraše.
Otišće se primorkinja vila
Iz otoka dalmatinski rodni,

Poletivši na zlatnim krilimam,
Plave kose na pleća pustila,
Za krili joj kita dragoljuba,
A u ruci jabuka od zlata,

U bilu je obučena svitu.
Tak je dikla pristala u kipu,
Da otimlje zori urešenje.
Ustavi se navr Biokove

Pak zavapi tanko glasovito:
»Na noge se, mile seke moje,
Da pivamo i kolo vodimo!
Na noge se, mlade Slovincinje,

Ne čujete ko slavić žubori,
Ko romone studeni kladenci,
Koli buba more adrijansko
Na ugodno zorno povitarce,

Kako težak za volima ajče,
A čobani po polju sviraju,
Čobanice u kolu igraju!
Odavna smo bile u mućanju,

Odavna smo mućeć jaukale,
Inorodne dvoreć gospodare,
Odavna smo ležale u tminam
I povrgle stare običaje

Ugnječenog našega naroda.
Evo zore, evo sunca žarka
Koje nas je jurve obasjalo
U slavnome banu Jelačiću,

Koga braća, rabreni Rvati,
Odabraše sebi za vojvodu,
Za vojvodu i za poglavara,
A dobrota našega cesara

Pridade mu sablju i šibicu,
Da mu brani krunu i narodnost,
I nami ga u sto dobri časa
Za željenoga pravitelja dade.

Divnim kolom itro okrenimo,
Zapivajmo tanko a visoko,
Razdražimo slovinske mladiće,
Nek spravljamo gusle i tambure,

A koje su zamuknule odavno,
U tuđinstva kletom zazlobljene!
Nek zapinju žice bugarijam,
Nek se svako svečano oblači,

Nek pobace šušnjave klobuke:
Nimaštinu i talijaštinu,
A ustaknu crljene fesove
Štono im je od dida ostalo.

Nek obuku toke do ramena
I ogrnu bugar-kabanice,
Nek pripašu svitile jatagane,
Samokrese i sablje zlačane.

Duge šare podbiju na rame,
A pletene opanke obuju,
Pa pođimo bana pozdraviti
U taborim di narodnost brani!

A mi zlatne kose raščešljajmo
I uzмимо smilja i bosilja,
Dragoljuba i rumene ruže,
I zadimo u kite i vince,

A vedrome prikažimo banu,
Za bilige općenog veselja.
Prid njim ćemo ufatiti kolo,
Drag uz draga veselo igrati,

Za svidodžbu narodne slobode
Koji vitez oštrim mačem brani.
A Slavjani nek uzmu tamburu
Te kroz skladne narodne popivke

Nek u zvizde zapivaju bana,
Neka ide romon do Budima,
Nek se čudi Košut i Mađari,
Te nek skupe u više vojvode

I gataju slovinsko veselje.
Divno će nas bane dočekati
I za darje vratiti uzdarje,
Pravu ljubav prama otadžbini

I slobodi za kojom čeznemo.
A i Rvati, sivi sokolovi,
Koji lavu počupaše grivu,
I gozdenu krunu obraniše,

Ovo ćemo banu pripivati:
Sritan budi, privelik vitez,
Poštena ti sablja u narodu!
Odavna su željeli Slovinci

Da takoga dobiju vojvodu,
Da ih iz duga izvede sužanstva.
Dalmacijo, vrzi odiću crnu,
Prid došašće slovinskog viteza!

Zagrli ga obimam rukami,
On će svoju osvitlat narodnost.
Nećeš više u tminam drimati,
Već ti tuđin gospodarit neće.

Dalmacijo, evo tvoje sriće!
On će tvoju braniti slobodu,
Bit će viran tvojemu narodu.
I ti njemu, deder, budi virna,

Da uvice ne budeš nemirna!
Dlanom o dlan ne bi udario
Il pribrzim trenuo očimam,
Sve se dikle zbiše na planinu,

Biokova drugim suncem sinu.
Tu se grle i ljube srčeno
I dvorno se za zdravlje pitaju,
Svaka kažeć veselje na lišcu.

Veli njimam dikla primorkinja:
»Evo zgode, evo prostorine,
Evo mista za kola divnoga,
Sve dvi i dvi zapivajmo,

Prama Bosni i Ercegovini.
Dozovimo bidne posestrime
Koje cvile u nevolji teškoj
Jer su odavna postale robinje

Nemiloga turskog samosilja,
Nek se i one u kolo spremaju!
Pak se lipo u kolo središe,
I za bile ruke ufatiše,

Nebo i zemlja tamni od pisama,
Potreše se iz temelja brda,
Čim se krenu kolo uokolo,
A dvi i dvi tanko zapivaše:

»Ustante se«, reko, »mile seke,
Vi bosanske i vi ercegovske,
Već je i naše dospilo sužanjstvo.
Suze tarte, lišce umivajte,

Zlatne vaše raščesljajte kose,
Obučite svečane aljine
I tecite prid slavnog vojvodu
Komu vruće na srcu ležite.

Kažite mu gorke vaše trude,
On će njimam dati likariju!
Doklem dikle ova zavodažu,
Čuše jauk navr Zavelima.

Rek bi zmija čiči u procipu
Ili sužanj u tamnici kuka,
Il nejako u kolvici čedo
Koga majka od sise odbiva.

To bijaše vila bosankinja,
Gologlava i neopasana,
Kose jo je drača počupala,
A zlatna se oblomila krila,

Verući se kroz granato dublje
I bižeći od turskog progonstva.
Po crnoj se pograbila zemlji,
Na kolina glavu naslonila,

Obimam je rukam opkitila,
Niz nju vise suknene zakrpe,
Ukraj nje je zeleno jezero
Od grozni je natočeno suza,

Krije bidna obraz uškorani
I rumeno lišće potamljeno
Da ne vidi ruga u jezeru.
Suze roni na stini studenoj,

Suze roni, a godine broji,
Tvrđog ropstva svojega naroda
Uzdišući jeda bi pristala.
Kad ču bidna da se zemlja strese

I po zdraku prosuše se glasi,
Glavu diže, obe ruke splete,
Da zacvili ljuto iz srdašca,
Da bi zvirke na plač probudila,

Da bi suze tekle iz kamena,
U razlike zavijajuć glase
Ko rodilja s mukam rađajuća:
»Mili Bože, što se je zgodilo?

Ili grmi, il se zemlja trese,
Il udara more u brigove,
Il pucaju ognjeni topovi
Na izgiblju tužnog mog naroda,

Il udriše Turci na kršćane
Da isiku sviju do jednoga,
Kako su se odavna spremali.
Što me sada oda sna ne budiš,

Il, da bolje rečem, od mrtvila
U kom jadim od četiri vika
Proklinjući mliko materino,
Da ne gledam nemila progonstva

Koga moji domoroci trpe
Od Turaka bijesni silnika.
Moj narode, teška brigo moja,
Bižala bi glavom po svijetu

Da ne gledam tvoju nevolju
I ne ćutim zveku od veriga.
Nit te mogu gledat nit ostavit.
Ako gledam, srce u meni vene,

Ako ostavim, bit ću ti nearna.
Što govorim, da bi zanimila,
Ostaviti otadžbinu moju?
I š njomem ću i goru i vodu,

S njom ću gorke žderat zalogaje
I smrt sristi il dobit slobodu.«
Biokovke tiše seku svoju:
»Već si dosta cvilila, družice!

Na noge se, drage posestrime,
Dobre glase evo ti nosimo,
Ustaljenje Jelačića bana
U trojednoj našoj kraljevini.

Vi ste naše jednokrvne seke;
Svi smo jednim mlikom zadojeni:
Bošnjak, Erceg, Hrvat, Dalmatinac
Ili Srbi il Latini bili,

Svi je jedna majka odranila,
Jedan jezik, isti običaji,
Istog ćemo imat i vojvodu.
Na noge se, dikle Slovinkinje,

Sestre budi na četiri strane,
Po Veleži, Vranu i Jelinku,
Kud odaše Tomić Mijovile
Kad zatvori drume i bugaze,

Da ne prođe turska trgovina
Brez ucine i velika mita,
I kad vitez Rošo arambaša
Tursko robje vodi u kaure.

Jošte druga i nadalje javi
I obraduj mile posestrime,
Po Vlašiću, Zecu, Malovanu
Nek razglase bidnim Slovjanima

Kroz Krajinu i Posavinu
Brez razlike Srbim i Latinim
Nek pobace zlobu ustavanu
Kuju ima jedan na drugoga

I koja je uzrok ponajveći
Što odavna cvile u nesrići.
Nek se grle kano braća prava,
Jednodušno nek pripravnji budu.

Neće proći ni godina dana,
Odsud će vam dobra pomoć doći.
Stirat ćemo Turke u Medinu
I uživat našu didovinu!»

Tad zavapi dikla zavelinska,
K nebu diže raskriljene ruke,

Dubok uzdah, pozdrav iz srdašca:
»Jeda Boga, jeda vedrog bana,

Da izbavu braću iz sužanjstva
I nas druge u kolo sastavi.
To je želja starca i mladića
I diteta od sedam godina.«

PISMA

OD UVOZA KOJI SE UČINI U SPLITU NA 7. SVIBNJA 1825 — NA POŠTENJE GRAĐANA MAKARSKI —

složena za pivanje Hrvata u jezik slovinski
po izgovaranju puka makarskoga —

Na iljadu i osam stonina
Dvaest i pet suviše godina
Stopro biše isteklo proliće
I procvalo po dolinam cviće,

Knjige pišu od Splita gospoda
Dalmatinskog slavnoga naroda.
Jednu šalju do Makarske grada,
Drug u Trogir doli do zapada,

Treća trče k Faru od istoka,
A četvrta do bračkog otoka.
S njiman zovu sve bližne krajine,
Do najposli Omiš kod Cetine

Da mornare dignu izabrane
Na primorske brodove lagane;
Nek od dvaest nogu nisu manje,
Po šest vesal neka među na nje,

Pak od Splita neka se potruđe
Kako svetog Duje dernek bude
Da će staru igru probuditi,
Preko luke da će se voziti.

Koji prvi kraju budu prići
Da će lipo darovan otići.
Kad krajine knjige razumiše,
Zarana se mnogi pripraviše.

Niki izbiru po kraju brodove,
Niki odma zbilja gradu nove.
Niki poteže, niki vesla tanje,
Niki strope tvrde za ufanje.

Niki maste, niki podmazuju,
Niki tuku, niki pritvrđuju.
Spravljaju se, svakako se muče,
I niki se nase vozit uče.

Niki služe, niki upravljaju,
Niki trude, niki jaspere daju. —
U Makarskoj samo se ne spravlja,
Nit se gradi niti se ponavlja,

Nit se kuša, nit se izabiru,
Svak počiva i stoji u miru.
Sedmi danak svibnja blizu biše,
Makarani ništa ne spraviše.

Kad to vidi Čelebić Ivane,
Zove družbu svoju Makarane.
Od srca se biše rasrdio
Pak je njimam junak govorio:

»A ne znate, braćo Makarani,
Da na splitsku igru smo pozvani?
Što će reći da vi ne hajete
Ter svi lini lako mirujete?

Al za vašu slavu ne marite
Ter se linci zvati ne stidite?
Al se vi ne spominjete više
Stare slave koja naša biše?

Ter će stati vaše ruke line
Za sramotu naše otačbine?
Di su stari Makarana ruke,
Kad voziše priko splitske luke,

Koje svimam drugim uvezoše,
Dar i diku vičnju odnesoše?
Oni su je nami ostavili
Za da bismo i mi nji slidili.

Ali posli triest godin dana
Zar dovrši slava Makarana?
Stari naši iz greba nam viču
I rabrenost našu svi potiču.

Još njiove one tamne kosti
Pune jesu slavne rabrenosti.
A mi lini ovde mirujemo
Otačbinu ter pogrđujemo.

Nut se, braćo, od sna probudite,
Linosti se vaše zastidite.
Ako jeste Makarani pravi,
Neće niko odoliti vašoj slavi.

Nek nemamo svi broda novoga,
Zašto ćete tražiti drugoga?
Ne išćimo lagani vesala
Ni diljani klupa ni ostala.

To su onim sramotne pomoći
Kojim nema u prsima moći.
Naše ruke brod i vesla jesu,
U njim prave pomoći jur sve su.

Odte k meni da se napijemo
Pak potvrdit diku otićemo.
Ako su vam prsi još rabrene,
Odte, braćo, i slidite mene!»

Kad je njega družba razumila,
Krv u njimam biše uzavrla.
Tu se brže nose vesla, stropi,
Tu se vuku palci i konopi.

Tu se ništa drugo ne izbira,
Nego nose što im se namira.
Prvi skoči Čelebić Ivane
Da upravlja mlade Makarane.

Za njim skoči Glavičić Šimune,
Za Šimunom Buzeta Antune.
U brod skače Glavičiću Ive,
A Bašković Mate njemu slive.

I Beretić Bartuo za njimam,
Mijo Čepo i on pak za svimam.
Tu su vesla kano i jablani
Jer su snažni mladi Makarani.

U svakomu dvaest oka biše,
U Čepinu i četiri više.
Olovo bi moglo podnit prvo
Neg njiovu snagu isto drvo.

Zavezoše jutrom prvo zore
I odoše niz makarsko more.
Do Splita se zdravo dovezoše
I ostale tu vosce najdoše.

Dali kad ji Bračani zgledaše,
Strah u srcu odma pokazase.
Kad vidiše ona vesla čudna,
Sama misal bijaše im trudna .

Jedva bi ji s polugom dizali,
Kamoli bi s njimam upravljali.
Padoše im uši do ramena,
Ostadoše ko stina studena.

»E po Bogu ovo jesu lavi«,
Svi rekoše, »a ne ljudi pravi.
A mi nit smo lavi nit smo ljudi,
Nego samo svi Bračani ljudi.

Tko će moći s njimam se voziti ,
Mnogo manje diku im odniti?«
Svi se tada vosci pokloniše
Prid glavarim tere zavapiše

S Makaranom da voziti neće,
Zašto s njimam niko se ne meće.
Sami sebi pripraviše ruga
Koja će im biti vičnja tuga.

Makarane zgledat jim bi dosti
Za da njimam strah ude u kosti
Brez voziti i brez imat ruga
Za dobića slava im je svuda.

Ova zгода sama dosti jesti
Za njiove protivnike smesti.
I kad vide makarskog Arvata,
Nek se odma sakriju za vrata.

Makaranom bi dosta u Splitu
Imat taku slavu ponositu.
Pogrđuju sve ostale dare,
Nit su gladni niti za nje mare.

Splićani se tada zavezoše,
I Bračani ter nadvor odoše.
Makaranom bijaše za dosta
Zavesti se sami krajem mosta.

Tako soko sam leti i sam stoji,
Ter se svaka tica njega boji.
Postaviše na krmu guslara,
Zavezoše zvoneći jim ozgara.

Rekao bi da su cipli brzi,
Svak nji gleda pak na druge mrzi.
Kano jato cipala niz more
Sad glavaju, sad doli zanore.

Grme vesla naokolo broda,
Natrak, naprid, svuda pini voda.
Brod se trese, mora stoji uka,
To je čudo sakupljenog puka.

Tako se je družba otisnula,
Da je ne bi munja ošinula.
A međuto drugi dovezoše,
I Splićani dare odnesoše.

Ostadoše svi Bračani tužni,
Pogrđeni, sramotni i svi ružni.
I grđe su tu žalosti bile,
Ter su mnogi stekli još i kile.

Makarani tad se povратиše
Pak jim opet oni zagusliše
Da se s jasprim junaštvo kupuje,
Tad bi reka: Brač ga posiduje.

Dal u jaspram junaštva nemade,
Braču zato sramota ostade.
Dar se dade mornarim Splićanim,
A sva slava osta Makaranim.

Prvo su ji na igru pozvali,
Pak su im se bez truda pridali.
Neka žive uvijek uspomena
Makarskoga slavnoga imena.

S trudom prvo slavu zadobiše,
Samim licem pak je potvrdiše.
Unaprid je dosta ime slavno
Za uplašit kano i odavno.

Dosta mi je Makaranin biti
Za posvuda slavu odnositi.
Od kolina do kolina sada
Nek se slavi od grada do grada.

I otiće od vika do vika
Makarana glasovita dika.

Pjesma

od Uvoza Kojisećini u Splitu na 7. Svibnja 1825.
 Na postegne Tragiana ~~Tragiana~~ Mačarski -
 Slozena za pivačne Harvata u jeziku slovinski po
 izgovaranju juška Mačarskoga -

Na igliadu i osam stotina
 Dvaest i pet su i se godina,
 Stopro bi se isteklo prolitje,
 I procvvalo po dolinam cvitje;
 Kgnighe pisu od Splita Gospoda
 Dalmatinskog stavnoga Naroda.
 Jednu sagliu do Mačarske grada;
 Dugu u Traghir dolli od zapada;
 Trećia targe k' Faxu od Istoka,
 A četvarta do Braškogh Otoka.
 Sgnemam zovu sve bližne krajne,
 Donajposli Omis kod Četine,
 Da Mornare dignu izabrane
 Na primorske brodove lagane,
 Nek' od dvacet noću nisu migne,
 Po šest vessal neka melhiu nagine,
 Pak do Splita nekase potraide
 Karle svetogh Duje derneak ~~l' d' b' d' e~~ bude -
 Dachié stariu igne probuditi
 Priko luke Dachiéu voziti;
 Koji parui Kraju bude priči,
 Da chie lipo darovan otichi -
 Kad krajne kgnighe razumise
~~Zamane~~ mnoghe prijavise

S A D R Ź A J

GAŠPAR BUJAS:

Kačićevi imitatori u Makarskom primorju do polovine 19. stoljeća

I. dio

Uvod	7
Makarsko-zaostroške zbirke, svežnji i folijanti	15
Izgubljena poezija Josipa Radmana	27
Sačuvana poezija Frane Radmana	38
Promašena poezija Luke Vladmirovića	84
Zaboravljena poezija Ivana Akčić-Jurišića	96
Neobjašnjena poezija Paškala Jukića	109
Antimletačka poezija Andrije Dorotića	121
Ustanička poezija A. Alačevića i M. Urlića	145
Društveno-politička poezija S. Borića i S. Ivičevića	160

II. dio

Pjesme Frane Radmana	183
Pjesme Luke Vladmirovića	221
Pjesma Ivana Akčić-Jurišića	231
Pjesme Paškala Jukića	237
Pjesma Andrije Dorotića	247
Pjesme Ante Franjina Alačevića	257
Pjesma Mate Urlića	267
Pjesma Stjepana Borića	275
Pjesme Stjepana Ivičevića	281

Grada za povijest književnosti hrvatske,
Knjiga 30.

Izdavač: Jugoslavenska akademija, Zagreb,
Zrinjski trg 11

Korektura: Ivan Kalinski

Štampano u studenom 1971.

Broj primjeraka: 800

Štampani arci 18¹/₄